ȘAROLTA SOLCAN

FAMILIA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
1999

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
Bucureşti
Cota IV 516418
Inventar C1999044437

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ȘAROLTA SOLCAN

FAMILIA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ȘAROLTA SOLCAN

FAMILIA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
1999

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Referenți științifici: Prof. dr. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Conf. dr. TUDOR TEOTEOI

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
OTA IV 516418

364/99

B.C.U. Bucureşti
C199904437

© Editura Universității din București
Șos. Panduri, 90-92, București - 76235; Telefon/Fax 410.23.84

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
SOLCAN, ȘAROLTA
Familia în secolul al XVII-lea în Țările Române / Șarolta Solcan
București: Editura Universității din București, 1999
252 p.; 28 cm.
ISBN 973-575-319-7

392.3(498)"16"
314(498)"16"

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

IZVOARELE ISTORIEI FAMILIEI DIN ȚĂRILE ROMÂNE

Multe pagini de istorie pot fi explicate doar după cunoaşterea oamenilor care au trăit atunci şi au fost autorii faptelor respective. În reconstituirea profilului moral, a năzuinţelor şi temerilor oamenilor din secolul al XVII-lea, un prim pas îl constituie analiza familiilor lor. Cu acest prilej se obţin şi cele mai obiective date referitoare la numărul locuitorilor şi la nivelul lor de trai. Atingerea acestor ţeluri impune o dublă evaluare a situaţiei demografice. Pe de-o parte, trebuie făcută reconstituirea cantitativă, ceea care are în vedere stabilirea numărului de familii, a dimensiunii şi structurii acestora, a raportului dintre tipurile diferite, valoarea mobilităţii teritoriale. Acest demers este necesar datorită valorii deosebite a argumentului statistic. Pe de altă parte, trebuie ţinut seama de fluctuaţiile calităţii vieţii în secolul al XVII-lea. A fost o perioadă de progres, dacă ne gândim la dezvoltarea spirituală, la diversificarea meşteşugurilor şi a manufacturilor care pregăteau terenul schimbărilor economice şi de mentalitate din veacul următor. Însă aceste succese s-au realizat într-un secol care atât pe plan european, cât şi în spaţiul românesc s-a caracterizat prin succesiunea calamităţilor naturale, economice şi politice.[1] Viaţa de familie, deopotrivă demografic, economic şi spiritual, a fost influenţată de aceşti factori.

Cunoaşterea fluctuaţiilor numerice ale populaţiei şi ale evenimentelor demografice - naşteri, căsătorii, decese - a fost o preocupare veche a oamenilor şi a autorităţilor laice şi ecleziastice. Urmarea a fost întocmirea unor registre parohiale, ca de exemplu la Rimini în Italia, din secolul al XIII-lea. Papalitatea a desfăşurat de-a lungul secolelor o activitate susţinută pentru ca în zona ei de dominaţie să impună ţinerea unor astfel de evidenţe. Era o măsură importantă, pentru evitarea căsătoriilor dintre consanguini şi pentru evidenţa credincioşilor. Dispoziţiile au început din secolele XII-XIII, apoi au fost reînnoite la conciliile din secolul al XIV-lea (Salamanca 1335 şi Toledo 1339) şi au culminat cu hotărârile conciliului de la

---

1. P. Chaunu, Civilizaţia Europei clasice, vol. I, p.209-267; N.J.G. Pounds, An historical geography of Europe, Cambridge, 1993, p.256-265.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Trente (1563) prin care se prevedea pentru cler obligativitatea de a realiza registre parohiale. Ideea a fost preluată şi de adepţii Reformei. Aplicarea a fost anevoioasă, dar la începutul secolului al XVII-lea majoritatea comunităţilor catolice şi a celor trecute la Reformă aveau astfel de acte.[2] Acest lucru a dat posibilitatea cercetării populaţiei şi a fenomenelor demografice din Europa Occidentală şi Centrală.

Biserica ortodoxă, nepercepând bir de la credincioşi, era mai puţin interesată de fluctuaţiile demografice ale acestora şi prin urmare nici nu a cerut clerului său să ţină evidenţa locuitorilor. Acest fapt explică lipsa unor documente precise despre locuitorii din Ţările Române şi familiile lor. În lipsa acestor documente cu referire directă la familie, suntem obligaţi să-i facem reconstituirea pe baza unor conscrieri cu caracter economic şi social, cum erau urbariile, care în mod obişnuit cuprindeau doar locuitorii aserviţi, şi a celora cu caracter militar, unde erau consemnaţi locuitorii liberi cu obligaţii militare, ca de exemplu boierii făgărăşeni şi cei ce stăteau în scaunele secuieşti. Datorită faptului că prin intermediul acestor conscrieri se urmărea cunoaşterea capacităţii economice şi militare a populaţiei, interesul se îndrepta doar spre populaţia masculină. Astfel, actele menţionează doar capii de familie şi fiii lor. Urmarea este obţinerea unei imagini trunchiate asupra structurii şi dimensiunii familiei, asupra rolului jucat de diverşi membrii în cadrul familiilor.

Din păcate, acelaşi caracter şi aceleaşi particularităţi le aveau şi puţinele surse care provin din Ţara Românească. În concluzie, multe evenimente ale familiei în care au fost implicate femeile ne sunt necunoscute.

Ca o compensaţie pentru datele demografice înjumătăţite, urbariile oferă date despre situaţia economică - inventarul viu - din gospodăriile care au fost consemnate şi astfel dau o notă particulară cercetării. Reconstituirea familiei, în baza datelor prezentate mai sus, prezintă multe lacune, dar există posibilitatea corelării dintre situaţia demografică şi nivelul de trai. Acest lucru s-a realizat într-un capitol consistent din punctul de vedere al argumentelor statistice, şi în care s-a analizat impactul situaţiei economice asupra familiei. Datele urbariale se refereau la un teritoriu vast, de la domeniile din Ţara Făgăraşului şi Blaj, aflate în sud-estul şi sudul principatului, la domeniul Zlatna din Munţii Apuseni, Şimleul Silvaniei din Crişana, Gurghiu şi Gilău din regiunea centrală, Baia Mare şi Satu Mare în nord. De asemenea, ele acoperă deceniile patru-zece ale secolului. Pentru unele domenii ca Blaj, Gilău, Porumbac avem posibilitatea analizării familiilor de a lungul multor decenii, datorită păstrării unor conscrieri succesive.

---

[2] J. et M. Dupaquier, Histoire de la démographie. La statistique de la population des origines à 1914, Paris, 1985, p.49-66

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

De-a lungul deceniilor, şi conţinutul datelor demografice ale urbariilor s-a îmbogăţit. Astfel, în prima parte a perioadei, ele nu cuprindeau decât numele şi prenumele capului de familie şi numărul fiilor săi. Începând cu deceniul nouă, s-a trecut treptat la consemnarea numelui şi vârstei fiilor celor cuprinşi în urbarii.

Imaginea familiei oferită de urbarii a fost întregită de date dintr-un registru parohial din târgul Făgăraş din anii 1663-1700[3] şi de o serie de anchete înfăptuite în scopul rezolvării problemelor cu care se confruntau locuitorii. Anchetele, pentru cercetarea noastră, au avut o valoare deosebită, deoarece pe lângă subiectele lor specifice, care abordau problemele ce-i frământau pe oameni, ele conţin numele, starea socială şi locul de reşedinţă al celor interogaţi, precum şi vârsta lor. Aceste date au fost coroborate cu cele urbariale, oferind posibilitatea ca elemente precum dimensiunea, structura, starea economică, mobilitatea să poată fi corelate şi cu vârsta celor din familie.

Lucrarea îşi propunea şi o analiză a familiei din spaţiul extracarpatic. În acest scop, s-au cercetat actele de vânzare-cumpărare, donaţie, testamentele, care se oferă date detaliate despre locuitorii aşezărilor avute în vedere.

Pentru Ţara Românească şi Moldova s-a păstrat un bogat material genealogic care în parte a fost publicat şi prelucrat.[4] Prin urmare, reconstituirea familiilor marilor boieri din sudul şi estul Carpaţilor a avut la bază date referitoare la peste 400 de familii.

Documentele de cancelarie, dar mai ales izvoarele narative ale perioadei conţin o cantitate impresionantă de referiri la relaţiile dintre membrii familiilor. De asemenea, pe baza acestor date s-a putut analiza rolul diverselor persoane în familie şi raporturile lor cu rude mai mult sau mai puţin îndepărtate.

Totodată, direct ori indirect, aceste surse aveau în vedere suferinţele generate de anii lungi de războaie, foamete şi boli, confirmând şi colorând ceea ce spun mai sec datele statistice. Folosind toată gama de documente menţionate, familia din secolul al XVII-lea descrisă aici are în vedere toate ţările române şi cuprinde deopotrivă aspectele cantitative şi cele ce vizează evoluţia relaţiilor dintre membrii familiei. De asemenea, au fost raportate permanent mutaţiile din sânul familiei la contextul istoric.

---

[3]. Făgăraş, Biserica Reformată - născuţi, căsătorii, morţi (1663-1815), vol.I, Arhivele Statului Braşov, cota. 261.

[4]. Grecianu St., Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti, vol. I-II, Bucureşti, 1916; Stoicescu, N. Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII, Bucureşti, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

O valoroasă sursă pentru această operațiune au fost relatările călătorilor străini. Verificarea ipotezelor puse în discuție se face încercând să vedem cum au fost percepute realitățile respective de către cei care le-au cunoscut în mod direct, dar care totodată erau obișnuiți cu modelele familiei europene, deoarece ei înșiși veneau din Europa Occidentală și Centrală. Aceștia confirmau similitudinile în ceea ce privește dimensiunea, structura dintre familia din Țările Române și cele de pe restul continentului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIA DIN ŢĂRILE ROMÂNE ÎN CONTEXTUL EUROPEAN AL SECOLULUI AL XVII-LEA

În cursul secolului al XVII-lea, pe continentul european, în ciuda diferenţelor politice, economice, culturale, au fost prezente şi o serie de elemente comune cu rol determinant în crearea profilului demografic. Un prim element a fost cel climateric. "Mica glaciaţiune"[5] s-a resimţit pretutindeni după 1570. Perioadele de calamităţi naturale au fost deopotrivă în vestul, centrul şi estul continentului în primul deceniu şi anii 1639-1650, 1660-1664, 1672-1677, 1691-1710.[6] Efectele au fost aceleaşi peste tot în Europa, firește şi în Ţările Române: recolte slabe şi scumpiri cu implicaţii directe asupra familiei, care în secolul al XVII-lea era aproape în totalitate rurală.[7] Se estimează că în vestul Europei între sfârşitul secolului al XVII-lea şi sfârşitul secolului al XVIII-lea 60-80% din populaţie era ocupată în agricultură. Excepţie făcea doar Anglia, unde populaţia ocupată în agricultură era în 1688 de 56% dintre locuitori, iar în 1759 doar de 48%.[8] Adesea, în aceste condiţii, izbucneau epidemiile. Una dintre cele mai virulente a fost ciuma. Prezenţa ei inspira aceeaşi teamă peste tot.[9] Se răspândea cu mare repeziciune şi printre victime erau foarte mulţi copii.[10]

---

[5]. E. Le Roy Ladurie, Climat et récolte aux XVII-e et XVIII-e siècles, în "Annales E.S.C.", 3/1960, p.434-465.

[6]. M.Reinhard, A.Armengaud, J. Dupaquier, Histoire générale de la population mondiale, Paris, 1968, p.116, P. Cernovodeanu, P. Binder, Cavalerii Apocalipsului, Bucureşti, 1993, p.72-104.

[7]. E. A. Wrigley, Société et population, Paris 1969, p. 62-68.

[8]. R.Schofield, Family structure, demographic beheviour, and economic growth, în "Famine, disease and the social order in early modern society", ed. J. Walter, R. Schofield, Cambridge, p.295.

[9]. J. Delumeau, Frica în Occident (secolele XIV-XVIII), vol.I, Bucureşti, 1986, p.174-183.

[10]. P.Chaunu, Civilizaţia Europei clasice, vol.I, Bucureşti, 1989 p.244.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ciuma a fost cea mai temută, dar nu singura boala contagioasă a veacului. Izvoarele amintesc de dizenterie - care probabil a determinat depopularea unor zone din Franța și din alte state în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea.[11]-, vărsat de vânt, variolă, febre tifoide și paratifoide, malaria răspândită în regiunile mlăștinoase. Apoi au fost bolile sezoniere: enterocolitele vara și bolile de plămâni iarna.[12]

Un alt element definitoriu pentru toată Europa au fost eforturile tot mai mari pentru combaterea acestor boli. P.Gh.Samarian aprecia că, din secolul al XVII-lea, medicina europeană intra într-o fază nouă, aceea a îndrumării științifice. Ca urmare, au fost date la iveală un număr mare de descoperiri și în acest domeniu. Eforturile se îndreptau spre combaterea epidemiilor și dezvoltarea chirurgiei și obstetricii.[13] Era necesară concentrarea eforturilor în aceste direcții datorită numărului mare de victime ale bolilor contagioase și a deceselor frecvente la naștere. Țările Române se înscriau în aceste tendințe noi. P. Gh. Samarian atribuia un rol deosebit în acest proces lui D. Cantemir și lui Nicolae Mavrocordat. Dimitrie Cantemir, îndeosebi prin "Istoria ieroglifică", a promovat ideea medicală bazată pe observație directă a faptelor. Meritul lui Mavrocordat - un bun cunoscător al medicinii și promotor al noilor idei medicale ale perioadei -, spunea Samarian, era că "a trăit la noi, printre noi", lucru deosebit de important, deoarece domnul și curtea sa erau un model pentru restul locuitorilor.[14] De aceeași ani se leagă activitatea primei femei cunoscătoare de medicină. Era Roxandra, soția lui Matei Ghica și sora lui Nicolae Mavrocordat. Tatăl ei, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, doctor în medicină la Padova, a inițiat-o în toate tainele medicinii. Cel puțin pentru familie și cei apropiați, ea practica medicina. Samarian o considera prima femeie medic de la noi din țară. Factorii care au favorizat dezvoltarea medicinii în sudul și estul Carpaților în secolul al XVII-lea au fost atât tradiția domnilor de a chema medici prestigioși, cât și legăturile permanente cu Polonia, Transilvania și Constantinopolul unde era o "viața medicală importantă, conectată la universitățile Occidentale".[15]

Pretutindeni, în spațiul românesc, permanent așezămintele spitalicești s-au bucurat de sprijinul domniei, al înaltului cler. Mihai Cantacuzino scria că în spitalul de ciumați de pe lângă mănăstirea Sf. Pantelimon bolnavii erau ținuți și cei "sculați din boală pe cari-i pune la osăbit

---

[11]. Wrigley, Op. cit.,p.79.
[12]. P.Chaunu, Op. cit., p.237-238.
[13]. P.Gh. Samarian, Medicina și farmacia în trecutul românesc, vol I, București, 1935, p.17.
[14]. Ibidem, p.20-26.
[15]. Ibidem, p.18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

loc până ce trec zile 40 apoi ies."[16]

În ciuda străduinţelor, flagelul continua să distrugă populaţia. Lucrul este explicabil prin numărul redus de medici, spitale şi nivelul cercetărilor medicale de atunci.

De obicei, epidemiile izbucneau pe fondul unor crize economice, care în secolul cercetat erau adesea declanşate de calamităţile naturale. Acest lucru explică simultaneitatea repetată a crizelor şi epidemiilor din Spania până în Ţările Române. Astfel, în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea crize agrare, epidemii şi scăderi demografice au avut loc în Spania, Anglia, Ţările Române.[17] În deceniile cinci (c.1648) şi şase (1653-1655) ca şi în 1661-1662 fenomenul s-a repetat în Spania, Franţa, Italia, Ţările Române. O altă perioadă în care scăderea economică şi demografică au fost pretutindeni pe continent au fost anii 1676-1685 şi 1693-1694. atunci în special au fost afectate Spania, Anglia, Franţa, Ţările Române.

Istoria Europei a fost foarte zbuciumată şi din punct de vedere politic. Au fost războaie de mare amploare ca războiul de cincisprezece ani încheiat în 1606 prin pacea de la Zsitvatorok şi cel de treizeci de ani (1618-1648) în care au fost implicate şi Ţările Române. Lupte interstatale, ca de exemplu între Franţa şi Spania între 1635-1659, între Italia şi Imperiul otoman în anii 1645-1699, şi multe conflicte interne, ca Frondele în Franţa, revoluţia din Anglia, războiul dus de Ucraina condusă de Bogdan Hmielniţchi şi altele. Acestea, în sine, au însemnat pierderi umane, crize morale şi economice, creşterea mobilităţii geografice. În condiţiile în care crizele politice se suprapuneau peste anii de calamităţi şi dificultăţi economice, avea loc o criză complexă[18] cu cele mai tragice bilanţuri pentru populaţie. Acest lucru era determinat de un complex de elemente legate de funcţionarea familiei. în aceste împrejurări familiile se dezintegrau, unii membrii plecau în armată, alţii mureau iar cei rămaşi se refugiau din faţa molimelor şi războaielor. Gospodăriile părăsite şi cele aflate în zona de conflict erau distruse. Dezintegrarea familiei, multe căsătorii amânate şi sărăcirea gospodăriilor au contribuit la scăderea natalităţii în paralel cu creşterea mortalităţii. Mişcarea armatelor în sine contribuia la răspândirea epidemiilor.

Aceste fenomene au fost semnalate pe continent de multe ori în cursul secolului al XVII-lea. Ţările Române au trecut prin crize şi crize complexe în paralel cu alte state. Uneori era rezultatul unui conflict militar de mari proporţii, ca războiul de treizeci de ani, la care a participat Transilvania

---

[16]. M. Cantacuzino, Genealogia Cantacuzinilor, publicată de N. Iorga, Bucureşti, 1902, p.398-399.

[17]. P.Chaunu, Op.cit., p.246-260; P. Cernovodeanu, P. Binder, Op.cit., p.104-111.

[18]. P. Chaunu, Op. cit., p.254.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sprijinită de contingente din Țara Românească. Alteori, coincidența era întâmplătoare. Astfel, la începutul secolului, când în Spania era un lung război intern, iar în Europa se derula războiul de cincisprezece ani, în Țările Române se desfășurau războiul antiotomană al lui Mihai Viteazul și Radu Șerban și luptele interne din Transilvania. Când Franța se străduia să vindece urmele crizei ce a decurs de pe urma Frondelor,[19] în Țările Române avea loc ultima mare luptă antiotomană (1658-1661) condusă de Mihnea al III-lea, Gheorghe Rákóczi al II-lea, Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban.

Ori că au fost urmarea implicării în conflicte, ori doar au coincis cronologic, crizele și crizele complexe au fost resimțite deopotrivă de puternic în Țările Române ca și pe restul continentului.[20]

Un alt element care a contribuit la conturarea familiei din secolul al XVII-lea, pe plan european, a fost Reforma. Se crea o imagine nouă căsătoriei, aceasta pierzând caracterul sacru și fiind considerată un contract. De aici un nou mod de a se raporta la familie, atât din punctul de vedere al dimensiunii, cât și al relațiilor dintre membrii.[21] De asemenea, educația copiilor capătă noi dimensiuni. Fenomenul a fost răspândit cu precădere în Europa Vestică și Centrală, limita răsăriteană fiind Transilvania. Se impune luarea în considerare a acestui fenomen, deoarece în Transilvania a cunoscut o amploare deosebită și a îmbrăcat forme radicale. Una dintre consecințe a fost înlăturarea bisericii catolice din viață politică și religioasă pentru o sută de ani. În principat, Reforma a îmbrăcat trei forme principale : calvinismul și unitarianismul, la care au aderat populația maghiară, și lutheranismul, îmbrățișat de sași. Pe lângă dezbaterile teologice din interiorul bisericii, în urma cărora se crease unitarianismul, Transilvania a fost și terenul disputelor dintre noile biserici și cea ortodoxă. Majoritatea populației principatului fiind românească ea și-a păstrat credința ortodoxă, factor de unitate a tuturor românilor. Coabitarea în spațiul românesc a bisericii ortodoxe cu cele trecute la Reformă nu a fost lipsită de tensiuni. Acestea au fost amplificate mai ales de acțiunile bisericii calvine care dorea să-și extindă influența și asupra populației ortodoxe. Fenomenul a fost mai accentuat în prima jumătate a veacului dar înaltul cler ortodox, prin patriarhul Kiril Lucaris și mitropolitul Varlaam au luat o poziție foarte fermă pentru păstrarea unității spirituale românești. Acest lucru însă nu a exclus unele influențe în comportamentul cotidian. Cea mai importantă a fost răspândirea culturii în limba națională.[22]

---

[19]. J. Dupaquier, La population rurale du Bassin Parissien à l'époque de Louis XIV, Lille, 1982, passim.

[20]. St Ștefănescu, Demografia - dimensiune a istoriei, Timișoara 1974, p.91,129

[21]. Joel F. Harrington, Reordering marriage and society in Reformation Germany, Cambridge, 1995, p.25-47.

[22]. St. Ștefănescu, Istoria medie a României. Principatele Române-secolele XIV-XVI, București,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Contextul natural, economic, politic şi cultural care s-a format începând cu ultimele decenii ale veacului al XVI-lea şi a dominat secolul al XVII-lea şi-a pus amprenta asupra dezvoltării populaţiei atât din punct de vedere cantitativ, cât şi calitativ. Sub aspect cantitativ, desele perioade de criză au limitat dezvoltarea. Creşterile de durată scurtă între două crize compensau pierderile ceea ce explică stagnarea şi chiar creşterea populaţiei europene între 1550-1700 de la circa 70.2 milioane la circa 81.4 milioane de locuitori Este adevărat, această dezvoltare a avut particularităţi zonale. Regiunea unde populaţia a cunoscut dezvoltarea cea mai accentuată a fost nord-vestul. Populaţia a sporit de la 11.9 milioane la 16 milioane între 1550-1700. În regiunea mediteraneană, în acelaşi interval, numărul locuitorilor a stagnat între 22-23 milioane, iar în centrul şi estul continentului a avut loc o uşoară diminuare a numărului populaţiei, de la 43.7 milioane la 42.7 milioane.[23]

În spatele unor date generale, stătea o societate cu familii de dimensiuni reduse. Coexistau două tipuri de familie: cea nucleară şi cea extinsă, predominând prima în proporţie de 80%. Excepţie făceau doar regiunile din sudul Italiei şi Franţei, unde procentul lor scădea la 50%.[24] Familia nucleară, la începutul secolului, avea în medie doar 5.5 membrii, deşi predominante erau familiile agrare, dimensiunile ei scăzând la 5 până la sfârşitul secolului, datorită condiţiilor grele de viaţă.

Războaiele, frământările culturale au determinat creşterea numărului de celibatari şi de căsătorii întârziate.[25] Pe fondul deselor crize a crescut ritmul rapid de mortalitate. Toate acestea au determinat diminuarea numărului de oameni, dar şi reducerea dimensiunii familiilor.

Structurile din estul şi vestul Europei secolului al XVII-lea erau comparabile, firește ținând cont de particularitățile zonale şi locale, dar care nu deformau imaginea de ansamblu. Înnoirile economice semnalate pretutindeni pe continent după 1650, în partea vestică au avut un ritm mai accelerat de dezvoltare contribuind la profunde mutaţii în comportamentul şi mentalitatea oamenilor. în timp ce societatea din partea apuseană a continentului în secolul al XVIII-lea progresa în ritm rapid în est se menţinea, într-o proporţie mai mare, societatea tradiţională, agrară.

1992, p.197-198.

[23]. J. de Vries, European Urbanism 1500-1800, Londra, 1984, p. 32-36.

[24]. J.L. Flandrin,. Families in former times, Cambridge, 1992, p.71-73.

[25]. N.J.G. Pounds, An historical geography of Europe, Cambridge, 1993, p.265.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

STRUCTURA FAMILIEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Pentru analizarea familiei din ţările române din secolul al XVII-lea s-a avut în vedere cu prioritate principatul Transilvaniei, deoarece aici au fost întocmite conscrieri urbariale, militare, religioase şi altele. Conscrierile, în special cele urbariale, se efectuau pe teritorii mari, dorind să cuprindă toată populaţia masculină aservită. În unele cazuri, ca de exemplu în Ţara Făgăraşului, în deceniile cinci şi şase, în urbarii au fost consemnaţi şi locuitorii liberi. Analiza se bazează pe datele de pe câteva domenii răspândite pe tot spaţiul principatului şi pentru care s-au păstrat conscrieri succesive. Astfel, din sud erau domeniile Blaj-Mănărade[26], Comana[27], Făgăraş[28], Porumbac[29], din centru domeniile Alba Iulia[30], Gilău[31], Gurghiu[32], din zona Munţilor Apuseni domeniul Zlatna[33], iar din nord Baia Mare[34] şi Satu Mare[35]

---

[26]. Urbariile domeniului Blaj: 1647, M.O.L., F 27; 1665, M.O.L., F234/208, fasc 49; 1681, Ibidem; 1691, Ibidem; 1696, Idem, fasc. 19; Urbariul domeniului Mănărade, 1652, M.O.L., E 156, U & C, fasc.88, nr.24; 1684, M.O.L., F234/15, fasc.60.

[27]. Urbariile Ţării Făgăraşului ed. D. Prodan, vol. I, Bucureşti, 1970, p.269-276, 580-612, 924-960.

[28]. Ibidem, vol. I, p.195-254, 468-579, 676-812, vol. II, Bucureşti, 1976, p.86.

[29]. Ibidem, vol. I, p.277-285, 582-598, 855-878, vol. II, p.288-302, 593-641, 789-819, 975-1010.

[30]. Urbariile domeniului Alba Iulia, 1618 şi 1662, M.O.L., F 27.

[31]. Urbariile domeniului Gilău: 1663, M.O.L., F 234, 50/258; 1676, M.O.L., P 1575, "Erdélyre vonatkozó iratok (1500-1916) [Acte referitoare la Transilvania (1500-1916)]; A gyalui vártartomány urbáriumai (Urbariile domeniului Gilău), ed. Jako Zs., Cluj, 1944, passim.

[32].Urbariul domeniului Gurghiu: 1652, M.O.L., F 27; 1688, M.O.L., P 663, Teleki család (Familia Teleki), 1 cs, Miscellanae; 1697, Ibidem.

[33].Urbariile domeniului Zlatna: 1652, M.O.L., F 234, 209/52; 1673, M.O.L., F 27; 1691, M.O.L., F 234, 209/fasc.52

[34]. Urbáriumok -XVI-XVII század (Urbarii - secolele XVI-XVII), ed. de F. Maksai, Budapesta, 1959, p.618-629.

[35]. Urbariile domeniului Satu Mare: 1660, M.O.L., U & C, E 156, fasc.113/15; 1664, Ibidem, fasc.113/16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi nord-vest Şimleul Silvaniei[36]. Aproape pentru fiecare dintre domenii se poate urmări evoluţia demografică de-a lungul a câtorva decenii din secolul al XVII-lea, după cum se arată în Tabelul III.1.1

Tabelul III.1.1

NUMĂRUL DE FAMILII CUPRINSE IN URBARIILE DIN SECOLUL AL XVII-LEA

DOMENIUL	ANUL	SATE		TÂRGURI		TOTAL
		nr.	fam.	nr.	fam.	FAMILII
Alba Iulia	1618	8	302			302
Alba Iulia	1630	9	201			201
Alba Iulia	1662	24	380			380
Baia Mare	1566	15	259			259
Baia Mare	1688	9	161			161
Blaj-Mănărade	1647	15	320	1	41	361
Blaj-Mănărade	1652	3	76	1	45	121
Blaj-Mănărade	1665	11	158			158
Blaj-Mănărade	1681	13	331	1	62	393
Blaj-Mănărade	1696	12	241	1	39	280
Comana	1632	6	249			249
Comana	1637	6	329			329
Comana	1648	6	372			372
Făgăraş	1632	36	1916	2	379	2295
Făgăraş	1637	42	2698	2	471	3169
Făgăraş	1640	44	2858	2	477	3335

[36]. Urbariile domeniului Şimleul Silvaniei: 1594, M.O.L., U & C, E 156, fasc 113, nr.5; 1696, Idem, fasc.113, nr. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

DOMENIUL	ANUL	SATE		TÂRGURI		TOTAL
		nr.	fam.	nr.	fam.	FAMILII
Făgăraş	1652	44	2064	1	102	2166
Gilău	1640	11	397	1	64	461
Gilău	1652	11	324	1	61	385
Gilău	1663	11	249	1	40	289
Gilău	1666	11	251	1	48	299
Gilău	1670	12	275	1	57	332
Gilău	1676	7	178	1	49	227
Gilău	1679	6	130	1	52	182
Gurghiu	1652	35	676	2	105	781
Gurghiu	1688	7	70			70
Gurghiu	1697	9	75			75
Porumbac	1632	6	347			347
Porumbac	1637	6	467			467
Porumbac	1648	6	554			554
Porumbac	1664	6	365			365
Porumbac	1674	6	549			549
Porumbac	1676	6	588			588
Porumbac	1680	6	594			594
Satu Mare	1658	6	146			146
Satu Mare	1660	37	637			637
Satu Mare	1664	42	588			588
Şimleul Silvaniei	1594	46	1452	2	379	1831
Şimleul Silvaniei	1666	38	385	2	138	523
Zlatna	1652	11	402	1	69	471
Zlatna	1673	10	323	1	57	380
Zlatna	1691	11	328	1	55	383

La sfârşitul secolului al XVI-lea şi în primele decenii ale secolului al

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

XVII-lea, pe două dintre domenii (Şimleul Silvaniei si Alba Iulia) în 54 de sate şi părţi de sate şi două târguri erau 2133 de familii. După 1630, conscrierile urbariale au fost mai frecvente. Tabelul III.1.2 arată numărul de familii consemnate în satele şi părţile de sate şi în târgurile domeniilor menţionate pentru fiecare deceniu al secolului al XVII-lea.

Tabelul III.1.2

FAMILIILE DE PE DOMENII PE PARCURSUL DECENIILOR

DECENIUL	SATE		TÂRGURI		LOCALITATE	
	nr.	fam.	nr.	fam.	nr.	fam.
1594-1630	54	1754	2	379	56	2133
1631-1640	67	4051	3	541	70	4592
1641-1650	27	1246	1	41	28	1287
1651-1660	141	4179	6	382	147	4561
1661-1670	133	2151	3	195	136	2346
1671-1680	22	1047	2	109	24	1156
1681-1690	29	562	1	62	30	624
1691-1700	32	644	2	94	34	738

Mare parte a familiilor de pe domenii aparţineau mediului rural. Acestea erau în proporţie de 83-96% pe domeniile analizate. Ponderea familiilor târgoveţilor de pe domeniile analizate s-a schimbat de la o perioadă la alta: 17.77% între 1594-1630, 11.78% între 1631-1640, 3.19% între 1641-1650, 8.38% între 1651-1660, 8.31% între 1661-1670, 9.43% între 1671-1680, 9.94% între 1681-1690, 12.74% între 1691-1700.

Au fost domenii cu unu-două târguri, ca de exemplu Făgăraş si Şimleul Silvaniei, şi altele fără nici un târg (Alba Iulia, Baia Mare, Comana, Porumbac, Satu Mare). Numărul mediu de familii în aşezările de pe domenii, după arată tabelul III.1.3, a variat foarte mult pe domenii, în cursul veacului.

Factorii care au determinat evoluţia numărului mediu de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

familii/aşezare pe domeniile analizate ţineau deopotrivă de condiţiile naturale, politice şi economice. Stabilitatea politică şi dezvoltarea economică din timpul lui Gheorghe Rákóczi I explică creşterea numărului de familii pe domeniul princiar.

Tabel III.1.3

NUMĂRUL MEDIU DE FAMILII/ASEZARE
PE DOMENII ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Perioada	FAM/ SAT	FAM/ TÂRG	FAM/ AŞEZARE
1594-1630	32.48	189.50	38.09
1631-1640	60.46	180.33	65.60
1641-1650	46.15	41.00	45.96
1651-1660	29.64	63.67	31.03
1661-1670	16.17	65.00	17.25
1671-1680	47.59	54.50	48.17
1681-1690	19.38	62.00	20.80
1691-1700	20.13	47.00	21.71

Epidemiile din anii 1646-1648 determină diminuarea populaţiei. Scăderea dramatică a numărului mediu de familii pe aşezare în deceniul şapte era urmarea războiului din anii 1658-1661 când Transilvania a fost devastată de armatele turco-tătare şi de război civil. Tendinţele de refacere din deceniul opt au fost frânate de crizele economice şi epidemiile de după 1676. Un alt factor important pentru explicarea diminuării potenţialului demografic a localităţilor domeniale fost procesul de fărâmiţare al domeniului princiar proces început după 1648, moartea lui Gheorghe Rákóczi I şi accentuat după 1660. [37]

Familiile, din punctul de vedere al structurii, ca pretutindeni în Europa, trebuie împărţite în două categorii: familiile nucleare, formate din

[37] D. Prodan, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, Bucureşti, 1986, p.1-84.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

părinţi şi copii, şi familiile extinse. Acestea, pe lângă nucleele propriu-zise, cuprind şi familii ale părinţilor ori ale fraţilor. Despre această coabitare a mai multor familii documentele menţionează în mod sugestiv că "sunt într-o pâine". Puţine au fost conscrierile din care s-a omis menţionarea tipului de familie. În această categorie intră urbariul din 1618 al domeniului Alba Iulia, din 1632 ale domeniilor Făgăraş, Comana, Porumbac, extrasul după urbariul din 1652 ale domeniului Făgăraş şi din 1658 şi 1660 ale domeniului Satu Mare. Raportul dintre cele două tipuri de familie se poate urmări în mod sistematic doar pentru familiile aservite. În cazul preoţilor şi al locuitorilor liberi, de cele mai multe ori s-a întocmit doar o listă nominală. Proporţia celor două tipuri de familie a fost diferită de la un domeniu la altul şi de la o perioadă la alta, fără ca familia nucleară să scadă sub 75% din totalul familiilor. Anii de criză au favorizat răspândirea familiilor extinse, rolul lor adesea fiind acela de a oferi o anumită siguranţă oamenilor.[38] Un alt factor care a contribuit la menţinerea familiilor extinse, în anumite limite, au fost ocupaţiile. Frecvent, păstorii, fierarii trăiau în astfel de familii.

Tabelul III.1.4

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE NUCLEARE SI CELE EXTINSE IN DECENIUL PATRU AL SECOLULUI AL XVII-LEA

DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE		FAMILII EXTINSE		TOTAL
		nr.	%"	nr.	%"	
Alba Iulia	1630	199	99.00	2	1.00	201
Comana	1637	255	93.07	19	6.93	274
Făgăraş	1637	2456	91.30	234	8.70	2690
Porumbac	1637	374	85.19	65	14.81	439
Calna	1639	88	95.65	4	4.35	92
Ormeniş	1639	165	93.22	12	6.78	177
Coroisânmartin	1640	122	91.73	11	8.27	133
Făgăraş	1640	2674	90.89	268	9.11	2942
Gilău	1640	435	94.36	26	5.64	461

[38]. Histoire de la famille, vol. II, ed. A. Burguiere, Paris, 1986, p.31.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Între 1630-1640 (tabelul III.1.4) pe domeniile Alba Iulia, Comana, Făgăraş, Porumbac, Gilău şi alte trei domenii Cana[39], Urmeniş[40] şi Coroisânmartin[41] locuiau circa 4719 familii. Dintre acestea 4312, adică 91.4% erau nucleare. Procentul familiilor nucleare a variat între 85% (domeniul Porumbac) şi 99% (domeniul Alba Iulia).

La sfârşitul deceniului al cincilea şi în primii ani ai deceniului şase, raportul dintre cele două tipuri de familie nu a cunoscut modificări, familiile nucleare formând 90.88% dintre familii între 1648-1652 (tabelul III.1.5).

Tabelul III.1.5

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE NUCLEARE ŞI CELE EXTINSE ÎNTRE ANII 1647-1652

DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE		FAMILII EXTINSE		TOTAL
		nr.	%"	nr.	%"	
Blaj-Mănărade	1647	338	93.63	23	6.37	361
Comana	1648	270	87.66	38	12.34	308
Porumbac	1648	364	75.99	115	24.01	479
Blaj-Mănărade	1652	116	95.87	5	4.13	121
Gilău	1652	353	91.69	32	8.31	385
Gurghiu	1652	741	94.88	40	5.12	781
Zlatna	1652	469	99.58	2	0.42	471

În spatele echilibrului rezultat din însumarea datelor de pe cele şase domenii din sudul, centrul şi vestul principatului se ascunde scăderea ponderii familiilor nucleare. Fenomenul poate fi observat pe cele trei domenii care fuseseră menţionate şi în deceniul patru: Comana, Gilău, Porumbac. Ritmul cel mai accentuat de scădere a procentului de familii nucleare a fost pe domeniul Porumbac din Ţara Făgăraşului. În zece ani, aici familiile nucleare au ajuns doar la trei sferturi dintre familii. Este adevărat că a avut loc conscrierea imediat după epidemia de ciumă şi epizootiile din anii 1644 şi

[39]. I Rákóczi birtokainak gazdasági iratai (1631-1648) [Documentele economice ale domeniilor lui Gheorghe Rákóczi I (1631-1648)], ed. de L. Makkai, Budapesta, 1954, p.556-557.
[40]. Ibidem, p.572-584.
[41]. Ibidem, p.585-596.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

1646-1648, acestea determinând mutaţii în situaţia demo-economică. Deceniul al şaselea s-a încheiat cu declanşarea unui nou război de mari proporţii. Devastările armatelor turco-tătare şi luptă pentru succesiune au determinat diminuarea numărului de locuitori. Pe acest fond a avut loc scăderea numărului de familii extinse (tabelul III.1.6).

Tabelul III.1.6

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE NUCLEARE ŞI CELE EXTINSE ÎN DECENIUL ŞAPTE

DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE		FAMILII EXTINSE		TOTAL
		nr.	%"	nr.	%"	
Alba Iulia	1662	378	99.47	2	0.53	380
Gilău	1663	284	98.27	5	1.73	289
Porumbac	1664	319	96.37	12	3.63	331
Satu Mare	1664	583	99.15	5	0.85	588
Blaj-Mănărade	1665	156	98.73	2	1.27	158
Gilău	1666	285	95.32	14	4.68	299
Şimleul Silvaniei	1666	512	97.90	11	2.10	523
Gilău	1670	323	97.29	9	2.71	332

Pe domeniile Alba Iulia, Gilău, Porumbac, Blaj-Mănărade Satu Mare şi Şimleul Silvaniei, în anii 1662-1666, din 2269 de familii erau 2232 (98.37%) nucleare. Pe domeniile a căror evoluţie putea fi urmărită în secolul al XVII-lea se constată creşterea ponderii familiilor nucleare. Fenomenul nu a fost de durată foarte lungă. Cu trecerea anilor, treptat familiile extinse s-au răspândit iar, de exemplu pe domeniul Gilău. Procesul a continuat în deceniul următor (tabelul III.1.7) ajungând la o situaţie similară cu cea din deceniile patru-cinci, adică familiile extinse pe domeniile Zlatna, Porumbac şi Gilău până în 1676, să fie de cca. 10%.

După 1676, pe fondul crizei economice, a avut loc creşterea ponderii familiilor extinse pe anumite domenii, ca, de exemplu, Porumbac, unde familiile nucleare scad la 82%. Acelaşi lucru se poate observa şi pe celelalte

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

domenii în deceniile următoare (tabelul III.1.8). Astfel, pe domeniul Blaj-Mănărade la 1696 familiile nucleare erau doar în proporţie de 80%, iar pe domeniul Gurghiu de 85-88%.

Tabelul III.1.7

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE NUCLEARE SI CELE EXTINSE IN DECENIUL OPT

DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE		FAMILII EXTINSE		TOTAL
		nr.	%"	nr.	%"	
Zlatna	1673	373	98.16	7	1.84	380
Porumbac	1674	430	85.32	74	14.68	504
Gilău	1676	194	85.46	33	14.54	227
Porumbac	1676	455	83.79	88	16.21	543
Gilău	1679	172	94.51	10	5.49	182
Porumbac	1680	446	81.99	98	18.01	544

Domeniul Opra Cârţişoara, aflat în posesia familiei Teleki la 1691, cuprindea satele Opra Cârţişoara, Streza Cârţişoara, Arpaşul de Sus şi de Jos, Recea şi Noul Român.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.1.8

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE NUCLEARE ŞI CELE EXTINSE ÎN DECENIILE NOUĂ ŞI ZECE ALE SECOLULUI AL XVII-LEA

DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE		FAMILII EXTINSE		TOTAL
		nr.	%"	nr.	%"	
Blaj-Mănărade	1681	344	87.53	49	12.47	393
Baia Mare	1688	156	96.89	5	3.11	161
Gurghiu	1688	60	85.71	10	14.29	70
TOTAL/MEDIE		560	89.74	64	10.26	624
Opra Cârţişoara	1691	290	79.23	76	20.77	366
Zlatna	1691	376	98.17	7	1.83	383
Blaj-Mănărade	1696	225	80.36	55	19.64	280
Gurghiu	1697	66	88.00	9	12.00	75
TOTAL/MEDIE		957	86.68	147	13.32	110

Dintre acestea, Streza Cârţişoara şi Arpaşu de Jos şi de Sus făcuseră parte din domeniile Făgăraş şi Porumbac. Familiile nucleare din cele trei sate, la 1637, formau 82%, iar, la 1691, 75.1% dintre familii. După cum arată tabelul III.1.9, evoluţia raportului dintre cele două tipuri de familie a fost foarte diferenţiată de-a lungul deceniilor chiar în cadrul aceluiaşi sat. Astfel, la Arpaşu de Jos, care aparţinuse domeniului Făgăraş, procentul familiilor nucleare a scăzut de la 97.37% la 67.86%. La Arpaşu de Sus şi Streza Cârţişoara, care erau sate ale domeniului Porumbac, în deceniile patru şi cinci, familii nucleare nu au depăşit 80%. Evoluţia raportului dintre familiile nucleare si cele extinse a fost profund marcată de războiul din 1658-1661. La 1664, când s-a făcut conscrierea urbarială la Arpaşu de Sus, nu exista nici o familie extinsă, iar la Streza Cârţişoara, din 40 de familii, doar 3 (7.5%) erau

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

extinse. Datele din 1691 dovedesc o mare răspândirea familiilor extinse la sfârşitul secolului.

Tabelul III.1.9

FAMILIILE NUCLEARE ŞI EXTINSE ÎN SATELE ARPAŞU DE JOS, ARPAŞU DE SUS ŞI STREZA CÂRŢIŞOARA (1637-1691)

SATUL	DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE		FAMILII EXTINSE		TOTAL
			nr	%"	nr	%"	
Arpaşu de Jos	F	1637	37	97.37	1	2.63	38
Arpaşu de Jos	F	1640	34	94.44	2	5.56	36
Arpaşu de Jos	OC	1691	38	67.86	18	32.14	56
Arpaşu de Sus	P	1637	43	79.63	11	20.37	54
Arpaşu de Sus	P	1648	31	54.39	26	45.61	57
Arpaşu de Sus	P	1664	40	100.00	0	0.00	40
Arpaşu de Sus	OC	1691	57	73.08	21	26.92	78
Streza Cârţişoara	P	1637	43	74.14	15	25.87	58
Streza Cârţişoara	P	1648	42	68.85	19	31.15	61
Streza Cârţişoara	P	1664	37	92.50	3	7.50	40
Streza Cârţişoara	OC	1691	56	83.58	11	16.42	67

F = domeniul Făgăraş

OC = domeniul Opra Cârţişoara

P – domeniul Porumbac

Situaţia din cele trei sate făgărăşene se înscrie în tendinţele generale din principat. Acest lucru este cel mai bine dovedit prin urmărirea evoluţiei pe parcursul câtorva decenii din cadrul aceluiaşi domeniu. Pentru domeniile pe care familia poate fi cercetată timp mai îndelungat - Blaj-Mănărade, Gilău, Gurghiu, Porumbac şi Zlatna - se constată în general o scădere a ponderii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

familiilor nucleare (tabelul III.1.10). Excepție făcea domeniul Zlatna, unde permanent familia extinsă era foarte rară (sub 2%).

Cu toată creşterea numărului de familii extinse în ultimele trei decenii ale secolului acestea doar rar şi regional au ajuns la 20% din totalul familiilor. Prezența lor era mai accentuată în sudul principatului.

Tabelul III.1.10

EVOLUȚIA RAPORTULUI DINTRE FAMILIILE NUCLEARE ŞI EXTINSE PE DOMENIILE BLAJ, GILĂU, GURGHIU, PORUMBAC ŞI ZLATNA

(1637-1691)

DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE		FAMILII EXTINSE		TOTAL
		nr.	%"	nr.	%"	
Blaj-Mănărade	1647	338	93.63	23	6.37	361
Blaj-Mănărade	1652	116	95.87	5	4.13	121
Blaj-Mănărade	1665	156	98.73	2	1.27	158
Blaj-Mănărade	1681	344	87.53	49	12.47	393
Blaj-Mănărade	1696	225	80.36	55	19.64	280
Gilău	1640	435	94.36	26	5.64	461
Gilău	1652	353	91.69	32	8.31	385
Gilău	1663	284	98.27	5	1.73	289
Gilău	1666	285	95.32	14	4.68	299
Gilău	1670	323	97.29	9	2.71	332
Gilău	1676	194	85.46	33	14.54	227
Gilău	1679	172	94.51	10	5.49	182
Gurghiu	1652	741	94.88	40	5.12	781
Gurghiu	1688	60	85.71	10	14.29	70
Gurghiu	1697	66	88.00	9	12.00	75

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Porumbac	1637	374	85.19	65	14.81	439
Porumbac	1648	364	75.99	115	24.01	479
Porumbac	1664	319	96.37	12	3.63	331
Porumbac	1674	430	85.32	74	14.68	504
Porumbac	1676	455	83.79	88	16.21	543
Porumbac	1680	446	81.99	98	18.01	544
Zlatna	1652	469	99.58	2	0.42	471
Zlatna	1673	373	98.16	7	1.84	380
Zlatna	1691	376	98.17	7	1.83	383

O structură asemănătoare aveau şi familiile din secuime. La 1635 în cele 125 de localităţi ale scaunului Odorhei din 3545 de familii libere (nobili, călăreţi şi pedestraşi) 2900 (81.80%) erau nucleare. Din acelaşi scaun s-a păstrat conscripţia din 1644 a 84 de familii iobăgeşti răspândite în 7 sate şi 12 părţi de sate. Dintre acestea 77 (91.67%) trăiau în familii nucleare. Fenomenul este similar cu cel din Ţara Făgăraşului, în ambele zone familiile nucleare fiind mai frecvente printre locuitorii aserviţi, probabil datorită controlului mai direct al proprietarilor.

În scaunul Arieş, situat în sud-vestul Transilvaniei şi având 22 de localităţi, la 1642 dintre 944 de familii 811 (85.91%) erau nucleare. Conscripţia din 1643 consemna în cele 35 de localităţi ale scaunului Ciuc-Gheorgheni-Caşin 3426 de familii libere dintre care 2649 (77.32%) erau nucleare.

Raportul dintre familiile nucleare şi cele extinse a variat foarte mult, dar în limitele deja menţionate. În afara fluctuaţiilor din cadrul aceluiaşi domeniu, diferenţe au fost şi de la un domeniu la altul şi mai ales de la o regiune la alta. La 1652 familiile nucleare formau pe domeniul Zlatna 99.58%, pe domeniul Blaj-Mănărade 95.87%, pe domeniul Gurghiu 94.88, iar pe domeniul Gilău 91.67. În a doua jumătate a secolului, discrepanţele s-au accentuat. Astfel familiile nucleare erau în proporţie de 98.16% în 1673 pe domeniul Zlatna, de 85.32% la 1674 pe domeniul Porumbac şi de 85.46% la 1676 pe domeniul Blaj-Mănărade.

Mari erau şi diferenţele de la un sat la altul în cadrul aceluiaşi domeniu. De exemplu, pe domeniul Făgăraş, la 1640, familiile nucleare formau 100% în Holbav şi 77.55% la Sâmbăta de Jos.[42]

[42] S. Solcan, Făgăraş - Patterns of Central and East European Life, New York, 1997, p 46-47.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tot în cadrul aceluiaşi domeniu, structura familiilor se diferenţia de la târg la sat. Cu excepţia târgurilor Gilău la 1640, Mănărade la 1681 şi Zlatna la 1673 şi 1691 procentul de familii nucleare în rândurile populaţiei aservite din târguri, aşa cum arată tabelul III.1.11, era superior celui de pe domeniu, implicit celui din mediul rural. O situaţie similară era în Anglia secolului al XVII-lea.[43]

Tabelul III.1.11

FAMILIILE NUCLEARE SI CELE EXTINSE IN TÂRGURILE DE PE DOMENII

DOMENIUL	ANUL	FAMILII NUCLEARE			
		DOMENIU		TÂRG	
		nr.	%"	nr.	%"
Blaj-Mănărade	1647	338	93.63	41	100.00
Blaj-Mănărade	1652	116	95.87	45	100.00
Blaj-Mănărade	1681	344	87.53	49	79.03
Blaj-Mănărade	1696	225	80.36	35	89.74
Făgăraş	1637	2456	91.3	452	95.97
Făgăraş	1640	2674	90.89	461	96.65
Gilău	1640	435	94.36	59	92.19
Gilău	1652	353	91.69	57	93.44
Gilău	1663	284	98.27	40	100.00
Gilău	1666	285	95.32	47	97.92
Gilău	1670	323	97.29	57	100.00
Gilău	1676	194	85.46	44	89.80
Gilău	1679	172	94.51	51	98.08
Gurghiu	1652	741	94.88	104	99.05

[43]. P. Laslett, The Study of Social Structure from Listings of Inhabitants, în "An Introduction to English Historical Demography", New York, 1966, p.160-205.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

STRUCTURA FAMILIEI

DOMENIUL	ANUL	DOMENIU		TÂRG	
		nr.	"%"	nr.	"%"
Şimleul Silvaniei	1594	1809	98.8	375	98.94
Şimleul Silvaniei	1666	512	97.9	137	99.28
Zlatna	1652	469	99.58	69	100.00
Zlatna	1673	373	98.16	54	94.74
Zlatna	1691	376	98.17	53	96.36

Aceeaşi tendinţă se constată şi printre nobilii, călăreţii şi pedestraşii în cele trei scaune secuieşti menţionate deja. În târgul Odorhei, la 1635, din 66 de familii 61, deci 92.42%, erau nucleare; la 1642, în Vinţul de Sus, din 94 de familii 82, adică 87.23% erau, de asemenea, nucleare, iar peste un an, la Miercurea Ciuc, din 44 de familii 41 (93.18%) erau nucleare. Procentul de familii nucleare din aceste târguri era mai mare faţă de cel din scaune, adică faţă de 81.20% în scaunul Odorhei, de 85.91% din scaunul Arieş, de care ţinea, Vinţul de Sus şi mai ales în raport cu cei 77.32% din scaunul Ciuc-Gheorgheni-Caşin.

Dacă pentru Transilvania, datorită bogăţiei de surse, se pot descifra structurile familiei, în cazul Ţării Româneşti şi al Moldovei este aproape imposibilă reconstituirea lor. O imagine foarte vagă poate fi trasată pentru Ţara Românească. Aici, cu prilejul unor confirmări ale dreptului de proprietate (7), procese (2), aservire (6), răscumpărări (1), înfrăţiri (1), vânzări (1) şi testamente (10) s-au consemnat în termeni foarte vagi şi familiile. Pornind de la faptul că doar într-un număr redus cazuri s-au menţionat fraţii, ginerii, am avansat ipoteza că ar putea fi vorba de familii extinse. În acest caz, în 18 sate şi părţi de sate din prima jumătate a secolului, din totalul de 413 de familii, erau 325 (78.69%) nucleare, iar în 10 sate şi părţi de sate din 1668 şi din 1696, din 154 de familii, 116 (75.32%) erau, de asemenea, nucleare (tabelul III.1.12).

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.1.12

FAMILII NUCLEARE ŞI EXTINSE ÎN 28 DE SATE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ (1612-1696)

LOCALITATE	ANUL	FAM. NUCLEARE nr.	%"	FAM.EXTINSE nr.	%"	TOTAL
Pleşcovul de Sus si de Jos[44]	1612	36	81.82	8	18.18	44
Stoeneşti[45]	1613	14	70.00	6	30.00	20
Băjeşti[46]	1614	15	78.95	4	21.05	19
Bătogul si Boboneţi[47]	1614	9	64.29	5	35.71	14
Bezdead[48]	1616	7	70.00	3	30.00	10
Slătioarele de Jos[49]	1620	8	72.73	3	27.27	11
Bărbăteşti[50]	1620	13	61.90	8	38.10	21
Cruşivul[51]	1623	26	86.67	4	13.33	30
Stoeneşti[52]	1623	16	72.73	6	27.27	22
Dărvariul[53]	1625	65	74.71	22	25.29	87
Tâncăbeşti[54]	1628	22	84.62	4	15.38	26
Foleştii de Jos[55]	1629	14	87.50	2	12.50	16
Băldălui[56]	1629	32	86.49	5	13.51	37
Sulari[57]	1629	10	76.92	3	23.08	13

[44]. DIR, B, veac XVII, vol. II, p. 77-79, nr.8.
[45]. Ibidem, p. 138, nr.137.
[46]. Ibidem, p.261, nr.238.
[47]. Ibidem, p.289-290, nr.262.
[48]. Idem, vol.III, p.4, nr.4.
[49]. Ibidem, p.477, nr.434.
[50]. Ibidem, p.618-620, nr.552.
[51]. Idem, vol. IV, p.295, nr.312.
[52]. Ibidem, p.280-282, nr.300.
[53]. Ibidem, p.510-512, nr.532.
[54]. DRH, B, vol.XXII, p.181, nr.82.
[55]. Ibidem, p.459, nr.236.
[56]. Ibidem, p.487, nr.256.
[57]. Ibidem, p.687, nr. 371.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

LOCALITATE	ANUL	FAM. NUCLEARE nr.	%"	FAM.EXTINSE nr.	%"	TOTAL
Vărăşti[58]	1629	23	88.46	3	11.54	26
Jigoreni[59]	1635	15	88.24	2	11.76	17
TOTAL 1612-1635		325	78.69	88	21.31	413
Comarnic	1667	34	79.07	9	20.93	43
Căscioarele	1667	9	64.29	5	35.71	14
Coiani	1667	6	66.67	3	33.33	9
Prundul	1667	16	88.89	2	11.11	18
Cătunul Groapei	1667	2	50.00	2	50.00	4
Viişoara	1667	14	82.35	3	17.65	17
Cetăţele	1667	2	66.67	1	33.33	3
Obidiţi[60]	1667	2	66.67	1	33.33	3
Săcăria	1696	26	70.27	11	29.73	37
Măgureani[61]	1696	5	83.33	1	16.67	6
TOTAL 1668-1696		116	75.32	38	24.68	154

În aceste localităţi, ponderea familiilor extinse era mai mare decât în Transilvania, fără a depăşi 25% dintre familii. Era o structură apropiată de cea a familiilor boiereşti din anul 1648 din satele domeniului Porumbac, după cum arată tabelul III.1.13.

---

[58]. Ibidem, p.525, nr.278.

[59]. Idem, B, vol.XXV, p.72, nr.56.

[60]. Documente privitoare la familia Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G. Gr. Cantacuzino şi publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1902, p.44-54.

[61]. Ibidem, p.161-163.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.1.13

FAMILIILE NUCLEARE ŞI CELE EXTINSE LA BOIERII DIN ŢARA FĂGĂRAŞULUI (1640-1648)

DOMENIUL	ANUL	FAMILIA NUCLEARA		EXTINSA		TOTAL
		nr.	%"	nr.	%"	
Făgăraş	1640	108	87.80	15	12.20	123
Porumbac	1648	14	77.78	4	22.22	18

Coroborând datele despre raportul dintre familia nucleară şi cea extinsă la boierii din Ţara Făgăraşului (tabelul III.1.12) şi la iobagi (tabelele III.1.4 si III.1.5) se vede că în aceeaşi perioadă procentul de familii nucleare era uşor mai scăzut în cazul boierilor. Un factor ce a contribuit la aceste diferenţe ar putea fi şi orientarea spre creşterea animalelor a boierilor. De asemenea, controlul autorităţilor asupra familiilor libere nu se putea exercita cu aceeaşi rapiditate ca şi controlul stăpânilor asupra iobagilor lor, chiar dacă domeniile analizate erau în cea mai mare parte princiare.

Cu toate variaţiile care au fost prezente în evoluţia raportului dintre familiile nucleare şi cele extinse, pretutindeni în Ţările Române, în tot cursul secolului a dominat familia nucleară, a cărei pondere, în general, nu a scăzut sub 80 la sută din totalul familiilor.

Aceleaşi proporţii puteau fi întâlnite aproape în toată Europa Occidentală şi Centrală. Excepţie au făcut doar zonele sudice unde familiile extinse formau jumătate dintre familii.[62]

---

[62]. A. Armengaud, La famille et l'enfant en France et en Angleterre du XVI-e et XVIII-e siècles. Aspects démographiques, Paris, 1975, p.19,112;J. Dupaquier, J. La population rurale du Bassin Parissien à l'époque de Louis XIV, Lille, 1982, p.7, 48, 215; Al. Duţu, Dimensiunea umană a istoriei, Bucureşti, 1986, p.25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIA NUCLEARĂ

Conform datelor din Ţara Românească şi Moldova, familiile nucleare, în cursul secolului al XVII-lea în Ţările Române, au reprezentat peste 80 la sută din totalul familiilor. Reconstituirea şi urmărirea evoluţiei structurii familiei ţărăneşti, marea majoritate a locuitorilor din Ţările Române, este posibilă doar pentru Transilvania, datorită existenţei unei destul de riguroase evidenţe urbariale şi militare. Pentru Ţara Românească, informaţiile privitoare la structura familiei sunt sporadice. Testamentele Elenei Cantacuzino, văduva postelnicului Constantin Cantacuzino (1667) şi ale lui Constantin Filipescu (1696)[63] oferă date mai detaliate despre familiile rumânilor de pe moşiile lor.

În ceea ce priveşte familia boierească, datorită eforturilor genealogilor, sub anumite aspecte ale structurii, ea este abordabilă. În cazul ţărănimii libere şi a celei aservite, din nordul ori din sudul Carpaţilor, înregistrările au avut în vedere doar populaţia masculină. Prezenţa femeilor este foarte rară şi doar în calitate de capi de familie după decesul soţului. Justificarea era probabil aceeaşi, se ţinea seamă doar de cei care erau stabili teritorial sau social şi care puteau munci ori lupta.

Tabelul III.2.1.

NUMĂRUL MEDIU DE FII/FAMILIA NUCLEARĂ COMPLETĂ PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA (1632-1697)

ANII	DOMENIUL	NR. FAM.	NR. FII	FII/ FAM.
1632	Făgăraş	1298	2277	1.75
	Comana	193	354	1.83

[63]. M. Cantacuzino, Genealogia Cantacuzinilor, publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1902, p.44-56, 161-163.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANII	DOMENIUL	NR. FAM.	NR. FII	FII/ FAM.
	Porumbac	299	474	1.59
1637	Făgăraş	1779	3074	1.73
	Comana	209	328	1.57
	Porumbac	349	598	1.71
1638	Gilău	105	119	1.13
1639	Urmeniş	161	179	1.11
1640	Făgăraş	1897	3310	1.74
	Gilău	335	391	1.17
	Coroisânmartin	113	125	1.11
1642	Gilău	333	407	1.22
1647	Blaj	267	342	1.28
1648	Porumbac	340	605	1.78
	Comana	228	364	1.60
1652	Făgăraş	2166	2945	1.36
	Gilău	591	621	1.05
	Monora	68	108	1.59
	Gurghiu	583	812	1.39
	Zlatna	348	430	1.24
1658	Satu Mare	144	184	1.28
1660	Satu Mare	600	792	1.32
1663	Gilău	222	218	0.98
1664	Porumbac	295	395	1.34
	Satu Mare	537	520	0.97
1665	Blaj	146	141	0.97
1666	Gilău	215	262	1.22
	Şimleul Silvaniei	369	376	1.02
1670	Gilău	253	350	1.38
1673	Zlatna	285	432	1.52
1674	Porumbac	376	578	1.54

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANII	DOMENIUL	NR. FAM.	NR. FII	FII/ FAM.
1676	Gilău	128	194	1.52
	Porumbac	385	588	1.53
1679	Gilău	112	125	1.12
1680	Porumbac	354	563	1.59
1681-84	Blaj-Mănărade	271	417	1.54
1687	Gilău	110	129	1.17
1688	Gurghiu	59	94	1.59
	Baia Mare	161	220	1.37
1691	Blaj	274	348	1.27
	Zlatna	296	425	1.44
	Opra Cârțișoara	264	409	1.55
1696	Blaj	178	258	1.45
	Gurghiu	68	115	1.69

În Transilvania, între 1632-1700, numărul mediu de fii/familie nucleară cu cap de familie bărbat a variat între 1-1.8. Aceste familii, în marea lor majoritate erau familii nucleare complete. Ele echivalau cu familii de 4-5.6 persoane, deoarece fetele reprezentau circa jumătate dintre copii, dacă acceptăm că în cele mai frecvente cazuri raportul pe sexe era de 49 de bărbați/51 de femei.[64]

Fluctuațiile dimensiunii familiei au depins de particularitățile domeniilor (tabelul III.2. 1) dar și de acțiunea factorilor politici, economici, culturali din cursul secolului.

O primă observație ar fi faptul că domeniile Făgăraș, Comana și Porumbac erau domeniile cele mai mari și cu familiile cele mai numeroase, numărul mediu de fii/familie atingând 1.7-1.8. Acest lucru se justifică și prin grija cu care erau domeniile administrate. Ele țineau de curtea principeselor Transilvaniei, curte care se afla la Făgăraș. Despre grija cu care aceste domenii erau administrate vorbesc instrucțiunile principilor Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákóczi I, spiritul gospodăresc al principesei Ana Bornemisza,

64. Vl. Trebici, Mică enciclopedie de demografie, București, 1975, p.127.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

soţia lui Mihai Apafi I, precum şi anchetele cu privire la activitatea unor intendenţi ca Toma Nagy şi Ştefan Deac din Comana.[65]

Din perspectiva datelor de pe domeniile Blaj, Făgăraş Gilău, Comana, Porumbac, Coroisânmartin, Gurghiu, Zlatna, Baia Mare, Satu Mare, se poate constata că perioada de maximă dezvoltare demografică a corespuns deceniului patru şi începutului deceniului cinci, numărul mediu de fii fiind 1.5-1.7, ceea ce ar corespunde unor familii cu 5-5.5 membri. În unele zone unde s-a simţit ciuma de la jumătatea deceniului patru (Comana, Gilău), scăderea numărului de copii a fost mai timpurie (vezi tabelul III.2.2). Sfârşitul deceniului cinci coincidea cu o epidemie de ciumă declanşată pe fondul crizei economice şi a unor epizootii resimţite în tot principatul. Consecinţa demografică era reducerea numărului mediu de fii/familie la 1.3 şi o probabilă reducere a dimensiunii familiei la circa 4.6 persoane. Pierderile trebuia să fi fost foarte mari dacă în acel an s-au făcut conscrieri pe un număr mare de domenii.

De departe, momentele cele mai grele pentru populaţia Ţărilor Române au fost anii 1658-1661. Pierderile datorită războaielor, foametei, ciumei şi emigrările au fost uriaşe. Consecinţele pentru familie se văd în urbariile întocmite în prima jumătate a deceniului şapte. Între 1663-1666, numărul mediu de fii/familie a variat între 1-1.3, cu o medie de 1.1; prin urmare, o familie greu depăşea 4 persoane.

Tabelul III.2.2.

EVOLUŢIA NUMĂRULUI DE FII/FAMILIE
ÎN TRANSILVANIA (1632-1697)

ANII	NR. FAM.	NR. FII	FII/ FAM
1637-1638	2442	4119	1.69
1639-1640	2506	4005	1.60
1642-1648	1168	1718	1.47
1652	3756	4916	1.31
1664-1666	1562	1694	1.08

[65]. Urbariile Ţării Făgărasului, vol.I, p.117-125, 328-339, 316-328, vol. II, p.235-266, Bornemisza Anna gazdasági naplói (1667-1690) [Jurnalele economice ale Anei Bornemisza (1667-1690)], în "I Apafi Mihály fejedelem udvartartása", (Documentele economice ale curţii principelui M. Apafi I), vol.I, ed. de B. Szádeczky, Budapesta, 1911, passim.; M.O.L., F 234, 106/fasc 455, 101/fasc 416.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANII	NR. FAM.	NR. FII	FII/ FAM
1670-1675	914	1360	1.49
1676-1679	505	748	1.48
1680-1688	955	1423	1.49
1691-1697	854	1252	1.47

Procesul de refacere a fost rapid, aşa cum se rezultă din compararea urbariilor din 1663 şi din 1670 de pe domeniul Gilău. Valoarea numărului mediu de fii/familie a cunoscut o evoluţie ascendentă, astfel în 1663 era 1, în 1666 era 1.2, şi în 1670 era 1.4. Un alt caz ar fi domeniul Porumbac, unde numărul mediu de fii/familie la 1664 era 1.3, iar la 1674 a crescut la 1.5. Această evoluţie s-a făcut în condiţiile stabilităţii politice şi a avântului economic din principat. Erau anii în care Evlia Celebi constata cu uimire cât de repede s-au refăcut aşezările arse şi jefuite de armatele otomane şi tătăreşti. Spre exemplu, despre Gilău scria la 1667 : "Această cetate întărită şi puternică nesupunându-se lui Ali paşa, oraşul sau fusese incendiat, capturându-se prăzi şi avuţii nenumărate şi nemăsurate. Acum am văzut-o înfloritoare."[66]

Până la sfârşitul secolului, Transilvania nu a mai cunoscut urgia războiului, dar crizele economice ce s-au succedat la intervale scurte după 1675 au determinat scăderea numărului de fii/familie la 1.3-1.5. Tendinţa din ultimul deceniu al secolului era de creştere demografică. Din păcate acest proces a fost întrerupt de războiul curuţilor în 1703. Cu toată refacerea şi dezvoltarea accelerată de după 1661, familia nu va mai atinge dimensiunile din deceniul patru. Mărimea ei a oscilat în jurul valorii de 5 în tot cursul ultimilor decenii ale veacului.

Dincolo de această evoluţie globală, au existat foarte multe particularităţi regionale şi domeniale, care au generat anumite ritmuri de dezvoltare populaţiei. O primă observaţie ar fi existenţa unor domenii cu familii mai numeroase, Făgăraş, Porumbac şi Comana, aflate aproape sub directa organizare a principeselor. Acestea erau situate în sudul ţării. Asemenea lor era şi domeniile Gurghiu, Zlatna din centrul şi vestul principatului. Domeniul Gilău, situat în apropiere de Cluj era unul din domeniile cu o familie mai mică. Evoluţia populaţiei şi a familiilor poate fi urmărită din deceniile patru-cinci până la sfârşitul secolului pe domeniile Porumbac, Gilău, Blaj-Mănărade. Indiferent de particularităţile lor locale

---

66. Călători străini despre ţările române, vol.VI, ed. P. Cernovodeanu, M.Holban, Bucureşti, 1976, p.683.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

evoluţia lor demografică cunoaşte anumite trăsături comune, datorate apartenenţei lor la acelaşi cadru politic, legislativ, natural şi economic. Astfel, pe toate domeniile menţionate a avut loc un regres demografic în anii 1647-1652. Excepţie au făcut domenii precum Mănărade. Urbariile din 1663-1665 cuprind cele mai scăzute valori ale indicelui fii/familie. De asemenea, deja s-a menţionat că acum s-a înregistrat şi numărul de locuitori cel mai mic pe toate domeniile. Toate acestea au fost urmările dramatice ale războiului din 1658-1661. O altă tendinţă era aceea de recupera cât mai repede pierderile din anii de război. Pe domeniul Gilău numărul mediu de fii din 1670-1676 era superior celui din prima jumătate a secolului, familia ajungând şi aici la circa 5 persoane. Datele şi de pe celelalte domenii confirmă dezvoltarea rapidă a populaţiei. Era un fenomen ce a caracterizat şi satele şi târgurile din Ţările Române. Creşterea demografică a fost de scurtă durată datorită crizei înrăutăţirii situaţie economice şi a condiţiilor naturale.

Pentru cunoaşterea tendinţelor reale ale evoluţiei familiei se impune analiza internă a acesteia. În centrul acestei analize se află cercetarea raportului dintre familii în funcţie de numărul de fii înregistraţi la momentul conscrierii, deci care trăiau atunci în cadrul familiei. În cursul celor şapte decenii analizate se constată că a scăzut pondera familiilor cu cinci şi peste cinci băieţi (tab.III.2.3). În perioada 1632-1652, aceştia reprezentau între 1.5-3.4%, iar după 1660 doar 0.0-2%. Dintre familiile cu mulţii băieţi, cei cu şapte au dispărut după 1660, iar numărul celor cu şase a scăzut mult.

Tabelul III.2.3

STRUCTURA INTERNĂ A FAMILIILOR NUCLEARE

ANII	NR. FAM./ DOMENII	FAMILIILE DUPĂ NUMĂRUL DE FII (NR./"%")							
		0	1	2	3	4	5	6	7
1637-	2442	532	681	611	363	174	60	17	4
1638	4	21.8	27.9	25.0	14.9	7.1	2.5	0.7	0.2
1639-	2506	546	748	661	353	136	42	18	2
1640	4	21.8	29.8	26.4	14.1	5.4	1.7	0.7	0.1
1642-	1168	309	350	268	163	55	16	6	1
1648	4	26.5	30.0	22.9	14.0	4.7	1.4	0.5	0.1
1652	1590	525	489	340	173	40	17	4	2
	5	33.0	30.8	21.4	10.9	2.5	1.1	0.3	0.1

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANII	NR. FAM./ DOMENII	FAMILIILE DUPĂ NUMĂRUL DE FII (NR./"%") 0	1	2	3	4	5	6	7
1658	144	50	39	32	15	4	4		
	1	34.7	27.1	22.2	10.4	2.8	2.8		
1660	600	180	183	138	69	26	2	2	
	1	30.0	30.5	23.0	11.5	4.3	0.3	0.3	
1663	222	92	71	41	11	3	4		
	1	41.4	32.0	18.5	5.0	1.4	1.8		
1664-1666	1562	547	533	323	126	28	5		
	5	35.0	34.1	20.7	8.1	1.8	0.3		
1670-1674	914	216	270	264	111	41	8	3	1
	3	23.6	29.5	28.9	12.1	4.5	0.9	0.3	0.1
1676	513	111	157	146	69	25	4	1	
	2	21.6	30.6	28.5	13.5	4.9	0.8	0.2	
1679-1681	737	181	211	191	112	36	4	2	
	3	24.6	28.6	25.9	15.2	4.9	0.5	0.3	
1687-1688	330	101	103	67	38	15	4	2	
	3	30.6	31.2	20.3	11.5	4.5	1.2	0.6	
1691	834	210	275	196	107	38	6	2	
	3	25.2	33.0	23.5	12.8	4.6	0.7	0.2	
1696-1697	246	58	82	48	42	11	5		
	2	23.6	33.3	19.5	17.1	4.5	2.0		

Scăderea numărului de familii cu mulți copii, pe fondul epidemiilor și a crizelor economice, a avut loc în paralel cu sporirii procentului de familii fără copii, în cazul nostru fără băieți

Familiile fără fii, în momentele de criză (1652, 1658-1666, 1687-88), reprezintă peste 30% dintre familii, pe domeniul Gilău chiar 41.4% la 1663. De asemenea, a avut loc și creșterea ponderii familiilor cu un fiu, de la 27.9%,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în 1637-38, la 30.8% în 1652 şi 34% în 1664-66. În ultimul deceniu al secolului, această categorie de familii a depăşit 30%. În condiţii normale, grupul familiilor cu 2-3 fii forma 40% din totalitatea familiilor iobăgeşti. Sporirea numărului celor fără fii ori cu un singur fiu a avut drept consecinţă diminuarea şi acestui grup, ca de exemplu în 1664-1666 când nu formau decât 29% sau în 1652 şi în 1687-88 când erau în proporţie de 32%. Pe domeniile analizate şi, probabil, şi în restul principatului, în deceniile patru şi cinci, a avut loc o scădere a potenţialului demografic. Caracteristicile acestui proces au fost creşterea ponderii familiilor cu 0 fii de la 21.8% la 26.5%, a celor cu un fiu de la 28% la 30%. A scăzut ponderea familiilor cu doi fii de la 25 la 22.9%, iar a celor cu patru-şapte fii de la 10.4% la 4%. Doar grupul familiilor cu trei fii s-a menţinut în jur de 14%. O asemenea evoluţie explică scăderea numărului de băieţi pe familie de la 1.7 la 1.3.

După 1660, familia transilvăneană cunoaşte un amplu proces de dezvoltare. Între 1666-1676 ponderea familiilor cu 0 fii a scăzut de la 35% la 21.6%, a celor cu un fiu de la 34% la 30%. În acelaşi timp au sporit toate familiile ce aveau 2-5 fii. Ponderea lor a crescut de la 30.9% la 47.8%. Criza economică ce a izbucnit la jumătatea deceniului opt a frânt această dezvoltare. Ceea ce a caracterizat ultimii zece ani a fost sporirea ponderii familiilor cu unu şi cu trei băieţi în detrimentul celorlalte categorii de familii. Acest lucru a compensat pierderile, astfel numărul mediu de fii/familie s-a menţinut la 1.5, şi dimensiunea familiei la circa 5 persoane.

Tabelul III.2.4

STRUCTURA INTERNA A FAMILIILOR NUCLEARE DE PE DOMENIUL GILĂU (1638-1687)

ANII	NR. FAM./ NR FII	FAMILIILE DUPĂ NUMĂRUL DE FII (NR./"%")							
		0	1	2	3	4	5	6	7
1638	105	47	21	22	8	5	2		
	1.1	44.8	20.0	21.0	7.6	4.8	1.9		
1640	335	110	118	64	30	11	1	1	
	1.2	32.8	35.2	19.1	9.0	3.3	0.3	0.3	
1642	333	106	114	66	33	10	2	2	
	1.2	31.8	34.2	19.8	9.9	3.0	0.6	0.6	

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANII	NR. FAM./ NR FII	FAMILIILE DUPĂ NUMĂRUL DE FII (NR./"%")							
		0	1	2	3	4	5	6	7
1652	591	230	189	111	43	11	6	0	1
	1.4	38.9	32.0	18.8	7.3	1.9	1.0	0.0	0.2
1663	222	92	71	41	11	3	4		
	1	41.4	32.0	18.5	5.0	1.4	1.8		
1666	215	68	66	56	18	5	2		
	1.2	31.6	30.7	26.0	8.4	2.3	0.9		
1670	253	63	81	74	23	9	2	1	
	1.4	24.9	32.0	29.2	9.1	3.6	0.8	0.4	
1676	128	32	36	38	10	9	2	1	
	1.5	25	28.1	29.7	7.8	7.0	1.6	0.8	
1679	112	44	30	23	11	4			
	1.1	39.3	26.8	20.5	9.8	3.6			
1687	110	41	34	16	15	2	2		
	1.2	37.3	30.9	14.5	13.6	1.8	1.8		

Dincolo de valorile generale ale indicatorilor demografici, familia fiecărui domeniu, fiecărei aşezări şi-a avut propria evoluţie, dar care a respectat trăsăturile principale ale tendinţei generale. În cazul celor trei domenii, Blaj, Gilău şi Porumbac, a căror evoluţie poate fi urmărită aproape de-a lungul întregii perioade, se observă acest lucru. Gilău era domeniul cu numărul cel mai mic de băieţi/familie, dar şi zona unde procentul familiilor fără fii era cel mai mare (tabelul III.2.4) Şi în condiţii de dezvoltare demografică, 1670-1676, familiile fără fii ajungeau la un sfert iar în anii în care numărul fiilor scădea la 1 atunci şi ponderea familiilor fără fii urca la aproximativ 40% (1638,1663, 1679). Creşterile uşoare din anii 1640-42 se pot pune pe seama sporirii familiilor cu un fiu. Un rol important în creşterea numărului de fii/familie în 1676 l-a avut sporirea procentului de familii cu 4 şi peste patru fii la 9.4%. În mod obişnuit, aceste familii nu reprezentau nici 5% dintre familii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.2.5.

STRUCTURA INTERNĂ A FAMILIILOR NUCLEARE DE PE DOMENIUL BLAJ (1647-1696)

ANII	NR. FAM./ NR FII	FAMILIILE DUPĂ NUMĂRUL DE FII (NR./"%")						
		0	1	2	3	4	5	6
1647	267	75	96	55	31	7	3	
	1.3	28.1	36.0	20.6	11.6	2.6	1.1	
1665	146	62	46	23	11	4		
	1	42.5	31.5	15.8	7.5	2.7		
1681-1684	271	65	84	58	45	15	2	2
	1.5	24.0	31.0	21.4	16.6	5.5	0.7	0.7
1691	274	84	89	57	33	10	0	1
	1.3	30.7	32.5	20.8	12.0	3.6	0.0	0.4
1696	178	43	57	42	28	7	1	
	1.5	24.2	32.0	23.6	15.7	3.9	0.6	

Pe domeniul Blaj, aflat în sudul principatului, pot fi semnalate unele trăsături comune cu cele de pe domeniul Gilău (tabelul III.2.5). Astfel, unui procent de peste 40% de familii fără fii îi corespunde o familie medie de 4 persoane (1fiu/familie, în 1665). Spre deosebire de domeniul Gilău, aici erau mai răspândite familiile cu trei fii, reprezentând între 11.6 şi 16.6 dintre familii în condiţii obişnuite.

Al treilea domeniu, Porumbac, avea familiile cu cei mai mulţi fii, numărul acestora oscilând între 1.8 şi 1.5 în condiţii de pace. Datele cuprinse

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în tabelul III.2.6 arată că, pe acest domeniu, procentul familiilor fără fii nu depășea 21.5%.

Tabelul III.2.6.

STRUCTURA INTERNA A FAMILIILOR NUCLEARE
DE PE DOMENIUL PORUMBAC (1648-1680)

ANII	NR. FAM./ NR.FII	FAMILIILE DUPĂ NUMĂRUL DE FII (NR./"%")							
		0	1	2	3	4	5	6	7
1637	349	75	108	70	50	33	10	3	
	1.7	21.5	30.9	20.1	14.3	9.5	2.9	0.9	
1648	340	70	90	83	60	22	10	4	1
	1.8	20.6	26.5	24.4	17.6	6.5	2.9	1.2	0.3
1664	295	69	106	79	34	6	1		
	1.3	23.4	35.9	26.8	11.5	2.0	0.3		
1674	376	79	107	119	53	16	2		
	1.5	21.0	28.5	31.6	14.1	4.3	0.5		
1676	385	79	121	108	59	16	2		
	1.5	20.5	31.4	28.1	15.3	4.2	0.5		
1680	354	72	97	110	56	17	2		
	1.6	20.3	27.4	31.1	15.8	4.8	0.6		

De asemenea, ponderea familiilor cu 1 fiu scădea sub 30%, iar cea a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

familiilor cu doi fii se apropia de 30% după 1648; împreună cele două categorii de familii depăşeau jumătate din totalul de familii. Familiile cu 4-6 fii, în prima jumătate a veacului, anii de maximă dezvoltare a familiei domeniului, au reprezentat 11-13.3 % dintre familii. În a doua jumătate a secolului, a scăzut ponderea lor la maximum 5.5%, ca şi pe celelalte două domenii.

În cazul celorlalte două Ţări Româneşti, informaţiile privind ţărănimea aservită sunt sporadice. În deceniile trei-patru, cu prilejul vinderii satelor Rusineşti[67], Bălddţui[68], Vărăşti[69], Sulari[70] şi Jigorenii de Jos şi de Sus[71] au fost întocmite liste cu familiile care se vindeau ori care erau vândute de proprietari (Vărăşti). În cele cinci sate erau 120 de familii, dintre care 106 (88.3%) par să fi fost nucleare. În acestea au fost consemnaţi 147 de fii, ceea ce echivalează cu 1.4 fii de familie. Aşa cum arată tabelul III.2. 7 numărul mediu de fii/familie a variat între 1.1 (Jigoreni) şi 1.8 (Vărăşti).

Tabelul III.2.7.

NUMĂRUL MEDIU DE FII/FAMILIA NUCLEARĂ ÎN SATELE RUSINEŞTI, BĂLDĂŢUI, VĂRĂŞTI, SULARI, JIGORENI DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ (1623-1635)

ANII	SATUL	TOTAL FAM.	NR. FAM. NUCLEARE	NR. FII	FII/ FAM.
1623	Rusineşti	26	26	37	1.42
1629	Bălddţui	37	32	39	1.22
1629	Vărăşti	27	23	41	1.78
1629	Sulari	13	10	14	1.40
1635	Jigorenii de Sus şi de Jos	17	15	16	1.07
TOTAL		120	106	147	1.39

Pentru a doua jumătate a secolului informaţiile se limitează de asemenea la Ţara Românească. În testamentele Elenei Cantacuzino, văduva postelnicului Constantin Cantacuzino, din 1668, şi al lui Constantin Filipescu,

[67]. DIR, B, veac XVII, vol. IV, Bucureşti, 1954, nr. 335, p.326.
[68]. DRH, B, vol.XXII, Bucureşti, 1969, nr. 256, p.487.
[69]. Ibidem, nr.278, p.525.
[70]. Ibidem, nr. 307, p.591.
[71]. Idem, vol.XXV, nr. 56, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din 1696, au fost menţionaţi, în 11 sate şi părţi de sate, ţăranii împreună cu fii lor.[72]

În satele Comarnic, Căscioarele, Coiani, Prudul, Cătunul Groapei, Viişoara, Cetăţele, Obidiţii, Berteşti, consemnate de postelniceasa Elena Cantacuzino, trăiau 117 de familii de rumâni. Dintre acestea, 91 (77.8%) erau probabil nucleare. Acestea, după cum se vede în tabelul III.2.8, aveau 145 de fii, numărul mediu de fii/familie fiind astfel de 1.6.

Tabelul III.2.8.

NUMĂRUL MEDIU DE FII/FAMILIA NUCLEARA ÎN SATELE POSTELNICESEI ELENA CANTACUZINO LA 1668

SATUL	TOTAL FAM.	NR. FAM. NUCLEARE	NR. FII	FII/ FAM.
1. Comarnic	43	34	66	1.94
2. Căscioarele	14	9	16	1.78
3. Coiani	9	6	11	1.83
4. Prudul	18	16	13	0.81
5. Cătunul Groapa	4	2	4	2.00
6. Viişoara	17	14	20	1.43
7. Cetăţele	3	2	8	4.00
8. Obidiţi	3	2	0	0.00
9. Berteşti	6	6	7	1.17
TOTAL	117	91	145	1.59

[72] M. Cantacuzino, Op.cit., p.44-56, 161-163.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

O situaţie apropiată era şi la 1696, când în satele Săcăria şi Măgureni, cuprinse în testamentul lui Constantin Filipescu, locuiau 31 de familii, cu 48 de fii, unei familii revenindu-i 1.6 fii (tabelul III.2.9).

Tabelul III.2.9.

NUMĂRUL MEDIU DE FII/FAMILIA NUCLEARA ÎN SATELE LUI CONSTANTIN FILIPESCU LA 1696

SATUL	TOTAL FAM.	NR. FAM. NUCLEARE	NR. FII	FII/ FAM.
1. Săcăria	37	26	37	1.42
2. Măgureni	6	5	11	2.20
TOTAL	43	31	48	1.55

Analiza familiilor din deceniile trei şi până la sfârşitul veacului arată că proporţia familiilor cu 1-2 fii s-a menţinut constantă, 58%, ca şi a celor cu 3-4 fii, 14-15%. De asemenea, datele din tabelele III.2.10 şi III.2.11 demonstrează că familiile cu 5-6 fii erau o raritate şi nu existau cazuri care să fi depăşit 6 fii.

Tabelul III.2.10.

FAMILIILE DIN SATELE DIN ŢARA ROMÂNEASCA DIN 1623-1635 DUPĂ NUMĂRUL DE FII

ANUL	SATUL	NR. FAM.	0	1	2	3	4	5
1623	Rusineşti	26	7	6	11	0	1	1
1629	Bălděţui	32	8	14	6	3	1	

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIA NUCLEARĂ

ANUL	SATUL	NR. FAM.	0	1	2	3	4	5
	Vărăşti	23	5	5	6	4	3	
	Sulari	10	5	0	3	1	0	1
	Jigoreni	15	6	4	3	2		
TOTAL		106	31	29	29	10	5	2
		%'	29.2	27.4	27.4	9.4	4.7	1.9

Tabelul III.2.11.

FAMILIILE DE PE DOMENIILE POSTELNICESEI ELENA CANTACUZINO ŞI ALE LUI CONSTANTIN FILIPESCU DIN 1668 ŞI 1696 DUPĂ NUMĂRUL DE FII

ANUL	SATUL	NR. FAM.	0	1	2	3	4	5	6
1667	Comarnic	34	3	9	15	4	1	1	1
	Căscioarele	9	1	2	4	2			
	Coiani	6	1	2	1	1	1		
	Prudul	16	8	4	3	1			
	Cătunul Groapa	2	0	1	0	1			
	Viişoara	14	3	5	4	1	1		
	Cetățele	2	0	0	0	1	0	1	
	Obidiți	2	2						
	Berteşti	6	1	4	0	1			
1696	Săcăria	26	8	4	11	1	2		

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANUL	SATUL	NR. FAM.	0	1	2	3	4	5	6
	Măgureni	5	0	3	0	1	0	1	
	TOTAL	122	27	34	38	14	5	3	1
	%"		22.1	27.9	31.1	11.5	4.1	2.5	0.8

În satele din prima jumătate a secolului erau mai numeroase familiile fără fii, ele atingând 29%, în timp ce în satele din ultimele decenii se remarcă scăderea ponderii lor la 22%. În compensație a crescut ponderea familiilor cu 1-2 fii. Această schimbare explică și dimensiunea mai mare a familiei din a doua parte a perioadei.

Deși numărul de cazuri ce au putut fi analizate pentru Țara Românească este mic pot fi trase anumite concluzii privitoare la dimensiunea și structura familiei și comparate cu cele pentru familia transilvăneană.

De la început, trebuie remarcat că interesul autorităților și la sud de Carpați se canaliza spre populația masculină. Acesta este pozitiv în măsura în care ne permite să folosim aceiași indicatori demografici pentru ambele țări și să-i comparăm.

În Țara Românească, dintre femei, nici măcar văduvele cap de familie nu au fost menționate.

A doua problemă privește dimensiunea familiei nucleare; și din acest punct de vedere se constată asemănări. Astfel, numărul mediu de fii/familie era apropiat (tabelele 1-2). Ceea ce diferă aici era faptul că, în Transilvania, în prima jumătate a secolului, valoarea numărului de fii/familie era superioară față de cea de după 1660. În Țara Românească fenomenul a fost invers. Cu siguranță, și familiile țărănești din sud au plătit însă un greu tribut luptelor interne ce s-au desfășurat aici în deceniile doi-trei.

Similitudini sunt și în ceea ce privește limita superioară a numărului de fii. Nicăieri nu erau familii ce aveau peste 7 fii și erau rare și cele cu peste cinci băieți. Familiile cu 1-2 fii, în ambele țări, cuprindeau majoritatea familiilor, fiind în proporție de 60%.

Aceste date ne îndreptățesc să subliniem apropierea ca structură și dimensiune dintre familiile nucleare din Transilvania și Țara Românească, nicăieri familia nedepășind probabil 5.5 persoane. O situație apropiată trebuia să fi fost și în Moldova, după cum rezultă din datele lui Bartolomeo Bassetti. Acesta, la 1643, a consemnat în 17 sate moldovenești 2236 de persoane în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

436 de case. În aceste condiţii, unei familii îi reveneau 5.1 persoane.[73]

Modelul familiilor ţăranilor aserviţi este un element foarte important în reconstituirea realităţilor demografice din Ţările Române din secolul al XVII-lea, deoarece ei alcătuiau majoritatea locuitorilor. Spre exemplu, în Ţara Făgăraşului, zonă cu date demo-sociale mai complete, aceştia erau în proporţie de 85-90%. (vezi tabelul III.2.12).

Tabelul III.2.12.

RAPORTUL DINTRE IOBAGI ŞI BOIERI ÎN ŢARA FĂGĂRAŞULUI ÎNTRE 1632-1680 (NR./"%")

DOMENIUL	ANUL	IOBAGI	BOIERI	PREOŢI	JELERI	TOTAL
Făgăraş	1632	1648	153	30	85	1916
		86.0	8.0	1.6	4.4	100
	1637	2460	116	55	67	2698
		91.2	4.3	2.0	2.5	100
	1640	2585	130	69	74	2858
		90.4	4.5	2.4	2.6	100
						0
Comana	1632	219	25	5	0	249
		88.0	10.0	2.0	0.0	100
	1637	280	37	5	7	329
		85.1	11.2	1.5	2.1	100
	1648	308	56	7	1	372
		82.8	15.1	1.9	0.3	100
						0
Porumbac	1632	322	10	6	9	347
		92.8	2.9	1.7	2.6	100

[73]. Călători străini, Bucureşti,1973, vol.V, p.179-188.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

DOMENIUL	ANUL	IOBAGI	BOIERI	PREOȚI	JEL.ERI	TOTAL
	1637	439	13	5	10	467
		94.0	2.8	1.1	2.1	100
	1648	479	21	11	43	554
		86.5	3.8	2.0	7.8	100
	1664	331	14	12	8	365
		90.7	3.8	3.3	2.2	100
	1674	504	32	13	0	549
		91.8	5.8	2.4	0.0	100
	1676	542	28	11	7	588
		92.2	4.8	1.9	1.2	100
	1680	543	30	12	9	594
		91.4	5.1	2.0	1.5	100

Comparând situația demografică a celor două grupuri sociale, constatăm că familia boierească, cu cei 1.9 fii la 1640 şi 1.7 fii la 1648, era ceva mai numeroasă decât cea iobăgească, care avea 1.7 fii la 1640 şi 1.6 fii peste opt ani. Cum arată datele din tabelul III.2.13, explicația acestei diferențe rezidă în raportul dintre familiile care difereau după numărul băieților. Printre boieri, proporția familiilor fără fii era sensibil mai mică decât printre țăranii aserviți. De asemenea, procentul familiilor cu 3-4 fii printre iobagi era de 20% pe când printre boieri circa 30%, diferențe suficiente pentru a justifica familiile medii mai numeroase printre boieri.

Tabelul III.2.13.

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE BOIERILOR FĂGĂRĂŞENI ŞI FAMILIILE IOBAGILOR DUPĂ NUMĂRUL DE FII LA 1640

NR. FII	BOIERI DIN FĂGĂRAŞ		IOBAGI DIN FĂGĂRAŞ		IOBAGI DIN TRANSILVANIA	
	NR.	"%"	NR.	"%"	NR.	"%"
0	18	16.7	346	18.2	546	21.6
1	31	28.7	523	27.6	748	29.5
2	24	22.2	554	29.2	661	26.1
3	21	19.4	297	15.7	353	13.9
4	10	9.3	118	6.2	163	6.4

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

NR. FII	BOIERI DIN FĂGĂRAŞ		IOBAGI DIN FĂGĂRAŞ		IOBAGI DIN TRANSILVANIA	
	NR.	"%"	NR.	"%"	NR.	"%"
5	2	1.9	40	2.1	42	1.7
6	2	1.9	17	0.9	18	0.7
7	0	0.0	2	0.1	2	0.1
	108	100	1897	100	2533	100

În scaunele secuieşti situaţia demografică era asemănătoare. În condiţiile participării la războiul de treizeci de ani şi a epidemiei de ciumă, în baza conscripţiilor militare realizate între 1635-1643, se poate deduce că numărul mediu de fii/familie era de 0.7 în Trei Scaune [74], 1.3 în Odorhei la 1635 şi în Arieş la 1642, 1.5 în Ciuc la 1643. Aici variaţiile locale au fost mari, aşa cum se vede din exemplul celor cinci sate, în mare parte româneşti, din colţul sud-vestic al scaunului Arieş. Numărul mediu de fii/familie a fost între 0.7-2.4. Astfel, la Măhăceni era 0.7, la Ormeniş era 0.8, la Dumbrava era 1, la Cicău era 1.9 iar la Podeni 2.4. În cele 75 de familii libere cu obligaţii militare din satele menţionate erau 121 de fii, o familie având în medie 1.6 băieţi

O problemă importantă pentru reconstituirea structurii familiilor din spaţiul românesc o constituie familiile marilor boieri din Ţara Românească şi Moldova. Pentru schiţarea caracteristicilor familiilor marilor boieri punctul de pornire au fost cercetările genealogice. Deoarece nu putem şti care a fost ponderea familiilor extinse printre cele 244 de familii din Ţara Românească şi 178 din Moldova, analiza lor a fost inclusă în cea a familiilor nucleare. Aceste familii reprezentau 91.7% din cele 266 de familii de mari dregători din Ţara Românească şi 84.8% dintre cei 210 din Moldova. O familie de mari boieri din Ţara Românească avea în medie 4.7 persoane, iar în Moldova 5.3 persoane (vezi tabelul III.2.14). La prima vedere, familia boierească din Moldova era mai numeroasă. În realitate, diferenţa provine din numărul mai mic de fete consemnate în Ţara Românească.

[74]. Simon, T. Kinga, Importanţa registrului militar secuiesc (1635) ca izvor de demografie istorică, în "Revista istorică", 3-4/1992, p.246.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.2.14.

FAMILIILE MARILOR BOIERI DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI DIN MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

	ŢARA ROMÂNEASCA			MOLDOVA		
	1601-1650	1651-1700	Total	1601-1650	1651-1700	Total
Nr. familii	73	171	244	55	123	178
Nr. copii	189	464	653	172	417	589
Copii/fam.	2.6	2.7	2.7	3.1	3.4	3.3
Nr. fii	103	313	416	93	235	328
Fii/fam.	1.4	1.8	1.7	1.7	1.9	1.8
Nr. fete	86	151	237	79	182	261
fete/fam.	1.2	0.8	1	1.4	1.5	1.5

În condiţiile unei diferenţe atât de accentuate dintre fete şi băieţi, se impune o analiză mai atentă a realităţilor din Ţara Românească.

O primă problemă o constituie natura documentelor în baza cărora s-a făcut reconstituirea familiilor. Majoritatea acestora aveau caracter juridic, lipsind în totalitate registrele parohiale ori alte recensăminte care să consemneze populaţia în totalitatea sa. Aceste documente reflectă mai degrabă raporturile juridice decât pe cele naturale dintre oameni. În Ţara Românească şi în Ţara Făgăraşului, care până la începutul secolului al XVI-lea a făcut parte din Ţara Românească, în paralel cu principiul egalităţii sexelor a existat şi cel al privilegiului masculinităţii. Prin acesta în mod obişnuit ele erau înzestrate de părinţi ori în lipsa lor de fraţi şi astfel excluse de la succesiune. Pentru ca fetele să poată moşteni anterior trebuiau aşezate ca fii şi dacă aveau fraţi adesea era înfrăţite cu.[75] Urmarea acestui fapt era că în actele care priveau împărţirea moşiilor fetele nu erau menţionate, şi astfel informaţiile despre ele au fost mult diminuate. Aplicarea privilegiului masculinităţii în Ţara Românească explică, cel puţin în parte, numărul mult mai mic de fete în această ţară şi scăderea lor în a doua jumătate a veacului, în paralel cu creşterea numărului de fii.

Chiar dacă s-ar "corecta" numărul de fete din sudul Carpaţilor, familia marilor boieri nu ar depăşi 5.5 persoane, situându-se astfel împreună cu cele moldoveneşti printre familiile medii din Europa[76] şi la un nivel foarte apropiat de familiile din alte medii sociale. În aceeaşi perioadă, familiile

[75]. H.H. Stahl, Contribuţii la studiul satelor devălmaşe, vol.III, Buc, 1965, p.201.
[76]. J.L. Fladrin, Families in former times, Cambridge, 1992, p.55-56.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

aristocratice de pe continent numărau câte 8 copii în medie.[77] Discrepanţa faţă de dimensiunile familiei europene se datoreşte pierderilor din cauza deselor crize politice ale vremii, crize în care boierimea era direct implicată, fiind adesea chiar responsabilă pentru ele. Nu întâmplător numărul de fii era mai mic în Ţara Românească, aici fiind mai frecvente şi mai ample crizele politice. Pe lângă factorul politic, care a avut o acţiune specială asupra boierimii aceştia au fost afectaţi deopotrivă cu ceilalţi locuitori de epidemii. Bolile contagioase dintre care în special ciuma au înspăimântat chiar şi domnii. Astfel, Ieremia Movilă, Ştefan Tomşa, Constantin Brâncoveanu, Dumitraşcu Cantacuzino părăseau capitalele şi se refugiau în locuri mai puţin aglomerate, pe lângă păduri în anii cu ciumă. Cu toate precauţiile, printre victime au fost doamna Stanca, soţia lui Mihai Viteazul, Ştefăniţă Lupu domnul Moldovei.[78]

Mutaţiile în dimensiunea familiei se reflectă în structura acesteia. Creşterea numărului de fii/familie în Ţara Românească, după 1650, s-a realizat în urma diminuării procentului de familii fără fii de la 22% la 18.7%, a celor cu un fiu de la 41.1% la 31.6% şi a creşterii ponderii celor cu 2 fii de la 19.2% la 22.8% precum a celor cu 4 fii şi mai mulţi de la 3.5% la 14.1%, cum arată tabelul III.2.15. De altfel, un element care atrage atenţia este apariţia familiilor cu 9-7 fii după 1651.

Tabelul III.2.15.

EVOLUŢIA FAMILIILOR DUPĂ NUMĂRUL DE COPII
ÎN TARA ROMANEASCA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA
ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

NR.	FAMILIILE DUPĂ NR. COPII				FAMILIILE DUPĂ NR. FII			
	1601-50		1651-ÎNCEPUT. SEC. XVIII		1601-50		1651-INCEP SEC. XVIII	
	nr.	%"	nr.	%"	nr.	"%"	nr.	"%"
0	5	6.8	15	8.8	16	21.9	32	18.7
1	19	26.0	39	22.8	30	41.1	54	31.6
2	15	20.5	43	25.1	14	19.2	39	22.8
3	14	19.2	24	14.0	9	12.3	22	12.9
4	10	13.7	21	12.3	3	4.1	15	8.8
5	6	8.2	15	8.8	0	0.0	5	2.9

[77]. P. Chaunu, Civilizaţia Europei clasice, vol. I, p.217-218.
[78]. DIR, B, veac XVII, vol.I, Bucureşti, 1951, nr.115, p.105-106; P.G. Samarian, Ciuma, Bucureşti, 1932, p.47.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

NR.	FAMILIILE DUPĂ NR. COPII				FAMILIILE DUPĂ NR. FII			
	1601-50		1651-ÎNCEPUT. SEC. XVIII		1601-50		1651-INCEP SEC. XVIII	
	nr.	%"	nr.	%"	nr.	"%"	nr.	"%"
6	1	1.4	5	2.9	1	1.4	2	1.2
7	3	4.1	5	2.9			1	0.6
8			2	1.2			0	0.0
9			1	0.6			1	0.6
10			1	0.6				
TOTAL	73	100%	171	100%	73	100%	171	100%

Datele din tabelul III.2.16 arată că în Moldova au lipsit schimbări aşa spectaculoase, după 1651, cum au fost cele din Ţara Românească. Ceea ce explică şi aici creşterea numărului mediu de fii/familie era scăderea procentului de familii fără fii de la 21.8% la 16.3% şi sporirea grupului de familii cu trei si peste trei fii de la 21.7% la 29.3%. În aceeaşi timp grupul familiilor cu 1-2 fii a rămas relativ constant în jurul a 55%.

Tabelul III.2.16.

EVOLUŢIA FAMILIILOR DUPĂ NUMĂRUL DE COPII ÎN MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

NR.	FAMILIILE DUPĂ NR. COPII				FAMILIILE DUPĂ NR. FII			
	1601-50		1651-1700		1601-50		1651-1700	
	nr.	"%"	nr.	"%"	nr.	"%"	nr.	"%"
0	6	10.9	7	5.7	12	21.8	20	16.3
1	9	16.4	22	17.9	15	27.3	35	28.5
2	10	18.2	17	13.8	16	29.1	32	26.0
3	12	21.8	29	23.6	7	12.7	19	15.4
4	7	12.7	18	14.6	2	3.6	10	8.1
5	1	1.8	11	8.9	1	1.8	4	3.3
6	4	7.3	6	4.9	2	3.6	2	1.6
7	3	5.5	5	4.1			1	0.8
8	1	1.8	3	2.4				
9	0	0.0	2	1.6				
10	2	3.6	3	2.4				
TOTAL	55	100%	123	100%	55	100%	123	100%

Creşterea numărului mediu de fii/familie a fost şi în acest caz rezultatul sporirii ponderii familiilor cu băieţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Concluziile referitoare la familia nucleară arată similitudini în structura acesteia pe tot spaţiul Ţărilor Române, indiferent de apartenenţa socială, dar şi evoluţii diferenţiate. Astfel, pretutindeni dominantă a fost familia nucleară. Privită din perspectiva componentei sale masculine, această familie avea în medie 5-5.6 persoane, excepţie făcând doar târgurile unde dimensiunile familiei erau mai mici. Familia nucleară a cunoscut variaţii în funcţie de zonă şi de poziţia socială. Astfel, pe fondul crizei economice de la sfârşitul secolului al XVII-lea, familia ţărănească din Transilvania era în scăderea. În Ţara Românească, unde viaţa politică a fost mai zbuciumată în prima parte a veacului familia, boierească a avut o evoluţie inversă, ea dezvoltându-se după 1650. Din cele câteva cazuri de familii ţărăneşti din sudul Carpaţilor se poate deduce că şi acestea au avut o evoluţie similară cu cea a familiilor aristocratice. Deşi au acţionat factori diferiţi şi în mod diferenţiat asupra diferitelor categorii de locuitori rezultatul a fost acelaşi din punct de vedere demografic: atât familiile oamenilor de rând cât şi cele boiereşti, din punctul de vedere al dimensiunii, se situau printre familiile medii. Elementul politic a fost cel care în mod indubitabil a contribuit, direct sau indirect, la cele mai mari pierderi. Scăderea demografică, ca urmare a războaielor de la începutul secolului şi din 1658-1661, şi potenţialul demografic mai redus al celor implicaţi în lupte şi confruntări politice ilustrează acest lucru.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIILE NUCLEARE INCOMPLETE. VĂDUVELE

Mortalitatea accentuată din secolul al XVII-lea, datorită deselor războaie, epidemii şi perioade de foamete, a influenţat în mod direct evoluţia familiei. Datorită decesului unuia dintre, soţi în multe dintre familiile nucleare şi nucleele familiare viaţa cuplului se întrerupea. Din păcate sursele pe care le avem la dispoziţie nu dau informaţii decât despre decesul soţului. Atunci soţia rămasă văduvă era înregistrată printre capii de familie. Doar în mod excepţional se menţiona dacă un bărbat era văduv, ca, de exemplu, în cazul lui Tatamer Akim din localitatea Someşul Cald de pe domeniul Gilău la 1679. Acesta avea un fiu.[79] Din această cauză nu pot fi distinse familiile complete de familiile în care capul familiei era un văduv, iar cercetarea privind familia incompletă trebuie să se rezume doar la familiile văduvelor. Acestea au reprezentat 7.5% dintre familiile domeniilor cercetate în perioada 1637-1697. Ponderea lor a variat între 1.5% şi 17% de la domeniu la domeniu şi de la o perioadă la alta, în funcţie de realităţii istorice după cum se poate vedea în tabelul III.3.1. Cum era de aşteptat, procentul văduvelor creştea în urma epidemiilor şi a războaielor. De exemplu, pe domeniul Gurghiu, la 1652, dintre capii de familie, erau văduve 8.6%, în timp ce la 1688 doar 1.4%; pe domeniul Porumbac, unde în general nu depăşeau 5%, la 1676, erau 7%, iar la 1664 şi 1666 pe domeniile Satu Mare şi Gilău în această categorie intrau 7.8%, respectiv 16% dintre familii. Informaţii preţioase au fost consemnate despre situaţia demo-economică a acestora.

Tabelul III.3.1.

VĂDUVELE ASERVITE DE PE DOMENIILE TRANSILVĂNENE

DOMENIUL	ANUL	NR. DE FAMILII	VĂDUVE NR.	VĂDUVE %"
Comana	1637	329	38	11.55
Făgăraş	1637	3169	225	7.10
Porumbac	1637	467	21	4.50
Făgăraş	1640	3335	226	6.78
Gilău	1640	461	46	9.98
Gilău	1642	501	48	9.58

[79]. A gyalui vártartomány urbáriumai (Urbariile domeniului Gilău), ed. Jako Zs., Cluj, 1944, p.212

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

DOMENIUL	ANUL	NR. DE FAMILII	VĂDUVE NR.	%"
Blaj-Mănărade	1647	361	29	8.03
Comana	1648	372	33	8.87
Porumbac	1648	554	25	4.51
Blaj-Mănărade	1652	121	11	9.09
Gilău	1652	385	69	17.92
Gurghiu	1652	781	67	8.58
Zlatna	1652	471	28	5.94
Satu Mare	1658	146	2	1.37
Satu Mare	1660	637	37	5.81
Gilău	1663	289	25	8.65
Porumbac	1664	365	18	4.93
Satu Mare	1664	588	46	7.82
Blaj-Mănărade	1665	158	15	9.49
Gilău	1666	299	48	16.05
Şimleul Silvaniei	1666	523	16	3.06
Gilău	1670	332	22	6.63
Zlatna	1673	380	36	9.47
Porumbac	1674	549	33	6.01
Gilău	1676	227	19	8.37
Porumbac	1676	588	41	6.97
Gilău	1679	182	18	9.89
Porumbac	1680	594	28	4.71
Blaj-Mănărade	1681	393	37	9.41
Gilău	1687	145	16	11.03
Baia Mare	1688	161	6	3.73
Gurghiu	1688	70	1	1.43
Blaj	1691	391	47	12.02
Opra Cârţişoara	1691	369	28	7.59
Zlatna	1691	383	28	7.31
Blaj-Mănărade	1696	280	12	4.29

În cele mai dese cazuri, în familiile văduvelor, numărul de fii era mai scăzut decât în familiile complete sau în care capul de familie era un bărbat, după cum ilustrează tabelul III.3.2, iar situaţia lor economică era mult inferioară acestora.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.3.2.

SITUAȚIA DEMOGRAFICA A FAMILIILOR VĂDUVELOR

ANII	DOMENIUL	NR. VĂDUVE	VĂDUVE NR. FII	FII/ FAM VAD	FII/ FAM N
1637	Făgăraş	225	337	1.5	1.7
	Comana	38	52	1.4	1.6
	Porumbac	21	29	1.4	1.7
1638	Gilău	15	16	1.1	1.1
1640	Făgăraş	226	329	1.5	1.7
	Gilău	46	32	0.7	1.2
	Coroisânmărtin	9	7	0.8	1.1
1642	Gilău	56	63	1.1	1.2
1647	Blaj	29	49	1.7	1.3
1648	Porumbac	25	51	2.0	1.8
	Comana	33	36	1.1	1.6
	Gilău	69	57	0.8	1.1
	Mănărade	11	15	1.4	1.6
	Gurghiu	67	97	1.4	1.4
	Zlatna	28	29	1.0	1.2
1658	Satu Mare	2	3	1.5	1.3
1660	Satu Mare	37	55	1.5	1.3
1663	Gilău	25	36	1.4	1.0
1664	Porumbac	18	19	1.1	1.3
	Satu Mare	46	54	1.2	1.0
1665	Blaj	15	10	0.7	1.0
1666	Gilău	48	54	1.1	1.2
	Şimleul Silvaniei	16	18	1.1	1.0
1670	Gilău	22	26	1.2	1.4
1673	Zlatna	36	45	1.3	1.5
1674	Porumbac	33	50	1.5	1.5
1676	Gilău	19	28	1.5	1.5
	Porumbac	41	63	1.5	1.5
1679	Gilău	18	25	1.4	1.1
1680	Porumbac	28	45	1.6	1.6
1681-84	Blaj-Mănărade	37	53	1.4	1.5
1687	Gilău	16	16	1.0	1.2
1688	Gurghiu	1	0	0.0	1.6
	Baia Mare	6	5	0.8	1.4
1691	Blaj	47	70	1.5	1.3

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANII	DOMENIUL	NR. VĂDUVE	VĂDUVE NR. FII	FII/ FAM VAD	FII/ FAM N
	Zlatna	28	30	1.1	1.4
	Opra Cârțișoara	28	42	1.5	1.5
1696	Blaj	12	22	1.8	1.4

fam. n. = familie nucleară în care
capul de familie era bărbat

O apropiere dintre dimensiunile familiilor văduvelor şi cele nucleare al căror cap de familie erau bărbați a avut loc în condițiile războiului din 1658-1661. Situația s-a menținut şi după aceea pe fondul scăderii dimensiunii familiilor nucleare, datorită mortalității accentuate generate de foametea şi epidemiile din deceniul opt.

Excepție de la această situație a făcut domeniul Blaj, unde în mod constant numărul mediu de fii din familiile văduvelor era mai mare decât în celelalte familii nucleare.

Analiza structurii familiilor văduvelor de pe domeniile Gilău, Comana, Făgăraş, Porumbac, Opra Cârțișoara şi Blaj, cuprins în tabelul III.3.3, demonstrează că familiile cu 0-2 fii formau peste 80% din populație, iar cele cu 4 şi mai mulți fii erau o raritate, ponderea lor nedepăşind 4% decât în anii 1679-1681.

Tabelul III.3.3.

STRUCTURA INTERNA A FAMILIILOR VĂDUVELOR

DOMENIUL	ANUL	NR. FAM.	FAMILIILE DUPĂ NR. FII							
			0	1	2	3	4	5	6	7
Comana	1637	38	9	13	11	3	2			
Făgăraş	1637	225	45	74	70	25	9	1	0	1
Porumbacu	1637	21	5	9	5	1	0	0	0	1
Gilău	1638	15	4	7	3	1				
TOTAL		299	63	103	89	30	11	1	0	2
%"			21.1	34.4	29.8	10.0	3.7	0.3	0.0	0.7
Făgăraş	1640	224	51	69	66	29	4	5		
Gilău	1640	44	22	15	4	3				
TOTAL		268	73	84	70	32	4	5		
%"			27.2	31.3	26.1	11.9	1.5	1.9		

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

DOMENIUL	ANUL	NR. FAM.	FAMILIILE DUPĂ NR. FII							
			0	1	2	3	4	5	6	7
Blaj	1647	29	3	12	7	5	1	1		
Comana	1648	33	13	9	6	5				
Porumbacu	1648	25	3	6	6	8	1	1		
Gilău	1652	70	31	26	10	1	2			
TOTAL		157	50	53	29	19	4	2		
%"			31.8	33.8	18.5	12.1	2.5	1.3		
Gilău	1663	25	5	9	7	3	1			
Porumbacu	1664	18	3	11	4					
Blaj	1665	7	3	2	1	0	0	1		
TOTAL		50	11	22	12	3	1	1		
%"			22.0	44.0	24.0	6.0	2.0	2.0		
Gilău	1670	22	5	9	7	1				
Porumbacu	1674	33	6	11	12	2	1	1		
TOTAL		55	11	20	19	3	1	1		
%"			20.0	36.4	34.5	5.5	1.8	1.8		
Gilău	1679	18	5	5	5	2	1			
Porumbacu	1680	28	3	10	11	3	1			
Blaj	1681	37	11	12	6	4	3	1		
TOTAL		83	19	27	22	9	5	1		
%"			22.9	32.5	26.5	10.8	6.0	1.2		
Gilău	1687	16	3	8	4	0	1			
Blaj	1691	47	9	12	21	4	1			
Oprea Cârţişoara	1691	28	2	12	12	2				
TOTAL		91	14	32	37	6	2			
%"			15.4	35.2	40.7	6.6	2.2			

Familiile fără băieţi erau în proporţie de 15-32%, cota maximă fiind atinsă pe fondul epidemiilor din 1647-1652. Grupul familiilor cu 1-2 fii în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ansamblul său forma 60-70%, excepție făcând anii deja menționați când ponderea lor a scăzut la 52% în paralel cu creșterea procentului de familii fără fii. Acest grup era cel mai important, dar împărțirea între văduvele cu un fiu și cele cu doi fii a variat. Astfel, familiile cu un fiu în majoritatea cazurilor forma circa 35% din totalul familiilor. Excepție a făcut perioada 1663-1665, când valoarea lor a urcat la 44%. Elementul care a fluctuat foarte mult a fost familia cu doi fii. Limitele valorii acesteia au fost 18.5% (1647-1652) și 40.7% (1691). Văduvele cu trei fii, până în 1663, erau în proporție de 10-12%, apoi tot mai frecvent atingeau doar 6%. Scăderea numărului de fii a fost pe fondul diminuării generale a familiilor nucleare în a doua jumătate a secolului.

Configurația structurii interne a familiei văduvelor arată impactul negativ al dispariției unuia dintre soți asupra evoluției demografice firești a familiei.

Moartea soțului avea pentru femeia rămasă o deosebită semnificație socială. Indiferent că ar fi făcut parte din aristocrație ori dintre oamenii de rând, ea devenea capul familiei. În această calitate, văduva era datoare de a se îngriji de copii, de gospodărie, de a reglementa succesiunea și de a prelua angajamentele soțului ei, datoriile, zălogirile făcute de el. Văduvia schimba radical poziția femeii în familie și în comunitate. Dintr-un om care adesea și în justiție era reprezentat de soțul ei a devenit unul care trebuia să lupte pentru situația ei și a copiilor.

După reglementarea succesiunii asemeni, Cătălinei, văduva lui Preda Buzescu, trebuia întărite proprietățile.[80] Dacă avea copii mici sau incapabili să se îngrijească, căuta protecția unor persoane influente, așa cum a procedat Sinclitichiia Bilăiasa. Aceasta dăruia nepotului ei Dumitrașco Ștefan, mare vornic din țara de Jos, un loc "de dugheni cu dughene cu tot, ce iaste în târgul Iașilor" pentru ca Dumitrașco Ștefan "să aibă a grijă pre giupăineasa Bilăiasa până la moartea ei, iară după moarte ei s-o grijască și pre dânsa și pre feciorul ei pre Ionașco Bilăi."[81]

Alteori grija văduvei se orienta spre căsătorirea copiilor. Indiferent că avea fete ori băieți, nunta era o povară la fel de mare. Alexandra Spătăroaie, văduva spătarului Iordache îl căsătorea pe fiul ei Iordache la începutul anului 1683. Cu această ocazia, îi dădea satele Băşeanii și Popricanii fără "juvaiere" și bani așa cum dăduse fraților mai mari, pentru că "fiindu și vremile mai grele".[82]

---

[80]. DIR, B, veac XVII, vol. II, București, 1951, p.376-377, nr.327.

[81]. DIR, A, veac XVII, vol V, București, 1957, p.223, nr.297.

[82]. N. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. V - partea I, vol.XI, București, 1903, 1906, p.45, nr. 212.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În 1704, Catrina, văduva lui Iordache Cantacuzino fost mare vistier, când şi-a căsătorit fata, neavând bani pentru nuntă, s-a sfătuit cu fiul, ginerele şi rudele şi a vândut satul Pohorlăuţi pe care-l moştenise de la părinţi.[83]

Dacă aveau ghinionul să fie copiii lor certaţi cu legea, grijile şi cheltuielile continuau. În Catastiful de sate ale lui Dumitraşco Ştefan logofăt şi ale soţiei sale Zinica, în 1627, a fost notată istoria Dumitrei, fiica lui Ştefan Blendea, pârcălab de Roman. Ea a vândut satul Hălăuceşti pentru 210 taleri "şi cu banii acei au plătit capul lui Gavril, feciorul Dumitrei, den perire, că vrea să-l spânzure pentru căci furase 2 cai buni." Apoi iar fură, de data asta de la Dumitraşco Ştefan, "câteva unelte de supt o şatră, şi iarăşi l-au prinsu de faţă. Deci înmă-sa iarăşi au căzdut cu boiarii înaintea noastră şi l-au ertat." Apoi Dumitra s-a recăsătorit "şi-au sărăcit", şi au venit la Dumitraşco Ştefan logofăt "de s-au jeluide şi s-au plânsu de sărăcia ei" şi acesta a dăruit-o cu un vig de postav şi doi boi buni şi 20 de taleri de bani buni.[84]

Recăsătorirea nu era întotdeauna o soluţie. În urma recăsătoririi, asemeni Dumitrei, şi doamna Nastasia, văduva lui Gheorghe Duca, a sărăcit. Alteori, dimpotrivă soţul era un sprijin în recuperarea moştenirilor şi la îngrijirea copilului, precum în cazul Mariei soţia marelui comis Cârstea.[85]

Cealaltă alternativă era să rămână singură. Dacă avea copii, viaţa era mai uşoară, ca şi în cazul Neacşăi din Vâlsăneşti, care lăsa toate averile ei ginerelui şi fiicei pentru că alţi copii nu a avut iar aceştia "au căutat-o până ce a fost ea vie la vreme de nevoie şi de boală şi la sănătate şi la toate relele, până ce a răposat în mânile lor".

Atunci când "ajungând-o vreme de bătrâneţe şi de slăbiciune şi neavând coconi din trupul ei", îşi închinau averile unor lăcaşe sfinte, aşa cum a procedat Neacşa, văduva lui Gheorghe logofăt, sau unor rude, precum Sielintichia Bilăiasa după dispariţia fiului său Ionaşco.[86]

Alte femei rămase singure ori văduve s-au călugărit la un moment dat. Astfel a procedat şi Teodora, mama lui Mihai Viteazul, şi multe alte femei. Spre exemplu, la 1608 călugăriţa Dionisia cu fii ei cumpăra o moşie [87]. La 1626, călugăriţa Mariica "femeia ce au fost a lui Roman" cu fii, nepoţii şi alte rude schimbă nişte moşii [88], sau la 1663 călugăriţa Nechifora "care au fost

---

[83]. Ibidem, p.405.

[84]. DRH, A, vol.XIX, Bucureşti, 1969, p.241-248, nr.186.

[85]. DIR, B, veac XVII, vol. II, p. 126-129, nr.129.

[86]. Documente privitoare la familia Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G.Gr.Cantacuzino şi publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1902, p.33, nr. 16; DRH, A, vol. XIX, p.211-216, nr.168.

[87]. DIR, B, veac XVII 17, vol.I, p.192, nr.272.

[88]. DRH, A, vol. XIX, p.122-123, nr. 103

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fămeia lui Stroe ot Călugăreni" vinde o ocină de 600 de aspri lui paharnicului Drăghici[89].

Unele dintre femeile rămase văduve, pe lângă obligaţia de a se ocupa de copii şi gospodărie, trebuia să rezolve problemele rămase după soţul ei. Astfel, în 1672, Ecaterina Bauzner, văduva cojocarului Mihai Fodor din Sibiu, primea de la principe dreptul de a lua de la oricare negustor moldovean marfă în valoare de 165 de florini. Motivul care a dus la o astfel de hotărâre era că un negustor armean, pe nume Hulubeiu, îi era dator soţului ei cu suma respectivă iar vornicul de Suceava nu-l sprijinise în recuperarea banilor. După moartea lui Fodor văduva lui a apelat la ajutorul principelui.[90]

Cele mai multe documente privitoare la văduve grăiesc despre obligaţiile acestora de plăti datoriile rămase după soţi. Despre văduva lui Grigore Grădişteanu, mare serdar din Ţara Românească între 1684-1685, se spunea că a rămas "cu multă datorie" şi avea "mare păs şi greu de datornici."[91] Despre jupâneasa Elena, văduva lui Petre Clucer, ginerele său, la 1647 scria: "Ce-au rămas soacră-mea în multă nevoe şi datorie pentru socru-miu Petrea Clucierul; nu m-am îndurat nici de ea, ce iar o am îngăduit" până s-a recăsătorit ca să-i dea zestrea după soţie.[92] Chiar dacă datoriile ar fi fost către rude şi puteau fi amânate, tot trebuiau plătite la un moment dat. La 1615 Neaga văduva unui anume Mihai, fiul ei şi fraţii lui Mihai dădeau două pogoane de vie lui Iane, cumnatul lui Mihai, pentru o datorie de 740 de aspri a lui Mihai.[93]

Nici vecinii, nici supuşii nu erau mai îngăduitori cu femeia rămasă singură. Un document din 1650 reia povestea Elenei văduva lui Radu Buzescu, care după moartea soţului ei "cu mare jalbă şi lăcrămoasă plângere" cerea ajutorul lui Paisie, patriarhul de Ierusalim "cum fiind o jupânească rămasă săracă de soţul ei" şi "văzând-o şi pre dânsa un cap de fămeae, neputând a-ş căuta lucru cu dânşii" nişte boieri şi cu oamenii lor "cu pără şi cu mare asupriciune" i-au împresurat moşiile şi satele şi ţiganii".[94]

La 1613, Cătălina, văduva altuia dintre fraţii Buzeşti, a lui Preda, şi fiica ei Maria erau la al şaselea proces cu sătenii din Pleniţa, care pretindeau să fie eliberaţi pentru că ar fi fost cotropiţi de fraţii Buzeşti.[95] În aceeaşi situaţie era în Moldova Sla 1622 şi Mitrofana, văduva lui Ureche vornicul. Se

---

. Documente privitore la familia Cantacuzino, p. 16.

. Suceava file de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului, 1388-1918, vol.I, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1989, p.323-324, nr.197.

. N. Iorga, Op. cit., vol. IV, p.64-65.

. Idem, vol. V, p.182.

. DIR, B, veac XVII, vol II, p.384, nr.444.

. N. Iorga, Op. cit., p.300.

. DIR, B, veac XVII, vol. II, p.190-194, nr.181.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

judeca cu sătenii din Jurjeşti, ţinutul Neamţ, care în ciuda privilegiilor de cumpărare existente susţineau că ar fi fost ocupaţi cu forţa de către vornic.[96]

Alteori, văduvele erau obligate de către domn şi de rudele acestuia să achite datoriile şi dările. Un document din 1627 descrie cum Tofana, văduva lui Vasile Şeptilici, "cădzut-au... într-o mare nevoe şi într-o răutate foarte mare de către Varftolomei stolnicul, cumnatul lui Radu Vodă, în zilele lui Radu Vodă (Mihnea-n.n.)", de a trebuit să-i plătească "un cal bun şi şese iepe biciuluite direptu o sută de galbeni roşii."[97]

În 1682, după moartea soţilor lor, Gheorghe Duca a închis pentru dări, printre altele, şi pe văduva marelui comis Ştefan Brăescu, şi pe a marelui medelnicer Gavrilă Bucium.[98]

Nici clerul nu le ierta, dimpotrivă le tulbura liniştea cu pretenţii chiar nejustificate. Astfel, în 1613, se judeca pricina dintre Vişa, văduva lui Stan şi proprietăreasă în Căpriorul, şi mănăstirea de la Mărgineni. Călugării au pârât-o cum că soţul ei ar fi lăsat partea lui din sat mănăstirii, deşi testamentul prevedea ca satul să revină lăcaşului sfânt doar după moartea Vişei. Firește domnia a dat câştig de cauză văduvei.[99] La 1617 se judeca Sima stolniceasa, văduva lui Stroe Buzescu, cu mănăstirea Cepturoaia pentru partea ei din satul Pleniţa. Egumenul Irimia susţinea că Radu Buzescu, când a dat partea lui din sat mănăstirii, a dat-o şi pe cea a lui Stroe, deşi Stroe lăsase porţiunea ce i s-a cuvenit soţiei sale.[100]

Tot la văduvă veneau şi foştii proprietari să-şi răscumpere ocinile vândute odinioară. Astfel, în 1623, diaconul Larion a venit la Agafia, văduva lui Boul vistiernic şi "s-au rugat...ca să ne întoarcă banii pre acele părţi de ocini din Răteşti" cumpărate odinioară de ea şi soţul ei. Agafia a primit banii şi le-a dat moşiile.[101]

Din cauza datoriilor preluate după moartea soţului, văduvele trebuiau să-şi vândă casele şi alte bunuri moştenite. La 1679 Maria, văduva lui Dumitru Prăjescu vindea, pentru a-i putea mulţumi pe creditori, casele "care case mi li-au dat danie jupânu-meu la moartea lui".[102]

În cazul în care datoriile erau foarte mari, văduva renunţa la o parte sau chiar la toată moştenirea ce-i revenea după soţ pentru ca să-i fie şi ei

---

96. DIR, A, veac XVII, vol. V, p.130, nr.179.
97. DRH, A, vol.XIX, p.248, nr.186.
98. N. Stoicescu, Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII, Bucureşti, 1971, p.354-355.
99. DIR, B, veac XVII, vol. II, p.209-211, nr.194.
100. DIR, B, veac XVII, vol.III, Bucureşti, 1951, p.92-93, nr.76.
101. DIR, A, veac XVII, vol. V, Bucureşti, 1957, p.202, nr.272.
102. N. Iorga, Op. cit., p.91.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

iertate datoriile lui. Într-o astfel de situaţie a fost şi văduva vistiernicului Ghinea, care în 1662 "văzând şi ea atâta seamă de bani ce au mâncat bărbatul ei Ghinea vistierul, nu se-au băgat a plăti, ce de naintea a tot Divanul lepădatu-s-au de toate datoriile Ghinii vistierul şi de toate moşiile lui, ca să nu plătească această datorie. Apoi nici pre aceasta nu o am lăsat, ci o am primit de se-au jurat cu mâinile pe sfânta Evanghelie cum nu i-au rămas nimic de la bărbatul ei Ghinea vistierul şi ne-au făcut şi zapis la mâna noastră, cum să nu mai aibă treabă nimica cu de ale bărbatului ei..."[103]

Cele mai neaşteptate şi mai dureroase lovituri veneau din partea rudelor. Astfel, văduva lui Vasile Şeptilici a fost pârâtă de cumnata sa, văduva lui Gligorcea Şeptilici, cum că Vasile Şeptilici ar fi luat în mod abuziv de la ea, după moartea soţului ei, o parte din satul Rătumpăneşti, 9 cai şi alte "bucate". La judecată, în faţa domnului, nu s-a prezentat decât văduva lui Vasile Şeptilici cu actele care dovedeau împărţirea moşiei şi altor bunuri.[104]

În 1666, Anca, văduva căpitanului Iorga din Bucureşti, afla cum 95 de ughi, din cei 140 pe care ar fi trebuit să-i primească pentru un loc de casă cumpărat împreună cu soţul ei, i-a luat cumnatul ei Pavel, fratele soţului ei decedat, şi a fugit cu ei în Moldova.[105]

Făcând o analiză a situaţiei văduvelor din secolul al XVII-lea, se constată cum din toate direcţiile - rude, vecini, supuşi, cler, domnie - asupra lor se îndreptau adesea pretenţii materiale mai mult sau mai puţin justificate. Din această cauză, multe dintre ele au fost târâte în lungi şi costisitoare procese şi nevoite să-si vândă moştenirile. Informaţiile din documente explică indirect şi situaţia precară a văduvelor aservite cuprinse în conscripţiile urbariale. Probabil şi în acest caz ele preluau datoriile şi obligaţiile faţă de rude, copii, vecini, dar fără a avea capacitatea de muncă a soţilor lor.

---

[103]. Ibidem, p.123.

[104]. DRH, A, vol. XIX, p.317-318, nr. 230.

[105]. Documente privitore la istoria oraşului Bucureşti (1594-1821), ed. de G.Potra, Bucureşti, 1961, p.128.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIA EXTINSĂ

Structura familiei extinse. Familia extinsă, al doilea tip principal de familie, a fost prezentă pretutindeni şi permanent în forme şi procente diferite, dar care arareori depăşeau 20% din totalul familiilor. Tipurile esenţiale care se găseau şi în Ţările Române, ca şi în Europa erau cele în care coabitau mai multe generaţii, părinţi-copii, bunici-nepoţi, deci familii lărgite pe verticală şi cele alcătuite din mai mulţi fraţi, adică familiile lărgite pe orizontală.[106] În cadrul acestor două tipuri de bază se regăseau o mare varietate de forme. Astfel, în cazul familiilor extinse formate din părinţi şi copii, trebuie să se distingă între cele în care rolul conducător revenea părinţilor şi cele în care aceste atribuţiuni le avea familia tânără. Din prima categorie făceau parte cele compuse din nucleele familiale ale părinţilor şi copiilor căsătoriţi, socrilor şi ginerilor ori ale nurorilor văduve, bunicilor şi nepoţilor. Schimbarea rolurilor în cadrul familiei extinse între cei vârstnici şi cei tineri însemna preluarea obligaţiilor economico-fiscale şi militare de către familia tânără. Factorii esenţiali care determinau o astfel de mutaţie erau vârsta înaintată şi starea de sănătate precară a celor vârstnici. Coroborând date din urbarii, anchete, şi alte surse provenite din Ţara Făgăraşului, ajungem la concluzia că un bărbat între 43-72 de ani putea fi în situaţia de a avea fii căsătoriţi care coabitau "într-o pâine" cu el.[107] Aceste limite de vârstă largi explică funcţiile diferite ale familiei tatălui.

La rândul lor, şi familiile fraţilor se împărţeau în cele ale fraţilor propriu-zişi şi cele ale cumnaţilor.

Aceste forme variate de coabitare nu caracterizau doar familia extinsă din Transilvania. Ele erau prezente şi în spaţiul extracarpatic. Astfel, la 1612, la Pleşcov erau menţionaţi laolaltă nepotul şi unchiul, la Dârvoiul, în 1625, se specifica componenţa în două cazuri: într-o familie coabitau nucleele familiare ale capului de familie cu cele ale fratelui şi ale fiului, în cealaltă erau verii cei ce formau familia extinsă.[108].

Cu toată varietatea mare de familii extinse, formele cele mai frecvent întâlnite au fost cele compuse din părinţi-copii, unde cei vârstnici îşi păstrau

---

[106]. J.L. Flandrin, Families in forn er times, Cambridge, 1992, p.57-74.

[107]. S. Solcan, Făgăraş - Patterns of Central and East European Life, New York, 1997, p.86-87.

[108]. DIR, B, veac XVII, vol. II, Bucureşti, 1951 p.77-79; Ibidem, vol.IV, Bucureşti, 1954, p.510-512.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rolul conducător, şi din fraţi. Celelalte forme erau întâlnite doar în mod sporadic.

Raportul dintre cele două tipuri principale de familie extinsă din Transilvania arată tendinţa creşterii ponderii familiilor formate din fraţi în detrimentul celeilalte categorii în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Această evoluţie a fost posibilă, pe de o parte, datorită războiului îndelungat din 1658-1661, care a lăsat nenumăraţi orfani şi s-a accentuat pe fondul crizei economice din deceniile opt-nouă şi a frământărilor politico-economice generate de trecerea principatului sub administraţie habsburgică. La sfârşitul deceniului al patrulea, cum arată tabelul III.4.1, familiile extinse care aveau în componenţă mai multe generaţii erau în proporţie de 78.4%. Forma cea mai răspândită era cea în care în gospodăria tatălui stăteau fii căsătoriţi (63%).

Tabelul III.4.1.

FAMILIA EXTINSA IN TRANSILVANIA IN ANII 1637-1640

DOMENIUL	AN	TOTAL	T+F	S+G	B+N	V+F	F+T	F+V	Fr	X+Y
Comana	1637	19	9			3	1		6	
Făgăraş	1637	211	139	6		19	1	4	37	5
Porumbac	1637	64	50			6		1	3	4
Urmeniş	1639	13	1			1		2	9	
Coroisinmartin	1640	11	5					4	2	
Gilău	1640	26	13	2	2	1			8	
TOTAL	nr.	344	217	8	2	30	2	11	65	9
	%"		63.1	2.3	0.6	8.7	0.6	3.2	18.9	2.6

B = bunic, F = fiu, Fr. =fraţi

G = ginere, N = nepot, S = socru

T = tată, V = văduvă,

X+Y = relaţii de rudenie necunoscute

Excepţie de la această situaţie a făcut doar domeniul Urmeniş, unde din cele 13 familii extinse menţionate erau 9 formate din fraţi. În cursul deceniului patru situaţia a fost constantă dacă ne gândim la faptul că pe-unul dintre cele mai mari domenii, Făgăraş, la 1640, dintre cei 243 de familii extinse 198, adică 81.5% erau formate din nucleele familiare ale părinţilor şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fiilor şi 43, adică 17.7% din ale fraţilor. Pentru două nu se specifica relaţia de rudenie.

Tabelul III.4.2.

FAMILIA EXTINSĂ ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII 1647-1652

DOMENIUL	AN	TOTAL	T+F	S+G	B+N	V+F	F+T	Fr	Cmt	X+Y
Blaj	1647	24	14				1	7		2
Comana	1648	39	22					15		2
Porumbac	1648	111	67					42		2
Gilău	1652	53	26	3	2	2		19	1	
Gurghiu	1652	47	9	4	1	1	2	27	1	2
Zlatna	1652	2	1				1			
TOTAL	nr.	276	139	7	3	3	4	110	2	8
	%"		50.4	2.5	1.1	1.1	1.4	39.9	0.7	2.9

Cmt = cumnaţi

La sfârşitul deceniului cinci, printre familiile extinse au fost mai frecvent întâlnite cele ale fraţilor, după cum arată şi datele din tabelul III.4.2. Familiile lărgite formate din părinţi şi copii căsătoriţi nu depăşeau 56.5%.Creşterea ponderii familiilor extinse formate din fraţi este foarte evidentă pe domeniile Porumbac, unde de la 4.7% ajung la 37.8%, Gilău unde a avut loc o sporire de la 30.8% la 35.8% şi Comana, unde de la 31.6% ajung la 38.5%. Aceste mutaţii au avut loc pe fondul unei crize economice declanşate în a doua parte a deceniului cinci.

Războaiele din 1658-1661 au schimbat imaginea Ţărilor Române. Populaţia a fost sensibil rărită de pe urma pustiirii localităţilor de turci şi tătari şi a ciumei. Mulţi morţi şi mulţi refugiaţi au fost amintiţi de izvoare. După încheierea conflictelor, noul principe, Mihai Apafi I, a dispus executarea unor conscrieri urbariale noi şi a unor anchete pentru readucerea celor plecaţi Datele urbariale arată scăderea numărului familiilor extinse, iar cele existente, cum arată tabelul III.4.3, se împărţeau în mod echilibrat între cele două tipuri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.4.3.

FAMILIA EXTINSĂ ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII 1662-1665

DOMENIUL	AN	TOTAL	T+F	S+G	Fr	X+Y
Alba Iulia	1662	2		1	1	
Gilău	1663	5			3	2
Porumbac	1664	12	6		6	
Satu Mare	1664	5	1		3	1
Blaj	1665	2		1		1
TOTAL	nr.	26	7	2	13	4
	%"		26.9	7.7	50.0	15.4

Refacerea demografică a fost rapidă şi s-a manifestat atât prin creşterea numerică a populaţiei, cât şi prin realcătuirea structurilor tradiţionale, aşa cum rezultă şi în urma comparării datelor urbariale de pe domeniul Gilău din 1663 şi 1666. Cu toate acestea, urmele războaielor lungi şi sângeroase din 1658-1661 nu puteau fi şterse. Una dintre consecinţe a fost răspândirea familiilor extinse formate din fraţi. Mulţi dintre cei rămaşi orfani în timpul războiului, acum ajunseseră la vârsta când trebuia să întemeieze o familie şi o gospodărie. Spre exemplu, pe domeniul Gilău, la 1666, din cele 14 familii extinse, 11 erau formate din fraţi, iar două din văduve care coabitau cu familiile ginerilor şi nepoţilor. Situaţia era apropiată de cea de pe domeniul Şimleul Silvaniei unde, de asemenea, în 1666, din cele 11 familii extinse 10 erau ale fraţilor, iar una neidentificată.

Între 1670-1674, din cele 60 de familii extinse a căror structură ne este cunoscută şi care provin de pe domeniile Gilău, Porumbac şi Zlatna, jumătate aparţineau tipului părinţi-copii, iar cealaltă jumătate fraţilor (vezi Tabelul III.4.4). Din păcate, pentru celelalte 30 de familii extinse nu s-a putut identifica legătura de rudenie care le stătea la bază.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.4.4.

FAMILIA EXTINSĂ ÎN TRANSILVANIA (1670-1674)

DOMENIUL	AN	TOTAL	T+F	S+G	B+N	V+F	F+T	F+V	Fr	X+Y
Gilău	1670	9	1	1	1	1			5	
Zlatna	1673	7					1		3	3
Porumbac	1674	74	23	1				1	22	27
TOTAL	nr.	90	24	2	1	1	1	1	30	30
	%"		26.7	2.2	1.1	1.1	1.1	1.1	33.3	33.3

Creşterea ponderii familiilor extinse, ca de exemplu pe domeniul Gilău, de la 2.7% în 1670 la 14.5, în 1676, şi pe domeniul Porumbac, de la 14.7% în 1674 la 16.2%, în 1676, s-a făcut pe fondul unei crize economice şi a unor epidemii generate de calamităţile ce s-au abătut asupra Ţărilor Române după 1675. Din păcate, cele două urbarii dau puţine informaţii despre componenţa familiilor respective. Astfel, pe domeniul Gilău, din cele 33 familii s-a putut reconstitui tipul doar pentru 12: şase erau formate din fraţi, patru din taţi şi fii lor căsătoriţi, una din socru şi ginere iar ultima din văduvă şi ginere. La 1676, din cele 88 de familii extinse, 37 erau formate din nucleele familiale ale părinţilor şi copiilor lor, iar 29 din cele ale fraţilor. Pentru 22 de familii extinse nu s-a reuşit identificarea. Pe cele două domenii, din 78 de familii extinse cu structura cunoscută 43 (55.1%) aparţineau tipului de familie "părinţi-copii" şi 35 (44.9%) celui format din fraţi.

În ultimele două decenii ale veacului, aşa cum rezultă din datele cuprinse în tabelele III.4.5 şi III.4.6, familiile extinse de pe domeniile Blaj, Gilău, Gurghiu, Opra Cârţişoara, Porumbac şi Zlatna, de asemenea, s-au împărţit în mod echilibrat între cele două tipuri.

Tabelul III.4.5.

FAMILIA EXTINSĂ ÎN TRANSILVANIA (1680-1688)

DOMENIUL	AN	TOTAL	T+F	S+G	B+N	F+T	F+V	Fr	X+Y
Porumbac	1680	98	32	3	1	1	3	37	21
Blaj	1681	49	31	2		3		9	4
Gilău	1687	19	3	1				15	
Gurghiu	1688	9	3					5	1
TOTAL	nr.	175	69	6	1	4	3	66	26
	%"		39.4	3.4	0.6	2.3	1.7	37.7	14.9

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.4.6.

FAMILIA EXTINSĂ ÎN TRANSILVANIA (1691-1697)

DOMENIUL	ANUL	TOTAL	T+F	B+N	V+F	F+T	Fr	Cmt	X+Y
Opra Cârțișoara	1691	77	10			1	28	1	37
Zlatna	1691	7					1		6
Blaj	1696	55	19		2		18		16
Gurghiu	1697	10	5	1			3		1
TOTAL	nr.	149	34	1	2	1	50	1	60
	%"		22.8	0.7	1.3	0.7	33.6	0.7	40.3

Între familiile alcătuite din părinți și copii căsătoriți, cele în care rolul principal revenea tatălui, socrului, mamei văduve ori bunicului, în esență familiei vârstnicilor, erau majoritare, reprezentând 91-97% dintre familiile categoriei respective (vezi tabelul III.4.7).

Tabelul III.4.7.

FAMILIILE EXTINSE FORMATE DIN PĂRINȚI ȘI COPII

ANII	NR. FAM.	GRUPELE DE FAMILII			
		PĂRINȚI-COPII		COPII-PĂRINȚI	
		nr.	%"	nr.	%"
1637-1640	270	258	95.6	12	4.4
1647-1652	156	152	97.4	4	2.6
1670-1674	30	28	93.3	2	6.7
1680-1688	83	76	91.6	7	8.4
1691-1697	39	38	97.4	1	2.6

În cadrul familiilor extinse formate din mai mulți frați, cele în care coabitau cumnați erau excepții. Familiile în care puteau fi întâlniți doar frații și nucleele lor familiale erau în proporție de 98-100%. Astfel au fost menționate doar trei cazuri în care cumnații formau o familie extinsă, două la 1652 pe domeniile Gilău și Gurghiu, iar al treilea în 1691 pe domeniul Opra Cârțișoara.

În Țara Românească, datele din anii 1612-1635 demonstrează existența acelorași tipuri de familie extinsă ca și în Transilvania. Deosebirea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ste că aici 70.5 % dintre familiile extinse erau ale fraților (vezi tabelul III.4.8).

Tabelul III.4.8.

FAMILIILE EXTINSE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (1612-1635)

SATUL	ANUL	FAMILII EXTINSE							
		TOTAL	T+F	S+G	B+N	V+F	Fr	ALTEX	+Y
Pleșcovul de Sus și de Jos	1612	8		1			6	1	
Stoenești	1613	6	2				3		1
Băjești	1614	4					1		3
Bătogul și Boboneți	1614	5					5		
Bezdead	1616	3	1				2		
Slătioarele de Jos	1620	3			1		2		
Bărbătești	1620	8			1		7		
Crușivul	1623	4	2		1		1		
Stoenești	1623	6	3				3		
Dărvariul	1625	22	3				17	2	
Tâncăbești	1628	4					4		
Foleștii de Jos	1629	2					2		
Băldălui	1629	5	1	1			3		
Sulari	1629	3					3		
Vărăști	1629	3	1			1	1		
Jigoreni	1635	2					2		
TOTAL 1612-1635		88	13	2	3	1	62	3	4
	%		14.8	2.3	3.4	1.1	70.5	3.4	4.5

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Caracterul foarte sumar al izvoarelor nu permite evaluarea exactă a raportului dintre cele două tipuri de familie, dar se poate emite ipoteza că în fapt familiile extinse din fraţi nu depăşeau jumătate din totalul familiilor extinse. Astfel, în cazurile în care s-a putut identifica tipul familiei, la Stoeneşti, Bezdead, Cruşivul, Băldălin şi Văreşti, raportul era acesta. Excepţie a făcut doar Dârvoiul, unde familiile extins cu fraţi formau 77.3%.

În cea de a doua jumătate a secolului s-au păstrat aceleaşi caracteristici, după cum rezultă din datele cuprinse în testamentul postelnicesei Elena Cantacuzino din 1668 şi a lui Constantin Filipescu din 1696. La 1668, din cele 26 de familii extinse, erau formate din părinţi şi copii lor căsătoriţi 42.3%, iar din fraţi 53.8% (tabelul III.4.9). La 1696, în Săcăria din cei 11 familii extinse, două erau din taţi şi fii însuraţi, două din bunici şi nepoţi şi şapte din fraţi.

Tabelul III.4.9.

FAMILII EXTINSE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ DE LA 1668

SAT	FAMILII EXTINSE				
	TOTAL	T+F	B+N	V+Cmt	Fr
Comarnic	9	3	2	1	3
Căscioarele	5	2			3
Coiani	3	1			2
Prundul	2	2			
Cătunul Groapei	2				2
Viişoara	3	1			2
Cetăţele	1				1
Obidiţi	1				1
TOTAL	26	9	2	1	14
	%"	34.6	7.7	3.8	53.8

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Coroborând datele din diferite regiuni, constatăm prezența aceloraşi tipuri de familie extinse în raporturi relativ asemănătoare, fiecare reprezentând circa jumătate dintre familiile lărgite. În Transilvania, unde materialul statistic este mai generos, se poate face o analiză mai riguroasă a acestui raport. Rezultatul este că proporția familiilor extinse din frați ajungea la jumătate şi chiar mai mult doar în condițiile crizelor economice din deceniile cinci, opt şi nouă.

Deoarece evoluția raporturilor dintre formele şi tipurile de familie era condiționată şi de starea locală pentru perceperea reală a tendințelor ce s-au manifestat se impune şi analiza situației de pe câteva domenii, din regiuni diferite.

Compararea datelor de pe cele patru domenii pentru care avem posibilitatea unei analize pe câteva decenii, Blaj, Gilău, Gurghiu şi Porumbac, confirmă tendința creşterii ponderii familiilor extinse formate din frați (tabelele III.4.10-13).

Tabelul III.4.10.

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE EXTINSE FORMATE DIN PĂRINȚI - COPII ŞI CELE DIN FRAȚI PE DOMENIUL PORUMBAC (1637-1680)

DOMENIUL	AN	TOTAL	P+F		Fr	
			nr.	%"	nr.	%"
Porumbac	1637	60	57	95.0	3	5.0
Porumbac	1648	109	67	61.5	42	38.5
Porumbac	1664	12	6	50.0	6	50.0
Porumbac	1674	47	25	53.2	22	46.8
Porumbac	1676	66	37	56.1	29	43.9
Porumbac	1680	77	40	51.9	37	48.1

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.4.11.

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE EXTINSE FORMATE DIN PĂRINȚI - COPII SI CELE DIN FRAȚI
PE DOMENIUL GILĂU (1640-1687)

DOMENIUL	AN	TOTAL	P+F		Fr	
			nr.	%"	nr.	%"
Gilău	1640	26	18	69.2	8	30.8
Gilău	1652	53	33	62.3	20	37.7
Gilău	1663	5	3	60.0	2	40.0
Gilău	1666	13	2	15.4	11	84.6
Gilău	1670	9	4	44.4	5	55.6
Gilău	1676	13	7	53.8	6	46.2
Gilău	1679	9	1	11.1	8	88.9
Gilău	1687	19	4	21.1	15	78.9

Tabelul III.4.12.

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE EXTINSE FORMATE DIN PĂRINȚI - COPII SI CELE DIN FRAȚI
PE DOMENIUL BLAJ (1647-1696)

DOMENIUL	AN	TOTAL	P+F		Fr	
			nr.	%"	nr.	%"
Blaj	1647	22	15	68.2	7	31.8
Blaj	1665	1	1	100.0		0.0
Blaj	1681	45	36	80.0	9	20.0
Blaj	1696	39	21	53.8	18	46.2

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.4.13

RAPORTUL DINTRE FAMILIILE EXTINSE FORMATE DIN PĂRINȚI - COPII ȘI CELE DIN FRAȚI PE DOMENIUL GURGHIU (1652-1697)

DOMENIUL	AN	TOTAL	P+F		Fr	
			nr.	%"	nr.	%"
Gurghiu	1652	45	17	37.8	28	62.2
Gurghiu	1688	8	3	37.5	5	62.5
Gurghiu	1697	9	6	66.7	3	33.3

Compararea datelor de pe cele patru domenii confirmă schimbarea raportului dintre familiile extinse ce reuneau mai multe generații și cele din frați. Cel puțin cum arată datele de pe domeniile Gilău și Porumbac, sporirea familiilor extinse ale fraților a avut loc pe fondul crizei economice și a epidemiilor din a doua jumătate a deceniului cinci. La 1648, pe domeniul Porumbac, se înregistrau 42 de familii extinse formate din frați. Ele reprezentau 38.5 dintre familiile extinse. Era o creștere uriașă față de 1637, când erau doar 3 asemenea familii ce echivalau cu 5% din totalul familiilor extinse. Și pe domeniul Gilău a avut loc creșterea numerică și procentuală a familiilor extinse ale fraților. La 1640, erau 8 familii, formând 30.8% dintre familiile extinse, iar la 1652 numărul lor a crescut la 20 și ele reprezentau 37.7%.

Războiul și marile pierderi umane au determinat scăderea numărului de familii extinse pe la jumătatea deceniului șapte.

Reintrarea pe făgașul normal în deceniul opt a fost împiedicată, pe de o parte, de creșterea tinerilor, adesea rămași orfani ca urmare a războiului și, pe de altă parte, de o criză economică năprasnică ce se abate asupra Țărilor Române. În aceste condiții, a avut loc o nouă creștere a numărului de familii extinse. Printre ele erau tot mai răspândite cele compuse din nucleele familiale ale unor frați. Acestea ajung să reprezinte 46-89% dintre familiile extinse după 1679.

Dimensiunea familiei extinse. Familiile extinse, în marea lor majoritate erau compuse din două nuclee familiale. Cele cu patru și cinci erau excepții atât în spațiul intracarpatic, cât și în sudul munților. Păstrare dimensiunii medii între 2-2.5 a fost rezultatul îmbinării tradiției - în general fiul cel mai mic

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rămânând în gospodărie[109]- şi a politicii demografice a autorităţilor şi a stăpânilor de domenii. Familia extinsă, în anumite limite, era dorită de locuitori, deoarece obligaţiile ei echivalau cu obligaţiile unei familii nucleare. Acest lucru explică mituirea provizorilor pentru a permite păstrarea ori crearea de familii extinse. Un asemenea caz s-a judecat pe domeniul Comana la 1684-1686.[110] Stan Oncea (Sztan Oncsia) din Comana de Jos dăduse 3 florini provizorului Ştefan Deac de Copăcel ca să-l lase într-o slujbă cu fratele său Lazăr Oncea (Lazar Oncsia) deoarece se mutase la el.

Interesul autorităţilor de a desface familiile extinse în familii nucleare era evident. Astfel, toţi capii de familie erau datori să se achite de obligaţiile lor economice, militare. Totuşi familiile extinse au fost tolerate mai ales în perioadele de criză. În condiţii normale ofereau răgazul familiilor tinere să-şi construiască o gospodărie. Acest lucru era admis prin statutele localităţilor şi se putea prelungi pe o perioadă de trei ani.[111] În timpul crizelor economice desfacerea familiilor nucleare ar fi dus la apariţia unui număr însemnat de familii nucleare cu o situaţie economică sub nivelul mediu, ceea ce le-ar împiedicat să-şi achite obligaţiile şi poate le-ar fi determinat să pribegească. Între deceniile patru şi zece ale secolului al XVII-lea, a avut loc un proces de mărire a familiilor nucleare, de la o dimensiune medie de 2.15 la 2.34 nuclee familiale (tabelele III.4.14).

Tabelul III.4.14.

DIMENSIUNEA FAMILIEI EXTINSE DE PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA (1637-1697)

AN	DOMENIU	NR. FAM. EXTINSE/ NR. NUCLEE FAMILIALE								
		TOTAL		NCL/	P+C		Fr		X+Y	
		FAM	NCL	FAM	FAM	NCL	FAM	NCL	FAM	NCL
1637	Comana	19	44	2.3	13	29	6	15		
1637	Făgăraş	211	448	2.1	169	355	37	83	5	10
1637	Porumbac	64	136	2.1	57	120	3	8	4	8
1639	Urmeniş	13	35	2.7	4	8	9	27		
1640	Corosânmartin	11	22	2.0	9	18	2	4		
1640	Gilău	26	54	2.1	18	36	8	18		
TOTAL 1637-40		344	739		270	566	65	155	9	18
NCL/FAM.				2.1		2.1		2.4		2.0

H.H. Stahl, Contribuţii la studiul satelor devălmaşe, vol. II, Bucureşti, 1959, p.110.
MOL, F234, 106 fasc.455.
D. Prodan, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea, vol.II, Bucureşti, 1968, p.7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

AN	DOMENIU	NR. FAM. EXTINSE/ TOTAL FAM	NCL	NCL/ FAM	P+C FAM	NR. NUCLEE FAMILIALE NCL	Fr FAM	NCL	X+Y FAM	NCL
1647	Blaj	24	52	2.2	15	30	7	18	2	4
1648	Comana	39	95	2.4	22	55	15	36	2	4
1648	Porumbac	111	262	2.4	67	155	42	103	2	4
1652	Gilău	53	110	2.1	33	69	20	41		
1652	Gurghiu	47	101	2.1	17	36	28	61	2	4
1652	Zlatna	2	4	2.0	2	4				
TOTAL 1647-52		276	624		156	349	112	259	8	16
NCL/FAM.				2.3		2.2		2.3		2.0
1662	Alba Iulia	2	4	2.0	1	2	1	2		
1663	Gilău	5	10	2.0	3		6	2	4	
1664	Porumbac	12	28	2.3	6	13	6	15		
1664	Satu Mare	5	13	2.6	1	2	3	9	1	2
1665	Blaj	2	4	2.0	1	2			1	2
TOTAL 1662-65		26	59		9	19	13	32	4	8
NCL/FAM.				2.3	2.1		2.5		2.0	
1670	Gilău	9	24	2.7	4	8	5	16		
1673	Zlatna	7	17	2.4	1	2	3	9	3	6
1674	Porumbac	74	167	2.3	25	55	22	52	27	60
TOTAL 1670-74		90	208		30	65	30	77	30	66
NCL/FAM.				2.3	2.2		2.6		2.2	

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

AN DOMENIU	NR. FAM. EXTINSE/ NR. NUCLEE FAMILIALE								
	TOTAL		NCL/	P+C		Fr		X+Y	
	FAM	NCL	FAM	FAM	NCL	FAM	NCL	FAM	NCL
1680Porumbac	98	214	2.2	40	88	37	84	21	42
1681 Blaj	49	101	2.1	36	73	9	20	4	8
1687 Gilău	19	41	2.2	4	8	15	33		
1688 Gurghiu	9	23	2.6	3	6	5	15	1	2
TOTAL 1680-88	175	379		83	175	66	152	26	52
NCL/FAM.			2.2		2.1		2.3		2.0
1691Opra Cârțișoara	77	180	2.3	11	27	29	73	37	80
1691 Zlatna	7	21	3.0			1	2	6	19
1696 Blaj	55	126	2.3	21	46	18	47	16	33
1697 Gurghiu	10	22	2.2	6	14	3	6	1	2
TOTAL 1691-97	149	349		38	87	51	128	60	134
NCL/FAM.			2.3		2.3		2.5		2.2

NCL. = nuclee familiale

P+C = familii extinse ale părinților si copiilor

Fr = familii extinse ale fraților

X+Y = familii extinse necunoscute

Dintre familiile extinse, cele care încorporau mai multe nuclee familiale erau cele formate din frați. În cursul secolului, dimensiunea lor a variat între 2.3 şi 2.6, cu tendința de a fi mai mare după 1660. Familiile formate din părinți şi copiii lor căsătoriți, în acest timp, nu au depăşit 2.3 nuclee familiale. Familiile extinse notate cu "X+Y", pentru care nu s-a identificat legătura de rudenie pe care se axau, aveau între 2-2.2 nuclee familiale. După dimensiune, probabil acestea aparțineau tipului de familii "părinți-copii".

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Raportate la familiile nucleare medii, nucleele familiale din cadrul familiilor extinse erau mult mai mici, din perspectiva numărului mediu de fii/familie, decât acestea. După cum se poate vedea în tabelul III.4.15, numărul mediu de fii/familie oscila între 0.3 la 1663-66 şi 0.8 la 1637-40. În general, numărul mediu de fii/nucleul familial varia după aceeaşi traiectorie ca numărul mediu de fii/familia nucleară (tabelul III.4.16).

Tabelul III.4.15.

NUMĂRUL DE FII DIN NUCLEELE FAMILIALE
DE PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA (1637-1697)

ANUL	DOMENIUL	NR. NUCLEE	NR. FII	FII/ NUCLEU
1637	Comana	44	32	0.7
1637	Făgăraş	448	379	0.8
1637	Porumbac	136	124	0.9
1639	Urmeniş	35	8	0.2
1640	Corosânmartin	22	9	0.4
1640	Gilău	54	25	0.5
TOTAL 1637-40		739	577	0.8
1647	Blaj	52	30	0.6
1648	Comana	95	65	0.7
1648	Porumbac	262	159	0.6
1652	Gilău	110	52	0.5
1652	Gurghiu	101	47	0.5
1652	Zlatna	4	2	0.5
TOTAL 1647-52		624	355	0.6
1662	Alba Iulia	4	2	0.5
1663	Gilău	10	1	0.1
1664	Porumbac	28	10	0.4
1664	Satu Mare	13	0	0.0
1665	Blaj	4	4	1.0
1666	Şimleul Silvaniei	26	6	0.2
1670	Gilău	24	11	0.5
1673	Zlatna	17	12	0.7
TOTAL 1662-66		85	23	0.3

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANUL	DOMENIU	NR. NUCLEE	NR. FII	FII/ NUCLEU
1674	Porumbac	167	123	0.7
TOTAL 1670-74		208	146	0.7
1680	Porumbac	214	126	0.6
1681	Blaj	99	76	0.8
1687	Gilău	41	12	0.3
1688	Gurghiu	23	9	0.4
TOTAL 1680-88		377	223	0.6
1691	Opra Cârțișoara	180	111	0.6
1691	Zlatna	21	8	0.4
1696	Blaj	126	74	0.6
1697	Gurghiu	22	18	0.8
TOTAL 1691-97		349	211	0.6

Tabelul III.4.16.

NUMĂRUL MEDIU DE FII/FAMILIA NUCLEARĂ IOBĂGEASCĂ ȘI PE NUCLEUL FAMILIAL DIN TRANSILVANIA (1637-1697)

ANII	FAMILII EXTINSE -NUCLEE- NR.	NR. FII	FII/ NCL.	FAMILII NUCLEARE NR.	NR. FII	FII/ FAM
1637-1640	739	577	0.8	4948	8124	1.6
1647-1652	624	355	0.6	4591	6227	1.4
1662-1666	85	23	0.3	1562	1694	1.1
1670-1674	208	145	0.7	914	1360	1.5
1680-1688	377	223	0.6	955	1423	1.5
1691-1697	349	211	0.6	854	1252	1.5

Fluctuațiile asemănătoare ale numărului de băieți, și, probabil, ale dimensiunii familiei în ansamblul său sunt explicabile prin faptul că un cuplu, indiferent dacă era singur ori în cadrul unei familii extinse, era supus aceloraşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

condiţii istorice. Dincolo de evoluţia asemănătoare, este de remarcat diferenţa mare între numărul de fii. Aceasta impune o privire în interiorul familiei extinse. Aici se constată mari discrepanţe între nucleele diferite.

O primă remarcă este că nucleele principale, părinţi, fraţi cu rol de cap de familie extinsă (notaţi de noi FrX), familiile "X" erau mai mari decât cele subordonate lor (tabelele III.4.17.-19). Numărul mediu de fii în cadrul acestor nuclee era de 0.8-1.5 pentru cele părinteşti, 0.3-1 pentru cele ale FrX şi 0-1.2 pentru cele "X". În acelaşi timp, în nucleele secundare ale fiilor şi ginerilor era de 0.2-0.7, în cel al fraţilor (FrY) de 0.1-0.2 şi în cel "Y" doar de 0.3-0.9.

Tabelul III.4.17.

NUMĂRUL DE FII DIN FAMILIILE EXTINSE
FORMATE DIN PĂRINŢI SI COPII
DE PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA (1637-1697)

AN DOMENIU	FAMILIILE					
	PĂRINTEŞTI			COPIILOR		
	NR.	NR. FII	FII/ NCL	NR.	NR. FII	FII/ NCL
1637Comana	13	12	0.9	16	14	0.9
1637 Făgăraş	169	283	1.7	186	57	0.3
1637 Porumbac	57	83	1.5	63	59	0.9
1639 Urmeniş	4	2	0.5	4	2	0.5
1640 Corosânmartin	9	5	0.6	9	2	0.2
1640 Gilău	18	16	0.9	18	3	0.2
TOTAL 1637-40	270	401	1.5	296	137	0.5
1647 Blaj	15	17	1.1	15	9	0.6
1648 Comana	22	28	1.3	33	5	0.2
1648 Porumbac	67	63	0.9	88	43	0.5
1652 Gilău	33	15	0.5	36	13	0.4
1652 Gurghiu	17	9	0.5	19	3	0.2
1652 Zlatna	2	0	0.0	2	2	1.0
TOTAL 1647-52	156	132	0.8	193	75	0.4

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

AN	DOMENIU	FAMILIILE PĂRINTEȘTI			COPIILOR		
		NR.	NR. FII	FII/ NCL	NR.	NR. FII	FII/ NCL
1662	Alba Iulia	1	1	1.0	1	0	0.0
1664	Porumbac	6	8	1.3	7	0	0.0
1664	Satu Mare	1	0	0.0	1	0	0.0
1665	Blaj	1	0	0.0	1	2	2.0
TOTAL 1662-66		9	9	1.0	10	2	0.2
1670	Gilău	4	3	0.8	4	3	0.8
1673	Zlatna	1	0	0.0	1	3	3.0
1674	Porumbac	25	33	1.3	30	27	0.9
TOTAL 1670-74		30	36	1.2	35	33	0.9
1680	Porumbac	40	32	0.8	48	46	1.0
1681	Blaj	36	28	0.8	37	31	0.8
1687	Gilău	4	0	0.0	4	0	0.0
1688	Gurghiu	3	4	1.3	3	0	0.0
TOTAL 1680-88		83	64	0.8	92	77	0.8
1691	Opra Cârțișoara	11	15	1.4	16	4	0.3
1696	Blaj	21	26	1.2	25	7	0.3
1697	Gurghiu	6	7	1.2	8	3	0.4
TOTAL 1691-97		38	48	1.3	49	14	0.3

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.4.18.

NUMĂRUL DE FII DIN FAMILIILE EXTINSE FORMATE DIN FRAȚI DE PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA (1637-1697)

AN	DOMENIU	FAMILIILE FRAȚILOR X			FAMILIILE FRAȚILOR Y		
		NR.	NR. FII	FII/ NCL	NR.	NR. FII	FII/ NCL
1637	Comana	6	4	0.7	9	2	0.2
1637	Făgăraş	37	32	0.9	46	18	0.4
1637	Porumbac	3	3	1.0	5	0	0.0
1639	Urmeniş	9	4	0.4	18	0	0.0
1640	Corosânmartin	2	2	1.0	2	0	0.0
1640	Gilău	8	6	0.8	10	0	0.0
TOTAL 1637-40		65	51	0.8	90	20	0.2
1647	Blaj	7	3	0.4	11	0	0.0
1648	Comana	15	18	1.2	21	13	0.6
1648	Porumbac	42	39	0.9	61	11	0.2
1652	Gilău	20	17	0.9	21	7	0.3
1652	Gurghiu	28	29	1.0	33	2	0.1
TOTAL 1647-52		112	106	0.9	147	33	0.2
1662	Alba Iulia	1	1	1.0	1	0	0.0
1663	Gilău	3	0	0.0	3	0	0.0
1664	Porumbac	6	1	0.2	9	1	0.1
1664	Satu Mare	3	0	0.0	6	0	0.0
1666	Şimleul Silvaniei	10	4	0.4	12	2	0.2
TOTAL 1662-66		23	6	0.3	31	3	0.1
1670	Gilău	5	5	1.0	11	0	0.0
1673	Zlatna	3	0	0.0	6	0	0.0
1674	Porumbac	22	20	0.9	30	10	0.3
TOTAL 1670-74		30	25	0.8	47	10	0.2

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

NUMĂRUL DE FII DIN FAMILIILE EXTINSE FORMATE DIN FRAŢI DE PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA (1637-1697)

AN	DOMENIU	FAMILIILE FRAŢILOR X			FAMILIILE FRAŢILOR Y		
		NR.	NR. FII	FII/ NCL	NR.	NR. FII	FII/ NCL
1680	Porumbac	37	24	0.6	47	12	0.3
1681	Blaj	9	7	0.8	11	3	0.3
1687	Gilău	15	12	0.8	18	0	0.0
1688	Gurghiu	5	3	0.6	10	0	0.0
TOTAL 1680-88		66	46	0.7	86	15	0.2
1691	Opra Cârţişoara	29	30	1.0	44	2	0.0
1691	Zlatna	1	0	0.0	1	0	0.0
1696	Blaj	18	12	0.7	29	1	0.0
1697	Gurghiu	3	4	1.3	3	2	0.7
TOTAL 1691-97		51	46	0.9	77	5	0.1

Tabelul III.4.19.

NUMĂRUL DE FII DIN FAMILIILE EXTINSE DE TIPUL "X+Y" DE PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA (1637-1697)

AN	DOMENIU	FAMILIILE X			FAMILIILE Y		
		NR.	NR. FII	FII/ NCL	NR.	NR. FII	FII/ NCL
1637	Făgăraş	5	3	0.6	5	0	0.0
1637	Porumbac	4	4	1.0	4	3	0.8
TOTAL 1637-40		9	7	0.8	9	3	0.3

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

AN DOMENIU	FAMILIILE					
	X			Y		
	NR.	NR. FII	FII/ NCL	NR.	NR. FII	FII/ NCL
1647 Blaj	2	0	0.0	2	1	0.5
1648 Comana	2	0	0.0	2	0	0.0
1648 Porumbac	2	0	0.0	2	0	0.0
1652 Gurghiu	2	0	0.0	2	4	2.0
TOTAL 1647-52	8	0	0.0	8	5	0.6
1663 Gilău	2	0	0.0	2	1	0.5
1664 Satu Mare	1	0	0.0	1	0	0.0
1665 Blaj	1	1	1.0	1	1	1.0
1666 Şimleul Silvaniei	1	0	0.0	1	0	0.0
TOTAL 1662-66	5	1	0.2	5	2	0.4
1673 Zlatna	3	8	2.7	3	1	0.3
1674 Porumbac	27	28	1.0	33	31	0.9
TOTAL 1670-74	30	36	1.2	36	32	0.9
1680 Porumbac	21	22	1.0	21	10	0.5
1681 Blaj	4	3	0.8	4	4	1.0
1688 Gurghiu	1	1	1.0	1	1	1.0
TOTAL 1680-88	26	26	1.0	26	15	0.6
1691 Opra Cârţişoara	37	34	0.9	43	26	0.6
1691 Zlatna	6	4	0.7	13	4	0.3
1696 Blaj	16	20	1.3	17	8	0.5
1697 Gurghiu	1	0	0.0	1	2	2.0
TOTAL 1691-97	60	58	1.0	74	40	0.5

Evoluţia temporală a familiei extinse. Numărul foarte mic de fii/familie în cadrul nucleelor secundare, ale copiilor şi fraţilor, arată că, de fapt, aceste cupluri trăiau în cadrul familiei extinse un timp foarte scurt, ce probabil nu depăşea trei ani. Privită din această perspectivă, familia extinsă avea doar rolul de a-i ajuta pe cei tineri, fii fraţi, nepoţi, să-şi întemeieze o

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

gospodărie sau să depăşească laolaltă mai uşor o criză. Cea mai bună ilustrare a destinului acestor familii este analiza evoluţiei lor temporale (Tabelul III.4.20). S-a avut în vedere situaţia familiilor extinse între două conscrieri urbariale. Pentru o mai bună evaluare a realităţilor, continuitatea a fost abordată sub patru aspecte: menţinerea familiei extinse în aceleaşi structuri, persistenţa familiei extinse, dar în formă modificată, dispersarea familiei extinse şi dispariţia din mijlocul comunităţii aservite a tuturor membrilor familiei.

Tabelul III.4.20.

EVOLUŢIA TEMPORALĂ A FAMILIILOR EXTINSE
DE PE DOMENIILE DIN TRANSILVANIA DIN SECOLUL AL XVII-LEA

DOMENIU	PERIOADA	NR. CAZURI	EVOLUŢIE CONTINUĂ	SEPARATE	MODIFICATE	DISPAR
Făgăraş	1637-40	214	67	105	16	26
Comana-Porumbac	1637-48	84	18	29	7	30
Porumbac	1676-80	74	18	12	23	21
Gilău	1640-42	26	11	7	2	6
	1640-52	22	1	6	3	12
	1666-70	14	3	7	0	4
	1666-76	8	1	6	0	1
	1666-79	8	0	6	0	2
	1670-76	4	1	2	1	0
	1670-79	4	0	3	1	0
	1676-79	26	3	16	3	4
Monora	1647-52	8	4	3	0	1
Blaj-Monora	1681-91	44	1	26	4	13

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Datorită caracterului incomplet al informațiilor, analiza a trebuit să se rezume la 298 de familii extinse (82.3%) dintre cele 362 menționate.

Din perspectivele arătate mai sus, se constată că, după cinci ani, din cele 298 de familii extinse cu situația cunoscută, au continuat să existe în aceeași formă 106 (35.6%), și cu structuri modificate încă 44 (14.8%). Împreună formau 50.4% dintre cazurile analizate. Cealaltă jumătate s-a dispersat. După zece ani - precum rezultă din datele urbariilor domeniilor Comana și Porumbac din 1637-1548, Gilău din 1666-1676 și 1670-1679, Blaj din 1681-1691 - dintre cele 96 de familii extinse cu datele complete, au continuat 20 (20.8%) în aceeași formă și 12 (12.%) cu unele modificări. Restul de 66.7% au dispărut.

Factorul principal care a determinat schimbarea structurii a fost decesul părinților. Astfel, după cinci ani, 13 din cele 44 de familii extinse care au suferit mutații structurale s-au transformat din familii extinse formate din tată-fiu căsătorit în unele alcătuite din frați. De asemenea, la Mănărade, între 1681-91, o familie compusă din bunic-tată-fiu, în urma decesului bunicului, rămâne ca o familie din tată și fiu.

La Leghia de pe domeniul Gilău, în anii 1676-1679, și la Mănărade în 1681-1691, au fost cazuri în care familii extinse din frați, probabil în urma decesului unuia dintre ei, au devenit familii extinse în care coabitau cumnați și cumnate văduve. Tot pe domeniul Gilău, la Izvorul Crișului, între 1640-1642, dintr-o familie extinsă de tipul "tată-fiu", datorită decesului tatălui, a rămas o familie extinsă formată din nucleele familiilor unei văduve și al fiului ei căsătorit. Alteori, ca de exemplu la Șercaia (1637-1640), îmbătrânirea capului familiei era suficientă pentru a trece autoritatea asupra fiului său căsătorit, cu care oricum coabita.

O altă direcție în evoluția familiei extinse formate din părinți și copii căsătoriți era înlocuirea unei familii tinere, care-și întemeia propria gospodărie, cu familia altui copil recent căsătorit, mutația fiind de tipul "părinte +copilul 1 -> părinte +copilul 2". Asemenea situații au fost semnalate, de exemplu, pe domeniul Făgăraș la Lisa, Ucea de Jos, Beclean. Tendințe de restrângere a familiei extinse s-au semnalat la opt familii. În general, acestea erau urmarea desprinderii unuia dintre fii ori a unui frate mai mic.

Schimbări mai deosebite au fost semnalate pe domeniul Gilău între 1676-1679. La Someșul Rece o familie extinsă din frați s-a transformat într-o familie extinsă de tipul "părinte +fiul1 + fiul2" și la Leghia dintr-o familie de tipul "fiu +mamă văduvă și cu trei băieți" s-a creat o familie "fiu +mama lui văduvă fără băieți +cumnata văduvă și cu doi băieți".

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Familiile extinse au fost prezente în toate Ţările Române. Datele mai bogate din Transilvaniei, demonstrează existenţa lor deopotrivă în satele aservite şi în zonele cu populaţie liberă ca, de exemplu, printre boierii făgărăşeni[112] şi scaunele secuieşti[113], fără a depăşi, decât în mod excepţional, 20% dintre familii. Au avut un caracter trecător, de sprijin mai ales pentru familiile tinere, indiferent de erau fii, gineri ori fraţi. Acest caracter trecător a fost cu certitudine rodul tendinţelor fireşti ale familiilor, dar şi al celor politico-demografice ale principatului, unde elementul contribuabil economic şi militar era gospodăria. În acest context, numărul de familii trebuia să fi fost cât mai apropiat de numărul de gospodării.

[112]. S. Solcan, Op. cit., p.120-121.

[113]. Conscripţiile militare din scaunele Odorhei 1635 şi Ciuc 1643, Viena, Haus-Hof und Staadtsarchiv, Hungarica,173,(1630-1636), MOL., F136; S. Solcan, Aspecte demografice în Aries la 1642, în "Revista istorică", nr.3-4/1992, p.260.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIILE DIN TÂRGURI

Majoritatea domeniilor cercetate cuprindeau şi unu-două târguri, unde locuiau între 3-18% din populaţia aservită a domeniului. Acolo erau concentraţi cei mai mulţi dintre meşteşugari şi erau centrele unui intens comerţ. Unul dintre aceste târguri fost Făgăraş. Fiind reşedinţa principeselor ţării începând cu sfârşitul secolului al XVI-lea, în cursul secolului al XVII-lea s-a dezvoltat ca un important centru economic, politic şi cultural. Aici se desfăşura o parte a comerţului dintre Orient şi Europa Centrală. Amploarea negoţului permitea aprovizionarea curţii princiare. În timpul lui Mihai Apafi I aici s-au ţinut dietele ţării şi tot aici au fost primite soliile regelui francez, împăratului austriac, sultanului, domnilor români.[114] Această dezvoltare s-a răsfrânt şi asupra situaţiei demografice. Astfel numărul familiilor cuprinse în evidenţele princiare a crescut în prima jumătate a veacului de la 289 (1632) la 500 (1654)[115]. Printre locuitori erau menţionaţi nemeşi, drabanţi, chiriaşi, greci, jeleri şi iobagi. Liste relativ complete despre familie şi gospodărie au fost întocmite doar pentru iobagi. Fireşte, şi urbariile întocmite aici se concentrau asupra populaţiei masculine şi asupra câtorva animale necesare muncii şi alimentaţiei (vite, porcine, ovine). De altfel, Făgăraşul nu a fost o excepţie, pentru că pentru toate târgurile se realizau conscripţii urbariale. La 1632, dintre cele 289 de familii de aici, 149 erau iobăgeşti, la 1637, dintre cele 380, erau aservite 203, la 1640, numărul celor aservite a crescut la 228, deşi totalul de familii era de 377. La 1654, numărul familiilor iobăgeşti scade la 142 cu toate că totalul familiilor era de 466. Astfel, ponderea familiilor aservite aici a variat între 35-60%. Cazul Făgăraşului a fost o excepţie, celelalte târguri analizate, Gilău, Gurghiu, Beclean, Zlatna, Petelea, Crasna, Şimleul Silvaniei, Cluj-Mănăştur şi Haţeg având o dezvoltare mult mai lentă. Printre târguri a fost inclus şi Mănărade, deoarece în urbariul din 1652 era menţionat ca "oppidum".

Numărul de familii dependente din aceste aşezări era între 40 (Gurghiu 1652) şi 106 (Beclean 1640). În cursul secolului a scăzut numărul iobagilor princiari în aceste târguri.

---

[114]. Gh. Sebestyen, Cetatea Făgăraşului, Bucureşti, 1992, p.117-122.
[115]. MOL, E 156, fasc.112/6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În baza datelor cuprinse de urbarii, se constată că şi în târguri, precum în mediul rural, puteau fi întâlnite aceleaşi tipuri de familii: familia nucleară, extinsă şi familiile incomplete, a căror expresie, în cazul nostru, erau tot cele ale văduvelor (tabelul III.5.1). Singura deosebire faţă de mediul rural era că în târguri ponderea familiilor extinse era foarte mică, nedepăşind 4.2% pentru intervalul 1632-1696 şi fiind cuprins între limitele de 0-17%.

Acelaşi raport putea fi întâlnit şi în târgurile din scaunele Odorhei, Ciuc, Arieş deşi conscrierile de acolo cuprindeau populaţia liberă cu obligaţii militare. Astfel, la Odorhei, în 1635, din 79 de familii 5 (6.3%) erau extinse, la Miercurea Ciuc, în 1643, din 44 de familii 3 (6.8%) erau lărgite şi la Vinţul de Sus, în 1642, din 87 de familii 12 (13.8%) erau extinse.

Tabelul III.5.1.

FAMILIILE DIN TÂRGURILE DIN TRANSILVANIA

TÂRGUL	ANUL	FAMILII						
		NR. FAM	NUCLEARE NR.	%"	VĂDUVE NR.	%"	EXTINSE NR.	%"
Beclean	1637	102	75	73.5	9	8.8	18	17.6
Beclean	1640	109	95	87.2	4	3.7	10	9.2
Crasna	1666	72	64	88.9	8	11.1	0	0.0
Făgăraş	1637	203	178	87.7	24	11.8	1	0.5
Făgăraş	1640	228	193	84.6	32	14.0	3	1.3
Făgăraş	1654	142	120	84.5	21	18.8	1	0.7
Gilău	1640	64	54	84.4	5	7.8	5	7.8
Gilău	1642	75	65	86.7	6	8.0	4	5.3
Gilău	1663	40	37	92.5	3	7.5	0	0.0
Gilău	1666	48	42	87.5	5	10.4	1	2.1
Gilău	1670	57	57	100.0	0	0.0	0	0.0
Gilău	1676	49	42	85.7	2	4 1	5	10.2
Gilău	1679	52	45	86.5	6	11.5	1	1.9
Gilău	1687	57	46	80.7	10	17.5	1	1.8
Gurghiu	1652	40	32	80.0	8	20.0	0	0.0
Mănărade	1647	46	41	89.1	5	10.9	0	0.0
Mănărade	1652	45	37	82.2	8	17.8	0	0.0
Mănărade	1684	52	36	69.2	3	5.8	13	25.0
Mănărade	1691	45	36	80.0	4	8.9	5	11.1
Mănărade	1696	39	35	89.7	0	0.0	4	10.3
Petelea	1652	65	59	90.8	4	6.2	2	3.1

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

TÂRGUL	ANUL	F A M I L I I						
		NR. FAM	NUCLEARE NR.	%"	VĂDUVE NR.	%"	EXTINSE NR.	%"
Şimleul S.	1666	66	63	95.5	2	3.0	1	1.5
Zlatna	1652	69	60	87.0	9	13.0	0	0.0
Zlatna	1673	57	52	91.2	2	3.5	3	5.3
Zlatna	1691	55	52	94.5	1	1.8	2	3.6

Din tabelul III.5.2, care are în vedere evoluţia raporturilor dintre familii de-a lungul deceniilor, se constată o creştere sensibilă a ponderii familiilor extinse în a doua parte a deceniului al optulea. A fost rezultatul unei sporiri de scurtă durată a procentului de familii extinse în toate cazurile analizate (tabelul III.5.1). Conscrierile următoare găsesc echilibrul restabilit; astfel, la Gilău în 1676, familiile extinse depăşeau 10%, dar la 1679 şi 1687 erau sub 2%. La Mănărade formau un sfert dintre familii la 1684 şi 11% la 1691-96. În acest interval scurt, de la sfârşitul deceniului opt şi primii ani ai deceniului următor, şi în mediul rural avusese loc răspândirea familiilor extinse, pe fondul crizei economice ce a lovit populaţia Ţarilor Române. Acelaşi fenomen economic a contribuit la fluctuaţiile raportului dintre familiile nucleare şi cele extinse în târgurile din a doua jumătate a secolului.

Tabelul III.5.2.

EVOLUŢIA RAPORTULUI DINTRE DIVERSELE TIPURI DE FAMILIE DIN TÂRGURILE DIN TRANSILVANIA IN SEC AL XVII-LEA

ANII	TOTAL	NUCLEARE	VĂDUVE	EXTINSE
1637-42	391	330	40	21
		84.4	10.2	5.4
1652-54	361	308	50	3
		85.3	13.9	0.8
1663-66	182	166	14	2
		91.2	7.7	1.1
1670-73	114	109	2	3
		95.6	1.8	2.6
1676-84	103	80	7	16
		77.7	6.8	15.5
1687-96	154	133	13	8
		86.4	8.4	5.2

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Familiile văduvelor reprezentau în medie 9.5% dintre familiile aservite din târguri, procentul lor variind între 0% (Gilău 1670) şi 20% (Gurghiu 1652). Cum era de aşteptat, ponderea lor a crescut pe fondul războiului şi a perioadelor de foamete şi epidemii (Gilău în 1666, 1679, 1687 şi Gurghiu, Mănărade, Zlatna în 1652). Pierderile mari din 1652 se datorau epidemiei din 1646-1648 care a fost menţionată la Cluj, Târgu-Mureş, Bodoc, Mediaş, Braşov, Ţara Făgăraşului.[116] O situaţie asemănătoare a fost şi după 1675.[117]

Cu toate mutaţiile care au avut loc în raportul dintre tipurile de familie, trebuie remarcat că familia extinsă era aici o excepţie. Vicisitudinile istoriei determinau adesea sporirea numărului de familii incomplete. Din păcate, documentele nu ne permit să pătrundem în universul familiilor în care capul de familie era tatăl şi să putem cerceta situaţia celor care deveniseră familii incomplete în urma decesului mamei.

Familia târgoveţilor, ca pretutindeni în Europa, se deosebea de familiile rurale şi prin dimensiunea ei mai redusă. Astfel, ea nu a depăşit 1.2 fii, având o dimensiune medie de 4.5 persoane în perioadele sale de maximă dezvoltare (tabelul III.5.3). Contextul istoric similar cu cel al mediului rural a determinat aceeaşi evoluţie a dimensiunii familiei târgoveţilor cu cea a ţăranilor. Spre deosebire de familia rurală, cea din târguri, după 1670, va atinge nivelul din deceniul patru.

Tabelul III.5.3.

NUMĂRUL DE FII DIN FAMILIILE NUCLEARE
ALE TÂRGOVEŢILOR ŞI ŢĂRANILOR DIN TRANSILVANIA
SECOLULUI AL XVII-LEA

ANII	NR. FAM	NR. FII	FII/ FAM.	FII/FAM RURALĂ
1637-42	330	410	1.24	1.64
1647-52	310	305	0.98	1.31
1663-66	167	181	1.08	1.08
1670-73	109	141	1.29	1.49
1676-84	80	84	1.06	1.48
1687-96	134	165	1.23	1.47

Numărul mediu de fii/familie şi implicit dimensiunea familiei au variat, de-a lungul deceniilor, de la târg la târg (tabelul III.5.4). Târgurile în

116. P. Cernovodeanu, P. Binder, Cavalerii Apocalipsului, Bucureşti, 1993, p.84.
117. Ibidem, p.94-99.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care erau cele mai mici familii erau Gilău şi Şimleul Silvaniei (4.4 persoane), urmat de Făgăraş şi Mănărade (4.5 peroane), Zlatna (5 persoane) şi Beclean (5.5 persoane). Indiferent care ar fi fost dimensiunea familiei, evoluţia acesteia a cunoscut scăderi, şi la sfârşitul deceniului cinci, reflectate de urbariile din 1652, şi în condiţiile crizei de după 1675.

Tabelul III.5.4.

NUMĂRUL DE FII DIN FAMILIILE NUCLEARE ALE TÂRGOVEŢILOR DIN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVII-LEA

TÂRGUL	ANUL	NR. FAM	NR. FII	FII/ FAM.
Beclean	1637	75	125	1.67
Beclean	1640	95	153	1.61
Crasna	1666	64	77	1.20
Făgăraş	1637	178	207	1.16
Făgăraş	1640	193	233	1.20
Făgăraş	1654	120	79	0.66
Gilău	1640	54	53	0.98
Gilău	1642	65	48	0.74
Gilău	1663	37	37	1.00
Gilău	1666	42	46	1.10
Gilău	1670	57	64	1.12
Gilău	1676	42	44	1.05
Gilău	1679	45	32	0.71
Gilău	1687	46	49	1.07
Gurghiu	1652	32	30	0.94
Mănărade	1647	41	50	1.22
Mănărade	1652	37	50	1.35
Mănărade	1684	36	46	1.28
Mănărade	1691	36	39	1.08
Mănărade	1696	35	34	0.97
Petelea	1652	59	73	1.24
Şimleul Silvaniei	1666	63	62	0.98
Zlatna	1652	60	73	1.22
Zlatna	1673	52	77	1.48
Zlatna	1691	52	79	1.52

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În unele cazuri, scăderea a fost de-a dreptul dramatică, ca, de exemplu, la Făgăraş, unde de la 1.2 fii/familie la 1637-40 s-a ajuns la 0.7 fii/familie în 1654.

Impactul războaielor şi epidemiilor asupra familiilor târgoveţilor din a doua jumătate a secolului a fost cel mai bine surprins în registrul parohial de botezuri al Bisericii Reformate din Făgăraş din anii 1663-1670 (tabelul III.5.5). În cei 38 de ani cât cuprinde registrul, au fost botezaţi anual în medie 27.4 copii. Valoarea acestui indicator a cunoscut fluctuaţii între 24-34 de copii; astfel, în intervalul 1663-1670, au fost botezaţi anual 34 de copii, în deceniul opt, 29.9, în deceniul nouă 24 şi 29,5 între 1691-1700.

Tabelul III.5.5.

NUMĂRUL DE COPII BOTEZAŢI PE AN ÎN FĂGĂRAŞ ÎNTRE 1663-1700

ANUL	B	F	TOTAL	ANUL	B	F	TOTAL
1663	11	6	17	1683	2	4	6
1664	12	8	20	1684	9	5	14
1665	19	11	30	1685	5	2	7
1666	19	16	35	1686	2	3	5
1667	16	8	25*	1687	6	17	23
1668	16	24	40	1688	16	19	35
1669	24	33	57	1689	14	10	24
1670	27	21	48	1690	11	17	28
1671	22	17	39	1691	11	4	15
1672	21	16	37	1692	13	9	22
1673	13	12	25	1693	11	17	28
1674	20	37	57	1694	25	20	45
1675	24	14	38	1695	23	16	39
1676	20	10	30	1696	19	19	38
1677	4	9	13	1697	14	20	34
1678	12	8	20	1698	20	11	31
1679	7	14	21	1699	15	15	30
1680	7	12	19	1700	4	9	13
1681	9	4	13				
1682	13	8	21	TOTAL	248	234	1042

B = băieţi

F = fete

* un copil cu sexul nespecificat

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Curba numărului mediu de botezuri confirmă ipoteza după care perioadelor de criză le corespunde scăderea natalității, dar aduce în față și problema consecințelor pe termen lung ale războiului. În mod concret, este vorba războiul din 1658-1661 care a afectat în mod direct Țara Făgărașului. După încheierea războiului, s-au refăcut multe familii și s-au încheiat multe căsătorii ce fuseseră amânate din cauza confruntărilor politice. Urmarea a fost un număr mare de nașteri, în anii imediat următori, care creează un val demografic. Scăderea demografică din deceniul nouă a fost consecința unei situații economice grele, dar și a existenței unui număr foarte mare de familii îmbătrânite. Revirimentul din ultimul deceniu, cel puțin în parte, se datora tinerilor născuți în anii 1663-1670.

Structura internă a familiilor explică și rădăcina diferențelor dintre dimensiunea familiilor din târguri și din mediul rural (tabel III.5.6).

Tabelul III.5.6.

EVOLUȚIA STRUCTURII INTERNE A FAMILIILOR TÂRGOVEȚILOR DIN TRANSILVANIA (NUMĂR/"%")

ANII	NR. FAM	NUMĂR FII 0	1	2	3	4	5	6	7
1637-42	330	112	97	70	32	14	4	1	0
		33.9	29.4	21.2	9.7	4.2	1.2	0.3	0.0
1647-52	310	136	81	67	16	8	1	1	0
		43.9	26.1	21.6	5.2	2.6	0.3	0.3	0.0
1663-66	167	53	70	27	12	4	1	0	0
		31.7	41.9	16.2	7.2	2.4	0.6	0.0	0.0
1670-73	109	31	37	23	14	4	0	0	0
		28.4	33.9	21.1	12.8	3.7	0.0	0.0	0.0
1676-84	80	29	26	14	9	2	0	0	0
		36.3	32.5	17.5	11.3	2.5	0.0	0.0	0.0
1687-96	134	41	45	31	12	3	2	0	0
		30.6	33.6	23.1	9.0	2.2	1.5	0.0	0.0
TOTAL	1161	420	364	234	97	36	8	2	0
%"		36.2	31.4	20.2	8.4	3.1	0.7	0.2	0.0
FAM.	12461	3337	3760	2984	1576	569	171	54	10
RURALĂ	%	26.8	30.2	23.9	12.6	4.6	1.4	0.4	0.1

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Astfel, între 1637-97, procentul familiilor fără fii era de 36.2%, deci cu 10% superior mediului rural. Creşterea ponderii acestei categorii s-a datorat diminuării proporţiei celor cu doi şi peste doi fii. Familiile cu 2-3 fii în târguri formau 28.6%, iar în sate 36.5%; cele cu patru şi mai mult de patru fii, în târguri, erau în proporţie de 4%, iar în sate de 6.7%. De asemenea, din târguri lipseau familiile cu şapte fii, iar cu şase nu erau decât două familii (Beclean 1640, Zlatna 1652).

Şi în cazul târgurilor, ca şi al satelor, contextul istoric şi-a pus amprenta asupra familiei, numărul de copii fiind profund influenţat de acesta. Stabilitatea politică din ultimele decenii a determinat diminuarea procentului de familii fără fii de la 33,9% la 30,6%, dar scăderea nivelului de trai, la rândul său, a dus la scăderea ponderii familiilor cu trei şi peste trei fii de la 15.4% la 12.7%; în acelaşi timp, a sporit procentul familiilor cu unu-doi fii de la 50.6% la 56.7%. În perioadele de criză, şi în târguri a avut loc creşterea ponderii familiilor fără fii, care ajung, în anii de ciumă, să reprezinte 45.2% (1652) şi 36.3% (1676-84). Această evoluţie este explicabilă prin faptul că aglomeraţiile favorizau contagiunea. Anii de criză erau urmaţi de o refacere destul de accelerată, aşa cum rezultă şi din urbariile târgului Gilău din 1663-1666-1670 (tabelul III.5.7). În trei ani, deşi a sporit numărul absolut al familiilor, a rămas constant cel al familiilor fără fii. În acelaşi timp, a crescut numărul familiilor cu unu şi trei fii. La 1670, familiilor iobăgeşti din târg erau în număr de 57, iar procentul celor fără fii a rămas constant faţă de 1666, 33.3%. Ceea ce s-a schimbat a fost diminuarea ponderii familiilor cu un fiu de la 38.1% la 36.8% şi sporirea celor cu doi şi peste doi fii de la 28.6% la 29.8%. Totodată au reapărut familiile cu patru fii.

Tabelul III.5.7.

STRUCTURA INTERNĂ A FAMILIILOR NUCLEARE
DIN TÂRGURILE DIN TRANSILVANIA

TÂRGUL	ANUL	NR. FAM.	NUMAR FII 0	1	2	3	4	5	6
Beclean	1637	75	13	25	19	11	6	1	
Beclean	1640	95	21	29	24	11	8	1	1
Crasna	1666	64	18	27	13	1	4	1	
Făgăraş	1637	178	67	49	37	18	5	2	
Făgăraş	1640	193	67	57	45	14	6	4	

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

TÂRGUL	ANUL	NR. FAM.	NUMĂR FII 0	1	2	3	4	5	6
Făgăraş	1654	151	87	37	20	4	3		
Gilău	1640	54	22	17	10	4	1		
Gilău	1642	65	35	18	6	6			
Gilău	1663	37	14	13	6	4			
Gilău	1666	42	14	16	6	6			
Gilău	1670	57	19	21	10	5	2		
Gilău	1676	42	17	14	5	4	2		
Gilău	1679	45	27	10	4	2	2		
Gilău	1687	46	15	19	8	2	2		
Gurghiu	1652	32	11	12	9				
Mănărade	1647	41	8	18	13	2			
Mănărade	1652	37	10	10	12	4	1		
Mănărade	1684	36	7	14	9	6			
Mănărade	1691	36	12	12	9	3			
Mănărade	1696	35	10	17	7	1			
Petelea	1652	59	19	17	15	6	2		
Şimleul S.	1666	63	21	28	8	6			
Zlatna	1652	60	28	9	13	5	3	1	1
Zlatna	1673	52	12	16	13	9	2		
Zlatna	1691	52	15	11	15	8	1	2	

Tendința generală a familiilor din târguri era aceea de a dispărea familiile numeroase, cu cinci şi peste cinci fii.

Alături de familiile nucleare, documentele menționau şi existența familiilor extinse. Procentual erau mai puțini decât în mediul rural dar din punctul de vedere al tipului erau aceleaşi. Între 1637-1696, în Făgăraş, Beclean, Gilău, Şimleul Silvaniei, Mănărade, Zlatna au fost consemnate 44 de familii extinse formate din nucleele familiale ale părinților şi copiilor lor căsătoriți (tabelul III.5.8). La acestea se adăugau nouă în care erau "într-o pâine" mama văduvă cu fiul însurat şi trei în care coabitau socrii şi ginerii. În total erau 56 de familii extinse în care rolul conducător revenea celor

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vârstnici. De asemenea, au fost cinci familii în care funcţia centrală revenea celor tineri. Aceste familii cuprindeau fii căsătoriţi şi mamele lor văduve. În cazul acestora, părinţii nu mai aveau alţi fii. Familiile formate din fraţi erau în număr de 18 (20.5%).

Tabelul III.5.8.

TIPURILE DE FAMILII EXTINSE DIN TÂRGURILE TRANSILVANIA DIN SEC. AL XVII-LEA

TÂRGUL	ANUL	TOTAL NR.	TIPURI DE FAMILII EXTINSE P+C	S+G	R+f	f+R	B+N	Fx	X+Y
Beclean	1637	18	9		5			4	
Beclean	1640	10	5		2			3	
Făgăraş	1637	1						1	
Făgăraş	1640	3	2			1			
Făgăraş	1654	1			1				
Gilău	1640	5	4	1					
Gilău	1642	4	2	2					
Gilău	1652	4	3				1		
Gilău	1666	1						1	
Gilău	1676	5	2						3
Gilău	1679	1					1		
Gilău	1687	1						1	
Mănărade	1652	5	1					4	
Mănărade	1684	12	9			3			
Mănărade	1691	5	2			1			2
Mănărade	1696	4	3		1				
Petelea	1652	2	2						
Şimleul S.	1666	1						1	
Zlatna	1673	3						2	1
Zlatna	1691	2						1	1
TOTAL nr.		88	44	3	9	5	1	18	8
"%"		50.0	3.4	10.2	5.7	1.1	20.5	9.1	

O familie extinsă cuprindea în medie 2.1 nuclee familiale (tabelul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

III.5.9) şi de data acesta cele mai numeroase fiind cele ale fraţilor (2.3 nuclee/familia extinsă).

Tabelul III.5.9.

NUCLEELE FAMILIALE ALE FAMILIILOR EXTINSE DIN TÂRGURI

NR.	P+C	S+G	R+f	f+R	B+N	Fx	X+Y	TOTAL
familii	44	3	9	5	1	18	8	88
nuclee	91	6	19	10	2	42	17	187
NUCLEE/E	2.1	2.0	2.1	2.0	2.0	2.3	2.1	2.1

E = familie extinsă

Ca şi în mediul rural, şi aici au existat diferenţe între dimensiunile familiilor componente. În general, numărul mediu de fii/nucleul familial era, după cum arată tabelul III.5.10, mult sub valoarea numărului de fii/familia nucleară.

Tabelul III.5.10.

NUMĂRUL DE FII ÎN FAMILIILE EXTINSE DIN TÂRGURILE DIN TRANSILVANIA

NUCLEELE FAMILIALE							
TIPUL	NR.	NR. FII/ FII NCL		TIPUL	NR.	NR. FII/ FII NCL	
tată	44	41	0.9	fiu y	57	23	0.4
văduvă	9	14	1.6	fiu x	5	3	0.6
socru	3	0	0.0	ginere	3	0	0.0
bunic	1	1	1.0	nepot	1	0	0.0
frate x	16	7	0.4	frate y	24	0	0.0
x	6	3	0.5	y	6	3	0.5
TOTAL	79	66	0.8	TOTAL	96	29	0.3

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

familiile x = rol principal în familia extinsă
familiile y = rol secundar în familia extinsă
NCL = nucleu familial

Numărul foarte mic de copii în familiile tinere şi de data acesta pare a fi un argument în favoarea ideei că rolul familiilor extinse era de a sprijini tinerii căsătoriţi până îşi întemeiau o gospodărie.

Prin trăsăturile lor, familiile târgoveţilor transilvăneni din secolul al XVII-lea se înscriau în modelele europene ale aşezărilor similare, dar, aşa cum se poate vedea din evoluţia lor demografică, erau în strânsă legătură cu satele din jur, fiind supuse aceloraşi norme legislative şi aceloraşi vicisitudini naturale şi politice.

Despre familia din oraşele şi târgurile din Ţara Românească şi Moldova informaţiile sunt şi mai laconice. Dintre călătorii străini care au trecut pe aceste meleaguri Bartolomeo Bassetti (1643) s-a preocupat mai mult de această problemă. Alături de numărul caselor, l-a indicat şi pe cel al "sufletelor" care le populau, indiferent dacă erau ortodocşi sau catolici.[118] Astfel, în cele 2433 de case din Bacău, Baia, Bârlad, Cotnari, Galaţi, Hârlău, Huşi, Neamţ, Roman, Târgu Trotuş, Vaslui, locuiau 9635 de "suflete". Aceasta echivalează cu o medie de 3.96 de persoane într-o familie. Nici la Iaşi nu părea să fie situaţia diferită, deoarece, după Bassetti, cei 60000 de locuitori stăteau în 15000 de case, deci patru într-o casă. Doar pentru Suceava ar fi rezultat o familie mai numeroasă, deoarece în 962 de case ar fi locuit 5450 "suflete", adică 5.67 într-o gospodărie.

Sursa analizată are o importanţă covârşitoare, deoarece chiar dacă ar fi fost unele erori în datele numerice, imaginea despre familia târgoveţilor şi orăşenilor se păstrează. Era o familie mai puţin numeroasă decât cea din sate, care conform aceluiaşi B. Bassetti ar fi avut 5.1 membrii (2068 de "suflete" în 402 case) şi, în general, o familie de dimensiuni mici, comparabilă cu cea din restul continentului. Numărul mic de persoane care o compuneau dovedeşte predominanţa familiilor nucleare. De altfel, călătorii europeni nu au remarcat că pe aceste meleaguri ar fi fost alte modele de familie.

Pornind de la surse foarte diferite, urbarii, registre parohiale, liste de locuitori şi relatări de călătorie, ajungem la concluzia că, atât în spaţiul intra carpatic, cât şi în cel extracarpatic, puteau fi întâlnite familii asemănătoare ca dimensiune şi structură.

[118] Călători străini despre ţările române, vol.V., ed. de P. Cernovodeanu, M. Holban, Bucureşti, 1973, p.178-188.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

VÂRSTA MEMBRILOR DE FAMILIE

Reconstituirea vârstei oamenilor din secolul al XVII-lea este o problemă deosebit de delicată datorită lipsei unor surse obiective în care să fi fost notate principalele evenimente demografice din viaţa individului şi a familiei sale: naşterea, căsătoria şi decesul.

Registrele parohiale din secolul al XVII-lea sunt rare şi cuprind doar populaţia trecută la Reformă. Documente care conţin informaţii despre vârstă au fost anchetele. Acestea, în tot cursul veacului, pe lângă nume, prenume, stare socială, localitate de reşedinţă cuprind şi etatea martorilor.

Din deceniul al nouălea şi în conscripţiile urbariale s-a început notarea vârstei băieţilor. Obiceiul se va generaliza doar din secolul al XVIII-lea, iar din a doua jumătate a acestui secol s-a consemnat şi vârsta capilor de familie bărbaţi. Datorită faptului că datele sunt rezultate din declaraţiile proprii sau ale părinţilor, aceste informaţii sunt deosebit de subiective.

Prin urmare, în încercarea de a contura anumite caracteristici ale raportului de vârstă, trebuie ţinut seama de aceste două trăsături ale informaţiilor: subiectivitate şi sporadicitate.

Vârsta capilor de familie. Dacă etatea unui bărbat la căsătorie nu ne este cunoscută datorită lipsei registrelor parohiale de cununie, nu acelaşi lucru se poate afirma despre vârsta tatălui la naşterea primului său copil. În Registrul parohial al Bisericii Reformate din Făgăraş, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi primii ani ai veacului următor, s-au găsit 20 de bărbaţi care fuseseră botezaţi la aceeaşi biserică. La botezarea primului lor copil aceştia aveau în medie 28 de ani, ceea ce înseamnă că în momentul căsătoriei să fi avut o vârstă medie de cca. 26 de ani. Repartizarea lor pe grupuri de vârstă era următoarea:

VÂRSTA:	sub 20	21-25	26-30	31-35	41-50 ani
NUMĂR:	3	6	7	2	2

Prin urmare, 13 dintre cei 20 şi-au botezat primul copil între 20 şi 30 de ani. În registrul de cununii al aceleiaşi comunităţi, act ce începea să fie

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

întocmit din 1714, s-au regăsit zece bărbați născuți în secolul al XVII-lea. Vârsta lor medie la căsătorie era de 22 de ani, dacă-i excludem pe cei trei de 45, 47 și 49 de ani. Analiza vârstei unui grup de celibatari duce la concluzii similare. Astfel, 22 de tineri necăsătoriți de peste 20 de ani, fii și frați ai fluieraşilor, trâmbițaşilor, vizitiilor, surugiilor și îngrijitorilor de cai din satele domeniului Făgăraş, aveau în medie 23 de ani.[119] Această atmosferă nu se limita doar la Țara Făgărașului. În urbariul din 1688 de pe domeniul Gurghiu, din cei 76 de băieți menționați 5 (6.6%) erau între 21-28 de ani. Pe domeniul Blaj, la 1681, din cei 533 de fii de iobagi 29 (5.4%) erau între 21-30 de ani. Dintre ei, doar șapte depășeau 26 de ani. Pe același domeniu, cei căsătoriți între 1681-1691 aveau între 17-27; astfel, la prima conscriere, când încă erau celibatari, vârsta lor medie era 17.6 ani.

Căsătoriile târzii, la peste douăzeci de ani, erau caracteristice Europei din perioada respectivă. Bărbații se însurau în Franța la 26.6 ani, iar în Anglia evenimentul respectiv a fost treptat amânat în cursul secolului de la 26.8 la 28.4 ani.[120]

Coroborând datele privitoare la vârsta taților, rezultate din declarațiile lor cu prilejul unor anchete, și numărul fiilor cuprinși în urbarii se constată că dimensiunea maximă a familiei era atinsă atunci când capul familiei avea între 35-45 de ani. S-a ajuns la acest rezultat analizând un grup de 88 de bărbați din Țara Făgărașului din anii 1633-1700, și care aveau în medie 1.8 fii, cifră care corespundea unei familii medii iobăgești din mediul rural. În realitate, după cum se vede și în tabelul III.6.1, numărul de fii a oscilat între 1.5 și 2.1 fii, fiind în strânsă legătură cu vârsta.

[119] Urbariile Țării Făgărașului, vol.II, ed. de D. Prodan, București, 1976, p.911-915.

[120] J. Dupaquier, La population rurale du Bassin Parissien a l'époque de Louis XIV, Lille, 1982, p. 302, E.A., Wrigley, Société et population, Paris, 1969, p.104; A. Armengaud, A., La famille et l'enfant en France et en Angleterre du XVIe au XVIIIe siècles, Aspects démographiques, Paris, 1975, p.143; J.P. Brun, La population de Chaudebonne et de Sain-Fereol de 1690 à 1850, in "Annales de démographie historique", 1982, p.323, 317-348.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.6.1.

RAPORTUL DINTRE VÂRSTA TATĂLUI
SI NUMĂRUL DE FII
(TARA FĂGĂRAŞULUI 1633-1700)

CAPI DE FAMILIE VÂRSTA	NR.	FII NR.	FII/ FAM
21-25	6	10	1.7
26-30	12	19	1.6
31-35	10	13	1.3
36-40	20	42	2.1
41-45	12	24	2.0
46-50	14	25	1.8
51-60	8	15	1.9
61-70	5	8	1.6
71-80	1	0	0.0
TOTAL	88	156	1.8

Realităţi asemănătoare erau şi pe domeniul Gilău la 1642. Din cei anchetaţi, nouă au fost găsiţi în urbariu, unul era de 56 de ani, trei de 62-64 de ani, iar ceilalţi cinci de 70-85 de ani. Doar doi aveau fii, cel de 56 de ani avea doi şi un iobag de 63 de ani avea unul.

La concluzii apropiate duce şi registrul preoţilor din Banat din 1758.[121] Cei 67 de preoţi aveau în medie 34.8 ani, cu limite între 19-63 de ani. Din declaraţiile lor, rezultă că, în momentul căsătoriei, avuseseră în medie 20 de ani, cu limite între 15-30 de ani, după cum urmează:

VÂRSTA	15-20	21-25	26-30 ani
NR.	45	15	7

Ca o particularitate, de care trebuie ţinut seamă, era condiţionarea statutului de preot de căsătorie. Acest lucru a făcut ca mulţi să se cunune imediat ce puteau fi hirotonisiţi.

[121]. Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, ed. de I. D. Suciu, R. Constantinescu, Timisoara, 1980, p.239-261.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.6.2.

RAPORTUL DINTRE VÂRSTA TATĂLUI
ŞI NUMĂRUL DE FII
(PREOŢII DIN BANAT LA 1758)

CAPI DE FAMILIE VÂRSTA	NR.	FII NR.	FII/ FAM
19-20	2	0	0.0
21-25	16	21	1.3
26-30	16	27	1.7
31-35	6	17	2.8
36-40	10	32	3.2
41-45	5	18	3.6
46-50	5	19	3.8
51-63	7	15	2.1
TOTAL	67	149	2.2

Dacă din punctul de vedere al vârstei la căsătorie se deosebeau de ţăranii aserviţi din Transilvania secolului al XVII-lea, nu acelaşi lucru se poate afirma atunci când se face corelaţia dintre numărul de copii şi vârsta taţilor. După cum arată tabelul III.6.2, dimensiunea maximă a familiei era atinsă, şi în aceste cazuri, atunci când tatăl avea între 35-50 de ani.

Coroborarea structurii familiei cu vârsta capilor de familie arată că după 55 de ani aceştia puteau devenii capii unei familii extinse în urma căsătoriei fiilor şi fiicelor lor. De altfel, vârsta celor zece capi de familie extinsă de pe domeniile făgărăşene, singurii pentru care se cunoaşte etatea, era între 49-72 de ani, cu o medie de 59.6 ani. Această vârstă justifică menţinerea lor în fruntea familiilor extinse. Despre cei foarte bătrâni, de peste 80 de ani, se consemna adesea că sunt neputincioşi (Gilău 1642).

Tinerii care-şi întemeiau gospodăria şi ieşeau astfel din familia extinsă, aveau 26 (Şinca 1640) şi 30 de ani (Ucea de Jos 1640).[122]

Din păcate, despre vârsta mamelor şi a fiicelor lor nu putem spune nimic în acest stadiu al cercetărilor. Etatea femeilor nu a fost consemnată nici măcar dacă erau văduve şi capi de familie.

[122] S. Solcan, Făgăraş -Patterns of Central and East European Life, New York, 1997, p.86-87.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Vârsta fiilor. În compensație, începând din deceniul nouă, urbariile, în mod sporadic, au trecut la înscrierea vârstei fiilor de iobagi. Astfel, vârsta medie a băieților pe domeniul Blaj, la 1681, era de 9.61 ani (533) ani, iar la 1691 de 10.9 ani (479), pe domeniul Gurghiu la 1688 de 11 ani (110), la 1691 de 11.2 ani (94) și la 1697 de 10.6 ani (102). Evoluția vârstei medii arată o ușoară creștere a valorii acestui indicator la începutul deceniului zece. Împărțirea băieților pe grupe de vârstă (tabelul III.6.3) arată că, în deceniul nouă, 1681 și 1688, pe domeniile Blaj și Gurghiu grupul celor de până în cinci ani forma 27.3% respectiv 33.4%. Din nefericire, copii sub un an greu pot fi identificați. Pe domeniul Blaj doar la Vișlea de Sus în 1691 au fost consemnați șapte "bebeluși" ("csecsemö") și pe domeniul Gurghiu, în urbariile din 1691 și 1697, au fost înscriși șase băieți de până în șase luni.

Tabelul III.6.3.

GRUPELE DE VÂRSTA ALE BĂIEȚILOR DE PE DOMENIILE BLAJ SI GURGHIU INTRE 1681-1697

	DOMENIUL BLAJ				DOMENIUL GURGHIU					
	1681		1691		1688		1691		1697	
GRUPE DE VÂRSTĂ	NR.	%	NR.	%	NR.	%	NR.	%	NR.	%
0- 1	28	5.3					1	1.1	5	4.9
1- 5	150	28.1	114	23.8	30	27.3	23	24.7	25	24.5
6-10	141	26.5	134	28.0	30	27.3	20	21.5	27	26.5
11-15	105	19.7	113	23.6	20	18.2	21	22.6	19	18.6
16-20	80	15.0	97	20.3	20	18.2	18	19.4	10	9.8
21-25	22	4.1	19	4.0	7	6.4	9	9.7	12	11.8
26-30	7	1.3	2	0.4	3	2.7	1	1.1	4	3.9
TOTAL	533	100	479	100	110	100	93	100	102	100

Grupul celor de 6-10 ani pe ambele domenii forma cca. 27% din totalul băieților, iar cel de 11-15 ani era în proporție de 18-19%. Prin urmare, băieții de 0-15 ani formau trei sferturi (72.6% pe domeniul Blaj și 79.6% pe domeniul Gilău) dintre băieții domeniilor. Grupul de băieți de 16-20 de ani cuprindea 15-18% din total în timp ce cel de peste 21 includea 5-9% dintre fii iobagilor. Evoluția până în 1691 a fost aproape asemănătoare. Procentul celor de până la 5 ani a scăzut crescând cel al grupelor de 11-20 de ani. Aceste mutații explică ridicarea vârstei medii a băieților.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Analizele domeniului Gurghiu demonstrează refacerea vechiului echilibru, cel puţin pentru grupele de 0-15 ani. În celelalte grupe a avut loc o răsturnare, astfel grupul celor de 21-25 de ani s-a dezvoltat în detrimentul celui de 16-20 de ani.

În scopul cunoaşterii intervalului dintre două naşteri, un ajutor oferă cercetarea diferenţei de vârstă dintre copii unei familii. În cazul nostru, doar perioada dintre naşterea a doi băieţi poate fi aflată. Aşa cum rezulta din datele de pe domeniile Blaj şi Gilău (tabelul III.6.4), între fii 1-2 şi 2-3 era o distanţa medie de doi ani şi jumătate, apoi treptat se reduce intervalul astfel între fii 4-5 era doar de un an şi jumătate iar între 5-6 de un an. Era un interval de cca. 30 de luni, foarte scurt dacă ne gândim că băieţii reprezentau în fapt jumătate dintre naşteri.

Tabelul III.6.4.

DIFERENŢELE DE VÂRSTA DINTRE FRAŢI
PE DOMENIILE BLAJ SI GURGHIU LA 1681 SI 1688

DOMENIUL SI ANUL		NR. FII IN FAM.	RANGUL FIILOR F 1	F 2	F 3	F 4	F 5	F 6
Blaj 1681		1	8.4					
		2	11.1	5.7				
		3	15.9	10.8	5.6			
		4	15.8	12.2	8.3	4.1		
		5	22.7	19.7	14.3	13	8.3	
		6	19.5	16.5	13	5.5	4	2.5
total	vârsta med.		11.5	8.4	6.5	4.9	3.8	2.5
	nr.		234	137	70	19	4	2
Gurghiu 1688		1	7.5					
		2	16.8	12				
		3	15.1	10.6	6.6			
		4	17.2	13	6.4	9.6		
		6	20	15	12	10	8	6
total	vârsta med.		12.1	11.7	6.9	9.7	8	6
	nr.		56	29	17	6	1	1
TOTAL 1681-88			11.6	9.0	6.6	6.1	4.6	3.7
			290	166	87	25	5	3

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Analiza datelor de pe fiecare domeniu în parte pune în altă lumină comportamentele demografice. Atât pe domeniul Blaj cât şi pe Gurghiu, luate separat, intervalul dintre doi băieţi era de 4-5 ani în familiile cu 1-4 fii şi apoi de un an jumătate şi doi ani în familiile cu mai mulţi fii. Prin aceasta ne apropiem poate de realitate pentru că băieţii erau doar o parte dintre copii, aşa cum am subliniat deja. Astfel, intervalul dintre două naşteri era şi aici de cca. doi ani, ca şi în restul continentului.[123] Datele din Registrul parohial de botezuri din Făgăraş lasă să se înţeleagă că în târguri, în a doua jumătate a veacului, intervalul dintre două naşteri de copii vii era chiar între doi ani şi jumătate şi patru ani, în funcţie de deceniu şi numărul copiilor (tabelul III.6.5). Analiza are la bază 157 de familii care între 1663-1700 au botezat cel puţin doi copii.

Tabelul III.6.5.

INTERVALUL MEDIU DINTRE DOI NĂSCUŢI VII ŞI BOTEZAŢI ÎN TÂRGUL FĂGĂRAŞ INTRE 1663-1700

GRADUL COPII-LOR	NR. FAM.	INTERVALUL DE LUNI DINTRE COPII UNEI FAMILII FORMATE ÎN PERIOADELE: 1663-1670	1671-1680	1681-1690	1691-1700	TOTAL
2	79	44.0	67.4	44.6	32.2	47.9
3	34	40.1	30.0	58.0	31.9	38.9
4	29	37.6	49.1	38.5	25.7	39.3
5	8	35.5	26.0	38.5	0	34.7
6	2	40.2	57.2	0	0	48.7
7	1	0	45.2	0	0	45.2
8	1	0	0	20.0	0	20.0
9	3	35.5	0	0	0	35.5
TOTAL						
nr. fam	157	79	36	23	19	
nr. luni		38.8	46.7	41.9	31.8	40.2

[123]. S. Solcan, Family and Time on the Blaj Estate at the End of the Seventeenth Century, în "Analele Universităţii Bucureşti, Istorie, an XLIV, 1995, p.56; P. Chaunu, Civilizaţia Europei clasice, vol. I Bucureşti, 1989, p.227; J. Dupaquier, Op. cit.,p.352, Histoire de la famille, ed. A. Burguier, vol. II, Paris, 1986, p.148; E.A. Wrigley, Op.cit., Paris, 1969, p.92.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Vârsta declarată. Datorită faptului că reconstituirea vârstei se face pe baza declarației subiecților ori a tatălui, în cazul copiilor, se impune analiza valorii acestor date. Pentru că declarațiile nu pot fi confruntate cu date obiective din registre parohiale ori alte acte asemănătoare s-a căutat urmărirea declarațiilor aceloraşi persoane cu prilejul anchetelor şi a conscrierilor urbariale.

Un prim aspect se referă la declararea propriei vârste. Pe domeniile Comana, Făgăraş şi Porumbac, cu prilejul diverselor procese judecate în anii 1657-1703, au revenit în intervale diferite 203 persoane de sex masculin, care aveau între 25-80 de ani. Dintre aceştia, 66 erau boieri, 22 orăşeni, 14 preoți şi 101 țărani iobagi.

Vârsta declarată în două momente diferite a fost condiționată atât de etatea cât şi de poziția socială a martorului. Calculul se bazează pe raportul dintre intervalul de timp real dintre două declarații şi perioada declarată de aceştia.

Tabelul III.6.6.

INTERVALUL REAL SI CEL DECLARAT
DE LOCUITORII DIN ȚARA FĂGĂRAŞULUI
(1657-1703)

GRUPE DE VÂRSTA	NR. PERS.	INTERVALUL DE TIMP REAL (ani)	DECLARAT (ani)
25-30	13	3.6	3.4
31-40	38	4.3	3.9
41-50	59	5.6	5.8
51-60	57	6	6.8
61-70	30	6.5	8.3
71-80	6	10.7	13.5

Din punctul de vedere al vârstei, tendința de a declara mai puțin decât etatea aşteptată ("reală") apărea la categoria de 25-30 de ani, iar aceea de a da o cifră mai mare caracteriza persoanele de peste 60 de ani (tabelul III.6.6). Cea mai corectă apreciere a timpului scurs a provenit de la cei de 41-60 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Corelația dintre vârsta declarată şi cea aşteptată şi poziția socială duc la concluzia că, deşi au existat tendințe de a mări vârsta printre iobagi şi orăşeni - poate pentru a le mări credibilitatea - diferențele au fost atât de mici de nu aveau cum schimba în mod esențial vârsta reală (tabelul III.6.7).

Tabelul III.6.7.

VÂRSTA DECLARATA IN FUNCȚIE DE CATEGORIA SOCIALA
(1657-1703)

CATEGORIA SOCIALA	NR.	V Â R S T A		INTERVALUL	
		1	2	DECLARAT	REAL
boieri	66	45.7	50.7	5	5.4
preoți	14	43.7	48.1	4.4	5.5
iobagi	101	44.6	51.2	6.6	6.2
orăşeni	22	51.3	57.7	6.4	5.1
TOTAL	203	45.6	51.5	5.9	5.8

Dintre cei 203 audiați, vârsta declarată a fost cea aşteptată - calculând în funcție de anii care au trecut de la precedenta audiere - doar la 15 (7.4%) după cum se vede în tabelul III.6.8. Au declarat vârsta mai mică 100 (49.3%) şi mai mare 88 (43.4%). Cum era de aşteptat, cele mai puține declarații exacte proveneau de la iobagi: 2% din totalul declarațiilor. Al doilea aspect cercetat a fost exactitatea vârstei copiilor. Este un lucru foarte important cunoaşterea corectitudinii informației, pentru reconstituirea familiei, a grupelor de vârstă ale copiilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.6.8.

DECLARAȚIA VÂRSTEI ÎN FUNCȚIE DE CATEGORIA SOCIALA (1657-1703)

CATEGORIA SOCIALA	ANII DECLARAȚI MAI PUȚIN	EXACT	MAI MULT	NR. TOTAL
boieri	30	6	30	66
%"	45.5	9.1	45.5	100.0
preoți	9	2	3	14
%"	64.3	14.3	21.4	100.0
iobagi	53	4	44	101
%"	52.5	4.0	43.6	100.0
orășeni	8	3	11	22
	36.4	13.6	50.0	100.0
TOTAL	100	15	88	203
	49.3	7.4	43.3	100

Legătura strânsă dintre etatea declarată şi grupul de vârstă al băieților este demonstrată în baza urbariilor din 14-21 aprilie 1681 şi 4 mai 1691 de pe domeniul Blaj şi din 25-31 iulie 1688 şi 2 februarie 1697 de pe domeniul Gurghiu.

În ambele zone, sudul şi centrul Transilvaniei, se constată indicarea unei vârste medii inferioare cu cca. un an şi jumătate celei aşteptate (tabelul III.6.9).

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul III.6.9.

VÂRSTA DECLARATA A BĂIEŢILOR DE PE DOMENIILE BLAJ ŞI GURGHIU (1681-1697)

DOMENIU ŞI ANII	GRUPE DE VÂRSTĂ	NR. FII	VÂRSTA MEDIE 1	2	DIFERENŢA DINTRE VÂRSTA 1-2
BLAJ	0-5	54	2.7	11.3	8.6
1681-91	6-10	41	8.2	16.9	8.7
	11-15	22	12.8	20.1	7.3
	16-21	7	17.6	24.7	7.1
	TOTAL	124	7.1	15.5	8.4
GURGHIU	0-5	10	3	11.3	8.3
1688-97	6-10	16	8.1	15.6	7.5
	11-15	12	12.6	19.3	6.7
	16-21	4	15.5	25.8	10.3
	TOTAL	42	8.9	16.6	7.7

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Pe domeniul Blaj, față de o diferență așteptă de 10 ani, cât a fost intervalul dintre cele două conscrieri, creșterea medie a fost doar de 8.4 ani, iar pe domeniul Gurghiu, față de opt ani și jumătate așteptați din declarații, au rezultat doar 7.7 ani. Discrepanța dintre realitate și declarație creștea pe măsură ce băieții erau mai mari. Cea mai accentuată era pentru cei de 11-15 ani. Aceeași tendință putea fi întâlnită și în Țara Făgărașului.[124] Motivația care a determinat o astfel de reacție de subevaluare aproape pentru toate grupele de vârstă se datora dorinței părinților de a păstra cât mai mult timp fii în gospodărie în condițiile în care aceștia, după 20 de ani, ar fi trebuit să-și întemeieze propria casă și să se achite singuri de obligațiile feudale. Obiceiul era mai răspândit în familiile cu un fiu; astfel, pe domeniul Blaj, la 1691, aceste familii declarau că ar fi fost fii lor mai mari doar cu 8 ani decât în 1681. Pentru același interval familiile cu 2-6 fii spuneau că au crescut fii lor cu 8.2-9.1 ani.[125]

La acest obicei, prezent probabil în toată Transilvania, se adaugă și acela de a rotunji vârsta. Astfel, pe domeniul Blaj, erau la 1691 doar 6 băieți de 11 ani și 28 de 10 ani, precum 3 de 19 ani și 48 de 20 de ani. Tendința de a declara o vârstă sub cea reală ne întărește convingerea că bărbații încheiau prima lor căsătorie în jurul a 25 de ani.

Analiza vârstei membrilor familiei se impunea chiar și în condițiile în care izvoare sunt foarte rare și nesistematice și se referă exclusiv la populația masculină. Se impunea și mai mult datorită faptului că informațiile sunt deosebit de subiective. Această analiză, în ciuda tuturor limitelor, a permis întregirea trăsăturilor familiei nucleare și explicarea rolului jucat de diverșii membrii de familie, spre exemplu funcția tatălui într-o familie extinsă. De asemenea, prin analiza intervalelor dintre nașteri s-a văzut încă o dată impactul crizelor asupra familiei, asupra natalității. Nu întâmplător în deceniul opt a fost înregistrat și cel mai mare interval dintre două nașteri de copii vii.

Problema vârstei a permis abordarea critică a surselor. Deși sunt încărcate de subiectivism, și dependente de conjunctura socio-economică a interlocutorului ele își păstrează o anumită obiectivitate care le conferă o valoare deosebită.

---

[124]. S. Solcan, Făgăraș...,p.153.

[125]. Idem, Family and time...,p.59

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

IV. FACTORII CARE AU INFLUENŢAT EVOLUŢIA FAMILIEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

FAMILIA ŞI SITUAŢIA ECONOMICĂ A GOSPODĂRIEI

Prezenţa acestui capitol apare ca o necesitate datorită corelaţiilor existente între nivelul de trai al familiei şi situaţia sa demografică. Sunt binecunoscute în acest sens diferenţele dintre familia rurală şi cea urbană, precum şi consecinţele crizelor economice asupra familiei din Europa vestică şi centrală din secolul al XVII-lea. Realizarea acestui capitol este posibilă datorită informaţiilor de ordin economic din urbarii. Acestea, pe lângă evoluţia populaţiei masculine, consemnau şi aspecte ale stării economice a gospodăriilor ţărăneşti, aici fiind notat numărul de vite al fiecărei gospodării.

Datele de pe domeniile Blaj, Gilău, Gurghiu, Porumbac, Zlatna, cuprinse în tabelele IV.1.1-6, arată cum fluctuaţiile valorii indicatorului fii/familie au fost însoţite de variaţii ale numărului mediu de vite din gospodării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.1.

EVOLUŢIA ŞEPTELULUI ÎN GOSPODĂRIILE IOBĂGEŞTI DE PE DOMENIUL GILĂU (1640-1687)

ANUL	FAMILIA TIP	NR.	FII/ FAM NUCL.	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1640	E	26		123	77	530	164
1640	N	389	1.2	831	680	3048	1294
1640	TOTAL	415		954	757	3578	1458
1640	vite/fam			2.3	1.8	8.6	3.5
1642	E	47		203	124	621	294
1642	N	407	1.2	761	694	2431	1739
1642	TOTAL	454		964	818	3052	2033
1642	vite/fam			2.1	1.8	6.7	4.5
1652	E	49		295	200	543	221
1652	N	644	1.1	1691	1603	3926	1431
1652	TOTAL	693		1986	1803	4469	1652
1652	vite/fam			2.9	2.6	6.4	2.4
1663	E	5		34	11	35	21
1663	N	259	1	509	610	3177	416
1663	TOTAL	264		543	621	3212	437
1663	vite/fam			2.1	2.4	12.2	1.7
1666	E	14		90	47	420	91
1666	N	257	1.2	481	512	2837	843
1666	TOTAL	271		571	559	3257	934
1666	vite/fam			2.1	2.1	12.0	3.4
1670	E	9		69	36	150	53
1670	N	310	1.3	736	753	3529	1292
1670	TOTAL	319		805	789	3679	1345
1670	vite/fam			2.5	2.5	11.5	4.2
1676	E	32		168	112	410	133

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ANUL	FAMILIA TIP	NR.	FII/ FAM NUCL.	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1676	N	172	1.5	357	413	773	388
1676	TOTAL	204		525	525	1183	521
1676	vite/fam			2.6	2.6	5.8	2.6
1679	E	10		9	38	240	37
1679	N	157	1.1	213	348	1360	403
1679	TOTAL	167		222	386	1600	440
1679	vite/fam			1.3	2.3	9.6	2.6
1687	E	18		82	69	1283	280
1687	N	159	1.2	349	391	240	49
1687	TOTAL	177		431	460	1523	329
1687	vite/fam			2.4	2.6	8.6	1.9

E = familie extinsă
N = familie nucleară

Domeniile Gilău (tabelul IV.1.1) şi Porumbac (tabelul IV.1.2) sunt unele dintre puţinele domenii pentru care s-au păstrat date urbariale aproape din tot cursul secolului. Analiza datelor respective dă o radiografie a evoluţiei demografice pe fondul situaţiei materiale a gospodăriilor. Astfel, pe domeniul Gilău, în anii 1640-42, când gospodăriile aveau un număr destul de mare de animale necesare alimentaţiei, ovine şi porcine, şi evoluţia demografică a fost stabilă. Criza economică s-a resimţit mai puţin pe acest domeniu, după cum arată datele din 1652, dar şi pierderile demografice au fost minime, în ciuda ciumei care bântuia în principat. Datele din 1663-1666 confirmă ritmul rapid de refacere a gospodăriilor după un război devastator. A fost un fenomen ce i-a impresionat şi pe contemporanii ce au călătorit prin Ţările Române.[126] Urmările dezvoltării economice şi stabilităţii politice din aceşti ani s-au văzut în 1670, când, probabil, dimensiunea familiei din deceniul cinci era depăşită. Pe fondul crizei economice din a doua jumătate a deceniului opt, a avut loc scăderea numărului la toate categoriile de animale (1679,1687). Sărăcia şi epidemiile au atras după ele şi reducerea numărului de copii. Astfel numărul membrilor unei familii a scăzut de la cca. 5 persoane la 4-4.5.

[126]. Călători străini despre ţările române, vol.VI, ed. de P.Cernovodeanu, M. Holban, Bucureşti, 1976, p.682-685.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.2.

EVOLUŢIA ŞEPTELULUI IN GOSPODĂRIILE IOBĂGEŞTI DE PE DOMENIUL PORUMBAC (1632-1680)

ANUL	FAMILIA TIP	NR.	FII/ FAM NUCL.	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI	
1632	TOTAL	317	1.6	708	701	1876	1155	
1632	vite/fam			2.2	2.2	5.9	3.6	
1637	E		65		259	225	1521	489
1637	N	374	1.7	873	806	3079	1355	
1637	TOTAL	439		1132	1031	4600	1844	
1637	vite/fam			2.6	2.4	10.5	4.2	
1648	E		114		385	289	2046	597
1648	N	361	1.8	675	648	2752	984	
1648	TOTAL	475		1060	937	4798	1581	
1648	vite/fam			2.2	2	10.1	3.3	
1664	E	12		41	31	181	94	
1664	N	318	1.3	490	500	1210	633	
1664	TOTAL	330		531	531	1391	727	
1664	vite/fam			1.6	1.6	4.2	2.2	
1674	E	75		282	425	715	288	
1674	N	431	1.5	605	1323	1519	743	
1674	TOTAL	506		887	1748	2234	1031	
1674	vite/fam			1.8	3.5	4.4	2	
1676	E	91		324	277	542	286	
1676	N	447	1.5	619	835	1184	702	
1676	TOTAL	538		943	1112	1726	988	
1676	vite/fam			1.8	2.1	3.2	1.8	
1680	E	99		253	253	647	242	
1680	N	402	1.6	483	714	1135	491	
1680	TOTAL	501		736	967	1782	733	
1680	vite/fam			1.5	1.9	3.6	1.5	

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Spre deosebire de domeniul Gilău (tabelul IV.1.1) unde familia a cunoscut dezvoltarea maximă din punct de vedere demografic şi economic în jurul anului 1670, pe domeniul Porumbac (tabelul IV.1.2) perioada de înflorire se situa în prima jumătate a secolului. După 1664, progresele economice şi aici au fost remarcabile, dar fără a atinge nivelul de trai din deceniul cinci. Pe plan demografic fost o situaţie similară. Criza economică din deceniul opt şi aici s-a resimţit, dar spre deosebire de Gilău, unde a determinat scăderea dimensiunilor familiei, aici familia a stagnat la circa 5 membrii.

Tabelul IV.1.3.
EVOLUŢIA ŞEPTELULUI ÎN GOSPODĂRIILE IOBĂGEŞTI DE PE DOMENIUL FĂGĂRAŞ (1632-1640)

ANUL	FAMILIA TIP	NR.	FII/ FAM NUCL.	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1632	TOTAL	1403	1.8	1568	2041	6698	4084
1632	vite/fam			1.1	1.5	4.8	2.9
1637	E	216		729	643	4656	1479
1637	N	1974	1.7	3917	3844	19545	7611
1637	TOTAL	2190		4646	4487	24201	9090
1637	vite/fam			2.1	2.0	11.1	4.2
1640	E	257		754	627	4275	2295
1640	N	2212	1.7	4526	4503	20159	11545
1640	TOTAL	2469		5280	5130	24434	13840
1640	vite/fam			2.1	2.1	9.9	5.6
1652	TOTAL	2166	1.4	2929	3172	9711	3865
1652	vite/fam			1.4	1.5	4.5	1.8

În cazul celorlalte patru domenii reconstituirea demo-economică a fost posibilă doar pentru perioade mai scurte. Spre exemplu, datele celui mai mare dintre domenii, Făgăraş, se rezumă la anii 1632-1652, iar urbariile din 1632 şi din 1652 nu dau decât informaţii generale (tabelul IV.1.3). Cu toate neajunsurile menţionate, se poate remarca faptul că şi aici deceniile patru şi cinci au fost decenii de creştere economică. Acest lucru a permis menţinerea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dimensiunii familiei în jurul a 5.5 persoane. Criza economică de după 1646 a fost foarte puternic resimțită, iar ciuma a făcut ravagii, așa cum arată izvoarele narative.[127] Acestea laolaltă au contribuit la scăderea demografică din 1652.

Tabelul IV.1.4.

EVOLUȚIA ȘEPTELULUI ÎN GOSPODĂRIILE IOBĂGEȘTI DE PE DOMENIUL BLAJ (1647-1681)

ANUL	FAMILIA TIP	NR. FAM	FII/ NUCL.	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1647	E	24		100	52	195	91
1647	N	308	1.3	967	644	2226	949
1647	TOTAL	332		1067	696	2421	1040
1647	vite/fam			3.2	2.1	7.3	3.1
1665	E	2		20	13	80	24
1665	N	146	1	364	226	867	424
1665	TOTAL	148		384	239	947	448
1665	vite/fam			2.5	1.5	5.9	2.9
1681	E	49		235	145	1288	260
1681	N	307	1.5	732	580	3444	1010
1681	TOTAL	356		967	725	4732	1270
1681	vite/fam			2.7	2.0	13.3	3.6

Informațiile de pe domeniile Blaj (tabelul IV.14), Gurghiu (tabelul IV.1.5) și Zlatna (tabelul IV.1.6) se referă la a doua jumătate a secolului. De

[127]. Rétyi Peter naploja (1645-1674), [Jurnalul lui Petru Rétyi (1645-1674)], București, 1983, p.33; Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580-1658),ed. de St. Gall Mihăilescu, Bucuresti, 1993, p.202; Kolozsvári emlékirok, 1603-1720 (Memorialiști din Cluj 1603-1720), ed. Pataki Jozsef, Bucuresti, 1990, p.190-191.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fapt ele încep în plină criză, 1647 şi 1652. Poate acest lucru explică de ce, pe toate domeniile, deşi situate la mari distanţe, numărul mediu de fii/familie creşte spre sfârşitul veacului (1681 Blaj, 1691 Gurghiu şi 1673-91 Zlatna).

Tabelul IV.1.5.

EVOLUŢIA ŞEPTELULUI ÎN GOSPODĂRIILE IOBĂGEŞTI DE PE DOMENIUL GURGHIU (1652-1697)

ANUL	TIP	FAMILIA NR.	FII/ FAM	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1652	E	47		184	157	232	231
1652	N	690	1.4	1450	1530	997	2095
1652	TOTAL	737		1634	1687	1229	2326
1652	vite/fam			2.2	2.3	1.7	3.2
1688	E	9		38	32	243	84
1688	N	60	1.6	96	112	489	175
1688	TOTAL	69		134	144	732	259
1688	vite/fam			1.9	2.1	10.6	3.8
1691	E	2		16	6	105	23
1691	N	50	1.8	94	101	346	156
1691	TOTAL	52		110	107	451	179
1691	vite/fam			2.1	2.1	8.7	3.4
1697	E	7		28	32	29	132
1697	N	54	1.7	71	140	471	160
1697	TOTAL	61		99	172	500	292
1697	vite/fam			1.6	2.8	8.2	4.8

Tabelul IV.1.6.

EVOLUŢIA ŞEPTELULUI ÎN GOSPODĂRIILE IOBĂGEŞTI DE PE DOMENIUL ZLATNA (1652-1691)

AN	TIP	FAMILIA NR.	FII/ FAM	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1652	E	1		0	2	10	0
1652	N	415	1.2	619	2300	6512	676
1652	TOTAL	416		619	2302	,6522	676
1652	vite/fam			1.5	5.5	15.7	1.6

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

AN	FAMILIA TIP	NR.	FII/ FAM	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1673	E	9		24	47	413	30
1673	N	372	1.5	776	1891	5787	824
1673	TOTAL	381		800	1938	6200	854
1673	vite/fam			2.1	5.1	16.3	2.2
1691	E	7		32	28	154	25
1691	N	353	1.5	792	1117	3240	710
1691	TOTAL	360		824	1145	3394	735
1691	vite/fam			2.3	3.2	9.4	2.0

Creşterea demografică s-a realizat şi pe aceste domenii pe fondul sporirii şeptelului, deci a ridicării nivelului de trai. Şi aici, ca şi pe domeniul Porumbac, scăderii economice i-a corespuns o stagnare a dimensiunii familiei.

În concluzie, în toate cazurile cercetate, sporul demografic din principat, reflectat de evoluţia numărului mediu de fii/familie, a fost însoţit de creşterea economică, oglindită de sporirea numărului şeptelului în ansamblu, aşa cum arată şi tabelul IV.1.7. Crizele economice, cum au fost cele din deceniile cinci şi opt, fără ca efectele lor să fi fost amplificate de război, determinau stagnarea sau chiar diminuarea dimensiunii familiilor nucleare şi, aşa cum s-a arătat cu alt prilej, favorizau răspândirea familiilor extinse.

Tabelul IV.1.7.

EVOLUŢIA ŞEPTELULUI ÎN GOSPODĂRIILE IOBĂGEŞTI DIN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVII-LEA

ANII	TOTAL FAM.	FII/ FAM.	NUMĂR ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1632-1642	2833	1.6	5710	5540	24997	12250
			2.0	2.0	8.8	4.3
1647-1652	4487	1.4	8228	9901	26729	10100
			1.8	2.2	6.0	2.3
1663-1666	746	1.1	1472	1360	5573	1861
			2.0	1.8	7.5	2.5
1670-1674	1206	1.5	2492	4475	12113	3230
			2.1	3.7	10.0	2.7
1676-1681	1061	1.5	2180	2220	7877.5	2611
			2.1	2.1	7.4	2.5
1687-1691	598	1.5	1377	1731	5509	1283
			2.2	2.8	9.1	2.1

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Coroborând datele economice pentru a doua jumătate a secolului, se observă un efort colosal pentru refacerea gospodăriei după calamităţile de la sfârşitul deceniului şase. Criza economică izbucnită pe la 1675 s-a prelungit mult şi astfel, la 1690, erau domenii mai sărace decât cu douăzeci de ani în urmă. Această scădere s-a resimţit în plan demografic. Oscilaţiile economice din deceniile opt şi nouă au reuşit să frâneze avântul demografic de după 1662. Prin urmare, dimensiunea familiei, cel puţin din perspectiva numărului mediu de fii/familie, nu a mai ajuns la nivelul deceniului patru. Istoria fiecăruia dintre domeniile cercetate confirmă dependenţa accentuată a familiei de situaţia gospodăriei. Era firească această influenţă a economicului asupra familiei, deoarece crizele economice atrăgeau după ele perioade de foamete şi epidemii.[128]

Datele de pe cele şase domenii, aflate la mari distanţe unele de altele, arată dezvoltarea specifică a anumitor ramuri ale creşterii animalelor. Spre exemplu pe domeniul Zlatna, din Munţii Apuseni, pe lângă creşterea oilor era foarte răspândită şi creşterea vitelor (tabelul 6). Media de 5 vaci deţinute de o gospodărie reprezenta dublul faţă de ce aveau ţăranii de pe celelalte domenii (tabelele 1-5). În compensaţie, creşterea porcinelor era neglijată, porcii nefiind mai mulţi de doi/gospodărie, în timp ce pe domeniile Blaj, Gilău, Gurghiu, erau în medie trei. Oieritul a fost răspândit în prima jumătate a veacului pe domeniile Făgăraş, Porumbac şi apoi a continuat să se dezvolte pe domeniile Blaj, Gilău (tabelele 1-3, 5).

Firește, în cadrul domeniilor, fiecare sat îşi avea propriile caracteristici impuse de contextul în care s-a dezvoltat. De exemplu, pe domeniul Gilău, în satele Someşul Cald şi Rece creşterea oilor era o ocupaţie de bază. La 1640, în Someşul Cald, cele 27 de gospodării iobăgeşti aveau 888 de oi, iar în Someşul Rece, unde, de asemenea, erau 27 de familii iobăgeşti erau 1271 de oi. La 1663, imediat după război, cele 33, respectiv 27 de familii, aveau 1365 şi 725 de oi. În cursul deceniului opt treptat scade numărul oilor. Astfel la 1676 cele 35 de familii din Someşul Cald aveau doar 570 de oi iar în satul vecin cele 27 de familii doar 479 de oi. În comparaţie cu aceste sate, care au avut în medie între 17 şi 40 de oi /familie, în cadrul aceluiaşi domeniu erau aşezări în care creşterea oilor nu exista, nefiind consemnată nici o oaie, ca, de exemplu, la Gilău, Izvorul Crişului, Leghea (1679), Dorolţu (1640,1663), Turea (1663), Măcău (1663), Cluj-Mănăştur (1640), Floreşti (1640).

Tipurile de familii şi economia lor. Diferitelor tipuri de familii deja menţionate le corespunde pe lângă structura particulară şi un profil economic distinct. Astfel, familiile nucleare, care cuprindeau marea majoritate a

[128] P. Cernovodeanu, P. Binder, Cavalerii Apocalipsului, Bucureşti, 1993, p.79-111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

populaţiei, din punct de vedere economic se situau aproape de nivelul mediu. În paralel, deasupra nivelului mediu erau familiile extinse, iar dedesubt familiile văduvelor şi, probabil, alte familii incomplete.

Din punct de vedere al şeptelului poziţia familiilor nucleare a fost oscilantă faţă de nivelul mediu. Astfel unele dintre ele în unele momente aveau o situaţie comparabilă (Gurghiu (1652), Zlatna (1673,1691)). Alteori nivelul lor economic scădea în raport cu situaţia medie (Gurghiu (1688, 1697), Porumbac (1648, 1674-80), Blaj (1681). În ansamblu, se constată în prima jumătate a secolului o mare apropiere faţă de nivelul mediu al familiilor extinse, spre deosebire de finalul de veac când situaţia lor economică a slăbit, după cum se poate vedea în tabelul IV.1.8. Scăderea forţei economice a familiei nucleare din a doua jumătate a secolului a fost atât de dramatică încât numărul mediu de animale de tracţiune a ajuns sub două pe gospodărie. Acest lucru a favorizat toleranţa faţă de familiile extinse a stăpânilor de domenii şi a autorităţilor, care în cazul nostru coincideau, domeniile menţionate fiind domenii princiare.

Tabelul IV.1.8.

ŞEPTELUL DIN FAMILIILE NUCLEARE

ANII	FAMILII NUCLEARE	NR. ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1632-1642	2865	5891	5667	25671	12450
	NR/N	2.1	2.0	9.0	4.3
	NR/TOTAL	2.0	2.0	8.8	4.3
1647-1652	2418	5402	6725	16413	6135
	NR/N	2.2	2.8	6.8	2.5
	NR/TOTAL	1.8	2.2	6.0	2.3
1663-1666	722	1349	1287	5084	1687
	NR/N	1.9	1.8	7.0	2.3
	NR/TOTAL	2.0	1.8	7.5	2.5
1670-1674	1113	2117	3967	10835	2859
	NR/N	1.9	3.6	9.7	2.6
	NR/TOTAL	2.1	3.7	10.0	2.7
1676-1681	896	1568	1735	5670	2002
	NR/N	1,8	1.9	6.3	2.2
	NR/TOTAL	2.1	2.1	7.4	2.5
1687-1691	567	1236	1615	3898	925
	NR/N	2.2	2.8	6.9	1.6
	NR/TOTAL	2.3	2.9	9.2	2.1

N = familie nucleară

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Familiile extinse concentrau un număr mai mare de animale necesare muncii şi alimentaţiei decât familiile nucleare, astfel ele situându-se deasupra nivelului mediu (tabelul IV.1.9). S-au detaşat net de familiile nucleare, cu toate pierderile mari suferite în anii crizei economice. Excepţie au făcut doar familiile extinse de pe domeniul Porumbac, care după 1664 au sărăcit. Privite din perspectiva economică, înţelegem de ce familiile extinse erau atât de râvnite. Pe de o parte, pentru că unitatea impozabilă era familia, pe de altă parte, deoarece în momentele de criză erau singurele forme de familie care puteau asigura supravieţuirea. Dacă ar fi fost desfăcute în cele 2-2.5 nuclee familiale componente, inventarul viu deţinut ar fi fost insuficient, mai ales în deceniile şapte-opt, pentru a le asigura un trai mediu. Alteori, existenţa acestor familii era legată de dezvoltarea unor ocupaţii ce necesită un număr mai mare de persoane, precum oieritul, fierăria.

Tabelul IV.1.9.

ŞEPTELUL DIN FAMILIILE EXTINSE

ANII	FAM EXTINSE	NR. ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1632-1642	338	1164	961	6562	2605
	NR/E	3.4	2.8	19.4	7.7
	NR/TOTAL	2.0	2.0	8.8	4.3
1647-1652	235	964	700	3026	1140
	NR/E	4.1	3.0	12.9	4.9
	NR/TOTAL	1.8	2.2	6.0	2.3
1663-1666	24	123	73	489	174
	NR/E	5.1	3.0	20.4	7.3
	NR/TOTAL	2.0	1.8	7.5	2.5
1670-1674	93	375	508	1278	371
	NR/E	4.0	5.5	13.7	4.0
	NR/TOTAL	2.1	3.7	10.0	2.7
1676-1681	165	612	485	2208	609
	NR/E	3.7	2.9	13.4	3.7
	NR/TOTAL	2.1	2.1	7.4	2.5
1687-1691	31	141	116	1611	359
	NR/E	4.5	3.7	52.0	11.6
	NR/TOTAL	2.3	2.9	9.2	2.1

E = familie extinsă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

La polul celălalt, erau văduvele. Cum se vede din datele cuprinse în tabelul IV.1.10 gospodăriile lor erau cele mai sărace. Nu numai animalele de tracţiune le lipseau, dar şi vacile şi porcinele necesare alimentaţiei.

Tabelul IV.1.10.

ŞEPTELUL DIN FAMILIILE VĂDUVELOR

ANII	FAM VĂDUVELOR	NR. ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
1647-1652	180	149	232	183	202
	NR/VAD	0.8	1.3	1.0	1.1
	NR/TOTAL	1.8	2.2	6.0	2.3
1663-1666	34	36	34	46	23
	NR/VAD	1.1	1.0	1.4	0.7
	NR/TOTAL	2.0	1.8	7.5	2.5
1670-1673	38	23	39	152	41
	NR/VAD	0.6	1.0	4.0	1.1
	NR/TOTAL	2.1	3.7	10.0	2.7
1676-1681	52	59	51	115	85
	NR/VAD	1.1	1.0	2.2	1.6
	NR/TOTAL	2.1	2.1	7.4	2.5
1687-1691	87	101	106	286	86
	NR/VAD	1.2	1.2	3.3	1.0
	NR/TOTAL	2.3	2.9	9.2	2.1

Corelaţia familie-economie nu se rezumă doar la tipurile de familie, ea se poate extinde şi la dimensiunea familiei. Pe baza datelor de pe şapte domenii, Blaj, Comana, Făgăraş, Gilău, Gurghiu, Porumbac şi Zlatna (tabelele IV.1.11-15), se pot distinge trei categorii stabile din punct de vedere demografic şi economic. Prima era a cea familiilor fără fii ori cu un singur fiu. Acestea aveau şi cel mai mic număr de vite şi erau probabil cele mai sărace. Aceste familii aparţineau în majoritate tinerilor care abia şi-au întemeiat gospodăria ori celor vârstnici, care erau fără copii ori trăiau separat de ei. În perioadele de criză şi epidemii, li se adăugau şi alte familii năpăstuite. Acestea reprezentau 53-67% dintre familiile nucleare. Dacă prin intermediul fluctuaţiei acestor familii se încearcă ierarhizarea crizelor după gravitatea lor, se ajunge la concluzia că cea mai dificilă perioadă au reprezentat-o anii 1660-1665, când familii respective au ajuns la 67.6% din

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

total, urmat de sfârşitul deceniului cinci şi începutul deceniului şase, când erau în proporţie de 61% şi apoi de anii 1679-1681, când cuprindeau cca. 55% dintre familii. În perioadele de stabilitate economică şi politică, erau în proporţie de 53%.

A doua categorie de familii nucleare erau cele cu doi fii. Acestea, în general, se situau la nivelul mediu din punctul de vedere al numărului şeptelului.

A treia categorie de familii era cea care deţinea un şeptel mai numeros decât nivelul mediu. Din punct de vedere demografic, acestea erau şi familiile cele mai mari, numărul de fii fiind trei şi mai mulţi de trei. După cum rezultă din urbariul domeniului Blaj din 1681, care consemna vârsta fiilor, în aceste familii, cei mai mari dintre baieţi aveau între 16-20 de ani. Şi ponderea acestor familii a variat, de-a lungul deceniilor patru-nouă din secolul al XVII-lea. Astfel, în anii 1663-1665, nu au depăşit 11.14%; în 1652, formau 16.15%, ca şi în 1670-1674, iar în 1679-1681 proporţia lor a urcat la 20%. Cea mai mare pondere au avut-o în deceniul patru, 22.4%. Datele din 1679-81 nu trebuie să ne înşele. Cu toate că procentul familiilor cu trei şi peste trei fii şi cu o situaţie economică deasupra mediei se apropia de cel din 1637-47, pauperizarea era evidentă. Nivelul mediu din 1679-81 era nivelul pe care-l avuseseră familiile cu 0-1 fii în deceniul patru, deci starea economică cea mai precară (tabele IV.1.11 şi IV.1.15).

Tabelul IV.1.11.

NUMĂRUL DE ANIMALE/FAM NUCLEARĂ PE DOMENIILE BLAJ, COMANA, FĂGĂRAŞ, GILĂU ŞI PORUMBAC (1637-1647)

NR. FII	NR. FAM.	ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
0 FII	752	1240	1211	3732	1991
		1.65	1.61	4.96	2.65
1 FIU	977	2035	1846	7619	3278
		2.08	1.89	7.80	3.36
2 FII	806	1773	2517	7925	3130
		2.20	3.12	9.83	3.88
3 FII	449	1089	1031	5611	1938
		2.43	2.30	12.50	4.32
4 FII	198	553	449	3187	970
		2.79	2.27	16.10	4.90
5 FII	65	165	136	1535	341
		2.54	2.09	23.62	5.25

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

NR. FII	NR. FAM.	ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
6 FII	18	45	36	509	114
		2.50	2.00	28.28	6.33
TOTAL	3265	6900	7226	30118	11762
	2.11		2.21	9.22	3.60

Tabelul IV.1.12.

NUMĂRUL DE ANIMALE/FAM NUCLEARĂ PE DOMENIILE GURGHIU ŞI ZLATNA ÎN 1652

NR. FII	NR. FAM	ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
0 FII	362	445	923	952	632
		1.23	2.55	2.63	1.75
1 FIU	311	625	1074	1653	754
		2.01	3.45	5.32	2.42
2 FII	246	476	1077	2496	629
		1.93	4.38	10.15	2.56
3 FII	129	367	568	1213	526
		2.84	4.40	9.40	4.08
4 FII	31	95	109	325	139
		3.06	3.52	10.48	4.48
5 FII	11	40	48	225	59
		3.64	4.36	20.45	5.36
6-7 FII	6	17	23	643	22
		2.83	3.83	107.17	3.67
TOTAL	1096	2065	3822	7507	2761
		1.88	3.49	6.85	2.52

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.13.

NUMĂRUL DE ANIMALE/FAM NUCLEARA PE DOMENIILE BLAJ, GILĂU SI PORUMBAC (1660-1665)

NR. FII	NR. FAM	ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
0 FII	237	377	358	1537	379
		1.59	1.51	6.49	1.6
1 FIU	236	418	421	1605	438
		1.77	1.78	6.8	1.86
2 FII	149	302	324	1195	338
		2.03	2.17	8.02	2.27
3 FII	60	172	141	534	224
		2.87	2.35	8.9	3.73
4 FII	13	44	33	97	42
		3.38	2.54	7.46	3.23
5 FII	5	26	29	230	24
		5.2	5.8	46	4.8
TOTAL	700	1339	1306	5198	1445
		1.91	1.87	7.43	2.06

Tabelul IV.1.14.

NUMĂRUL DE ANIMALE/FAM NUCLEARĂ PE DOMENIILE GILĂU ŞI PORUMBAC (1670-1674)

NR. FII	NR. FAM	ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
0 FII	161	217	390	773	393
		1.35	2.42	4.8	2.44
1 FIU	209	374	564	1266	605
		1.79	2.7	6.06	2.89
2 FII	203	389	586	1716	547
		1.92	2.89	8.45	2.69
3 FII	81	206	276	912	296
		2.54	3.41	11.26	3.65

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

NR. FII	NR. FAM	ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
4 FII	27	80	85	201	96
		2.96	3.15	7.44	3.56
5 FII	4	0	10	0	7
		0	2.5	0	1.75
6 FII	1	2	2	0	2
TOTAL	686	1268	1913	4868	1946
		1.85	2.79	7.10	2.84

Tabelul IV.1.15.

NUMĂRUL DE ANIMALE/FAM NUCLEARA PE DOMENIILE BLAJ, GILĂU SI PORUMBAC (1679-1681)

NR. FII	NR. FAM	ANIMALE/FAMILIE BOI	VACI	OI	PORCI
O FII	215	283	343	1101	402
		1.32	1.6	5.12	1.87
1 FIU	235	372	447	1206	521
		1.58	1.9	5.13	2.22
2 FII	204	315	410	1608	443
		1.54	2.01	7.88	2.17
3 FII	120	293	250	1447	351
		2.44	2.08	12.06	2.93
4 FII	38	95	96	353	125
		2.5	2.53	9.29	3.29
5 FII	4	8	13	35	4
		2	3.25	8.75	1
6 FII	2	7	5	60	9
		3.5	2.5	30	4.5
TOTAL	818	1373	1564	5810	1855
		1.68	1.91	7.10	2.27

Dependenţa strânsă dintre numărul de copii şi capacitatea economică a familiei era un fenomen obişnuit în Europa de atunci. Asemenea situaţii au mai fost semnalate şi în localităţi din Franţa, Anglia, Toscana, Ungaria, unde

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tot cei mai săraci aveau şi numărul cel mai mic de copii.[129]

Analizându-i pe cei care în urbarii apăreau fără nici un animal, nici pentru muncă, nici pentru hrană, pe baza datelor de pe domeniile Gurghiu şi Zlatna, ajungem la concluzia că făceau parte dintre familiile nucleare şi cele ale văduvelor (tabelul IV.1.16). Grupul mai numeros era al celor în care capul de familie era un bărbat. Raportată la totalitatea familiilor din categoriile respective, ponderea văduvelor era mult mai mare ele ajungeau să fie lipsite de animale şi în proporţie de 39%. Procentul mare de văduve sărace subliniază situaţia dificilă a femeii într-o societate agricolă.

Tabelul IV.1.16.

FAMILIILE CELOR CE NU DEŢINEAU ŞEPTEL
PE DOMENIILE GURGHIU ŞI ZLATNA (1652-1697)

DOMENIU	ANUL	FAMILII FĂRĂ ŞEPTEL/TOTAL FAMILII					
		TOTAL		NUCLEARE		VĂDUVE	
		NR.	%"	NR.	%"	NR.	%"
Gurghiu	1652	79	9.85	63	9.13	16	24.62
		802		690		65	
	1688	4	5.71	4	6.67		
		70		60			
	1691	2	3.51	1	2.00	1	20.00
		57		50		5	
	1697	1	1.64	1	1.85		
		61		54			
Zlatna	1652	29	6.53	20	4.82	9	32.14
		444		415		28	
	1673	24	5.94	15	4.03	9	39.13
		404		372		23	
	1691	33	8.44	21	5.95	12	38.71
		391		353		31	

[129]. Histoire de la famille, vol.II, ed. A. Burguiere, Paris, 1986, p.35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Situaţia economică precară influenţa şi situaţia demografică. Din cei 125 de bărbaţi capi de familie nucleară de pe cele două domenii 79 (63.2%) nu aveau fii şi 28 (22.4%) aveau doar câte unul (tabelul IV.1.17).

Tabelul IV.1.17.

NUMĂRUL DE FII ÎN FAMILIILE NUCLEARE CARE NU DEŢINEAU ŞEPTEL PE DOMENIILE GURGHIU SI ZLATNA (1652-1697)

DOMENIUL	ANUL	NR.	NUMĂR FII				
		FAM.	0	1	2	3	4
Gurghiu	1652	63	37	16	8	2	0
	1688	4	2	1	0	1	0
	1691	1	0	1	0	0	0
	1697	1	0	0	0	0	1
Zlatna	1652	20	18	2	0	0	0
	1673	15	8	2	5	0	0
	1691	21	14	6	0	1	0
TOTAL	nr.	125	79	28	13	4	1
	%"	100	63.2	22.4	10.4	3.2	0.8

Demersurile de până acum au demonstrat interdependenţa dintre structura familiei şi economia gospodăriei. Un alt factor care a influenţat evoluţia economică şi, laolaltă, pe cea demografică a fost cel social. Urbariile Ţării Făgăraşului permit compararea situaţiei demo-economice a familiilor iobăgeşti cu cele boiereşti din 1640-1648. La momentul respectiv, boierii făgărăşeni erau asimilaţi ţărănimii libere. Datele din tabelul IV.1.18 confirmă superioritatea demo-economică a familiilor libere asupra celor aservite.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.18.

SITUAŢIA DEMO-ECONOMICĂ A FAMILIILOR BOIEREŞTI SI IOBĂGEŞTI DE PE DOMENIUL FĂGĂRAŞ LA 1640

	IOBAGI		BOIERI	
	NR.	NR./FAM.	NR.	NR./FAM.
FAM	2469		123	
FII/FAM		1.74		1.89
CAI	1599	0.65	361	2.93
BOI	5280	2.14	486	3.95
VACI	5130	2.08	510	4.15
OI	24434	9.90	2493	20.27
PORCI	13840	5.61	1704	13.85

Deşi familiile boiereşti erau uşor mai numeroase şi mai avute, se puteau întâlni şi în cadrul lor aceleaşi corelaţii dintre realităţile economice şi cele demografice ca şi la familiile aservite. Astfel, şi în acest caz, familiile extinse deţineau un şeptel mai numeros (tabelul IV.1.19) iar printre familiile nucleare cele ce depăşeau nivelul mediu, din punctul de vedere al numărului de animale aflate în gospodărie, erau cele ce aveau trei şi peste trei fii (tabelul IV.1.20). Este adevărat că aceste familii, la 1640, pe domeniul Făgăraş formau 32.4% dintre familiile nucleare, procent superior faţă de ceea ce putea fi întâlnit printre familiile iobăgeşti din principat.

Tabelul IV.1.19.

INVENTARUL VIU AL FAMILIILOR BOIEREŞTI LA 1640

TIPUL FAMILIEI	FAM	NR. ANIMALE	CAI	BOI	VACI	OI	PORCI
nucleară	108	nr.	280	398	413	1674	1378
		nr/fam	2.59	3.69	3.82	15.50	12.76
extinsă	14	nr.	81	88	97	819	326
		nr/fam	5.79	6.29	6.93	58.50	23.29
TOTAL	123	NR.	361	486	510	2493	1704
		NR/FAM	2.93	3.95	4.15	20.27	13.85

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.20.

SITUAȚIA DEMO-ECONOMICĂ A FAMILIILOR NUCLEARE BOIEREȘTI DE PE DOMENIUL FĂGĂRAȘ (1640)

NR. FII	NR. FAM	CAI	BOI	VACI	OI	PORCI
0	18	30	55	39	180	171
		1.7	3.1	2.2	10.0	9.5
1	31	78	111	87	450	440
		2.5	3.6	2.8	14.5	14.2
2	24	54	77	58	257	206
		2.3	3.2	2.4	10.7	8.6
3	21	67	99	69	441	322
		3.2	4.7	3.3	21.0	15.3
4	10	41	42	148	312	181
		4.1	4.2	14.8	31.2	18.1
5	2	7	6	6	20	25
		3.5	3.0	3.0	10.0	12.5
6	2	3	8	6	14	33
		1.5	4.0	3.0	7.0	16.5
TOTAL	108	280	398	413	1674	1378
nr./fam		2.6	3.7	3.8	15.5	12.8

Întorcându-ne la familiile aservite și la impactul vieții economice asupra lor trebuie ținut seama de încă două aspecte. Primul are în vedere existența în paralel a satelor și a târgurilor. Viața economică a acestora era uneori foarte diferită, dar în ambele apar comunitățile iobăgești. Familiile iobagilor din târguri erau în general mai puțin numeroase decât cele ale iobagilor rurali. La rândul lor, diferențele foarte mari dintre târguri se răsfrângeau asupra profilului demografic al locuitorilor. Spre exemplu, în Țara Făgărașului existau două târguri: Beclean care era comparabil cu un sat mare, unde ocupațiile erau agricultura și creșterea vitelor și Făgăraș, o așezare deosebit de prosperă, în care meșteșugurile și comerțul înfloreau. Numărul de băieți/familie înregistrați la 1637-1640 în Beclean era de 1.6, în Făgăraș de 1.4, în timp ce în sate era de 1.7. Prin urmare dimensiunea familiilor dintr-un târg agricol era asemănătoare cu cea din satele din jur, în timp ce o așezare cu o activitate economică și culturală comparabilă cu a unui oraș avea și o familie mai mică, omogenă de cea urbană.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Al doilea aspect se referă la dezvoltarea şi diversificarea meşteşugurilor în a doua jumătate a secolului în lumea satelor din toate Ţările Române.[130] Nici acest lucru nu a rămas fără consecinţe pentru familia timpului. Avantajele desprinderii din dependenţa totală faţă de agricultură apar în condiţiile crizei economice din deceniile opt-nouă. Atunci, pe domenii, singurele familii aservite în care s-a înregistrat spor demografic au fost cele ale meşteşugarilor şi ale sticlarilor din Porumbac (tabelele IV.1.21-22). Aceştia lucrau într-o manufactură creată încă din timpul lui Gabriel Bethlen şi care era foarte prosperă în a doua jumătate a veacului.[131] Cea mai remarcabilă dezvoltare au avut-o familiile meşteşugarilor şi sticlarilor de pe domeniile Gurghiu şi Porumbac. Frecvenţa acestor fenomene demonstrează că nu suntem în faţa unor întâmplări. Criza din deceniul opt a fost declanşată de calamităţi naturale. Singurele familii care, datorită veniturile pe care le obţineau de pe urma unei meserii nu depindeau în totalitate de capriciile naturii, erau ale meşteşugarilor şi lucrătorilor la manufacturi. Se pare că aceste venituri au fost esenţiale pentru a-şi salva familiile în condiţii de recolte slabe şi scumpete.

---

[130]. St Olteanu, C. Şerban, Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova din evul mediu, Bucureşti, 1969, p.206-209.

[131]. G. Kraus, Cronica Transilvaniei 1608-1665, Bucureşti, 1965, p. 46; M. Bunta, Contribuţii la studiul produselor artistice ale glăjăriei de la Porumbacu de Sus (sec. XVII-XVIII), în "Acta Musei Napocensis", vol.XVII, 1980, p.219-239; Bornemisza Anna gazdasági naploi (1667-1690) [Jurnalele economice ale Anei Bornemisza (1667-1690)], în "I Apafi Mihály fejedelem udvartartása", (Documentele economice ale curţii principelui M. Apafi I", vol. I, ed. de B. Szádeczky, Budapesta, 1911, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.21.

EVOLUŢIA NUMĂRULUI DE FII/FAMILIE ÎN FAMILIILE MEŞTEŞUGARILOR DE PE DOMENIILE GILĂU, BLAJ ŞI GURGHIU

DOMENIU	AN	FII/ FAM. TOTAL	FAM NR.	FII NR.	FII/ FAM
Gilău	1640	1.1	14	13	0.9
	1642	1.2	19	14	0.7
	1652	1.1	40	39	1
	1663	1	5	2	0.4
	1666	1.2	20	17	0.9
	1670	1.4	30	39	1.3
	1676	1.5	12	12	1
	1679	1.1	17	17	1
	1687	1.2	19	25	1.3
Blaj	1647	1.3	24	31	1.3
	1665	1	11	9	0.8
	1681	1.5	28	42	1.5
Gurghiu	1652	1.4	37	71	1.9
	1688	1.6	4	8	2
	1697	1.7	5	9	1.8

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.22.

EVOLUŢIA NUMĂRULUI DE FII/FAMILIE LA STICLARII ŞI MEŞTEŞUGARII DE PE DOMENIUL PORUMBAC (1637-1680)

ANUL	FII/ FAM. TOTAL	NR.	STICLARI FII/ FAM	NR.	MEŞTEŞUGARI FII/ FAM
1637	1.7	3	1.4	6	1.2
1648	1.8	7	2.8	12	1.5
1664	1.3	6	1.5	7	2.3
1674	1.5	11	1.5	16	1.6
1676	1.5	5	1.8	13	1.8
1680	1.6			13	1.9

Din punctul de vedere al structurii, majoritatea familiilor meşteşugarilor erau nucleare. Astfel, pe domeniul Gurghiu, dintre cele 37 de familii ale acestora, una era extinsă la 1652 şi tot una şi la 1697 dintre cele 5 menţionate atunci. Pe domeniile Făgăraş, Comana şi Porumbac, la 1637, din cele 54 de familii existente, 49 erau nucleare, iar pe domeniul Porumbac, la 1674, din 16 familii 13 erau nucleare, iar la 1676 din 13 erau, de asemenea, nucleare 12. Pe domeniul Blaj, la 1647, era o familie extinsă, la 1665 nici una, iar la 1681, dintre cele 28 de familii de meşteşugari şi cu diferite ocupaţii, 22 erau nucleare, cinci extinse şi una, din Tiur, avea cap de familie o văduvă. Era o cârciumăreasă care avea un fiu de 19 ani, iar în gospodărie deţinea doi cai, patru boi, opt vaci şi nouă porci.

Pe lângă meşteşugari, în lumea satului, mai erau şi anumite categorii cărora li se concesionau diferite activităţi pe o anumită perioadă de timp: pescuit, asigurarea transportului, păstorit, îngrijitori de cai, de heleştee etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.23.

FAMILIILE CELOR CU OCUPAŢII CONCESIONATE DE PE DOMENIILE COMANA, FĂGĂRAŞ ŞI PORUMBAC

ANUL	FAMILII				FII ÎN FAM. NUCLEARE	
	TOTAL	*	NUCL	EXT	NR.	FII/FAM.
1632	82	(4)				
1637	150	(20)	135	15	247	1.83
1640	111		101	10	206	2.04
1648	52	(35)	42	10	87	2.07
1664	35					
1674	32		18	14	35	1.94
1676	11		10	1	20	2
1680	31		18	13	31	1.72

* = numărul. familiilor de pe domeniul Porumbac din anii 1632-1648

Aşa cum rezultă din datele domeniilor făgărăşene, situaţia demografică a familiilor lor era dintre cele mai prospere (tabelul IV.1. 23).

De asemenea, urbariile îi menţionau frecvent pe cei ce plecau ca slugi. Pauperizarea, în general, a sporit numărul acestora. Astfel, pe domeniile făgărăşene între 1637 şi 1680 au devenit slugi 79 de persoane, dar dintre ei 67 au fost înregistraţi în anii crizelor din 1648, 1676-80:

ANUL	1637	1640	1648	1664	1674	1676	1680	TOTAL
NR. SLUGI	2	3	20	0	7	15	32	79

Dintre aceşti 79 de tineri, care erau slugi în satele lor ori în alte părţi, 27 (34.2%) erau fii capilor de familie din sate, 13 (16.5%) fraţi ai lor iar 38 (48.1%) erau tineri necăsătoriţi orfani. La aceştia în 1680 s-a adăugat o femeie. Ea avea doi băieţi şi soţul orbit iar din gospodărie îi lipseau toate animalele ce se înregistrau. Aruncând o privire asupra şeptelului din gospodăriile de unde plecau slugile (tabelul IV.1.24), observăm că factorul determinant a fost sărăcia, iar astfel ne explicăm de ce numărul lor creştea în anii de criză.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.1.24.

SITUAŢIA ECONOMICA A FAMILIILOR SLUGILOR DIN ŢARA FĂGĂRAŞULUI

ANII	ANIMALE/FAMILIE			
	BOI	VACI	OI	PORCI
1640	3	2	5	5
1648	0.4	0.6	2.4	0.4
1674	0.4			
1676	0.4	1.2	0.9	0.1
1680	0.3	0.4	0.5	0.3

În concluzie, se constată că în societatea aproape exclusiv agrară din secolul al XVII-lea factorul economic, alături de cei politici, culturali, avea un rol important în conturarea trăsăturilor familiei, atât ca structură cât şi ca dimensiune. Astfel, o situaţie economică bună asigura creşterea demografică, în timp ce crizele repetate determinau decesul multor membri ai familiei, în special al copiilor. Pe de altă parte exista o interdependenţă permanentă între bunăstarea şi dimensiunea familiei. Familiile cele mai avute erau şi cele mai numeroase. Coroborând numărul de fii, starea economică a gospodăriei şi vârsta membrilor ei, ajungem la concluzia că o familie ajungea la maxima sa dezvoltare atunci când capul de familie avea circa 35-40 de anii. Familii sărace, mai ales în condiţiile crizelor economice, se risipeau, membrii lor căutând să supravieţuiască ca slugi.

Un moment decisiv, mai ales din perspectiva dezvoltării din secolul următor, a fost răspândirea meşteşugurilor în lumea satului. Familia rurală va reuşi astfel să depăşească mai uşor crizele ori să se refacă mai rapid.

Profilul economic diferenţiat al aşezărilor şi-a pus amprenta asupra familiei, acestea distingându-se după tipul localităţii de reşedinţă.

În ansamblul lor, condiţiile economice deosebit de grele din secolul al XVII-lea au fost responsabile pentru diminuarea numărului şi dimensiunilor familiei locuitorilor din satele târgurile şi oraşele Ţărilor Române Ca urmare, atât datele statistice, cât şi estimările călătorilor străini dau imaginea unei familii ce nu depăşea 5-5.5 persoane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

INFLUENŢA VIEŢII POLITICE ASUPRA FAMILIEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Viaţa politică foarte agitată din secolul al XVII-lea a fost unul dintre factorii care a contribuit la diminuarea substanţială a dimensiunii familiei în rândul tuturor categoriilor sociale, de la aristocraţia de frunte din Ţările Române la ţărănimea aservită. Existenţa unor fenomene politice similare în cele trei ţări, războaie de apărare, invazii străine, confruntări între domnie şi diferite fracţiuni politice, a obligat populaţia din tot spaţiul românesc să se confrunte cu aceleaşi probleme. Urmarea unei astfel de dezvoltări a fost crearea unor trăsături comune pentru familia de la nord, sud şi est de Carpaţi.

Elementul care a contribuit cel mai mult la scăderea dimensiunii familiei a fost războiul. În toate cele trei ţările româneşti, la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, s-au desfăşurat războaie. Lupta antiotomană din timpul lui Mihai Viteazul, confruntările dintre armatele lui Mihai Viteazul şi cele imperiale conduse de Gheorghe Basta cu nobilimea din Transilvania, răscoalele ţărăneşti care s-au desfăşurat pe fondul crizei politice, ciocnirile dintre trupele lui Mihai Viteazul şi cele poloneze care-l susţineau pe domnul Moldovei Ieremia Movilă au transformat în câmp de luptă cele trei state, la cumpăna dintre secole. Prelungirea conflictelor din Ţara Românească şi din Transilvania, precum şi izbucnirea războiului civil în Moldova, după moartea lui Simion Movilă (1607) agravează situaţia populaţiei. La jafurile, robirile şi decesele din timpul luptelor, s-au adăugat pierderile umane generate de scumpete, foamete şi epidemia de ciumă declanşate pe fondul crizelor politice ce depăşiseră deja un deceniu. Un document din 1611 din Ţara Românească caracteriza perioada drept "vreme de mare foamete şi nevoie, când era ţara cotropită de robia turcilor şi tătarilor".[132] Datele urbariale din Transilvania confirmă scăderea demografică. Astfel, pe domeniul Gherla, la 1553, erau, în cele 23 de sate, 771 de familii iobăgeşti, în medie revenind 33.5 familii/sat. În 1603, în 74 de sate şi părţi de sate ale domeniului, trăiau 586 de familii aservite, deci în medie 8 familii/sat. Dintre aceste sate, 13 au fost arse, iar 10 erau pustii.[133] O situaţie asemănătoare era şi pe domeniul Chioar, unde, în 1603, în cele 70 de sate erau 1136 de familii, adică în medie 16 pe aşezare. Aceasta în condiţiile în care patru sate erau arse în totalitate, nouă erau pustii, iar în satele locuite

[132] DIR, B, veac XVII, vol.II, p.20-21, nr.24.

[133] D. Prodan, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, vol.I, Bucureşti, 1986, p.78.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

au fost înregistrate 332 case arse şi 816 pustii.[134]

Din păcate, situaţia s-a repetat în anii 1658-1660. Domnii celor trei ţări româneşti, Mihnea al III-lea, Gheorghe Rákóczi al II-lea, Gheorghe Ştefan şi Constantin Şerban, au sperat că vor reuşi eliberarea de sub suzeranitatea otomană, care devenea tot mai apăsătoare. Încercarea lor eroică s-a transformat într-un dezastru. Armatele otomane şi hoardele tătăreşti au devastat cele trei ţări, ultimele rezistenţe au fost zdrobite lângă Oradea. Datorită perioadei îndelungate de lupte, a izbucnirii unor războaie civile, pe fondul războiului antiotoman, şi întinderii spaţiale deosebit de mari a confruntărilor, situaţia demo-economică şi naturală a fost similară cu cea din primul deceniu al veacului. Criza economică, scumpetea, foametea, epidemiile, în special cea de ciumă, şi refugierile din faţa războiului şi sărăciei au determinat scăderea dramatică a populaţiei. Radu Popescu, referindu-se la anul 1660, scria: "Pe aceea vreme fiind multe răzmeriţe de oşti, s-au făcut foamete mare în ţară şi pentru că se mâniese Dumnezeu pă români de atâtea nebunii şi morţi ce făcuse, au trimis şi ciumă de murea foarte rău."[135]

Urbariile transilvănene din 1660-1666, după cum arată datele din tabelul IV.2.1, confirmă scăderea demografică, astfel în cele 82 de sate ale celor patru domenii între 1647-1660 erau 2243 de familii, iar prin 1663-1665, în cele 72 de sate, erau doar 1357 de familii. Numărul mediu de familie pe sat a scăzut între cele două perioade de la 27.4 la 18.9.

Tabelul IV.2.1

IMPACTUL RĂZBOIULUI ASUPRA POPULAȚIEI ASERVITE DE PE DOMENIILE BLAJ, PORUMBAC, GILĂU ŞI SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

DOMENIUL	ANUL	NR. AŞEZĂRI	NR. FAM.	FAM/ AŞEZARE
Blaj	1647	14	362	25.9
	1665	11	155	14.1
Porumbac	1648	6	479	79.8
	1664	6	331	55.2
Gilău	1652	25	765	30.6
	1663	13	283	21.8
Satu Mare	1660	37	637	17.2
	1664	42	588	14.0

[134]. Ibidem, p.2-5.

[135]. Radu Popescu Vornicul , Istoriile domnilor Țării Românești, ed. C. Grecesc, Bucureşti, 1963, p.126

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În paralel cu scăderea numărului de familii, a avut loc şi diminuarea dimensiunii medii a familiei. Reconstituind numărul mediu de fii/familie pentru Transilvania, în baza datelor din anii 1632-1681, de pe domeniile Alba Iulia, Almaşul Mare, Blaj, Brâncoveneşti, Chioar, Comana, Dăbâca, Deva, Dumbrăveni, Făgăraş, Gilău, Gurghiu, Huedin, Malâncrav, Sighet, Sânpetru, Şimleu, Şintereag, Tirimia Mare, Urmeniş, Vinţ şi Zlatna,[136] se constată că valoarea acestui indicator a fost cel mai mic între 1646-1652 şi 1665-1666.

Tabelul IV.2.2.

EVOLUŢIA NUMĂRULUI MEDIU DE FII/FAMILIE IN TRANSILVANIA (1639-1681)

1639-1645	1646-1652	1665-1666	1670-1676	1677-1681
1.5	1.2	1.2	1.4	1.3

Prin urmare, familia a fluctuat, în perioada analizată, între 5 şi 4.4 persoane, ştiind că băieţii reprezentau jumătate din numărul total al copiilor. Astfel, dimensiunea minimă a familiei a fost atinsă în anii 1646-1652 şi 1665-1666. În prima perioadă, ciuma a decimat populaţia, iar în a doua se văd urmările războiului din anii 1658-1660 şi a crizei complexe de atunci.

Firește, valoarea pierderilor a variat în funcţie de aşezarea în calea răutăţilor. Scăderile cele mai mari au fost suferite în zonele în care s-au desfăşurat lupte: domeniile Făgăraş, Chioar, Gilău, Gherla etc.

O dată cu transformarea viselor celor mai măreţe într-un dezastru greu de imaginat, şi perioada următoare, care se dorise să fie de progres liber şi rapid, s-a transformat în timp de refacere economică şi demografică. Orientându-ne după valoarea numărului mediu de fii/familie (tabelul IV.2.2), constatăm că în deceniul opt nu s-a putut reveni la nivelul familiilor din prima jumătate a veacului.

Familia era profund afectată de război şi de fenomenele care o însoţeau: foamete, epidemii. La moartea multor membrii ai familiei se adaugă pribegiile şi robirile care, pe lângă suferinţă, generaseră şi destrămarea familiilor. La începutul secolului numărul celor robiţi a fost atât de mare încât Dieta în mai 1615, prin articolul 21, a dat drept de recăsătorire celor a căror soţii nu s-au întors din robie.[137] Georg Kraus descria cum, în 1658, la căderea

---

[136]. D. Prodan, Op. cit., 1-84; A gyalui vártartomány urbáriumai (Urbariile domeniului Gilău), ed. Jako Zs., Cluj, 1944,
p.45-68, 177-180, 201-218; I Rákóczi birtokainak gazdasági iratai (1631-1648) [Documentele economice ale domeniilor lui Gheorghe Rákóczi I (1631-1648)], ed. de L. Makkai, Budapesta, 1954, passim.

[137]. Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae, vol VII, Budapesta, 1881, p.254.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cetății Gherla, unde se refugiaseră circa 2000 de vârstnici, femei și copii, bătrânii au fost măcelăriți, iar "femeile și fecioarele batjocorite și duse ca vitele, legate cu lanțuri și funii, în robie, cu mare jale"[138].

Revenirea din robie era aproape imposibilă. Un act din 1613 relatează cum lui Ștefan Poștă, în timpul lui Radu Șerban (1602-1611), turcii i-au robit "femeia și fii". Nu avea cu ce-i răscumpăra și a vândut moșia, cu vie, vecini, vaduri de moară, pe 12000 de aspri "de și-a scos fii din robie, din mâinile turcilor".[139]

În timpul campaniei din 1658-1660, otomanii și tătarii au luat, de asemenea, un număr deosebit de mare de robi, lucru confirmat de actele interne și de relatările unor martori oculari ca Evlia Celebi. Aproape pretutindeni pe unde au trecut, tătarii și otomanii au incendiat orașele și satele, au ucis și robit oamenii. Cifrele date de Evlia Celebi pentru morții și robii din Țările Române sunt exagerate, dar ele exprimă amploarea tragediei. La Iași,[140] ar fi fost omorâte de tătari 12700 de persoane și luate ca robi 10000 La Buzău, "în zori de zi tot orașul a fost incendiat; de frica incendiului locuitorii nu și-au părăsit casele, iar cei care au ieșit au fost luați robi".[141] În Târgoviște nu erau decât femei și copii. "De aici am luat numeroși robi și multe avuții și tezaure din biserici."[142] În zorii zilei oastea tătară a ajuns în "renumitul oraș București". "De dimineață, când oastea tătară a pornit la atac, toate femeile, toți băieții și fetele au ieșit pe străzi cu veștminte de noapte, țipând și văitându-se; mulți dintre ei au fost luați robi." Din orașul luat astfel prin surprindere, Evlia Celebi scria că ar fi fost luați 26000 de robi.[143] Exemplele ar putea continua. Fiecare trecere printr-o localitate cât de neînsemnată se solda cu masacre și măcar cu câțiva robi. Spre exemplu, dintr-un sat din apropierea Dejului au fost răpiți "patrusprezece tineri destoinici".[144] Evlia Celebi aprecia că din Transilvania ar fi fost luați două sute de mii de prizonieri.[145]

Posibilitatea de eliberare a robilor a fost foarte mică. Pe de o parte, răscumpărarea era foarte mare, pe de altă parte șansa de supraviețuire era foarte redusă datorită foametei și a molimelor. Același Evlia Celebi relata că "la Poarta de Fier în, în trei zile, au pierit de foame și de asprimea iernii peste

---

[138]. G. Kraus, Cronica Transilvaniei 1608-1665, București, 1965, p.270
[139]. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.165, nr.159.
[140]. Călători străini despre țările române, vol.VI, ed. P.Cernovodeanu, M. Holban, București, 1976, p.461.
[141]. Ibidem, p.464
[142]. Ibidem , p.464
[143]. Ibidem, p.465
[144]. Ibidem, p.557
[145]. Ibidem, p.573

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cinci mii de prinşi".[146]

Tragedia s-a amplificat în condiţiile în care, pe fondul luptei pentru libertate, au izbucnit şi războaiele civile pornite din dorinţa de a prelua domnia de reprezentanţii unor grupări politice adverse. Acestea nu au afectat doar aristocraţia, ci au amplificat şi suferinţele oamenilor de rând. Descrieri mai detaliate s-au păstrat din timpul luptelor din Transilvania dintre gruparea condusă de Gheorghe Rákóczi al II-lea şi apoi de Ioan Kemény, pe de o parte, şi cea a lui Acaţiu Barcsai, pe de altă parte. Astfel, pe 7 septembrie 1659, când era domn Acaţiu Barcsai, printr-o scrisoare deschisă, Gheorghe Rákóczi al II-lea anunţa locuitorii din Transilvania că "nu venise ca vrăjmaş, ci ca ocrotitor al ţării. Din această pricină fiecare să-şi vadă de treabă şi să nu ţină seama că el pornise la război, ba chiar dacă ostaşii lui şi-ar face de cap prin silnicii, să fie prinşi şi trimişi la el ". Despre acest gest al fostului domn Georg Kraus scria că "asigurarea lui Rákóczi despre oastea sa, putea să şi-o păstreze pentru el, deoarece cu toată această asigurare s-au făcut astfel de hoţii şi jafuri, încât mulţi bieţi nobili, bărbaţi şi femei, precum şi alte suflete nevinovate pot da mărturie despre aceasta, îndeosebi cei din Câmpia Transilvaniei şi din ţinutul Clujului, unde au opărit şi zdrobit capetele bieţilor oameni de rând şi nobili ca să mărturisească unde aveau ceva ascuns".[147] Moartea lui Gheorghe Rákóczi al II-lea (1660) nu a pus capăt disputei. Partizanii săi grupaţi în jurul lui Ioan Kemény au continuat lupta împotriva lui Acaţiu Barcsai, incendiind şi distrugând localităţile care-l susţineau pe acesta. Printre aşezările care au suferit a fost şi târgul Făgăraş, unde numai cu prilejul unui atac au ars cel puţin 48 de case . Petru Rétyi, la sfârşitul jurnalului său, nota cu tristeţe că din cauza asediului i-au murit trei copii, doi gemeni nou născuţi şi un băieţel de câteva luni.[148]

Asemenea lupte interne erau frecvente în Moldova în prima jumătate a secolului, în timpul urmaşilor lui Ieremia şi Simion Movilă, ori a confruntărilor boierimii cu domni ca Ştefan Tomşa (1612-1615), Alexandru Iliaş (1631-1633). În timpul domniilor din Ţara Românească ale lui Alexandru Iliaş (1616-1618) şi Leon Tomşa (1629-1632), boierimea s-a răsculat împotriva domnilor. Pe lângă execuţiile numeroase din rândul boierilor luptele au afectat şi locuitorii simpli ai ţării. "Letopiseţul cantacuzinesc" descrie cum după ce armata domnului a fost respinsă de boierii ce s-au apărat la Tismana "întorcându-se oştile înapoi, prădat-au ţara

---

146. Ibidem, p.621.

147. G. Kraus, Op. cit., p.297.

148. Rétyi Peter naploja (1645-1674), [Jurnalul lui Petru Rétyi (1645-1674)], Bucureşti, 1983, p.43, 97.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

despre aceea parte cum au fost mai rău."[149]

Familia era incredibil de sensibilă în fața acestor evenimente. Analiza unei conscripții militare de la 1642 din scaunul Arieș, scaun format din 21 de sate și târgul Vințul de Sus, în care se specifica vârsta băieților, demonstrează acest lucru. În momentul înregistrării erau 778 de băieți între 0-11 ani, ceea ce duce la concluzia, că în anii 1631-1642, s-au născut în medie 64.8 băieți/an. În realitate, orientându-ne după repartizarea pe grupe de vârstă, constatăm că s-au născut anual între 47 și 82 de băieți. Anii cu numărul cel mai mic de fii născuți într-o familie erau: 1633 (50 de fii), 1635 (50 de fii), 1636 (50 de fii) și 1638 (52 de fii). Aceşti ani coincid cu foamete, epidemii de ciumă, ierni geroase, veri cu inundații ori excesiv de secetoase (1633-1635, 1638)[150] precum și cu luptele pentru domnie dintre Gheorghe Rákóczi I și Ștefan Bethlen (1636). Datorita acestui război locuitorii scaunelor au fost mobilizați iar intervenția turco-tătară a determinat "mare bâjenie" în țară.[151]

Violența care însoțea schimbările politice a marcat mentalitatea perioadei. Radu Popescu, descriind venirea la domnia Țării Românești a lui Gheorghe Duca, în 1674, povestea cum s-au adăpostit boierii și "oamenii cei proști iar fugiți pen pădure, pen munți" pentru că se răspândise vestea că tătarii vor să robească țara.[152] O situație similară a fost relatată și de Georg Kraus. La 1658 locuitorii din satele Nucet și Hosman s-au speriat de solia otomană care trebuia să-l investească domn pe Acațiu Barcsai, crezând că sunt dușmani.[153] Teama era justificată deoarece, veniți chiar și ca aliați, otomanii și tătarii prădau țara și răpeau locuitorii.

În iarna 1674-1675, de frica turcilor, domnul Moldovei Dumitrașco Cantacuzino a permis iernarea tătarilor între Prut și Nistru până la apa Jijiei. Pentru locuitori a fost o povară aprovizionarea tătarilor care "nu mânca ...ce mânca gospodarii, ce mânca tot carne de vacă și de oaie, de nu-i pute să-i biruiască cu hrană...Mânca tot, și pâne și dobitoc, s-au jăcuit tot pân' la un cap de ață".[154] Încununarea silniciilor după cum subliniau deopotrivă și Ion Neculce și Mihai Cantacuzino era "încă pe la unele locuri și robie de muieri, fete și de copii: pe unii de față, pe alții în ascuns".[155]

---

[149]. Istoria Țării Românești, 1290-1690, Letopisețul cantacuzinesc, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p.98.

[150]. P. Cernovodeanu, P. Binder, Cavalerii Apocalipsului, București, 1993, p.81-83.

[151]. G. Kraus, Op.cit., p.96

[152]. Radu Popescu, Op. cit., p.158.

[153]. G. Kraus, Op. cit., p.275

[154]. I. Neculce, Letopisețul Țării Moldovei, în "Opere", ed. G. Strempel, București, 1982, p.239.

[155]. M. Cantacuzino, Genealogia Cantacuzinilor, ed. de N. Iorga, București, 1902, p.39; I. Neculce, Op. cit., p.239.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Urmarea jafurilor şi abuzurilor tătarilor şi otomanilor au fost refugierile masive ale populaţiei spre zone mai ferite ale ţării. Pentru limitarea mişcării migratorii au fost adoptate de Mihai Viteazul şi de Miron Barnovschi, în Ţara Românească şi în Moldova, legi prin care ţăranii aserviţi erau legaţi de glie şi astfel, implicit, se consolida şi aici dreptul stăpânilor de a-i readuce.[156] În Transilvania, legislaţia care reglementa posibilităţile de mişcare ale iobagului a fost creată în secolul al XVI-lea şi în primii ani ai secolului al XVII-lea. Deşi după 1547 se reda dreptul de strămutare, în fapt acest lucru era tot mai greu de realizat.[157] Stăpânul avea dreptul de a-şi căuta şi readuce iobagii şi descendenţii lor pe linie masculină şi după decenii. Un exemplu în acest sens era acţiunea lui Mihai Apafi din 1667-1668 de a readuce iobagii fugiţi în timpul războiului din 1658-1660.[158]

Crizele politice care amplificau dificultăţile unui secol plin de calamităţi naturale au amplificat procesul de aservire. Numeroase acte din timpul lui Radu Şerban erau de fapt acte de întărire ale unor proprietăţi cumpărate "pre foametea cea mare", când locuitorii se vindeau rumâni împreună cu proprietăţile lor.[159]

Datorită frecvenţei mari a crizelor politice şi existenţei unor zone mai expuse în calea armatelor populaţia a manifestat două tendinţe. Pe de o parte, marea majoritate a locuitorilor reveneau la casele lor şi începeau refacerea lor, pe de altă parte, cei din zonele de margine, de pildă, tindeau să le părăsească retrăgându-se în locuri mai adăpostite.

Despre prima tendinţă se găsesc multe mărturii în izvoarele interne şi în relatările călătorilor străini. G. Kraus amintind evenimentele din 1658 scria că românii din Nucet au revenit repede şi au început lucrarea ogoarelor, fiind "încă foarte mânioşi din pricina pârjolirii satelor lor".[160] Evlia Celebi cu prilejul relatării călătoriei sale din 1667 surprindea acest proces de refacere continuă la care erau supuse aşezările româneşti din cele trei ţări. Autorul remarca rapiditatea reconstrucţiei, dar şi imposibilitatea de depăşi un anumit nivel al confortului şi al nivelului de trai în acest împrejurări. Astfel, despre Bucureşti scria că avea "case acoperite cu stuf sau şindrilă, majoritatea fiind joase şi încăpătoare. Sunt puţine încăperi zidite din piatră, deoarece, ghiaurii de aici răsculându-se la fiecare şapte opt ani, tătarii şi osmanlâii dau foc acestui oraş şi tot în anul acela ei îşi fac case joase şi utile." Concluzia lui

---

156. C. Giurescu, Legătura lui Mihai Viteazul, în "Studii de istorie", ed de D.C. Giurescu, Bucureşti, 19[illegible], p.328-336; DRH, A, XIX, nr. 288, 289, 291; p.390-395 ; Şt. Ştefănescu, Istoria românilor, de la Mihai Viteazul la Constantin Brâncoveanu, Bucureşti, 1996, p.59.

157. Şt. Ştefănescu, Op. cit., p.32

158. Urbariile Ţării Făgăraşului, vol. II, ed. de D. Prodan, Bucureşti, 1976, p.342-345, 398-440.

159. DIR, B, veac XVII, vol.I, Bucureşti, 1951 p. 58, nr. 73.

160. G. Kraus, Op. cit.,p.275.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

referitoare la aspectul general al gospodăriilor era că "tătarii şi osmanlâi le ruinează oraşele, grădinile şi viile, încât ele nu sunt de lăudat, iar viile care se găsesc produc struguri acri".[161] Coroborarea cu datele urbariale din anii 1663-1666 de pe domeniul Gilău (vezi tabelul IV.2.3) confirmă temeinicia acestor observaţii.

Tabelul IV.2.3.

DEZVOLTAREA DEMO-ECONOMICĂ A FAMILIILOR DE PE DOMENIUL GILĂU ÎNTRE 1663-1666

		1663	1666
Nr. aşezări		13	12
Nr. familii		289	299
Nr. familii/aşez.		22.2	24.9
Nr. fii/fam nucleare		1	1.2
Situaţia economica a			
familiilor nucleare	boi	2	2
(nr./familie)	vaci	2	2
	oi	11	11
	porci	1.6	3.2

Refacerea a fost însoţită şi de schimbări structurale. Astfel, pe domeniul Gilău, la 1666, dintre cele 14 familii extinse, 12 erau alcătuite din fraţi. De altfel, fenomenul răspândirii familiilor extinse formate din fraţi în detrimentul celor compuse din părinţi şi copii era prezent în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi pe alte domenii, ca de exemplu Porumbac. Cu siguranţă era una dintre consecinţele pe plan demografic ale războiului lung şi sângeros de la sfârşitul deceniului al şaselea.

Cea de a doua tendinţa, conform căreia locuitorii se "retrăgeau" în regiuni mai apărate este demonstrată de datele din Anatefterul lui Constantin Brâncoveanu întocmit între anii 1694-1702.[162] La momentul respectiv, cea mai rară populaţie contribuabilă era în judeţele Olt 2.5%, Teleorman 3.8%,

[161]. Călători străini, vol. VI, p.716.

[162]. Anatefterul - Condica de porunci a vistieriei lui C. Brâncoveanu, ed de Dinu C. Giurescu, în "Studii şi materiale de istorie medie", vol. V, 1962, p.353-493.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Buzău 4%, Dolj 4.4%, Vlașca 4.4%. Toate se aflau la granița sudică și răsăriteană a Țării Românești, fiind expuse atacurilor turco-tătare. Spre deosebire de acestea, județele Prahova, Ilfov, Gorj, Mehedinți, Vâlcea, Gorj, Râmnicu Sărat aveau fiecare între 7.5% și 9.5 % dintre locuitorii birnici ai țării.

Insistând atât de mult asupra impactului războaielor asupra oamenilor și familiilor lor, putem lăsa impresia că doar această latură a politicului afecta locuitorii. Este o imagine incompletă desigur. În timp de pace domnul se preocupa de familiile supușilor săi. În Transilvania, în condițiile în care unitatea impozabilă era familia, domnia acorda o atenție deosebită acesteia. Măsurile aveau în vedere deopotrivă țărănimea aservită și cea liberă. Prin statutele localităților sau ale unor unități administrativ teritoriale, care trebuiau aprobate de principe, se impunea tipul de familie. Astfel, în statutele Țării Făgărașului de la sfârșitul secolului al XVI-lea, se prevedea ca tinerii căsătoriți să-și întemeieze gospodării proprii care beneficiau de o scutire de obligații pe o perioadă de trei ani.[163] Scopul măsurii era de a obține încă o familie de contribuabili, dar și de a lăsa timpul necesar unei familii iobăgești ca să-și creeze și să consolideze o gospodărie, element esențial pentru a-o motiva să nu plece și să fie capabilă să se achite de obligațiile economice ce-i reveneau.

Acest lucru explică de ce Stan Oncia din Comana, pentru a rămâne în familie extinsă cu fratele său, l-a mituit cu 3 florini pe provizorul Ștefan Deac.[164]

Aceleași rațiuni i-au condus pe domnii Țării Românești și Moldovei să creeze slobozii și să apere gospodăriile celor aserviți. Dimitrie Cantemir scria că țăranii aserviți nu pot fi vânduți în afara satului în care s-au născut, iar dacă "vinde toată gospodăria împreună cu țăranii aceea vânzare este socotită bună și în deplină formă".[165]

Nu același lucru se poate spune despre robii țigani și tătari. În cazul acestora, erau vânduți separat membrii aceleiași familii. Doar în a doua jumătate a secolului al XVIII lea, prin hrisovul lui I. Teodor Calimah (1759), se punea problema respectării integrității familiilor lor.[166]

Instrucțiunile principilor, care erau modele și pentru nobilime, cereau din partea provizorilor corectitudine, pentru ca astfel să fie împiedicată fuga țăranilor. Actele dietei, tratatele semnate între domnii celor trei țări românești

---

[163]. D. Prodan, Iobăgia în Transilvania secolului al XVI-lea, vol.II, București, 1968, p.16.

[164]. M.O.L., F 234, 106/fasc. 455

[165]. D. Cantemir, Descrierea Moldovei, ed. Gh. Guțu ș.a., București, 1973, p. 299

[166]. Instituții feudale din țările române. Dicționar, ed. N. Stoicescu, O. Sachelarie, București, 1988, p.411-412.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

puneau la modul cel mai serios în discuţie problema emigrărilor. Domnii se obligau reciproc să-şi restituie fugarii.[167]

În condiţiile în care principiul masculinităţii era dominant în Ţara Românească, domnia era cea care acorda fetelor dreptul de a participa la moştenire. Acest procedeu era foarte des întâlnit în secolele XV-XVI, plătindu-se domniei darea calului.

În Transilvania secolului al XVII-lea, începând cu Gabriel Bethlen, se exercita un control foarte sever asupra familiilor ţăranilor liberi cu obligaţii militare. Bărbaţii din scaunele secuieşti erau anual chemaţi la verificare. Cu acest prilej, trebuia să se declare şi numărul, şi uneori şi vârsta fiilor lor. Boierilor făgărăşeni, periodic, li se solicitau actele ce le justificau libertăţile. În momentul în care nu puteau prezenta echipamentul corespunzător gradului militar ori actele ce confirmau libertăţile, erau scăzuţi cu toată familia din ierarhia socio-militară, putând fi asimilaţi iobagilor.

În cazul familiei aristocratice amestecul domniei adesea era direct. Domnia controla căsătoriile boierilor. Dimitrie Cantemir justifica acest lucru prin teama de a nu se crea astfel alianţe politice între "mai multe neamuri de boieri împotriva voinţei domnului".[168] "Genealogia Cantacuzinilor" îl prezenta pe Nicolae Mavrocordat "ca unul ce şi într-acestea se amesteca, de nu lăsa nici cununia la voia învoiţilor". El interzisese Mariei, fiica lui Iordache Cantacuzino şi deci nepoata postelnicului Constantin Cantacuzino, să se recăsătorească cu un grec. Când ea a fugit, a fost prinsă şi cununată cu sila, "fără voia ei după vistierul Constantin Ramadan, cu care Maria , măcar că cu sila se măritase , dar cu toate acestea, el fiind om bun, de cinste şi de bun neam, a trăit ea cu dânsul prea bine."[169]

Aceste intervenţii brutale puteau avea şi un final dramatic, mai ales când se exercita asupra unei adolescente ca Maria, fiica lui Ştefan Brâncoveanu şi nepoata domnului Constantin Brâncoveanu. Trebuia să se căsătorească cu fiul lui Mihai Racoviţă, dar acelaşi domn Nicolae Mavrocordat, de teama unei alianţe între Brâncoveni şi Racoviţeşti, a obligat-o să se mărite cu clucerul Constantin Alexianu "din pricina aceasta, numita Maria, bolnăvindu-se de oftică curând a şi murit fără urmaşi"[170]

Teama era într-o oarecare măsură justificată pentru că nunta în sine era un prilej de întâlnire şi sfat. De exemplu, în 1700, atunci când Constantin Duca punea dări grele pe ţară "a-ndeşi ciferturile ce le scoasă Antohi-vodă:

---

[167]. A. Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, vol .IX, Bucureşti, 1937, p.184-191, 343-344, nr.155, 266.
[168]. D. Cantemir, Op. cit., p.315
[169]. M. Cantacuzino, Op. cit, p.359.
[170]. Ibidem, p.51

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din patru dederă opt într-un an şi oamenii începură a să spărie şi a fugi şi pe mazili a-i îngreuna cu dăjdi grele şi desă şi pe Bogdan (Lupul, hatman - n.n.) şi pe Iordachi (Ruset, mare vistiernic - n.n.) totdeauna trimite la dânşei, de le lua împrumuturi mari, pungii de bani, şi-napoi nu le mai dede nimic" la nunta copiilor lui Iordache Ruset şi Vasilă Gavriliţă "feci sfat...ce vor feci să se poată mântui de acest domn, că nu mai pot rădica nevoile".[171]

Apoi, alianţele de familie obligau la solidaritate. Neculce arăta cum Şerban Cantacuzino a fost iertat de Gheorghe Duca pentru că "să pune doamna şi cu fratele doamnei Lupaşco spătarul, fiindu-i cumnat lui Şerban, de-i scot capul" Murind Lupaşco spătarul Şerban Cantacuzino a fost nevoit să fugă "că n-are cine să mai pune pentru dânsul"[172] De asemenea, Iordache Ruset a ieşit după doi ani din închisoarea de la Kiev "numai au avut noroc şi parte de Brâncoveanul-vodă, că-i era cuscru şi au stătut tare pentru dânsul la Poartă".[173]

Alianţa se menţinea chiar şi în condiţiile destrămării rudeniei. Astfel despre Mihai Racoviţă se spunea că s-a bucurat de încrederea lui Antioh Cantemir şi după ce n-au mai fost cumnaţi.[174] Mihai Racoviţă fusese căsătorit cu Safta, sora domnului.

Încălcarea obligaţiilor ce decurgeau din rudenie era rău văzută de contemporani. Ion Neculce îl critica pe Iordache Ruset când s-a ridicat împotriva lui Dimitrie Cantemir, scriind că gestul era neaşteptat, deoarece domnul l-a slobozit din închisoare "şi apoi ş-au dat şi o nepoată de soră după un fecior a lui, anume Constantin, şi l-au pus şi paharnic mare, fiind încă copil, nu de vârstă la boierie."[175]

Din relatarea lui Neculce se vede cum înrudirea cu familia domnească însemna pe lângă fidelitatea faţă de domn şi ascensiune în ierarhia politică. Constantin Ruset, deşi foarte tânăr, ajunge într-un timp foarte scurt paharnic mare. Situaţii similare au fost şi în cazurile lui Vasile Lupu, Gheorghe Duca, Mihai Racoviţă sau a lui Iordache Creţulescu. Acesta din urmă "fiind încă scăpătat, tânăr şi fără părinţi l-a luat Constantin Brâncoveanu voevod ginere.... Îndată ce Brâncoveanu a măritat pe fie-sa domniţa Safta cu numitul Iordache Creţulescu, întâi l-au făcut mare cămăraş, apoi postelnic."[176]

Domnii supuneau persoana şi familia lor raţiunilor politice. În acest scop prin căsătoriile lor ale copiilor, fraţilor şi nepoţilor urmăreau

---

171. I. Neculce, Op. cit., p.418-419
172. Ibidem, p.251.
173. Ibidem, p. 557
174. Ibidem, p.403-404.
175. Ibidem, p.558.
176. M. Cantacuzino, Op. cit., p.371.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

consolidarea domniei şi realizarea unor alianţe politice.

Antioh Cantemir, când voia să încheie o înţelegere cu Constantin Brâncoveanu, dorea pecetluirea ei prin căsătoria cu una dintre fiicele domnului muntean. Neîncheierea tratatului a făcut ca nici alianţa matrimonială să nu se înfăptuiască şi Antioh şi-a ales doamnă o fată de boier din Moldova, fata logofătului Dumitraşco Ceaurul, anume Catrina".[177] Astfel, dacă nu a fost posibilă prin căsătorie consolidarea externă a domniei, atunci s-a încercat realizarea acestui lucru în interiorul ţării.

O căsătorie era şi semnul unei orientări politice. Constantin Duca, imediat ce a venit la domnie, şi-a măritat sora, pe domniţa Ileana, cu Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin. Acest gest era expresia orientării politice împotriva Ruseteştilor, cealaltă mare familie boierească din Moldova. Cel mai grăitor exemplu era căsătoria fiicei lui Şerban Cantacuzino, Smaranda, cu Gheorghe Băleanul, fiul lui Ivaşco Băleanul, şeful grupării boiereşti adverse. Căsătoria acesta trebuie să fi avut o deosebită valoare simbolică. Prin ea se dorea să se marcheze sfârşitul conflictului dintre cele două fracţiuni boiereşti rivale din Ţara Românească. Contemporanii au şi perceput-o aşa. "Letopiseţul Cantacuzinesc" scria despre gestul lui Şerban Cantacuzino de a-şi da fata după fiul adversarului său politic: "cât s-au mirat şi mare şi mic de acest lucru ce au făcut Şerban Vodă. Şi toţi se bucura şi-l fericea pentru marea înţelepciune ce i-au dat Dumnezeu."[178]

Înrudirea cu domnul nu asigura permanent protecţie. Gheorghe Duca l-a decapitat în cea de a treia domnie pe vistiernicul Vasile Gheuca, deşi "fost-au giupăneasa Gheucăi vara primare cu doamna Ducă-i vodă, Nastasie, dar nemic nu i-au putut folosi."[179]

Boierimea era deranjată de aceste intervenţii din partea domnilor în viaţa lor şi a copiilor lor. Tinerii obligaţi la căsătorii fără voie sufereau, aşa cum deja s-a văzut, iar părinţii încercau să aranjeze viitorul copiilor lor fără ştirea domnului. Ilie Cantacuzino, vistiernicul lui Antioh Cantemir, cerea ajutorul lui Iordache Cantacuzino, cuscrul lui Brâncoveanu, "să stea să-i logodească o fată a lui Ilie c-un fecior a Brâncoveanului, pe taină, să nu ştie Antioh-vodă nemica".[180]

Cu tot rolul deosebit al raţiunilor politice în aranjarea unor căsătorii pentru copiii lor, pe părinţi uneori îi preocupau şi calităţile partenerilor aleşi. Gheorghe Duca după ce şi-a logodit, în 1681, fata, pe Catrina, cu Ştefan, fiul lui Radu Leon, aflând că acesta era "grozav la faţă" a încercat să obţină, dar

---

177. Neculce, Op. cit.,p.381-382.
178. Letopiseţul Cantacuzinesc, p.185.
179. Neculce, Op.cit., p.261.
180. Ibidem, p.469.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fără succes, anularea logodnei mergând până la divanul împărătesc de la Constantinopol.

În cazul de mai sus se vedea și amestecul otoman în viața de familie a domnilor din Țările Române în secolul al XVII-lea. Aliațele matrimoniale ale domnilor din Țările Române erau urmărite cu atenție de Poartă, dacă ținem seama de faptul că ei trebuiau să aibă acceptul sultanului pentru căsătoria lor și a copiilor lor. Astfel Miron Costin scria despre Vasile Lupu că a obținut dreptul de a o lua de soție pe Ecaterina Cercheza cu bani, "nu din voia turcilor". Referitor la căsătoria fiicei domului, Maria, cu nobilul polonez Janus Radziwill, același cronicar nota că s-a făcut "nu fără grije despre Împăratul turcilor".[181] Iar după căsătoria Ruxandrei, cealaltă fiică a lui Vasile Lupu, cu Timuș Hmielnițchi, fiul vestitului hatman cazac Bogdan Hmielnițchi, "Vasile vodă au rămas îndată la prepusuri la turci, pentru urât numele cazacilor la dânșii și la megiași".[182]

De altfel și în interiorul țării, datorită semnificației lor politice, deciziile în chestiunile matrimoniale ale familiei domnești depășeau puterile domnului, ele fiind supuse sfatului domnesc. De exemplu, despre căsătoria Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu Janus Radziwill scria Miron Costin: "Și multă vreme s-au frământat acest lucru în sfat."[183]

Intervenția în familia boierească în momentul întemeierii acesteia era doar un început al amestecului domniei. Domnul se considera dator să ofere protecție familiei unui boier care aflat în slujba sa a decedat. La moartea postelnicului Drăghici Cantacuzino, domnul țării, Radu Leon, trimitea celor trei fii ai acestuia o scrisoare ca "să mă știți în locul răposatului părintelui vostru, purtându-vă de grijă". Pe fiul cel mai mare al dregătorului, Pârvu, cu acest prilej, l-a făcut postelnic scriind că "te miluiesc cu slujba tatălui tău". De asemenea, prin hrisovul său, "până ce vor crește toți și se vor căsători...să fie de toate dările în pace, ca să se întărească și să se adauge, ca să poată fi și ei de treabă și de folosul țării".[184]

Domnul decidea asupra averii boierilor din țară. El le confirma și reconfirma proprietățile și, în cazul în care boierii nu-i erau credincioși, învinuindu-i de hiclenie, putea să le confiște. Acestea puteau fi redobândite datorită bunăvoinței unui alt domn ce-i urma. Astfel Gaftona, văduva lui Nebojatco logofăt, care fusese învinuit de trădare de către Alexandru Iliaș și, sub acest pretext, și-a pierdut averile, redobândea satul Vlădeni, în timpul lui Miron Barnovschi.[185] Satul fusese cumpărat de Gaftona și soțul ei, deci nu

---

[181]. M. Costin, Opere, ed. P.P.Panaitescu, București, 1958, p.121.
[182]. Ibidem, p.135.
[183]. Ibidem, p.120.
[184]. M.Cantacuzino, Op. cit., p.99.
[185]. DRH, A, vol.XIX, București, 1969, p.173-174, nr.143.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fusese moştenirea lui Nebojatco şi astfel doar proprietatea sa. În ciuda faptului că aparţinuse amândurora, satul menţionat fusese confiscat de domnie pentru vina unuia dintre ei.

Modul în care domnul dispunea de bunurile boierilor era şi mai interesant în cazul lui Ştefan Tomşa. În timpul primei sale domnii, în urma revoltei boierilor din 1615, confiscă averile multora dintre ei. În cea de a doua domnie (1621-1623) îi iartă şi unora dintre ei, ca de exemplu Lupul logofăt şi cumnaţii săi Gheorghe şi Ion fii fostului stolnic Ştefan Prăjescu, fostul comis Vorăntar, le dă înapoi satele şi moşiile.[186]

Bunul plac al domnului faţă de familiile boierilor uneori mergea mult mai departe. Miron Costin scria despre Vasile Lupu că "singur domnul Vasilie vodă cu silă a câteva case de boieri , luându-le fetele peste voia părinţilor la ţietorie".[187] Comportamentul domnului era urmat de nepoţii şi de copii săi, domnul tolerând batjocorirea familiilor supuşilor. Astfel "nepoţii lui Vasilie vodă ca mai mare sile făceau, luându băieţii oamenilor în silă la curvie".[188] Peste câteva decenii, Neculce pomenea de fiii lui Antonie vodă Ruset (1675-1678) care "fără frică înbla prin ţară, cu mulţi feciori de mazâli...de lua femeile şi fetele oamenilor cu sila, de-şi râdea de dânsele, ce nu numai a oamenilor proşti, ce şi a oamenilor de frunte ".[189]

În concepţia contemporanilor, acest comportament al domnilor atrăgea pedepsea divină, dar şi pe cea din partea celor supuşi la umilinţe. Miron Costin, în concluzie la silniciile lui Vasile Lupu şi ale nepoţilor săi, nota: "care toate fapte mai pe urmă s-au arătat cu mare osândă", iar Neculce descria cum Antonie Ruset fusese pârât "pre tare" de boieri la Poartă, iar când a fost slobozit, după ce a plătit o mie de pungi, venind spre casă vedea că-i ardea gospodăria "şi-i ard şi puţinele bunuri rămase".

Femeile care-şi apăreau cinstea în faţa silniciilor unor domni se bucurau de o deosebită admiraţie din parte contemporanilor. Georg Kraus o considera pe soţia unui spiţer din Sibiu drept a două Lucreţie. Aceasta era o femeie foarte frumoasă, care cu preţul vieţii şi-a apărat cinstea în faţa lui Gabriel Báthory.[190]

În cazurile în care boierii erau învinuiţi de trădare, domnia nu se limita la confiscarea bunurilor şi pedepsirea celui vinovat, ci ura sa se revărsa asupra întregii familii. Poate cel mai impresionant exemplu a fost cel al familiei serdarului Mihai Drosul. După uciderea sa în 1679, din porunca lui

---

186. DIR, A, veac XVII, vol.V, Bucureşti, 1957, p.79-81, nr.107, 109.
187. M. Costin, Op.cit., p.120.
188. Ibidem, p.120.
189. I. Neculce, Op. cit., p.256.
190. G. Kraus, Op. cit., p.19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Șerban Cantacuzino, pe fiul său Ianc "tânăr săracul, la ocnă și legat, l-au slobozit într-o ocnă pustie: acel sfârșit au luat ticăitul....Mai avea o fată Drosul, ci pentru ca să-i stingă neamul lui și pe aceea o au omorât, trimițând (domnul - n.n.) nește seimeni, hoți de ai lui ".[191]

Aproape la fel de sângeros s-a purtat și Gheorghe Ștefan cu frații și nepoții lui Vasile Lupu. Cei doi frați ai fostului domn au pierit după ce au fost închiși de Gheorghe Ștefan.[192] Iar despre nepoți Miron Costin relata: "Și întâi pre Ștefăniță păharnicul, feciorul lui Gheorghie hatmanul, încă la Suceava i-au tăiat capul, apoi pe Alexandru păharnicul și pe Enachie comisul, feciorii lui Gavril hatmanul, nepoții lui Vasilie vodă, cu mare munci i-au omorât în Buciuleşti".[193] De asemenea, pe frații Toma și Iordache Cantacuzino i-a torturat până i-a jefuit "de tot ce au avut și sate și haine și odoară și haine și bucate și bani gata noăozăci de mii de galbeni de aur ungureşti".[194]

Exemplele ar putea continua din toate Țările Române. "Letopisețul cantacuzinesc" relata cum, după uciderea postelnicului Constantin Cantacuzino în 1663, din ordinul lui Grigore Ghica, au fost prinși copii, ginerii și rudele acestuia și bătuți și torturați.[195]. Când domnul a fost pârât de boieri pentru uciderea postelnicului "ș-au răpezit Gligorie-vodă oamenii săi înainte...de au prinsu pe giupâneasa lui Șerban (Cantacuzino, fiul postelnicului și viitorul domn - n.n.) și pe celelalte a celorlalți boieri de le-au închis la seimeni. Și după ce au mărs la București, Gligorie vodă îi tot bătea ș-i căznie pe acei boieri și pe giupânes<e>".[196]

După executarea lui Hrizea, vistiernic în timpul lui Șerban Cantacuzino, "jupâneasa dar și copii rămânând în sărăcie iar nu i-au lăsat în odihnă", urmărindu-i și cerându-le banii.[197] În Moldova, după executarea fraților Costin, au fost închiși fiii lui Miron Costin împreună cu fiii altor boieri.[198]

Aceste acțiuni au impresionat pe cronicarii contemporani, ei relatând adesea în amănunte cele întâmplate. Au avut un ecou puternic dacă ținem seama de faptul că întâmplările dintr-o țară au fost preluate și de autori din altă țară. Un exemplu în acest sens era cuprinderea de către Ion Neculce în

---

[191]. Radu Popescu, Op. cit.,p.176; N. Stoicescu, Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII, București, 1971, p.172.
[192].Stoicescu, Op. cit., p.378.
[193]. M. Costin, Op. cit., p.168.
[194]. Neculce, Op. cit.,183-184.
[195]. Letopisețul Cantacuzinesc, p.166.
[196]. I. Neculce, Op. cit., 204.
[197]. Radu Popescu, Op. cit., p.175.
[198]. I. Neculce, Op. cit., 327.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

letopiseţul său a celor pătimite de soţia lui Şerban Cantacuzino şi de celelalte boieroaice, în 1672, la revenirea lui Grigore Ghica.

Georg Kraus, contemporan cu Mihnea a III-lea, pe lângă descrierea multor amănunte legate de copilăria şi viaţa acestuia relata îngrozit cum "îi ucise în chip jalnic şi cu mare cruzime, împreună cu soţiile lor " pe vreo 10-15 boieri "bănuiţi că nu ţin cu Rákóczi şi că sunt legaţi de Poartă".[199]

În Moldova, experienţe asemănătoare s-au repetat în timpul celei de a treia domnii a lui Gheorghe Duca (1678-1683), care pentru a obţine sumele cerute îi închidea pe boieri şi pe jupânesele lor şi-i tortura.[200]

Pentru boierii din Ţara Românească şi din Moldova şi pentru familiile lor cele mai grele perioade, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, au fost domnia lui Mihnea al III-lea (1658-1659) în sudul Carpaţilor şi cea dea treia domnie a lui Gheorghe Duca (1678-1683), la răsărit de munţi. Despre Mihnea al III-lea spun cronicile că, după ce ucidea boierii, tortura jupânesele până le lua toate averile.[201] Duca, de asemenea, tortura boierii şi soţiile lor până obţinea sumele solicitate.

Dorinţa domnilor de a pedepsi boierii care se opuneau politicii lor şi familiile acestora uneori putea depăşi graniţele ţării. Spre exemplu, dacă Constantin Cantemir nu l-a omorât pe Iordache Ruset, după cum ceruse Şerban Cantacuzino, atunci domnul muntean, în 1686, a încercat s-o prindă pe soţia marelui boier când se afla băjenită la Oituz de teama trupelor poloneze. Jupâneasa lui Iordache Ruset a reuşit să fugă singură, toate bunurile ei căzând în mâinile lui Şerban Cantacuzino.[202]

O altă categorie de familii urmărită de domn cu atenţie şi teamă a fost cea a foştilor domni. Chiar dacă nu erau membrii acestor familii închise şi torturate, ele erau supravegheate şi noul domn încerca să obţină de la ele averile. Printre aceste cazuri a fost cea a văduvei lui Şerban Cantacuzino. Constantin Brâncoveanu "o supăra pe doamna lui Şerban vodă cu feluri de feluri ş-a-i lua bani de pe unde era mistuiţi". Pentru ca să o păzească să nu fugă, domnul a pus "trei steaguri de lefegii moldoveni...de o păzi pe dânsa şi pe feciorul ei Gheorghe beizadea, la sat la Drăgăneşti".[203]

Dacă boierii reuşeau să fugă de pedeapsa domnului, atunci ura acestuia se revărsa asupra familiei şi chiar slujnicelor. În timpul lui Constantin Duca, învinuiţi pentru uciderea fraţilor Costin şi a altor boieri, hatmanul Bogdan şi Iordache Ruset au pribegit. În aceste împrejurări, domnul

---

[199]. G. Kraus, Op. cit.,p.293.
[200]. I. Neculce, Op.cit., p.264.
[201]. Letopiseţul Cantacuzinesc, p.138.
[202]. I. Neculce, Op.cit., p.316.
[203]. Ibidem, p. 322.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"au trimes la casele boiarilor celor fugiți de le-au luat tot ce-u găsit... .Și le aduseră și giupânesăli în Iași, și le prinde vătăji de-i mincie, și femeile și feteli slujnice din casă, le băte să spuie bani și odoară și haine mistuite și bucate ce-avuseseră."[204]

Miron Costin, contemporan cu executarea ucigașilor lui Gașpar Grațiani, consideră justă pedeapsa aplicată acestora, dar nu se putea opri să nu comenteze că, de fapt, tragerea la răspundere a soțiilor și mamelor celor vinovați contravenea legii: "Și cu lege direaptă le-au făcut aceia pedeapsă, numai munca ce au făcut fămeilor lor și îmmei lui Șeptilici pentru avuție, au fost peste pravilă, că pre legea direaptă, fecior pentru fapta părintelui, nice părinte pentru fapta fecioru-i de vârstă nu-i platnicu."[205]

Cu toate că domnii - ei înșăși proveniți, în secolul al XVII-lea, din rândul marilor boieri - știau că faptele lor contraveneau prevederilor legii, și probabil erau conștienți de dezaprobarea contemporanilor, orbiți de ură , de dorința de a-și impune autoritate în țară și de a-și procura sume cât mai mari de bani, extindeau pedepsele asupra întregii familii boierești.

În aceste condiții, cu bună dreptate, boierii din Țara Românească au crezut amenințările lui Constantin Șerban care le cerea să se lepede de Gh rghe Ghica, că de nu vine în țară și "nici pe boieri, nici pe femeile și nici pe c ii lor nu-i va cruța".[206]

La pedepsele domnești se adăugau și abuzurile altor boieri, care profitau de pierderea spijinului domnesc. Astfel când boierul Vodă banul a fost executat de Radu Mihnea pentru "rea vicleșie" o parte din satele acestuia au fost date de domnie unui anume boier Petru diacul. Acesta "au luat și țiganii jitelniței Velica (văduva lui Vodă banul - n.n.), și ai nepotului ei Radu, fără știrea domniei mele" scria într-un hrisov din 1616 Radu Mihnea, care restituia robii și cei cinci boi luați, de asemenea, de Petru în schimbul unor robi de ai lui Radu.[207]

Nici în Transilvania situația nu diferea. La 1610, Gabriel Báthory, la Sibiu, tortura "matroanele și femeile cele mai nobile și cinstite" ca să destăinuiască locurile unde au fost ascunse "comorile și giuvaerurile și să le predea".[208]

Peste câteva decenii, în 1659-1660, Gheorghe Rákóczi al II-lea, în timpul războiului acestuia cu Acațiu Barcsai, l-a prins și l-a închis în cetatea Chioar pe fiul fostului său sfetnic, Toma Bassa, care îl părăsise. Acesta

---

204. Ibidem, p. 352.
205. Miron Costin, Op.cit., p.75.
206. G. Kraus, Op.cit., p. 334.
207. DIR, B, veac XVII, vol.III, București, 1951 p.29-30, nr.24.
208. G. Kraus, Op.cit., p.9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

reușise să fugă în Țara Românească.[209] De asemenea, au fost prinse și întemnițate soțiile unor mari nobili aflați de partea lui Acațiu Barcsai, ca Francisc Prybek și Ioan Bethlen, viitorul cancelar al Transilvaniei.[210]

Exemplul domnului era urmat și de supuși. Ștefan Lazar, judele regal din Ciuc, partizan al lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, după ce a scăpat din închisoarea de la Gurghiu, ucide în mod bestial fiul și mama noului jude regal. "Îi dezbrăcă în pielea goală pe fiul noului jude regal, Ștefan Vereș, și pe mama lui și-i aruncă peste zidurile" cetății Micloșoara."[211]

Așa cum rezultă din sursele secolului al XVII-lea, în cele mai multe cazuri, prigoana soțiilor aristocrației era legată de dorința domnilor de a obține averile acestora. Setea de bani și lucruri de preț era atât de mare la unii dintre domni încât nu se dădeau în lături nici de la jefuirea propriu-zisă a unor familii. Ion Neculce povestea cum Dumitrașcu Cantacuzino, cu prilejul judecății dintre fii vornicului Chiriac Sturza și mama lor vitregă, află că văduvei i-ar fi rămas bani mulți după moartea vornicului. "Deci Dumitrașco-vodă cu meșteșugurili lor, au aflat unde erau banii și au trimis și i-au luat toți, și nemica nu li-au mai dat acestor boieri, nici lor nici maștihăi lor."[212]

Jupânesele astfel tratate de domni încercau să se apere pârându-i la Poartă. Așa au procedat și văduva lui Chiriac Sturza împotriva lui Dumitrașcu Cantacuzino și soțiile Cantacuzinilor care s-au judecat, prin 1672-1673, cu Grigore Ghica pentru abuzurile acestuia. Neculce scria "Și mai vârtos giupânesele lor (ale boierilor Cantacuzini - n.n.) îl părâia înaintea Divanului împărătescu, că li-au fost puindu-i pe giupânesie de au fost cărând var și piatră, împreună cu țiganii la curțile domnești."[213]

Răzbunărilor, torturilor, jafurilor domniei se puteau adăuga și alte nenorociri de pe unor confruntări sociale. Cronicile din Țara Românească amintesc de grozăviile petrecute în timpul răscoalei seimenilor. Pe lângă uciderile boierilor erau distruse și familiile și gospodăriile lor.[214] În Transilvania se știa că au fost omorâți "în chip jalnic" circa 32 de boieri. Apoi au fost ucise multe dintre femeile și copiii boierilor executați și, de asemenea, multe case au fost jefuite."[215]

În Moldova, Miron Costin descria cum "seimenii și dărăbanții și toți, preste toată țara lor și au abătut la casele boierești, cu arme fărămându-i

---

209. Ibidem, p.318.
210. Ibidem, p.320-327, 329
211. Ibidem, p. 370.
212. I. Neculce, Op.cit., p.292-293.
213. Ibidem, p.231.
214. Radu Popescu, Op. cit., p.113.
215. G. Kraus, Op.cit., p.177.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

înaintea ochilor giupăneselor şi cuconilor, făceau du răs pre multe locuri de fămeile lor, jecuind casele şi averea."[216]

Pericolele la care erau expuse familiile boiereşti din partea domniei ori datorită unor confruntări socio-politice explică grija aristocrației pentru adăpostirea acestora în împrejurări tulburi.

Boierii din jurul domnului îşi trimiteau soțiile şi copii împreună cu doamna țării să se adăpostească. Locurile de refugiu erau variate. Astfel, în 1650, când au năvălit tătarii, Vasile Lupu "au pornitu pre doamna prin frânturile codrilor".[217] În timpul luptelor cu Gheorghe Ştefan, jupâneasa aceluiaşi domn "şi cu alte soții de boieri se găseau în cetatea Suceava".[218] Înainte de ataca Polonia, Gheorghe Rákóczi al II-lea şi-a trimis soția şi fiul în cetatea Gherla.[219] Când au năvălit austriecii în Țara Românească, Constantin Brâncoveanu "au trimes pe doamna cu toate jupâneasele boiarilor la mănăstire la Brad, în județul Buzău".[220] În timpul asediului Vienei din 1683, de teama reacției otomane după înfrângere, o parte dintre boierii moldoveni şi-au adăpostit "giupânesele în Țara Muntenească cu doamna".[221]

Boierii care erau nevoiți să-şi urmeze domnul, lăsându-şi astfel acasă familiile, chiar trecând peste acordul acestuia revin pentru a-şi lua soțiile şi copii. Astfel, în 1672, când Petricei-vodă s-a refugiat în Polonia împreună cu boierii săi, după respingerea turcilor la Camenița, opunându-se rugăminții boierilor de a-i lăsa acasă ca să-şi ia familiile, logofătul Miron i-a răspuns: "Ori să fie voia mării-tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casăli să le ia tătarii."[222]

Adăpostirea familiei era deopotrivă problema domnului şi a boierilor. Din această cauză ea era discutată chiar în sfatul domnesc aşa cum s-a întâmplat chiar în ajunul bătăliei de la Stănileşti: "Deci aşea, unii dzice să dea în gios spre Fălciu şi doamna să o trimită pre Oituz. Alții dzice să o trimită spre Bârlad, alții spre Focşani, pân' se vor bate turcii cu moscalii, şi care parte a birui, cu aceia să ție. Şi au rămas să trimită pe doamna cu giupânesele la Oituz, iar boierii cu vodă spre Fălciu. Şi cum s-au tocmit acest lucru, au şi început a-şi răşchira casele lor, cine cum putea..."[223]

Frământările şi căutările erau justificate de faptul că nici un loc nu putea oferi un adăpost sigur. Suceava a căzut în mâinile lui Gheorghe Ştefan,

---

216. M. Costin, Op.cit., p.170
217. Ibidem, p.133.
218. G. Kraus, Op.cit., p.164.
219. Ibidem, p. 187, 194.
220. R. Popescu, Op.cit., p.190.
221. I. Neculce, Op.cit., p.273.
222. Ibidem, p. 233.
223. Ibidem, p.526.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care a luat prizonieră familia lui Vasile Lupu. Mănăstirile erau cucerite şi de armatele creştine, nu numai de cele păgâne. Astfel familia lui Iusip vistiernicul cerea la 15 decembrie 1601, reînnoirea privilegiilor pierdute "în zilele lui Mihai voevod când au lovit cu război toată țara noastră (Moldova - n.n.) şi au stricat sfintele mănăstiri".[224] Miron Costin despre modul în care s-au purtat cazacii lui Timuş Hmielnițchi la mănăstirea Dragomirna scria că după ce au jefuit pe "câți bieți negutitori era închişi acolea şi mulți den boieri, ruşinându căzacii fămei şi fete şi nu ca creştinii, ce mai mult decât păgânii s-au purtat cu aceia mănăstire"[225].

Nici cetățile nu puteau oferii siguranța. Astfel în 1685 "Tăiat-au atunce leşii pe doamna Rucsandra, fata lui Vasilie-vodă la cetate la Neamț şi pe o jupânească anume Andreşoaia".[226]

Alteori aristocrații sperau să-şi poată apăra familiile pe propriile lor domenii. Dintr-o scrisoare din 7 decembrie 1659 a lui Mihai Teleki, viitorul cancelar al Transilvaniei, către soția sa se vedea preocupare acestuia de a-şi aproviziona şi păzi familia în condițiile menționate. În acest scop, o anunța pe soția sa că-i trimite oameni, căruțe, i-a cumpărat fân, făină, unt, miere, arpacaş, linte, oțet şi peşte sărat.[227] Aceasta era situația când domnii şi boierii aşteptau un atac asupra țării.

În condițiile unui război antiotoman, dar poate mai frecvent datorită luptelor interne, aristocrații dintr-o țară românească pribegeau într-alta. Pentru boierii din Țara Românească şi Moldova un loc de refugiu era Transilvania. Aici s-au adăpostit boierii din Țara Românească care, în frunte cu paharnicul Lupu Mehedințeanu, nu au vrut să se supună lui Alexandru Iliaş în 1618.[228] La sfârşitul deceniului trei şi începutul celui următor aici s-au refugiat boierii, conduşi de Aga Matei şi aflați în conflict cu Leon Tomşa.[229] În a doua parte a veacului, Transilvania i-a adăpostit, pentru perioade diferite de timp, pe boierii implicați în conflictul dintre Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir[230], pe Toma Cantacuzino cu familia sa[231]. Aici au murit soția şi una dintre fiicele lui Iordache Ruset, pe când el era închis la Kiev.[232]

Rolul acesta al principatului din nordul Carpaților se va prelungi multă vreme, încât Mihai Cantacuzino, în "Genealogiile Cantacuzinilor",

---

[224]. DIR, A, 17, vol.1, București, 1952, p.26, nr. 40.
[225]. M. Costin, Op. cit., p.159.
[226]. I.Neculce, Op.cit.,p.310.
[227]. MOL, P.663, Miscelanea, pachetul nr.1, fond "Teleki család".
[228]. Letopisețul Cantacuzinesc, p.91.
[229]. Ibidem, p. 96
[230]. R.Popescu, Op. cit., p.194.
[231]. I.Neculce, Op.cit., p.603.
[232]. Ibidem p. 553.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

scria: "până astăzi scăparea pământurilor Valahiei este Brașovul și Sibiul"[233]. Aceasta nu excludea faptul că unii dintre boieri din Țara Românească să-și fi căutat refugiu în Moldova și invers. Astfel, în timpul lui Mihai Viteazul, un grup de boieri s-au refugiat la curtea lui Ieremia Movilă ori în timpul asediului Vienei, când se aștepta întoarcerea trupelor otomane și atacul polonez, multe familii boierești din Moldova au fugit în Țara Românească.[234]De asemenea, pentru boierii moldoveni Polonia a constituit, în secolul al XVII-lea, un loc de refugiu.

Ce semnificație avea pribegia pentru o familie boierească ?

În primul rând gospodăria și bunurile din țară erau părăsite, fără să existe certitudinea că vor fi vreodată recăpătate. Mai ales dacă motivul fugii era conflictul cu domnul, acesta confisca averile boierului și le dăruia altora. Boierii refugiați se puteau bucura de ospitalitatea și sprijinul aristocrației din țara unde se adăposteau. "Letopisețul cantacuzinesc" scria despre boierii care au pribegit în Transilvania, la 1630, că s-au bucurat de mare cinste din partea principelui Gheorghe Rákóczi I "și de la toții nemeșii".[235]

Era un prilej de cunoaștere a aristocrației dintr-o țară cu cea din cealaltă țară, de realizare a unor alianțe matrimoniale. Astfel a făcut Ivașco, fiul lui Pătru Ciuașul care era frate cu Gheorghe Bălanul. El fugise în timpul lui Gheorghe Duca în Moldova unde, spune un document din 1676, s-a căsătorit cu Safta, fiica Mariei, care la rându-i era fata lui Cârstian logofătul "ce o ținut Ionașco postelnicul fecioru Ghicăi vodă".[236]

De cele mai multe ori pribegia echivala cu sărăcirea familiei și chiar distrugerea ei. Ilina, soția lui Stroe logofăt, în 1653, în testamentul ei scria că din pricina seimenilor au fugit "numai cu trupurile; iar alt mult-puțin, ce-am avut eu și boierul meu Stroe Logofăt, ne-au luat tot și ne-au jăfuit și den București, și de pre la casele noastre de la țară, nimic nu ne-au rămas." În Transilvania trăia din mila "Craiului", Gheorghe Rákóczi al II-lea. Soțul ei fiind plecat cu principele "în țară cu oști" îl sfătuia pe fiul ei vitreg "a lua bani împrumut, de unde vor putea afla, să mă îngrijească acum la petrecania mea". Era tare săracă dacă nu avea nici cu ce se înmormânta și nici altceva de lăsat nepotului ei decât un rând de haine de femeie "să fie nevestei când se va însura".[237]

---

[233]. M. Cantacuzino, Op.cit., p. 102.

[234]. I. Neculce, Op.cit., p. 273-284.

[235]. Letopisețul cantacuzinesc, p. 96.

[236]. St. Greceanu, Genealogiile documentate ale familiei Brâncoveanu, vol. I, București, 1916, p.303.

[237]. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. IX, ediția I, București, 1905, p.549.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ca să trăiască familiile de boieri pribegi își vindeau satele din țară.[238] Pentru a cunoaște impactul pribegiei asupra unei familii, impresionant este documentul rămas de la Maria, care la 1616 era soția marelui comis Cârstea. În timpul lui Petru Cercel, fusese căsătorită cu postelnicul Petru Bidiviul, cu care a avut un fiu, mort timpuriu și o fiică, Neacșa. În scurt timp au fost nevoiți să pribegească în Transilvania, unde pentru a putea trăi și-a vândut zestrea: haine scumpe și toate ferecăturile de le-au zălogit și au vândut toate cununile lor de aur și lanțurile de aur, și gherdanele de mărgăritar și de aur și brățări scumpe și inele scumpe de aur și toate sculele și ferecăturile ca o fiică de boieri mari, numai dedinele ei nu le-au vândut, iar alte scule și ferecături și haine pe toate le-au cheltuit și mâncat în această pribegie." La scurtă vreme după ce au revenit a murit soțul ei, în timpul lui Mihnea Turcitul (1585-1591). Prin testament, i-a lăsat partea sa de moștenire drept recompensă pentru zestrea ei cheltuită în timpul refugiului. În deceniile următoare, fiind "în nevoi și bolnavă" și cu fiică bolnavă, a avut un lung șir de procese cu frații Buzești, care au emis pretenții asupra averii moștenite de la soțul ei. Buzeștii "au rămas de lege" și în timpul lui Mihai Viteazul și a lui Simion Movilă. Între timp, Maria s-a recăsătorit cu Cârstea spătar, care l-a urmat pe Simion Movilă când acesta s-a întors în Moldova. În Moldova au stat vreo opt ani, timp în care Neacșa, fiica Mariei, a murit după ce Cârstea "a făcut multă cheltuială pentru boala și nenorocirile ei". Revenită în țară, împreună cu soțul ei, iar se judeca cu Buzeștii, cu stolniceasa Sima, văduva lui Stroe, și iar domnia îi întărea proprietățile prin 1612-1613.[239]

Regimul nobiliar din secolul al XVII-lea, prin faptul că a apropiat boierimea și nobilimea de puterea politică, a deschis astfel și un lung șir de confruntări, adesea inimaginabil de crude, pentru putere. Pierderile generate de acestea au fost amplificate de cele datorate unor invazii străine, epidemii. Acestor elemente se adăuga paradoxul că deși boierimea și nobilimea conduceau *de facto* țara, ele erau la discreția unor domni deosebit de abuzivi, în ciuda faptului că proveneau din rândul aristocrației.

Factorii politici, în ansamblul lor, au contribuit la conturarea trăsăturilor particulare ale boierimii din Țara Românească și Moldova. Familiile lor erau mai mici decât cele pe plan european, nedepășind o familie medie din Țările Române ori de pe continent. Impactul deosebit al politicului se poate observa în tabelul IV.2.4, analizând situația demografică a familiilor boierești din prima și din a doua jumătate a secolului din Moldova și Țara Românească. Dacă se compară numărul mediu de fii, care au fost cuprinși cu aceeași rigoare în actele din ambele țări, se constată un nivel asemănător după 1650, când ambele țări se confruntau cu aceleași probleme politice:

---

[238]. DIR, A, veac XVII, vol.I, p.42, nr. 63; Ibidem, B, veac XVII, vol.I, p.35, nr. 42.
[239]. DIR, B, veac XVII, vol. II, p. 126-129, nr.129.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

deceniul șase lupta antiotomană, devastări tătărești și domniile lui Mihnea al III-lea și Gheorghe Duca, caracterizate prin represiuni foarte aspre. Diferențele la același indicator se manifestă pentru prima parte a secolului când Țara Românească, spre deosebire de Moldova, a fost prinsă într-un lung război antiotoman în timpul lui Mihai Viteazul și Radu Șerban și apoi în revoltele boierești. Analizarea și din perspectiva fetelor, presupune o serie de precauții, așa cum deja s-a arătat, deoarece în Moldova și Țara Românească guvernau legi diferite privitoare la dreptul de succesiune al femeilor. În timp ce în Moldova era egalitatea sexelor, în Țara Românescă bărbații aveau prioritate. Din această cauză, probabil, fetele nici nu apar în toate actele de succesiune, acte ce au stat adesea la baza reconstituirilor genealogice.

Structura internă a familiilor arată că numărul familiilor fără fii și cu un fiu, procentual, era mult mai mare în sudul Carpaților decât la răsărit de munți în primele decenii ale secolului (tabelul IV.2.5). Astfel, familiile cu 0-1 băieți în Țara Românească formau 63% și în Moldova 49.1%, confirmând ipoteza că la baza valorii mai mici a indicatorului fii/familie stau pierderile datorate unor împrejurări politice dramatice pentru aristocrația timpului.

Tabelul IV.2.4.

EVOLUȚIA DIMENSIUNII FAMILIEI BOIEREȘTI
ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

		1601- 1650	1651-1700	începutul sec. XVIII
Tara	Copii/fam.	2.6	2.7	2.9
Românească	Fii/fam.	1.4	1.8	1.7
	Fete/fam.	1.2	0.8	1.2
Moldova	Copii/fam.	3.1	3.4	
	Fii/fam.	1.7	1.9	
Fete/fam.		1.4	1.5	

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.2.5.

EVOLUŢIA FAMILIILOR BOIEREŞTI
ÎN FUNCŢIE DE NUMĂRUL DE FII

ŢARA ROMÂNEASCA

Nr. fii/ fam	1601-1650		1651-începep. sec. XVIII		TOTAL	
	nr.fam	"%"	nr.fam	"%"	nr.fam	"%"
0	16	21.92	32	18.71	48	19.67
1	30	41.10	54	31.58	84	34.43
2	14	19.18	39	22.81	53	21.72
3	9	12.33	22	12.87	31	12.70
4	3	4.11	15	8.77	18	7.38
5	0	0.00	5	2.92	5	2.05
6	1	1.37	2	1.17	3	1.23
7			1	0.58	1	0.41
8			0	0.00	0	0.00
9			1	0.58	1	0.41
TOTAL	73	100.00	171	100.00	244	100.00

MOLDOVA

Nr. fii/ fam	1601-1650		1651-1700		TOTAL	
	nr.fam	"%"	nr.fam	"%"	nr.fam	"%"
0	12	21.82	20	16.26	32	17.98
1	15	27.27	35	28.46	50	28.09
2	16	29.09	32	26.02	48	26.97
3	7	12.73	19	15.45	26	14.61
4	2	3.64	10	8.13	12	6.74
5	1	1.82	4	3.25	5	2.81
6	2	3.64	2	1.63	4	2.25
7			1	0.81	1	0.56
TOTAL	55	100.00	123	100.00	178	100.00

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În a doua jumătate a secolului, în condiții politice similare, cum era de așteptat, și valoarea indicatorilor se apropie; procentul familiilor cu 0-1 fii fiind de 50.3% în sud și 44.8% în est.

Așa cum s-a văzut, politicul a influențat familia în structura sa, precum și în comportamentul membrilor ei. Cu cât era cineva mai sus în ierarhia politică, cu atât și familia sa era mai mult la discreția rațiunilor politice. În cazul domnilor, Imperiul otoman exercita presiuni directe asupra familiei, supraveghind căsătoriile și chiar reținând la Constantinopol soțiile și copii ai domnilor. Aceștia erau cea mai sigură garanție a fidelității. Neculce povestea cum, în 1672, după înfrângerea turcilor la Camenița, domnul Moldovei se refugie în Polonia, în timp ce domnul muntean, Grigore Ghica "au luat în gios, că nu avea într-alt chip a face, că-i era doamna și coconii în Țarigrad, în mâna turcilor."[240]

Domnii, la rândul lor, își implicau tot mai mult familiile în politică. Pentru fiii și ginerii lor doreau asigurarea succesiunii la tron, ca Mihai Viteazul, Gheorghe Rákóczi I, Constantin Cantemir, Dimitrie Cantemir, ori obținerea domniei dintr-o țară vecină, precum Radu Mihnea, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu și alții.

În același timp, constatăm că pentru unii domni, poate și din cauza suspiciunii care a devenit aproape o permanență, membrii familiei erau și cei mai apropiați consilieri. Când au intrat polonezii în Moldova, Gheorghe Duca îi trimitea soției sale, doamna Nastasia, bani pentru a strânge oști. Despre aceeași doamnă își amintea Neculce, cum după ce domnul a fost luat prizonier de polonezi în 1683, "ș-au înblat mult pentru Duca-vodă, ca să-l cumpere de la leși și neguța cu leșii drept 70 de pungi de bani, să de leșilor și să-l lasă." [241] Odinioară același Gheorghe Duca, pentru a urca în ierarhia politică și în final pentru a obține domnia, a beneficiat de spijinul unei alte doamne, doamna Dafina, soția lui Eustație Dabija. În aceeași perioadă, în viața politică a Transilvaniei un rol deosebit îl avea soția lui Mihai Apafi, Ana Bornemisza. După afirmațiile cronicarului Mihai Cserei, ea ar fi fost adevăratul conducător al principatului.

În afara soției, izvoarele menționează uneori și mamele domnilor ca și consilieri ai acestora. Aceasta se întâmpla mai ales dacă domnii erau foarte tineri ca Alexandru Coconul, Constantin Duca, Gheorghe Rákóczi al II-lea.

Intervenția la conducerea țării a doamnelor, indiferent că ar fi fost soții ori mame, era privită foarte critic, cel puțin de autorii lucrărilor narative. Despre rolul doamnei Nastasia, în timpul domniei fiului ei Constantin Duca, scria Neculce: "și era și imă-sa, doamna Ducă-i vodă celui bătrân, și să

[240]. I.Neculce, Op.cit., p.228.
[241]. Ibidem, p.279, 284.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

amesteca şi ea la răutăți".[242]

Mihai Cserei, de asemenea, considera că Mihai Apafi ar fi avut o domnie mult mai bună dacă nu s-ar fi amestecat principesa şi Mihai Teleki, care, la rândul său, era susținut de Ana Bornemisza.[243]

Faptul că familia răspundea, în ansamblu său, pentru acțiunile unui membru a avut consecințe dezastruoase pentru boierime. Prigoana, torturarea şi, în cele din urmă, bejenia boieroaicelor şi copiilor lor au ruinat sănătatea şi gospodăria familiilor boiereşti.

La nivelul populației de rând presiunea politicului nu era atât de directă, ca şi pentru aristocrație, decât în caz de războaie.

Politica fiscală şi militară a domnilor din cele trei țări româneşti a contribuit substanțial la menținerea familiei nucleare într-o proporție de peste 80% din totalul familiilor.

Frecventele conflicte militare în care au fost implicate țările române au contribuit la sărăcirea şi diminuarea demografică a familiilor locuitorilor liberi şi aserviți deopotrivă. Toate eforturile domniei de a sprijini familiile dispersate, dezrădăcinate de pe urma războaielor nu au putut compensa pierderile.

În secolul al XVII-lea, spre deosebire de ceilalți factori, cel politic a acționat la fel de distructiv asupra tuturor categoriilor sociale din Țările Române.

---

[242]. Ibidem, p.375.

[243]. M. Cserei, Erdély históriája (Istoria Ardealului), ed. Bankuti Imre, Budapesta, 1983, p.60.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIA ÎN CONTEXTUL SOCIAL AL SECOLULUI AL XVII-LEA

În pofida unui mecanism foarte complex de mutaţii sociale, secolul al XVII-lea rămâne o perioadă în care diferenţele dintre categoriile sociale s-au menţinut tranşante. Această stabilitate a caracteristicilor sociale era dată, pe de o parte, de tendinţa de integrare rapidă a celor care urcau în ierarhia socială, dar şi de asimilarea foarte rapidă, de către autorităţi, în noul statut, a celor care decădeau pe scara socială. Particularităţile sociale au fost accentuate de acţiunea diferenţiată, asupra diverselor categorii ale populaţiei, a factorilor economici, politici şi culturali. Acestea s-au răsfrânt asupra structurilor şi comportamentelor demografice.

Familia boierească era una dintre cele mai stabile familii din Ţara Românească şi Moldova. Analiza făcută asupra celor 266 de familii de mari dregători din Ţara Românească şi 211 din Moldova demonstrează această statornicie.[244]

Tabelul IV.3.1.

SITUAŢIA MATRIMONIALĂ A BOIERILOR
DIN ŢĂRILE ROMÂNE ÎN SEC. AL XVII-LEA

	ŢARA ROMÂNEASCA		MOLDOVA	
	nr.	"%"	nr.	"%"
1 căsătorie	165	76.39	136	73.12
2 căsătorii	48	22.22	42	22.58
3 căsătorii	3	1.39	8	4.30
TOTAL	216	100	186	100

Situaţia matrimonială a celor 216 familii din sudul Carpaţilor şi a celor 186 din estul munţilor (tabelul IV.3.1), pentru care s-au păstrat numele

[244]. N. Stoicescu, Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII, Bucureşti, 1971, 105-258, 338-456.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

soțiilor, arată că marii boieri, în proporție de 75%, se căsătoreau doar o dată, iar procentul celor ce încheiau a treia cununie era sub 5%.

Spre deosebire da familiile aristocratice de pe continent, familiile marilor boieri din țările române nu depășeau 5-5.5 persoane. Factorul care a contribuit cel mai mult la diminuarea familiei boierești a fost cel politic. Acesta a acționat cu prioritate asupra acestei categorii sociale, în condițiile unor lungi confruntări între domnie și boieri ori între diversele fracțiuni boierești, care se adăugau la lupta antiotomană, invaziile străine, care afectau deopotrivă toți locuitorii.

Dovada impactului politicului asupra familiei boierești este evoluția numărului mediu de băieți pe familie. În prima jumătate a secolului, numărul mediu de fii/familie a fost mai mic decât după 1650. Acest lucru se datora pierderilor din timpul războiului antiotoman și din anii de războaie interne care s-au desfășurat atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Desfășurarea războiului antiotoman și a două revolte boierești, în 1618 și 1630, în Țara Românească a avut ca și consecință, pentru prima jumătate a veacului, scăderea numărului mediu de fii/familie aici la 1.4, precum și preocuparea mai accentuată a părinților de a lăsa averea fetelor. În a doua jumătate a veacului, după răscoala seimenilor și războiul antiotoman din 1658-1660, scăzând violența luptelor interne, numărul mediu de fii/familie a crescut la 1.8, iar principiul masculinității se pare că domina iar relațiile de familie. Numărul mediu de fete/familie scade acum la 0.8, de la 1.2 cât fusese în perioada anterioară. În Moldova, unde domina principiul egalității între sexe, rezultă și din acte o situație demografică mult mai echilibrată. În prima jumătate a secolului, numărul mediu de copii/familie era de 3.1, fiind în medie 1.7 băieți și 1.4 fete într-o familie. În a doua jumătate a secolului, numărul mediu de copii/familie era 3.3. Creșterea a fost rezultatul sporirii echilibrate a numărului mediu de băieți la 1.9 și a numărului mediu de fete la 1.5.

Urmărind doar evoluția numărului de fii/familie se remarcă diferențele generate de situația politică, dar și asemănările existente între familiile boierilor din cele două țări românești.

Familia boierească era în centrul atenției generale. Pe de o parte era supravegheată de domn și de biserică și firește urmărită de celelalte familii aristocratice, cu care se înrudea adesea, precum și de locuitorii de rând. Această postură îi obliga pe boieri. Ei respectau cu strictețe legile. Aceasta explică și raritatea căsătoriilor de rangul trei precum și a despărțirilor. A treia căsătorie era considerată "călcare de lege" și "nu se cheamă nuntă ce curvie".[245] Totuși era prezentă în viața oamenilor pentru că tot legea

[245]. Îndreptarea legii, 1652, ed. V. Rădulescu, București, 1962, p.213.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

considera că e "mai bine decât va curvi omul oriunde va sosi, mai bine iaste să ia a treia muiere". De asemenea, era acceptată când bărbatul avea patruzeci de ani şi nu avea copii.[246] Căsătoriile de rangul patru lipseau, pentru că ele nu erau admise de lege.[247]

În ceea ce priveşte divorţul, acesta era şi el doar în mod excepţional întâlnit printre boieri, în condiţiile în care legislaţia îl accepta doar în cazuri în care vina era foarte evidentă ori nu aveau copii.[248] Lupu Mehedinţeanu s-a despărţit de soţia sa Maria "pentru că o am prins-o umblând rău, umblând cum nu se cade, în curvie cu o slugă a mea.[249] Ghiorma Alexeanu a părăsit-o pe Neacşa pentru că nu au avut copii, după cum se menţiona într-un document din 1657.[250]

Rare au fost situaţiile în care soţii îşi părăseau familiile, aşa cum a procedat Vasile, fiul lui Muşat din Pietroşani, căsători cu Maria, fiica lui Ivaşco Băleanul, şi pe care a lăsat-o cu trei fiice "sărace".[251]

Informaţiile foarte rare despre divorţ se referă aproape exclusiv la situaţii în care bărbatul a solicitat despărţirea. Este greu de acceptat că vinile erau doar unilaterale. Mai degrabă şi aici, ca şi în restul continentului, suntem în faţa unei familii în care femeia acceptă cu indulgenţă adulterul masculin, relaţiile soţului cu servitoare şi femei de condiţie inferioară.[252]

Date despre imoralitatea masculină s-au păstrat puţine şi pentru că nu aveau drept de moştenire copii proveniţi dintr-o astfel de relaţie. Poate şi asta făcea ca soţiile să tolereze infidelitatea soţilor lor. Printre aceste documente pot fi menţionate cele din mai 1644 şi 3 iulie 1651, care amintesc de un anume Preda logofăt care era fiul lui Lupu Mehedinţeanu cu o "posadnică", Elena. Acesta, după moartea tatălui său, în 1618 a căzut în mare "lipsă şi la nevoi".[253]

Ivaşco Ceparul avusese o soţie "fără de cununie", pe Voica, înainte de a se însura cu Slamna, fiica lui Dumitraşu Filipescu.[254]

Stabilitatea familiilor era dată şi de faptul că o căsătorie era şi o alianţă politică. Datorită acestui fapt şi pentru că o alianţă politică bazată pe relaţii matrimoniale era temeinică şi durabilă, domnul controla aceste cununii.

---

246. Ibidem, p. 213.
247. Ibidem, p.213.
248. Carte românească de învăţătură, 1646, ed. A. Rădulescu, Bucureşti, 1961, p.108,109, 113-115; Îndreptarea legii, 1652, p.225-229.
249. DIR, B, veac XVII, vol.II, Bucureşti, 1951, p.119.
250. N. Stoicescu, Op.cit., Bucureşti, 1971, p.105.
251. Ibidem, p.214.
252. Histoire de la famille, ed. A. Burguiere, vol.III, Paris, 1986, p.91-92.
253. N. Stoicescu, Op.cit., p.210.
254. Ibidem, p.201.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"Copiii de boieri nu pot face logodnă ori cununie religioasă fără învoirea domnului şi fără dovada episcopului", relata Dimitrie Cantemir în "Descrierea Moldovei". Scopul era împiedicarea unirii "prin legături mai strânse mai multe neamuri de boieri împotriva voinţei domnului".[255]Descriind destinul Saftei, fiica lui Constantin Cantemir, Ion Neculce dădea informaţii de mare interes în ceea ce priveşte căsătoria în societatea aristocratică românească. Ea fusese logodită, de tatăl său, cu Pătraşco, fiul lui Miron Costin, atunci când Costineştii au fost la mare cinste. Conflictul cu familia Costin, executarea lui Velicico şi Miron, a fost urmată de stricarea logodnei, deşi conform legii logodna se desfăcea la fel de greu ca şi cununia[256]. Safta a fost iarăşi logodită şi apoi măritată cu Mihai Racoviţă, viitorul domn. După nuntă, socrul său l-a făcut mare comis şi apoi mare stolnic. Căsătoria a durat puţin, Safta murind când fratele ei Antioh Cantemir era domn. În continuare, Neculce sublinia că "pe Mihalache (Mihai Racoviţă - n.n.) după aceia nu l-au mazilit din boierie. Tot în boierie au fost şi la cinste, cât au fost domn, şi-ncă i-au dat voie de s-au însurat în dzilele lui de au luat altă fată de boer".[257]

Analiza textului relevă cum căsătoria era condiţionată de atitudinea politică a partenerilor. Dacă, mai ales soţia era din familia domnească asta pentru soţ însemna o ascensiune rapidă în ierarhia politică. Mai grăitor, decât cazul lui Mihai Racoviţă, a fost cel a lui Gheorghe Duca. Acesta, venit din Grecia, a slujit la domnie până a devenit boier mare. Atunci s-a căsătorit cu fata vitregă a domnului Eustatie Dabija, cu Nastasia Buhuş. Urmarea era că "ş-au agiunsu de au fost şi vistiernicu mare în dzilele Dabijăi Vodă". După moartea lui Dabija văduva acestuia sprijinită de o parte a marilor boieri l-au susţinut pe Duca la Constantinopol până a obţinut domnia.[258]

Cazul Duca este sugestiv, pe de o parte, pentru a observa rolul familiei în ascensiunea politică, dar, pe de altă parte, şi pentru a vedea mecanismul specific secolului al XVII-lea de integrare a elementelor greceşti şi albaneze în aristocraţia românească, acestea ajungând chiar domni ai ţării. Un alt exemplu în acest sens este şi Vasile Lupu, albanez de origine, căsătorit cu Tudosca, fiica lui Coste Băcioc[259], unul dintre cei mai influenţi boieri din prima jumătate a secolului. S-a remarcat în lupta boierilor moldoveni contra lui Alexandru Iliaş şi apoi, graţie averii şi sprijinului boierimii, va obţine domnia şi va conduce Moldova două decenii.

Caracterul social al familiei a fost menţinut şi consolidat atât de legislaţie cât şi de mentalitate. Legile interziceau căsătoria robului iertat ori a

---

[255]. D. Cantemir, Descrierea Moldovei, ed. Gh.Guţu ş.a., Bucureşti, 1973, p.315.
[256] Îndreptarea legii, 1652, p.174, gl.173, 175; p. 212, gl.203.
[257]. I. Neculce, Opere, ed. G. Ştrempel, Bucureşti, 1982, p.305, 340, 380.
[258]. Ibidem, p.295.
[259]. N. Stoicescu, Op. cit., p.347.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

argatului cu stăpâna, după moartea stăpânului. La rândul lor, oamenii erau neîndurători față de cei ce încălcau eticheta în ceea ce privește alegerea partenerului de viață. Astfel, una dintre fiicele lui Radu Mihnea a fost nevoită să fugă cu cel iubit. Când tatăl său i-a prins pe cei doi tineri, aceștia au fost crunt pedepsiți. Tânărul a fost executat, iar fata călugărită.[260]

Datorită combinației dintre interesele personale ale boierilor de a-și consolida și prin familie puterea economică și cea politică și presiunea continuă a domniei de a controla aristocrația, familia boierească din secolul al XVII-lea a avut anumite trăsături. Era o familie mică, ce nu depășea 5.5-6 persoane, dar foarte stabilă. Era închisă în fața celor ce proveneau din straturile inferioare ale societății. Nu era o familie xenofobă, în ea găsindu-și locul și greci, și albanezi, și armeni. Mai mult decât atât, familia marilor boieri era o rampă de lansare pentru cei ce reușeau să pătrundă în ea. Cu toată deschiderea sa spre anumite elemente străine, era o familie ortodoxă. Astfel, în împrejurările căsătoriei Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu Janusz Radziwill, care era protestant, Miron Costin se întreba cum de l-a lăsat inima pe domn să-și dea fata după un calvin, chiar dacă provenea din marea nobilime poloneză.[261] Este adevărat că, în final, diferențele confesionale nu au putut împiedica căsătoria celor doi. Prin această atitudine boierii din spațiul extracarpatic nu se deosebeau de nobilii din Transilvania. Un nobil protestant ca Ioan Kemény își dorea o soție de asemenea protestantă. Vestea că mireasa lui era catolică l-a mâhnit și îngrijorat. Cea mai mare bucurie a simțit-o în momentul în care, după vreo trei ani, soția sa a trecut la calvinism. Deși și-a scris memoriile la aproape două decenii, totuși a ținut să adauge că nu sfătuia pe nimeni să se căsătorească cu cineva de altă confesiune pentru că aceasta însemna mult zbucium sufletesc.[262]

În contrast cu restul populației, care era în declin demografic în a doua jumătate a veacului, familia boierească era în dezvoltare. Acest lucru era firesc dacă ținem seama de faptul că lupta antiotomană și confruntările sângeroase cu domnia au luat sfârșit, iar criza economică, care decima populația săracă, nu a afectat decât în mică măsură boierimea.

Din păcate sursele pe baza cărora s-a făcut reconstituirea familiilor boierești, nu permit cunoașterea tipurilor lor.

La polul opus al societății erau țăranii aserviți. În cursul secolului al XVII-lea, numărul acestor țărani a fluctuat datorită politicii domniei din cele trei țări. Astfel, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în funcție

---

260. I. Neculce, Op. cit., p.176.

261. M. Costin, Opere, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p.121.

262. Kemény János, Önéletirása (Memorii), în "Kemény János és Bethlen Miklos müvei" (Operele lui I. Kemény si N. Bethlen), ed. E. Windisch, Budapesta, 1980, p.151.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mai ales de interesele militare şi fiscale ale domniei, s-au succedat perioadele de aservire cu cele de eliberare. După 1660, procesul de aservire a devenit preponderent, ponderea ţărănimii aservite crescând.

Din punct de vedere demografic, aceste familii erau mici. Numărul mediu de fii/familie, atât în nordul cât şi în sudul Carpaţilor, în ultimele trei decenii, era de 1.5, ceea ce ar echivala cu o medie de 5 persoane pentru o familie. Analiza datelor din Transilvania, zona pentru care au fost întocmite conscripţii urbariale şi militare, demonstrează că aceşti indicatori erau rezultatul unei involuţii. Perioada de maximă dezvoltare a familiilor iobăgeşti a fost în deceniul patru şi primii ani ai deceniului cinci, când numărul mediu de fii/familie atingea 1.7-1.8, şi astfel familiile aveau circa 5.5 membri. Este posibil să fi fost şi în Ţara Românească şi Moldova o dezvoltare similară, tot în aceeaşi perioadă, datorită domniilor lungi şi liniştite ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu.

Scăderea dimensiunii familiei aservite după 1660, era un proces invers faţă de cel trăit de familiile boiereşti. Explicaţia rezidă în marea vulnerabilitate a familiilor de rând în faţa crizelor economice, crize care începând cu 1675 au avut loc în tot spaţiul românesc datorită frecvenţei mari a calamităţilor naturale. Ele, ca de obicei, au fost însoţite de foamete şi epidemii.[263]

Stratificare socială se pare că se resimţea şi în plan demografic. Cel mai sugestiv exemplu era Ţara Făgăraşului. Aici, în aceleaşi sate au coabitat ţărani iobagi, în majoritate proprietatea principesei, şi boieri, care pentru Ţara Făgăraşului, în secolul al XVII-lea, însemnau ţărani liberi cu obligaţii militare. În 32 de sate ale domeniului Făgăraş, la 1640, au fost consemnaţi 132 de boieri dintre care 106 laici şi 26 clerici. După cum arată tabelul IV.3.2, dintre aceştia 116 (87.9%) trăiau în familii nucleare, procent apropiat de cel întâlnit printre iobagi (89.8%).

[263]. P. Cernovodeanu, P. Binder, Cavalerii Apocalipsului, Bucureşti, 1993, p.92-104.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul IV.3.2..

FAMILIILE BOIERILOR DE PE DOMENIUL FĂGĂRAŞ LA 1640

BOIERI	F A M I L I I					
	laici		clerici		total	
	nr.	"%"	nr.	"%"	nr.	"%"
nucleare	92	86.79	24	92.31	116	87.88
extinse	14	13.21	2	7.69	16	12.12
TOTAL	106	100	26	100	132	100

În 108 familii nucleare ale boierilor făgărăşeni erau 204 fii, revenind unei familii o medie de 1.9 băieţi. În 1640, pe acelaşi domeniu, o familie iobăgească avea în mediu 1.7 fii. Exemplul boierilor făgărăşeni duce la concluzia că o familie liberă a fost mai numeroasă decât una aservită.

Fireşte, faţă de această situaţie au existat şi excepţii. Chiar pe domeniul Porumbac la 1648, cele 14 familii boiereşti nucleare nu aveau decât 20 de fii, adică de 1.4 fii. Urbariul din acelaşi an arăta o familie iobăgească cu 1.8 fii în medie. Este adevărat că, în 1648, s-a făcut conscrierea pe fondul unei epidemii de ciumă. Deja pe domeniul Comana numărul mediu de fii/familie iobăgească a scăzut la 1.6 de la 1.8, cât fusese în 1632.

Diferenţele dintre familiile libere şi cele aservite erau accentuate de dotarea superioară a gospodăriei şi de o preocupare mai accentuată pentru anumite domenii economice. În cazul Ţării Făgăraşului, cum se vede în tabelul IV.3.3, era vorba despre creşterea animalelor.

Tabelul IV.3.3
SITUAŢIA ECONOMICĂ A FAMILIILOR BOIEREŞTI ŞI A CELOR IOBĂGEŞTI DIN ŢARA FĂGĂRAŞULUI

AN	BOI		VACI		OI		PORCI	
	b	i	b	i	b	i	b	i
1640	4	2.4	4.2	2.1	20.3	9.9	13.9	5.6
1648	4.2	2.2	3.8	2	39.1	10.1	10.6	3.3

b =boieri
i =iobagi

În aceeaşi perioadă, familia din târguri şi oraşe era de dimensiuni mai mici în comparaţie cu familia rurală, nedepăşind 5 persoane şi a cărei tendinţă era de a se diminua după 1675, aşa cum demonstrează registrul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

parohial de botezuri din Făgăraş.[264] Analizele întreprinse asupra târgoveţilor din Transilvania arată că aproape în totalitate familiile de aici erau nucleare.

Dacă în cazul boierimii din Ţara Românească şi Moldova apreciam caracterul stabil al familiei, despre familia de rând contemporanii aveau altă părere. La 1644, P. Baksici scria că se desfăcea o căsătorie "cum se obişnuieşte la ei pentru cel mai neînsemnat cuvânt" plătindu-se o taxă episcopului care apoi dădea şi dreptul de recăsătorire.[265] Din păcate, caracterul surselor nu permit o evaluare mai precisă a despărţirilor dintre soţi în secolul al XVII-lea. Totuşi, în baza surselor interne, ajungem la alte concluzii. Astfel Dimitrie Cantemir afirma că printre ţărani adulterele erau foarte rare "ei fiind foarte mult aplecaţi spre cele sfinte, aproape până la superstiţie".[266]

Puţinele note marginale de pe urbariile din Transilvania lasă impresia unei familii stabile. Luând exemplul domeniului Gilău citim că erau părăsite la 1640 o femeie din Feneş, la 1652 două din Turea şi una din Izvoru Crişului[267]. Nici una dintre familii nu avea mai mult de doi băieţi. Un caz mai deosebit a fost notat în 1647 la Presaca de pe domeniul Blaj: Onya Korsul, care avea doi fii, îşi ucisese soţia.[268] Motivul nu a fost consemnat.

Acolo unde urmărim problemele familiei pe baza surselor interne, indiferent că sunt conscripţii, procese ale vrăjitoarelor ori alte acte, constatăm că marea majoritate a familiilor erau stabile. Abaterile de la morală erau excepţii, iar relaţiile dintre soţi erau caracterizate de grijă şi afecţiune, problemă ce este argumentată într-un alt capitol.

Familia ţărănească şi din punct de vedere social era stabilă. De exemplu, pe domeniul Gilău doar o dată, la 1666, a fost menţionată o căsătorie dintre văduva unui iobag şi un mic nobil, şi aceasta în târgul Gilău.[269] Subliniez acest lucru, deoarece mentalitatea târgoveţilor şi orăşenilor era mai puţin conservatoare.

---

[264]. S. Solcan, Registrul parohial de botezuri al Bisericii Reformate din Făgăraş-sursă pentru demografia istorică a secolului al XVII-lea, în "Hrisovul", serie nouă nr. I,1995, p.90-100.

[265]. Călători străini despre ţările Române, vol.V, ed. P. Cernovodeanu, M. Holban, Bucureşti, 1973, p.244.

[266]. Dimitrie Cantemir, Op. cit., p.313.

[267]. A gyalui vártartomány urbáriumai (Urbariile domeniului Gilău), ed. Jako Zs., Cluj, 1944, p.66, 96, 107.

[268]. MOL, F, 27.

[269]. A gyalui vártartomány urbáriumai, p.146.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Particularitățile sociale ale familiei au fost adesea generate de acțiunea diferențiată a factorilor economici, politici, culturali, asupra diferitelor categorii sociale. Dacă în cazul aristocrației politicul a fost cel mai influent factor, în cazul majorității populației, alături de acesta, de asemenea cu un rol decisiv, a fost contextul economico-natural. Pierderile mari din timpul războaielor antiotoman cu greu au putut fi depășite într-un secol cu multe calamități naturale, frecvente schimbări de domnie, care atrăgeau după sine creșterea obligațiilor. Aceasta explică scăderea dimensiunii familiei țărănești și a târgoveților după 1675, când a izbucnit, pe fondul succesiunii calamităților naturale, o puternică criză economică în tot spațiul românesc. A fost o evoluție inversă față de cea a familiilor boierești.

În ciuda tuturor diferențelor, familia din Țările Române a avut câteva caracteristici comune. Astfel, dimensiunea ei s-a încadrat între 4-5.6 persoane, judecând după jumătatea masculină. În mediul rural era mai numeroasă. Cel puțin în rândul țăranilor și târgoveților, familia nucleară era forma cea mai răspândită de familie. Procentul ei doar în mod excepțional a scăzut sub 80%. Un potențial economic maxim coincidea cu existența a trei fii, ceea ce corespundea vârstei de 35-40 de ani pentru capul familiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

FAMILIA ŞI MIŞCAREA MIGRATORIE A POPULAŢIEI

Analiza corelaţiei dintre familie şi migraţie arată cum una dintre cauzele esenţiale ale părăsirii unei aşezări o constituiau problemele cu care se confruntau familiile emigranţilor. Dezintegrarea şi sărăcirea familiilor contribuiau adesea la risipirea membrilor lor. Frecvent, cele două elemente erau corelate; astfel moartea ori plecarea unuia dintre părinţi ducea la pauperizarea gospodăriei. Grăitoare în acest sens era situaţia văduvelor, ele având cele mai sărace gospodării.

Familia şi problemele ei erau poate cel mai important factor care determina mişcarea migratorie, datorită faptului că acţionau permanent asupra indivizilor. La această concluzie s-a ajuns cercetându-se cauzele emigrărilor consemnate de documente, precum şi situaţia demo-economică a celor plecaţi. Analiza a avut în vedere domeniile Blaj, Comana, Făgăraş, Gilău şi Porumbac pentru care s-au păstrat mai multe urbarii din secolul al XVII-lea şi anchete privitoare la fugari. Datele de pe toate domeniile situează pe primul loc printre cauzele emigrărilor moartea unui părinte, căsătoria şi recăsătorirea.

Urbariile şi celelalte surse aveau în vedere în primul rând mobilitatea teritorială masculină. Câte o văduvă era consemnată doar dacă avea fii pe care-i lua cu ea.

Numărul bărbaţilor care au emigrat de pe domeniile cercetate a fost următorul: 181 de pe domeniul Gilău între 1640-1687, 521 de pe domeniul Făgăraş, între 1632-1640, 131 de pe domeniul Comana, între 1632-1648, 128 de pe domeniul Blaj între 1681-1691 şi 206 de pe domeniul Porumbac, între 1637-1680. Cifrele luate ca atare sunt impresionant, dar raportate la numărul populaţiei masculine a domeniilor, după cum arată datele din tabelul V.1, nu depăşeau decât în mod excepţional 6%.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul V.1

RAPORTUL DINTRE MIGRAŢIA MASCULINĂ ŞI POPULAŢIA MASCULINĂ

DOMENIU	AN	POPULAŢIA MASCULINĂ		
		TOTAL	PLECAŢI	
		NR.	NR.	"%"
Blaj	1681	688	27	3.92
	1691	622	32	5.14
	1696	436	26	5.96
Comana	1632	596	33	5.54
	1637	724	62	8.56
	1648	816	52	6.37
Făgăraş	1632	3901	120	3.08
	1637	5975	250	4.18
	1640	6519	347	5.32
Gilău	1640	817	10	1.22
	1642	966	5	0.52
	1652	1319	43	3.26
	1663	529	13	2.46
	1666	589	13	2.21
	1670	1121	48	4.28
	1676	476	29	6.09
	1679	334	13	3.89
	1687	374	7	1.87
Porumbac	1637	1183	26	2.20
	1648	1298	35	2.70
	1664	755	94	12.45
	1674	1255	73	5.82
	1676	1322	55	4.16
	1680	1277	53	4.15

Deşi procentul celor emigraţi nu este mare, trebuie ţinut seama de faptul că unii au plecat cu mult înainte. Adesea listele urbariale copiau numele celor pribegiţi mai de mult. De exemplu, despre Petre Popa din Pănade de pe domeniul Blaj se ştia că a părăsit satul cu patruzeci de ani în urmă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În toate cazurile analizate se poate observa creşterea procentului de emigranţi spre jumătatea secolului şi în a doua parte a acestuia. Era un fenomen normal, dacă ne raportăm la situaţia din Franţa din aceeaşi perioadă unde în mediul rural 30% dintre bărbaţi plecau în scopul căsătoriei ori în căutare de lucru.[270]

Dintre cei plecaţi de pe domeniul Gilău, între 1640-1687, se cunosc motivele pentru 18. Trei (1640, 1676) s-au stabilit în altă parte, după ce s-au căsătorit acolo, patru au fugit ca să-şi părăsească soţiile (1640-1652), un bărbat văduv din Cluj-Mănăştur s-a mutat în comitatul Alba (1652), patru au plecat să înveţe meserie (1652, 1676), doi ca să practice meseriile (1640, 1670), trei au fugit în timpul tătarilor şi nu s-au mai întors nici până în 1670-1687, iar unul a plecat în 1652 din Floreşti din cauza scumpetei. Dintre cei 18, au plecat opt datorită neînţelegerilor din familie, a dezintegrării acesteia ori dimpotrivă pentru a-şi întemeia o familie. Pentru a învăţa ori lucra au părăsit satele şase, iar din cauza războaielor şi a scumpetei patru.

Pe domeniul Blaj motivele plecărilor se cunosc în 15 cazuri. De data aceasta toate emigrările au avut la bază probleme de familie. Astfel, doi, după moartea tatălui, şi-au însoţit mama, care s-a întors la părinţi ori s-a recăsătorit (1681), doi fraţi din Blaj, după decesul mamei, au fost luaţi de o mătuşă din Ighiu(1681). Probabil o situaţie asemănătoare a fost şi la Tiur în acelaşi an, când tatăl a plecat cu fiul de 14 ani, iar pe ceilalţi trei de 10, 7 şi 4 ani i-a trimis la rude la Bucerdea - Grânoasă.

Pentru ca să se căsătorească, unul a venit în Veza din Comana din Tara Făgăraşului (1681), altul a plecat din Spătac (1695), precum şi o văduvă din Iclod (1681). În cazul a trei fraţi din Cergăul Mare, cel care a întocmit urbariul a notat că au plecat pentru că a murit tatăl lor.

În treisprezece dintre cele cincisprezece cazuri de pe domeniul Blaj implicarea în mişcarea migratorie a fost datorată dezintegrării familiei.

Complexitatea motivelor care i-au determinat pe oameni să plece din aşezările lor au fost mai bine surprinsă pe cele trei domenii făgărăşene, Comana, Făgăraş şi Porumbac. În urbariile şi anchetele desfăşurate între 1632-1680[271], pe lângă numele fugarilor au fost consemnate şi motivele plecării pentru 204 persoane de pe domeniul Făgăraş, pentru 56 de pe domeniul Comana şi pentru 102 de pe domeniul Porumbac. Cum se vede în tabelul V.2, au emigrat 174 (48.1%) datorită decesului tatălui, al unuia dintre soţi ori pentru a se căsători. În căutare de lucru, ceea ce adesea tot consecinţa

[270]. J.M.Gouesse, Migration feminines et mariages.Quelques exemples bas-normands (XVII-XVIII siècles), în "Annales de démographie historique",1976, p.327.
[271]. Urbariile Ţării Făgăraşului, vol. I-II, Bucureşti, 1970-1976, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

morţii tatălui era, pentru a practica o meserie şi la şcoală au plecat 101 (27.9%). Datorită faptului că nu aveau unde locui ori că ar fi fost cerşetori au pribegit doar 17 (4.7%). Printre cei 45 care au părăsit satele lor din motive diverse au fost cuprinşi cei care au fugit din Netot şi Pojorta, după ce au fost iobăgiţi în 1640, grupul celor zece din Copăcel, care au fost readuşi pe domeniu de Gabriel Bethlen şi amendaţi de provizor cu câte cinci florini (pentru care fug în 1632), cei şapte din Lupşa, care au plecat, tot în 1632, din cauza lipsei de grâu, precum şi cei cinci din Voievodenii Mici, care au emigrat în 1639, după ce Gheorghe Rákóczi I a preluat satul. La aceştia se adaugă un om din Sebeş, căruia i-a ars casa (1640), altul fugit din Săvăstreni pentru omucidere (1637), o femeie din Perşani izgonită pentru imoralitate (1640).

Tabelul V.2

CAUZELE EMIGRĂRILOR DE PE DOMENIILE FĂGĂRĂŞENE ÎNTRE 1632-1680

CAUZA EMIGRĂRII	DOMENIILE FĂGĂRAŞ		COMANA PORUMBAC		TOTAL	
	1632-1640	1632-1648	1637-1648	1664-1680	nr.	"%"
tata decedat	73	20	11	14	118	32.6
soţ/soţie decedat	4			1	5	1.4
căsătorie	5	11		5	21	5.8
recăsătorire	23	4		3	30	8.3
slugă în alt loc	9	1	5	30	45	12.4
ocupaţie	25	8	3	18	54	14.9
şcoală		1		1	2	0.6
în slujba cuiva	4				4	1.1
casa in alt loc	13	2	1	5	21	5.8
fără casă	12				12	3.3
cerşetor	5				5	1.4
altele	31	9	2	3	45	12.4
TOTAL	204	56	22	80	362	100

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Analiza factorilor care au determinat emigrările situează pe primul loc familia. Dezintegrarea ei dintr-un motiv s-au altul favoriza pribegia membrilor. Căutarea de lucru a fost o altă cauză importantă mai ales în deceniul opt, aşa cum se vede din datele domeniului Porumbac. Lucrul acesta era de aşteptat, dacă ţinem seama de faptul că, în a doua jumătate a secolului, avea loc diversificarea meşteşugurilor[272], pe fondul crizei economice.

Un rol important în declanşarea mişcării migratorii din secolul al XVII-lea l-au avut războaiele, politica fiscală deosebit de apăsătoare şi abuzurile autorităţilor. Călătorii străini menţionau, din primii ani ai veacului, fuga din faţa tătarilor şi, în general, din faţa soldaţilor.[273] Instaurarea regimului austriac în Transilvania a fost urmată în scurtă vreme de bejenia sătenilor, mai ales de pe domeniile princiare. Principele Mihai Apafi al II-lea fiind reţinut de austrieci, dregătorii locali nu conteneau cu abuzurile. Acestea erau foarte diverse, după cum se poate citi în ancheta din 1699 din Ţara Făgăraşului.[274] Printre ele martorii menţionau înmulţirea numărului de dări, solicitarea unor sume mai mari decât cele cerute pentru armata imperială. De exemplu, s-au strâns pentru un cubul[275] de grâu în loc de 3 forinţi 3.60-4, pentru o căruţă de fân în loc de 3 forinţi 6, iar pentru o maja[276] de carne în loc de 5 forinţi 6. Cei ce întârziau cu plata dărilor erau torturaţi şi obligaţi să-şi dea vitele şi să-şi zălogească chiar şi casa. Datorită acestor condiţii, în 1697, din 29 de sate ale domeniului Făgăraş şi din 3 ale domeniului Comana fugiseră 631 de iobagi. Martorii, în depoziţiile lor, au subliniat că niciodată Ţara Făgăraşului nu s-a pustiit din cauza slujbelor şi dărilor obişnuite, ci doar datorită frecvenţei mari a obligaţiilor extraordinare (boierul Ştefan de Săscior). Alţi martori explicau starea aceasta prin faptul că principele era departe şi nimeni nu trăgea la răspundere provizorul, care a trimis şi drabanţii împotriva sărăcimii.

Făgăraşul sau Transilvania nu au fost cazuri singulare în spaţiul românesc. Despre situaţia Tării Româneşti, la 1629, Gh. Apaffy scria că se pustieşte din cauza dărilor foarte mari[277]. Peste câţiva ani, Bakšič nota despre aceeaşi zonă că populaţia fuge în Transilvania de câte ori îi este greu datorită fiscalităţii.[278]

---

[272]. Olteanu, St., Şerban, C., Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu, Bucureşti, 1969, p.208-209.

[273]. Călători străini despre Ţările Române, vol.IV, ed. de P. Cernovodeanu, M. Holban, Bucureşti, 1972, p.250, 351.

[274]. MOL, F234, 98/fasc. 409

[275] un cubul = cca. 90 litri

[276] o maja = cca. 56-64 de kg.

[277]. Călători străini, vol.V, Bucureşti, 1973, p.42.

[278]. Călători străini, vol. V, Ibidem, p.264.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Pentru cei care voiau să fugă în ţara vecină pedepsele erau foarte aspre. La 20 septembrie 1653, Matei Basarab scutea de toate dările pe Mircea Vătaf, ca "să fie vătaf de plăiaş, să poarte grija să păzească plaiurile de hoţi şi de oameni răi şi de oameni birnici, să nu treacă în Ţara Ungurească". Cel ce nu i se supunea trebuia spânzurat.[279]

Numărul celor care au părăsit ţara, probabil, nu era foarte mare. Spre exemplu, la 1663, de pe 12 moşii transilvănene erau fugiţi 471 de iobagi. Se cunoaşte destinaţia pentru 351. Dintre aceştia, 158 au rămas în principat, 31 în Maramureş, iar restul de 162 s-au răspândit în Moldova, Ţara Românească şi Ungaria.[280] Şi dintre cei plecaţi de pe domeniile făgărăşene, aflate la graniţa cu Ţara Românească şi legate prin tradiţie de aceasta, majoritatea au rămas în cadrul principatului (vezi tabelul V.3).[281]

Tabelul V.3. DIRECŢIILE DE EMIGRARE A CELOR DIN ŢARA FĂGĂRAŞULUI ÎNTRE 1632-1680

DOMENIUL	ANII	NR.	T.F	T.	T.R.	ALTE	NEC.
Făgăraş	1632-40	521	73	151	26	2	269
Comana	1632-48	131	18	60	2		51
Porumbac	1637-48	62	12	19	1		30
Făgăraş	1667-68	267	10	210	40		7
Comana	1667-68	122		108	5		9
Porumbac	1667-68	94		90			4
Porumbac	1674-80	206	31	135	5		35
TOTAL	1632-80	1403	144	773	79	2	405
%		100	10.3	55.1	5.6	0.1	28.9

T.F.=Ţara Făgăraşului
T. =Transilvania
T.R.=Ţara Românească
Nec.=zonă necunoscută

[279]. N. Iorga, Studii şi documente cu privire la istoria românilor, vol.V, partea I, Bucureşti, 1903, p.120, nr.16.
[280]. I. Marţian, Bejenarii din Ardeal, în "Anuarul Institutului de istorie naţională din Cluj", vol.IV,(1920-1927), p.173.
[281]. S. Solcan, Făgăraş - Patterns of Central and East European Life, New York, 1997, p.133-135.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Nici în spaţiul extracarpatic situaţia nu era mult diferită. Aici fugarii se îndreptau spre slobozii. Alexandru Coconul, în 1626, hotăra să fie desfiinţate "toate sloboziile boierilor, mănăstirilor şi străinilor ca păgubitoare pentru stăpânirea lor şi ducând la nimicirea celorlalţi creştini". Domnul se temea că va rămâne doar cu sloboziile, în condiţiile în care o parte dintre locuitori o "să alerge spre slobozii", iar ceilalţi o să părăsească ţara.[282]

Atitudinea lui Alexandru Coconul era mai deosebită pentru secolul analizat, deoarece domnii, pentru a recupera pierderile generate de războaie, epidemii şi de fuga din faţa birurilor, erau favorabili creării sloboziilor. Aici erau chemaţi oameni "din alte ţări", firește şi transilvăneni ("ungureni"), cu o scutire de cel puţin trei ani.[283]

Stăpânii erau conştienţi de pericolul depopulării din cauza abuzurilor şi de aceea, în instrucţiunile lor, atrăgeau atenţia provizorilor să se comporte în aşa fel încât să nu dea ţăranilor motiv de pribegie.[284]

Conflictele militare, epidemiile, abuzurile au determinat creşteri alarmante ale valorii emigrărilor, dar au fost factori care au acţionat într-un anumit context istoric, o perioadă limitată de timp. Adesea, cei ce plecau din cauza lor se-ntorceau odată cu revenirea la normal. Chiar în 1699 ţăranii făgărăşeni refugiaţi la Câmpulung, în Ţara Românească, trimiteau vorbă că vor veni acasă dacă se schimbă provizorul.

Spre deosebire de aceşti factori, familia avea o acţiune permanentă asupra oamenilor. Problemele cu care se confrunta familia au determinat în tot cursul secolului deplasări. Este adevărat valoarea lor nu a fost aşa spectaculoasă ca a fugarilor din timpul războaielor cu hoardele otomane şi tătăreşti dar pierderile au fost continue. Din această perspectivă se poate aprecia ca foarte importantă corelaţia dintre familie şi mobilitatea teritorială. Analizând cine erau emigranţi, această ipoteză se verifică.

Pentru o mai bună reconstituire a profilului lor, emigranţii trebuie împărţiţi în două categorii. Pe de o parte, erau capii de familie care plecau, pe de altă parte erau familiile din care plecau băieţii. Din păcate, şi de data aceasta, informaţiile despre fete şi femei lipsesc.

În cazul capilor de familie plecaţi, s-a făcut analiza situaţiei lor demo-economice pe baza ultimului urbariu în care erau prezenţi. Pe domeniul Gilău, dintre cei plecaţi în anii 1640-1687, se cunoaşte situaţia pentru 16 (v. tabelul V.4).

---

[282]. DRH, B, vol.XI, Bucureşti,1965, p.120,224,383-384.

[283]. DIR, A, veac XVII, vol.I, Bucureşti,1952, p.31, 46..

[284]. Urbariile Ţării Făgăraşului, ed. de D. Prodan, vol.I Bucureşti, 1970, p.117-124, 328-338; Szekely oklevéltár (Diplomatarul secuiesc), vol. VI, ed. L. Szádeczky, Cluj, 1897, p.349.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul V.4.

SITUAŢIA DEMO-ECONOMICĂ A EMIGRANŢILOR DE PE DOMENIUL GILĂU (1640-1687)

NUMĂR EMIGRANŢI	LOCALITĂŢI	FII	BOI	VACI	OI	PORCI
16	7	9	13	15	130	26
pe familie		0.56	0.81	0.94	8.13	1.63

În aceeaşi perioadă, o familie iobăgească avea în medie 1.17 fii şi o gospodărie în care numărul şeptelului era superior celui din familiile emigranţilor, astfel numărul mediul al boilor a variat între 1.3 (1674) - 2.6 (1652,1676), cel al vacilor între 1.7 (1642) - 2.6 (1676), al oilor între 6 (1642, 1676) - 11 (1663, 1666) şi al porcilor între 1.6 (1663) - 4.3 (1642). Coroborând datele, se constată nivelul inferior al familiilor emigranţilor, atât demografic, cât şi economic. Cu excepţia ovinelor, numărul animalelor era mai redus decât nivelul mediu.

În cazul celor plecaţi de pe domeniul Blaj în anii 1681-1696, s-a putut reconstitui nivelul demo-economic pentru 38. (tabelul V.5)

Tabelul V.5.

SITUAŢIA DEMO-ECONOMICĂ A EMIGRANŢILOR DE PE DOMENIUL BLAJ (1681-1696)

NUMAR EMIGRANŢI	LOCALITĂŢI	FII	BOI	VACI	OI	PORCI
38	8	30	24	28	138	18
pe familie		0.79	0.63	0.74	3.63	0.47

Pe domeniul Blaj, între 1681-1696, o familie iobăgească avea în medie 1.41 fii. Nu numai familia era mai numeroasă, ci şi numărul mediu al vitelor necesare muncii şi alimentaţiei era superior. La 1681, numărul mediu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pe gospodărie era în cazul boilor de 2.6, al vacilor de 1.9, al oilor de 12.2 şi al porcilor de 3.3.

De pe acest domeniu au mai plecat patru bărbaţi, din cadrul unor familii extinse. Dintre ei doar unul avea un băiat.

În Ţara Făgăraşului o analiză completă s-a putut face pentru patru sate de pe domeniul Porumbac: Porumbacul de Jos, de Sus, Sărata, Scoreiu. Doar acestea figurează în toate conscripţiile urbariale. Pentru 51 dintre cei care au părăsit aceste patru sate între 1632-1680 s-au păstrat date despre starea familiei şi gospodăriei (tabelul V.6.).

Tabelul V.6.

SITUAŢIA DEMO-ECONOMICĂ A EMIGRANŢILOR DIN SATELE PORUMBACU DE JOS, PORUMBACU DE SUS, SĂRATA, SCOREIU DE PE DOMENIUL PORUMBAC (1637-1680)

NUMĂR EMIGRANŢI	LOCALITĂŢI	FII	BOI	VACI	OI	PORCI
51	4	74	57	82	107	70
pe familie		1.45	1.12	1.61	2.10	1.37

Spre deosebire de celelalte domenii cercetate, în cele patru sate făgărăşene, situaţia emigranţilor era mai apropiată de nivelul general al populaţiei, în condiţiile în care numărul mediu de fii/familie era de 1.8-1.5, de boi de 1.6 (1680)-2.7 (1637), de vaci de 1.6(1664) - 3.4 (1674), de oi de 3.3 (1664) - 9.7 (1637), de porci de 1.4 (1680) - 4.1 (1637).

Analiza situaţiei demo-economice a familiilor emigranţilor de pe cele trei domenii demonstrează faptul că acestea, şi prin dimensiune, şi prin dotarea gospodăriei, se aflau sub nivelul mediu sau, în cel mai bun caz, la nivelul de jos al comunităţii de proveniență.

A doua categorie o formează băieţii care plecau din familiile lor pentru a-şi căuta de lucru, în cele mai multe cazuri ca slugi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tabelul V.7.

SITUAŢIA DEMO-ECONOMICĂ A FAMILIILOR DIN CARE PLECAU BĂIEŢII (1637-1696)

DOMENIU	ANII	NR. EMIGR.	NR. FAM.	FII	BOI	VACI	OI	PORCI
GILĂU	1640-1687	9	8	20	2	6		6
	pe familie			2.5	0.25	0.75	0	0.75
BLAJ	1681-1691	12	10	38	14	24	69	22
	pe familie			3.8	1.4	2.4	6.9	2.2
PORUMBAC	1637-1680	24	24	38	43	53	77	59
	pe familie			1.58	1.79	2.21	3.21	2.46

Aceste familii, din punct de vede economic, deşi aveau o situaţie mai bună decât cele ale pribegilor totuşi şi ele erau la nivelul inferior (tabelul V.7). Ceea ce le deosebea radical de familiile emigrante era numărul mare de copii pe domeniile Blaj şi Gilău. Sărăcia şi numărul mare de copii au fost factorii care conjugaţi i-au obligat pe băieţii mai mari să-şi caute de lucru undeva, chiar în afara satului lor.

Este adevărat că emigranţii a căror stare avem posibilitatea s-o reconstituim reprezentau un număr foarte mic raportat la cei ce au fost prinşi în mişcarea migratorie. În acelaşi timp, prin ei şi familiile lor, cunoaştem importante detalii din imaginea pribeagului de acum trei-patru sute de ani. Erau oameni săraci, incapabili să-şi depăşească sărăcia, din motive nouă necunoscute. Erau singuri ori cu familii măcinate de mizerie. Alţii au fost băieţi proveniţi din familii de asemenea sărace, cu mulţi copii. La aceştia trebuie adăugaţi, după cum a rezultat din analiza cauzelor, un număr important de tineri orfani de unul ori chiar de ambii părinţi. Motorul plecărilor, în toate cazurile, era incapacitatea de a-şi consolida familia şi gospodăria şi speranţa unei reuşite pe alte meleaguri.

La concluzii asemănătoare se ajunge şi în urma studierii imigranţilor. Numărul lor era mic în comparaţie cu cel al emigranţilor. Astfel,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pe domeniul Gilău, au fost menționați 28 de veniți în perioada 1640-1687. Dintre ei, 22 au fost consemnați cu prilejul conscrierilor din 1663 şi 1666. Pe domeniul Blaj doar urbariul din 1681 i-a notat pe cei noi. Aceştia erau tot 26. În Țara Făgărașului au fost înregistrați 12 veniți pe domeniul Făgăraş (1632-1640), 4 pe domeniul Comana (1632-1648) şi 34 pe domeniul Porumbac (1637-1680). Dintre ei, 26 apar în deceniul opt.

Datele de pe domeniile Gilău şi Blaj confirmă aşteptările: situația lor demo-economică era apropiată de cea a fugarilor (tabelul V.8). In fapt şi ei au fugit de undeva. Le lipseau mai ales bovinele, animale atât de necesare pentru muncile agricole. Din punctul de vedere al numărului de fii, probabil al dimensiunii familiei în ansamblul său, se situau sub nivelul mediu în ambele cazuri în condițiile în care pe domeniul Gilău o familie avea 1.17 fii în perioada 1640-1687, iar pe domeniul Blaj 1.54 fii în 1681.

Tabelul V.8.

SITUAȚIA DEMO-ECONOMICĂ A IMIGRANȚILOR PE DOMENIILE GILĂU ŞI BLAJ

DOMENIU	ANII	NR. LOC.	NR. IMIGR.	FII	BOI	VACI	OI	PORCI
GILĂU	1640-1687	11	28	21 0.75	41 1.46	44 1.57	112 4.00	34 1.21
BLAJ	1681	3	10	14 1.4	18 1.8	12 1.2	118 11.8	31 3.1

În concluzie, se constată că cei implicați în mişcarea migratorie erau în general oameni cu copii puțini şi o stare economică precară.

Cunoaşterea vârstei lor este o problemă datorită faptului că s-au păstrat foarte puține informații. Doar pe domeniul Blaj a fost înscrisă etatea băieților iobagilor. Cei 30 de fii ai celor 38 de capi de familie pribegiți aveau în medie 9.4 ani, fiind între 1-23 ani. Vârsta medie a celorlalți tineri plecați era de 16 ani pentru cei înregistrați în 1681 şi 20.2 ani pentru cei cuprinşi în urbariul din 1691. Acest detaliu este important pentru că cei din urbariul din 1681 au plecat în 10-15 ani iar cei din urbariul din 1691 au plecat în 4-5 ani. Astfel, vârsta medie la plecare era între 16-30 de ani. O listă a emigranților din 1751 din satele Lăpuş, Libotin, actualmente în județul Maramureş, şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Sîlvaşul de Câmpie, Urmeniş şi Visuia din judeţul Bistriţa-Năsăud[285] are notate vârstele pentru 110 (56.41%) de bărbaţi din cele 195 de persoane care au fugit din satele respective în decursul a cinci decenii. Datele oferite de jurați și martori sunt estimative pentru că cei 110 au plecat în urmă cu 2-50 de ani, intervalul mediu fiind de 21.6 ani. Importanţa izvorului constă în faptul că dă posibilitatea reconstituirii grupului de vârstă căreia îi aparţineau cei emigraţi. Vârsta medie a celor 110 era de 22.7 ani. Limitele de vârstă erau între 2-55 ani. Împărţirea pe grupuri de vârstă, făcută în tabelul V.9, arată că cele mai numeroase grupuri implicate în migraţie erau cele de 20-39 de ani (41.81%) şi cele ale tinerilor între 15-19 ani (18.18%).

Tabelul V.9.

GRUPELE DE VÂRSTA ALE EMIGRANŢILOR DIN 1751

GRUPA DE VÂRSTA	EMIGRANŢI NR.	"%"	VÂRSTA MEDIE
1-9	10	9.09	6.1
10-14	21	19.09	11.9
15-19	20	18.18	17
20-29	28	25.45	23
30-39	18	16.36	43.3
40-49	7	6.36	51.2
50-55	6	5.45	51.2
TOTAL	110	100	22.7

Copiii între 2-14 ani erau o altă categorie numeroasă, însumând 31 (28.2%). Sigur, două treimi dintre ei (20) au plecat cu fraţii ori cu mama. Vârsta medie a celor 31 de băieţi era de 10.03 ani. Era o medie apropiată de cea a băieţilor de pe domeniul Blaj.

Dintre cei emigraţi din nord-vestul ţării în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, se cunoaşte starea civilă a 48 de bărbaţi: 28 erau căsătoriţi, 19 celibatari şi un văduv de 40 de ani. Vârsta medie a 16 dintre cei însuraţi era de 28.47 de ani. Fiii lor aveau, asemeni celor de pe domeniul Blaj, între 1-25 de ani, în medie cu vârstă de 10.07 ani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Analiza corelaţiei familie – mişcare migratorie atrage atenţia asupra unuia dintre factorii importanţi care au stat la baza emigrărilor. Crizele naturale, economice şi morale ale familiei au determinat creşterea valorii emigrărilor. Poate acţiunea lor a fost minoră pe lângă războaie, fiscalitate excesivă, abuzuri administrative, dar a fost continuă. Datele păstrate în izvoarele secolului al XVII-lea demonstrează cum familiile cu situaţie demo-economică bună erau factori de stabilitate. Plecarea unei astfel de familii, în codiţii normale, era o excepţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Soții.

Familia din secolul al XVII-lea, pentru toate categoriile sociale, a fost supusă unei legislații destul de aspre. A fost perioada de apariție a codurilor de legi autohtone: "Carte românească de învățătură", "Îndreptarea legii", "Approbatae et Compilatae Constitutiones". Conform legislației din Țara Românească și Moldova, inspirată de legislația bizantină, fetele se puteau logodi și chiar căsătorii la 12, iar băieții la 14 ani. Logodna era o promisiune fermă de căsătorie care numai în cazuri excepționale se putea desface.[286] Legea recomanda ca soții să fie apropiați ca etate, adică să nu fie bărbatul de 50 de ani și fata de 12 ori 15 ani, sau femeia de 50 de ani și soțul de 20 de ani. Diferența foarte mare era considerată "ruşine, dosadă, împutare și batjocură". De asemenea, era bine ca femeia să fie mai tânără.[287] O dată înfăptuită căsătoria, ea nu putea fi ușor desfăcută.

În familie, femeia era subordonată soțului ei. De exemplu, ea era obligată să-l urmeze când acesta era nevoit să fugă dintr-o localitate într-alta. Excepție fac situațiile când soția știa că soțul ei pleca pentru a face o tâlhărie, trădare ori s-o omoare.

În schimb, soțul nu era dator să-și însoțească soția obligată să plece dintr-o așezare în alta.[288]

Desfacerea căsătoriei se putea obține doar în caz de imoralitate a soților, când femeia era atât de bătută încât "e la cumpănă dacă e vie"[289], dacă unul dintre soți e tâlhar de morminte, dacă-și botează propriul copil devenind astfel frate de suflet cu soția[290], dacă femeia face avort[291]. Apoi erau anumite situații în care unul dintre soți s-a îmbolnăvit. Dacă femeia se îmbolnăvea în timpul căsniciei, soțului îi revenea obligația de a-i asigura "hrana" toată viața.[292]

---

286. Îndreptarea legii, 1652, ed. A. Rădulescu, București, 1962, p.174, gl.173, 175; p. 212, gl.203.

288. Ibidem, p.186-187, gl.188; Carte românească de învățătură, 1646, ed. A. Rădulescu, București, 1961, p.123.

290. Îndreptarea legii, 1652, p.226, gl.221, 226.

292. Ibidem, p.227, gl.225

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În practică, vedem că partenerul bolnav dădea o carte de dezlegare, ca şi în dreptul bizantin.[293] Aşa a procedat în 1703 Maricica Mătiiasa din satul Stăjăreni, din Moldova. Ea îi scria soţului, Matei, care stătea în Ţara Ungurească: "dau ţie ştire cum eu-s beteagă şi de casă nu-s de-a ţine, iar tu de-ţi va trebui femeie, tu să-ţi iai altă femeie: de mine să fii iertat în veci, şi mă iartă şi tu. Că eu am bolnăvit; deci de acum înainte mie bărbat nu-mi mai trebuieşte până la moartea mea. Iar tu, de nu te vei putea ţine însuşi, tu să-ţi ei un soţ, şi lăcuieşte sănătos în veci. Iar eu mă voi ţine aicea în Moldova lângă oamenii mei, până când voi custa...Şi să crează şi Măria lor domnii din aceea ţară că-s adevăratele cuvintele mele în această scrisoare a mea."[294]

În cazul în care unul dintre soţi a fost luat rob, celălalt trebuia să aştepte cinci ani, iar dacă bărbatul era în armată soţia nu se putea recăsători decât după zece ani, dacă nu mai avea nici o ştire despre el.[295]

Cei reveniţi din robie aveau dreptul de a-şi reface familia. Femeia care fusese roabă şi chiar de "o vor fi spurcat" soţul trebuia s-o reprimească, pentru că a fost contra voinţei ei. Dacă femeia se recăsătorea cât bărbatul era rob, el, când se-ntorcea, putea s-o ia înapoi şi contra voinţei ei.[296]

Dacă despărţirea avea loc din vina femeii, aceasta îşi pierdea zestrea, iar dacă era din cauza bărbatului, acesta putea fi obligat să-şi întreţină soţia până îi întorcea soţiei tot venitul ce s-a strâns din zestrea ei.[297]

Nici în Transilvania legislaţia nu era cu mult mai îngăduitoare cu familiile chiar dacă, în condiţiile Reformei, divorţul era mai uşor acceptat. Spre exemplu, dacă aveau copii şi soţia pleca , ea avea obligaţia să-i restituie soţului ei toate pagubele pricinuite.[298]

Nu numai despărţirea era greu de realizat, ci şi recăsătorirea. Prima căsătorie era lege, a doua "ertare", a treia "călcare de lege" iar a patra a fost considerată de-a dreptul imorală[299].

Este interesant de văzut care era modul de viaţă a familiilor în nişte condiţii legislative care favorizau pe unul dintre soţi, bărbatul, şi care făceau aproape imposibilă despărţirea.

Un grup de documente vorbesc despre căsnicii fericite, în care cei doi soţi se respectau, se ajutau şi se refereau cu multă afecţiune unul la altul. Astfel jupâneasa Elena a lui Stoica postelnic din Văcăreşti, în 1616, la

---

[294]. N. Iorga, Scrisori de femei, Vălenii de Munte, 1932, p.28-29.

[296]. Ibidem, p.226, gl.223, 231, 236.

[298]. Istoria dreptului românesc, p.510-512, 515-516

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

moartea ei, împărțea moșiile între mama ei și soțul ei cu care "multă vreme au lăcuit, dar nu aveau copii" și "pentru multă socotință șă căutare șă milă ce au avut de către bărbatul ei, Stoica postelnic, până la moartea ei.[300]

La 1653, Dragomir, vel vornic din Țara Românească, scria "las această a mea învățătură la vreme de petrecaniia mea, cum să se știe, când m-am împreunat cu jupâneasa mea Ilina vorniceasa, n-am avut nici Rumâni, nici Țigani, nici moșie, ci am câștigat amândoi dimpreună, den mila Măriei Sale lui Vodă..."[301]

Probabil relații semănătoare erau și în familia lui Pădure, al doilea stolnic, care, la 1613, lăsa soției sale, Stana, jumătate din avere, iar mănăstirii unde va fi îngropat jumătatea cealaltă. În testament punea blestem ca rudele să nu-i ia soției cele moștenite.[302]

În anii de pribegie, atât de frecvenți în secolul al XVII-lea, soții se ajutau. Un exemplu era cazul Mariei, soția lui Radu Bidiviul postelnic. Toată zestrea ei, sate, bijuterii, haine "le-au cheltuit și mâncat în...pribegie". Când revin în țară, soțul ei moare, dar, lăsa prin testament toată partea lui Mariei, pentru cele pierdute în pribegie. Recăsătorită, ea a avut parte de un alt soț bun, care avea grijă deopotrivă de ea și de fiica ei din prima căsătorie, Neacșa. Despre acesta se spunea că, deși a plecat din țară, urmându-l pe Simion Movilă, și a stat vreo opt ani în Moldova, "a făcut multă cheltuială pentru boala și nenorocirile" Neacșei și apoi pentru înmormântarea ei. Revenit apoi în Țara Românească, s-a judecat în numele Mariei cu Sima stolniceasa, văduva lui Stroe Buzescu, pentru ca soția sa să-și redobândească moștenirile.[303]

Soțul își reprezenta soția în procese, așa cum s-a văzut din cazul precedent. Alteori soții împreună vindeau moșiile lor, ca de exemplu la 1607, Stana și Arsenie din Țăndăreai[304], făceau donații și se înscriau în pomelnice, ca Lupe Turchianu și soția sa Petra, care după ce au donat 15 delnițe de câmp și fânețe din satul Cernul mănăstirii Berzunț, "s-au scris la sfântul mare pomelnic"[305]. Zălogeau împreună, ca Puiul și Candachia, care, pentru 5 florini, erau să piardă un loc de casă și un pământ, pentru că persoana la care au zălogit susținea că de fapt le-a cumpărat.[306]

Alteori, soția, care dispunea de zestrea ei, cumpăra din aceasta moșii, sate, ca de exemplu Oprina, fiica lui Macarie din Ivăiniș. Aceasta, în

---

[300]. DIR, B, veac XVII, vol.III, București, 1951, p.38-39, nr.32.

[302]. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.153-154, nr., 148.

[304]. Idem, vol.I, București, 1951, p. 271, nr.254.

[306]. Ibidem, p.322-323, nr.238.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

timpul lui Mihai Viteazul, a cumpărat satul Tătarul din județul Ilfov pentru 10000 de aspri - "tot pe aspri gata din zestrea ei și din averile ei"[307] Asemeni ei, și Maria, soția lui Conda postelnic, cumpărase "cu asprii de zestre de la părinții ei și de la bunica sa" sate și ocini în valoare de 44700 aspri. Cu siguranță, după aceea, ea a fost nevoită să-se împrumute. Astfel, prin actul din 29 iunie 1616, dădea toate averile ei soțului, lui Conda postelnic, pentru că acesta i-a plătit datoriile de 35000 de aspri și i-a scos "cu multă cheltuială și multă pârâ" satele zălogite.[308]

Acest document este un alt exemplu în ceea ce privește dreptul soției de a se folosi de zestrea ei, dar evidențiază și un alt aspect din relațiile dintre soți. Astfel, soțul care putea, în cazul acesta bărbatul, îl ajuta pe celălalt să-și achite datoriile.

Starea de sănătate a unuia dintre soți era motiv de îngrijorare pentru celălalt. G. Kraus scria despre Acațiu Barcsai că a renunțat la domnie, în 1660, pentru că aflase despre soția sa că-i foarte bolnavă.[309]

Sănătatea și liniștea soției nu era doar preocuparea unui nobil ca A. Barcsai, ci și a oamenilor de rând. Cu prilejul anchetării martorilor la procesele vrăjitoarelor ies la iveală multe din frământările și reacțiile acestora în confruntarea cu problemele de zi cu zi. În comitatul Bihor, Ștefan Lengyel (Polonezul) era învinuit de vrăjitorie, printre alții, și de un bărbat de 45 de ani a cărui soție avea coșmaruri în care îl vedea sub formă de diavol pe Lengyel. Înainte de declanșarea procesului, soțul disperat l-a amenințat și chiar l-a bătut pe acesta.[310]

Disperarea îi făcea pe unii soți să fie agresivi față de vraci, așa cum deja s-a văzut. Similar a procedat și pe la 1717 și Ștefan Hajdu, tot din comitatul Bihor, care, văzând că soția sa nu se vindecă, a trimis un flăcău de a bătut-o tare pe vraciul Catarina Makai.[311]

Îmbolnăvirea soției făcea ca soții lor să meargă de la un vraci la altul, să caute vinovații și să încerce să le vindece. Ioan Oláh, de 50 de ani, din Uivarăș, comitatul Bihor, pe la 1699, și-a dus soția suferindă de la un vraci la altul până la Oradea.[312] Alt bărbat, de 38 de ani, din Samson, comitatul Bihor, învinuia o femeie-vraci, pe soția lui Ioan Nagy, că i-ar fi ucis nevasta.

---

[308]. Idem, vol.III, p.32-34, nr. 27.

[310]. Magyarországi boszorkány perek(Procese ale vrăjitoarelor din Ungaria), vol.I, ed. de F.Schram, Budapesta, 170, p.80.

[312]. Ibidem, p.44.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Aceasta, în noaptea înainte de a muri, a ieşit pe pridvor şi i s-a părut că a bătut-o vraciul.[313]

Toţi cei anchetaţi cu prilejul proceselor vrăjitoarelor desfăşurate la sfârşitul secolul al XVII-lea în comitatul Bihor erau ţărani şi târgoveţi de rând. În faţa bolii şi morţii partenerilor lor de viaţă, căutau cu disperare ajutorul vraciului din zonă. Imposibilitatea de a vindeca ducea la gesturi disperate şi necugetate, de la agresiuni la acuzarea de vrăjitorie, ceea ce adesea echivala cu condamnarea la rug.

Documentele citate până acum descriau relaţiile dintre soţi. Există un număr mare de alte izvoare care deşi nu vorbesc explicit despre buna înţelegere dintre ei lasă să se întrevadă acest lucru. Lecca spătarul lăsa prin testament toate satele sale soţiei.[314] Jitelniţa Maria, văduva comisului Anghel, îndeplinea cu grijă dorinţa soţului ei de a-l îngropa "unde a gândit el să zacă oasele lui"[315]

În perioadele de tulburări politice, precum deja s-a văzut, grija principală a bărbaţilor, de la domn la omul de rând, era de a-şi ocroti familiile, de a-i trimite la adăpost în afara aşezării ori chiar în afara ţării. Era un obicei bine înrădăcinat, care se discuta chiar în sfatul ţării.[316]

Exemplele de până acuma aveau în vedere doar aspectul de înţelegere şi sprijin care caracteriza multe dintre familiile din secolului al XVII-lea. Ele acoperă doar o parte a relaţiilor de familie. Astfel, au fost şi situaţii ca a Mariei, fiica lui Drăghici vornicul şi mama lui Radu Florescu, care nu amintea de soţul ei atunci când a dăruit trei moşii mănăstirii Cozia; a făcut-o pentru sufletele părinţilor, fraţilor şi fiilor ei "şi a tot neamul mieu, ca să ne pue la pomelnic, să fim pomeniţi în veci".[317] De data aceasta motivele tăcerii ne rămân necunoscute.

Zestrea şi, în parte, cele cumpărate laolaltă cu soţul ei erau singurele lucruri care-i rămâneau unei femei în caz de văduvie. Dificultăţile economice ale familiei obligau adesea femeile să-şi înstrăineze zestrea. Documentele din 4 iulie 1609, 10 mai 1611 şi 1662 arată cum pământurile vândute de jitelniţa Caplea şi bărbatul ei jupan Balea în valoare de 3000 de aspri , de Ianiu din Tătuleşti pentru 1200 de aspri şi de Radu postelnic şi Anca pentru 13200 aspri erau de fapt zestre femeii ori parte din ea.[318]

---

[314]. St. Grecianu, Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti, vol. I, Bucureşti, 1916, p.265.

[316]. I.Neculce, Opere, ed. G. Strempel, Bucuresti, 1982 p.526

[318]. Ibidem, p.397, nr. 356; Idem, vol.II, p.8-9, nr.10; Documente privitoare la familia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Alteori zestrea ei era zălogită de soț și apoi luată pentru datoriile acestuia. Astfel, la 1674, soția lui Pătru Cămărașul pierdea jumătate din satul Mostiștea, zestre ei, deorece soțul nu a predat visteriei dijma de 455 de taleri și când domnia a cerut banii s-a împrumutat zălogind partea amintită de sat. Neputând restitui banii la termen, Pătru a fugit în Transilvania, iar chezașii au vândut satul pentru a plăti datoria.[319]

La începutul secolului al XVIII-lea, soția lui Nicolae Costin, doamna Ileana, pentru a se plăti datoriile moștenite după moartea socrului ei Miron Costin, și-a zălogit bijuteriile pentru 600 de lei.[320]

Femeia, din zestrea ei și peste voia soțului, putea să cumpere. La 1680, după ce Matei Părdescu, postelnic, a vândut satul Slăvilești, probabil fără acordul soției sale, Caplea, aceasta "neîndurându-se de sat și de munca ei ce-au muncit, făcând și unile și altele pre lângă casă, și socotindu cum va ieși den munca ei, n-au vrut să lase cum să fie vândute precum le-a vândut bărbatul ei" și cere să le răscumpere din zestrea ei. Domnul este de acord. Totodată Matei Părdescu nu mai avea nici un drept asupra satului "fiind pierdute pentru ale lui datorii"[321]

Acesta era un caz fericit pe lângă cele în care soțul risipea bunurile soției, cum a procedat Dumitrachi, căsătorit cu Alexandra fiica lui Nicolae Bașotă mare vistier, care i-a "prăpădit și bucate și odoară"[322] Cu decenii în urmă, la 1644, călugărița Salomia primea de la domnie o parte din satul Obilești pentru zestrea ei, alcătuită din multe sate, moșii și odoare, cheltuită de fostul ei soț, Nan de Bărbătești.

De altfel, Nan era frate cu Hrizan postelnicul de Bărbătești care a procedat la fel.[323]

Deși despărțirea era greu de obținut, mai ales de o femeie, totuși, la 17 mai 1623, arhiepiscopul Anastasie, mitropolitul Sucevei, o "slobozea" pe Chirana de soțul ei Platon, în urmă plângerii ei "că i-au mâncat și i-au străcat tot ce au avut; după aceia au fugit și o au lăsat" Cuvintele ei au fost întărite de mărturia popii "Vasilie din Românești și alți mulți oameni buni, cum Platon nu iaste om bun, ce iaste făcătoriu rău."[324]

Neînțelegerile dintre soți adesea duceau soțiile la gesturi disperate.

Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G.Gr.Cantacuzino și publicate de N. Iorga, București, 1902, p.27

320. Ibidem, p.133, nr.65.

322. Idem, vol. XVI, p.370-388, p.346.

324. DIR, A, veac XVII, vol. V, p.220, nr.293

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ele cereau ajutorul vrăjitoarelor ca să readucă liniştea în cămin şi să scape de bătaie.[325]

Cu toate că erau frecvente conflictele în familia rurală, despărţirile, alungarea soţiei erau foarte rare. Atunci imaginaţia căuta explicaţii şi în puterile magice ale unor persoane. Deşi la 1712 oamenii din Balc, din comitatul Bihor, spuneau că Ioan Herman şi-a bătut şi alungat soţia pentru că n-o iubea, ea susţinea că nu se înţelegeau din cauza unei vrăjitoare din sat pe care soţul ei o vizita adesea.[326]

Neînţelegerile, agresiunea din familie puteau avea un deznodământ dramatic. În 1641 era executată o femeie din Bod care şi-a omorât bărbatul şi au fost, conform cronicilor săseşti din cursul secolului al XVII-lea, câţiva bărbaţi traşi în ţeapă, tăiaţi în patru ori decapitaţi pentru că şi-au ucis nevestele.[327]

Între conflictele dintre soţi şi moralitatea lor erau legături strânse. Un exemplu în acest sens era familia marelui paharnic Lupu Mehedinţeanu. Într-un document din 1614, se relata că şi-a alungat soţia, pe Maria din Bucov, pentru că a prins-o în preacurvie cu o slugă.[328] În acelaşi timp, se ştie că el însuşi avea un fiu natural, pe Preda, cu o posadnică.[329]

Gheorghe Ştefan, după ce a plecat din ţară, spune tradiţia, a început s-o "urască" pe Safta şi şi-a luat "o slujnică ţiitoare", iar pe soţia sa a trimis-o acasă în Moldova.[330]

Deşi asemenea obiceiuri erau probabil destul de răspândite, mai ales printre aristocraţi, ele erau privite critic de contemporani. Neculce scria despre Dumitraşcu Cantacuzino (1674-1675, 1684-1685) că era "bătrân şi curvar" pentru că "doamna lui era la Ţarigrad iar el aice îşi luase o fată a unei racheriţe de pe Podul Vechi, pe care o chema Aniţa, ţiitoare".[331]

Mihai Cantacuzino, amintind de relaţia dintre Şerban Cantacuzino şi Nastasia Duca, doamna a lui Gheorghe Duca, reda un comentariu de a lui D. Cantemir: "care această faptă la Valahia nu puţină necinste este".[332]

Pedepsele pentru imoralitate erau foarte grele. Ele veneau atât din partea unei legislaţii foarte aspre, cât şi din partea unei societăţi

---

326. Ibidem, p.41.

328. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.346-347, nr.308.

331. I.Neculce, Op. cit, p.185.

332. M.Cantacuzino, Genealogia Cantacuzinilor, publ. de N. Iorga, Bucureşti, 1902, p.252.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

neîngăduitoare faţă de abaterile de la morală. Pentru exemplificare, sugestiv era cazul Mariei din Bucov, soţia lui Lupu Mehedinţeanu. După ce fusese surprinsă de soţ, acesta "în toate chipurile i-a făcut mare greutate şi nevoie şi ca unei vinovate a vrut să-i taie şi capul". Doar la intervenţia domnului şi a mitropolitului a scăpat cu viaţa, dar Lupu Mehedinţeanu i-a confiscat averile de " a lăsat-o numai cu trupul şi în lipsă şi cu nişte feciori, pe care i-a făcut cu primul bărbat şi n-a aflat nici o parte ca să se hrănească şi să se îmbrace cu aceşti feciori, ci a rămas goală şi înfometată şi ea şi copii ei, în plâns. Şi nu s-a aflat nimeni din rudele lor sau din streini sau din negustori ca să-i caute şi să-i miluiască la sărăcie." Doar Vintilă, mare logofăt, "văzând această jupâniţă şi cu copii[333] ei mergând pe la porţile oamenilor ca nişte sărmani, el nu s-a împăcat de jalea lor", ci le-a dat 15000 de aspri şi o mantie de mătase roşie de porfiră. În schimbul acestora Maria trebuia să-i cedeze, când va primi moştenirea de după tată, partea din Ulmeni.[334]

În satul secolului al XVII-lea imoralitatea era sancţionată prin amenzi, duşegubine. Valoarea lor era mare, spre exemplu în Ţara Făgăraşului pe domeniul Comana ele fiind de 6 şi 12 florini pe la 1684.[335] La 1686 cu prilejul anchetării activităţii provizorului domeniului Comana, Ştefan Deac, unul dintre martorii din Copăcel relata cum Gligoria Rusz prins şi amendat pentru imoralitate nu a fost eliberat din temniţă până nu s-a legat iobag.[336] În ultimă instanţă, cei acuzaţi puteau fi alungaţi din sat sau chiar executaţi. Urbariul din 1640 al domeniului Făgăraş aminteşte de o femeie izgonită din Perşani pentru preacurvie.[337]

Modul în care oamenii, deopotrivă acuzatori şi inculpaţi, se raportau la situaţiile respective se poate vedea cu prilejul judecării vrăjitoarelor. În Batăr, comitatul Bihor, printre cei judecaţi la 1591 au fost şi câteva femei acuzate printre altele şi de imoralitate. Una dintre ele se justifica că altfel nu ar fi avut copii. Pentru martori, consăteni ai acuzatelor, cele mai demne de condamnare erau femeile care luau bani ori persoanele care înlesneau legăturile nepermise între cei din sat.[338]

Căsătoria era pentru bărbaţi cel mai adesea momentul care curma o viaţă nesăbuită. D. Cantemir scria că "libertatea relaţiilor era îngăduită până la căsătorie."[339]

---

[334]. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.346-347, nr.308

[336]. MOL,F234 106/fasc 455

[338]. Magyarországi boszorkány perek, vol.1, p.41-43.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Despre acelaşi mod de viaţă aminteau unii dintre martorii şi acuzaţii din Batăr.

Cu tot respectul pentru instituţia familiei şi teama de pedepsele aspre, au existat frecvente cazuri de încălcare a comportamentului moral, chiar de concubinaj şi de alte abateri de la o viaţă firească. Despre Ivaşco Ceparul, unul dintre marii boieri din Ţara Românească, un document din 10 mai 1665 spunea că înainte de Slamna, fiica lui Dumitraşo Filipescu, avusese o soţie "fără de cununie", pe Voica.[340] Gheorghe Ştefan, înainte de a fi domn, rămas văduv a întâlnit-o pe Safta, "o giupâneasă săracă, frumoasă, tânără" de neamul Boeştilor, pe care a răpit-o. "Şi pre urmă au priimit şi ia şi s-au cununat cu dânsul, care au agiunsu de au fost şi doamnă". Ulterior, în anii pribegiei. Safta a fost alungată, Gheorghe Ştefan rămânând cu o "ţiitoare".[341]

Cronicile săseşti, bogate în relatări de fapte diverse, amintesc adultere, zoofilie, violuri petrecute în Transilvania.[342]

Deşi destul de frecvente, cazurile de încălcare a unei vieţi morale erau totuşi considerate, chiar de contemporani, ca parte a faptului divers. Numărul mare şi varietatea informaţiilor păstrate ne permit să tragem concluzia că, în majoritatea familiilor, chiar în momentele cele mai dificile ale veacului, predominante erau afecţiunea şi grija soţilor.

---

[340] Stoicescu, N., Op. cit., p.201.

[341] A. Armbruster, Op. cit., p.412-414.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Părinţi şi copii

Una dintre preocupările familiei din secolul al XVII-lea erau copii. Imposibilitatea de a avea copii genera o serie de reacţii din partea familiei ori numai a femeii, care mergeau de la apelul la vraciul din zonă până la acuzarea unor persoane -"vrăjitoare" - că ar fi împiedicat naşterea copiilor, aşa cum rezultă din depoziţiile martorilor la procesele din 1591 din Salonta.[343]-Chiar şi imoralitatea era justificată, de unele femei, prin dorinţa de avea copii.[344]

Mortalitatea deosebit de mare a copiilor a marcat viaţa şi raţiunea părinţilor. Depoziţiile de la procesele vrăjitoarelor, care în fapt erau vraci săteşti, dezvăluie tragedia părinţilor. Pentru boala şi moartea copiilor, băieţi şi fete deopotrivă, erau acuzaţi vrăjitoarele şi vracii care intenţionat nu le-au dat medicamentul salvator.[345] Teama pentru viaţa copiilor, ca şi pentru cea a soţiei, pe unii îi ducea la reacţii foarte violente împotriva tămăduitorilor. Cu prilejul anchetei din 1715 din comitatul Bihor se vorbea de două vrăjitoare care au fost ameninţate, şi chiar una dintre ele bătută cu biciul, de taţii unor copii bolnavi.

Unii dintre cei care nu aveau copii înfiau. În general, aceştia erau nepoţii de frate ori de soră. Atmosfera dintr-o astfel de familie este redată de actul din 24 august 1718 prin care Despa, văduva popii Ghidului, dăruia nepotului său Mihai o casă cu locul ei în mahalaua Dintr-o zi din Bucureşti: "trăind soţia (cu sens de soţu - n.n) mea şi nefăcând noi copii, l-am luat de mic dă au învăţat carte şi ne-au fost de ajutor şi de toată slujba, fiind grămătic la biserică cât au trăit soţia meu". Apoi la bătrâneţe i-a ajutat în continuare, iar preotul, prin testament, i-a lăsat lui casa, după ce ar fi murit soţia sa. Aceasta însă şi-a făcut în curte o "căscioară" şi i-a lăsat lui Mihai casa pentru "ca acest copil încă să ştie odihnit şi încredinţat şi din cât va putea şi îi va da îndemâna, să-şi dreagă pe lângă case."[346]

Alteori, cei care înfiau erau naşii, adică părinţii de suflet ai copilului. Alexandra Spătăroaie, văduva lui Gligoraşcu Spătar, scria la 17 decembrie 1701 că a luat-o pe "nepotă-me Paraschiva, fiica surorii mele Catrinii de o'm crescut-o şi o'm botezat-o, şi am ales-o dentr' alţii nepoţii ai mei ca se-m fii a mii a fiică, şi cu vrerea lui Dumnezeu o'm şi căsătorit-o după Sandul Sturdze feciorul lui Chiriiac Sturzii." Cu acest prilej a înzestrat-o cu părţi de sate,

---

[344]. Ibidem, p.43.

[345]. Documente privitore la istoria oraşului Bucureşti (1594-1821), ed. de G.Potra, Bucureşti, 1961, p.279, nr.189.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ţigani şi "odoară din câte am avut i-am datu". În continuare, pomenind-o ca "fiica me" îi lăsa toată averea moştenire dacă moare cu condiţia să se îngrijească de ea cât trăieşte şi după ce trece în nefiinţă.[347]

La fel, şi o fiică a lui Barbu Bălăceanul a fost luată de mătuşa sa Stanca, soţia lui Preda Prăscoveanul, şi ca o fiică crescută, înzestrată şi măritată cu Ioniţă Dedulescu logofăt. La rândul său, Ioniţă o considera pe Stanca soacra sa.[348]

Înfieri au fost făcute şi de ţărani, după cum se vede din notele marginale ale conscrierilor militare şi urbariale.

Luarea unui copil de suflet însemna îngrijirea, educaţia, înzestrarea şi căsătoria acestuia. Părinţii adoptivi trebuie să-şi asume aceleaşi obligaţii ca şi cei fireşti. Era de aşteptat ca şi copiii adoptaţi să se comporte asemeni unor copii fireşti.

Aceleaşi obligaţii reveneau părinţilor şi când adoptau un copil în condiţiile în care aveau propriul lor copil. La 1643, văduva şi ginerele lui Toader Tăutul, împreună cu câţiva martori, confirma că la moartea sa Toader Tăutul o parte din moşie şi un mânz "au dat lui Pătrăşcan cuconul Tăutului logofătului, căci au fost nepot di văr primare şi l-au învăţat carte şi l-au luat hii di suflet."[349]

Alteori ce-i ce nu aveau copii nu înfiau unul, dar prin testament lăsau bunurile unui nepot, strănepot sau unui fin. De exemplu, pe la 1602 Radu postelnicul îi lăsa vărului său Socol, fiul lui Drăghici, partea lui din Răzvadul de Sus pentru că el neavând "feciori de in trupul miiu să-mi rămăe pomenă pre urmă, luat-au eu pre acest cocon la naştirea lui in braţili mele dă l-am botezatu şi i-am pus numele Socol."[350]

În mod asemănător au procedat Sava stolnic când i-a lăsat satul Săsăşti nepotului său Ionaşco mare vornic,[351] precum şi Neacşa, şi fratele ei Stoica, care, în 1613, dăruiau pe strănepotul lor, popa Stoica, cu partea lor.[352] În general, scopul era de a-i răsplăti "pentru că bătrâneţile mele m-au îngrijit dumnialui pân la moarte me, şi după moarte" să-i pomenească "precum l-a îndura Dumnezeu", aşa cum scria Pătraşcu Berchet când i-a dat moşia nepotului său Crăstiian.[353]

Înfierile erau excepţii, mare parte a familiilor bucurându-se de copii.

---

348. Idem, vol.V, p.490-491, nr.47.

349. DIR, B, veac XVII, vol.I, nr.81, p.68.

350. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.198-199, nr.185.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Copilul, după cum rezultă din majoritate documentelor în care se făcea referire la el, era înconjurat cu multă grijă şi afecţiune de părinţi. Alexandru Iliaş în 1633, când era scos din cea de a doua domnie din Moldova de revolta boierilor, fiind ajuns din urmă de aceştia le-a spus "cu lacrimi 'Mă rog pentru fiul mieu, Radu vodă, să-l lăsaţi viu !' "[354]

Preferinţele părinţilor adesea se orientau spre unul dintre copii, de cele mai multe ori cel mai mare dintre ei. Astfel, văduva postelnicului Constantin Cantacuzino, doamna Elena, "ajungându-mă bătrâneţile şi fiind slabă" dispunea în 1663 ca fiul ei Drăghici pentru ceilalţi fraţi ai săi şa fie tată "în locul tatălui vostru, după cum şi dumnealui (postelnicului Constantin Cantacuzino -n.n., 'e-au ales să li fii tată, aşa şi eu te aleg. Deci toţi să aibă a te cunoaşte ca pe un părinte. Ştiu că tu nu pofteşti rău vreunuia. Şi care nu se v-a pricepe tu-l învaţă şi-l îndreptează, după cum ţi se cuvine."[355]

Documentele păstrează şi amintirea unor situaţii în care părinţii diferenţiau pe copii la împărţirea moştenirii. Magda Vrăncenească în 1621 cumpăra două fălci de vie şi le dădea fiului său Coste pentru "că n-am vrut să-l amestec într-alte ocine [ale] altor feciori ai mei". Aceste ocine au fost cumpărate din "ce am avut eu strânsoarea mea deosebi."[356] Explicaţia dată de semnatara actului era "ca să n-aibă a se sfădi cu fraţii săi".

Pe lângă grija de se evita certurile dintre copii cu prilejul împărţirii moştenirii, părinţii îi tratau într-un mod excepţional pe copiii bolnavi sau proveniţi dintr-o căsătorie anterioară. Astfel, jupâneasa Rada, soţia suljerului Nedelco, lăsa zestrea ei exclusiv fiicei sale Drăgana, fără a o împărţi cu fiica lui Nedelco, Păuna, pentru ca Drăgana, fiind "beteagă de un ochi", să aibă "ca să se hrănească".[357]

Grija pentru destinul copiilor caracteriza familiile. Una dintre preocupările lor era înzestrarea fiicelor. Aceasta însemna o răspundere mare în măsura în care atrăgea după sine şi temerile că o parte din moşiile străvechi ar putea fi înstrăinate. N. Bethlen, fiul cancelarului Transilvaniei, la un moment dat, redând atmosfera epoci, a notat că fetele erau considerate o povară pentru familie.[358]

Era o teamă justificată, după cum se vede din cazul familiei Buciuc. Una dintre fete a primit zestre în bani, 417 ughi, iar la 1606 întorcea suma şi

---

[354]. M. Costin, Op. cit.,p.99.

[356]. DIR, A, veac XVII, vol.V, p.8-9, nr.11.

[358]. Bethlen Miklos, Elete leirása magától (Memoriile lui N. Bethlen), în "Kemény János és Bethlen Miklos müvei" (Operele lui I. Kemény si N. Bethlen), ed. E. Windisch, Budapesta, 1980, p.490.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cerea "parte den ocină" şi astfel "am intrat în ocină".[359] Pentru a împăca dorinţa de pământ şi a fiicelor părinţii adesea cumpărau ocini şi pe acelea le dădeau. Aşa a procedat şi jupan Mihai din Târgşor care i-a dat zestre fiicei sale Tudora, la căsătoria cu Fiera logofăt, ocina Caţaveiu cumpărată în timpul lui Simion Movilă pentru 7500 de asprii.[360]

Pentru fetele aristocrate înzestrarea însemna şi dotarea cu bijuterii şi haine de mare preţ. Ioan Bethlen, cancelarul Transilvaniei, vindea 1000 de boi pentru a comanda bijuterii fiicei sale Sofia, care urma să se mărite.[361] Maria din Bucov, după ce a fost alungată de Lupu Mehedinţeanu, în 1617, a vândut, în timpul lui Radu Mihnea, părţile ei din Breaza pentru 130 de galbeni, Ghimpaţi pentru 140 de galbeni şi Filipeşti pentru 130 de galbeni "de a înzestrat şi îmbrăcat pe fiica ei, căci nu i-a rămas ei nici scule nici alte odoare, nici n-a căutat de ea în nevoia ei, nici un om din rudele sale, sau din sângele ei".[362]

Înzestrarea era un aspect, al doilea aspect avea în vedere împărţirea averilor între copii pentru ca astfel să se evite certurile la succesiune. Exemplu în acest sens găsim în tot cursul secolului. Un document din 1612 arăta că Harvat stolnic "când a fost la moartea lui, el n-a vrut să lase să se certe Ţalapi cu fratele său Ivan postelnic pe urma lui, ci a împărţit acele sate, de i-a dat Ţalapi satul Piscul Darvariului iar lui Ivan postelnic i-a dat satul Băileşti."[363]

La 8 octombrie 1627, Lupu din Giurgeşti şi soţia sa împărţeau ocinile între cele două fete şi o nepoată, cu siguranţa copila unei a treia fete.[364]

Unul dintre cele mai complete acte de împărţire a moşiilor, şi astfel o sursă valoroasă pentru demografia istorică a satului românesc din secolul al XVII-lea, a fost cel întocmit în 1667 de Elena, văduva postelnicului Constantin Cantacuzino, către cei şase fii ai săi.[365]

Preocupările părinţilor nu se limitau doar la asigurarea materială a copiilor. În grija lor era să le asigure posibilitatea de a învăţa carte, să-i educe şi să le supravegheze comportamentul.

În general, în educaţia copiilor un rol important revenea mamei. La 1663, doamna Ecaterina, soţia lui Eustaţie Dabija (1661-1665), atrăgea atenţia

---

. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.440-441, nr.380.

. DIR, B, veac XVII, vol.III, p.81-82, nr.69.

. DRH, A, vol.XIX, p. 328-329, nr.245.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

soţiei paharnicului cel mare "să cerţi feciorii şi să li dai grija să nu umble bând vinul armenilor şi jidovilor... ."

Despre Radu Mihnea, povestea Ion Neculce, cum a făcut năvod de oameni în jurul codrului unde i s-a ascuns una dintre fete, fugită cu o slugă. Când i-a prins, în mijlocul codrului, domnul a hotărât decapitarea tânărului şi călugărirea fiicei sale.[366]

Deşi numărul de informaţii este sporadic şi indirect, putem constata şi în secolul al XVII-lea interesul pentru educaţia intelectuală a copiilor, chiar şi a fetelor. Pe la 1668-1669 logofătul Radu Năsturel dăruia la Câmpulung o casă "ca să fie pentru şcoală, ţara fiind săracă şi făr de învăţătură, şi oamenii pentru sărăcie, nu-şi pot da copii lor la învăţătură."[367] Printre cele mai culte persoane din Ţara Românească era doamna Elena, soţia lui Matei Basarab şi sora lui Udrişte Năsturel.[368]

În Transilvania, Nicolae Bethlen, la sfârşitul deceniului şapte, a construit pe moşia sa de la Sânmiclăuş o şcoală pentru băieţi şi fete.[369]

Sfârşitul copilăriei nu însemna încheierea grijii pentru copii şi a responsabilităţii pentru ei. Se regăsesc informaţii despre părinţi care s-au împrumutat pentru a plăti păcatele fiilor lor.

Un document din 27 aprilie 1615 amintea de un anumit Mihail care, la sfârşitul secolului al XVI-lea, a furat nişte stupi din Drăghieşti. Ca să scape de spânzurătoare "Mihail şi cu fraţii lui şi cu mumă-sa, ei au mers de au căzut cu mare rugăciune la Stoica şi la Stan", verii celui inculpat. Cei doi veri în schimbul moşiei le-au dat 700 de aspri şi 12 capre.[370]

Un document din 1621 aminteşte de o altă mamă care se împrumută pentru a-şi salva fiul. Olena din Blicicenăuţi, ţinutul Hotin, şi cei patru copii ai ei au luat împrumut de la egumenul mănăstirii Sf. Sava 70 de galbeni cu care "noi am plătit o moarte de om, care au făcut feciorul mieu Samson." Pentru aceasta au zălogit un sfert din satul Zubriceni şi jumătate din Bliscenăuţi.[371] La sfârşitul secolului, în 1693, Ilina soţia lui Istrate logofăt vindea o moşie ca să plătească zestrea nurorii ei Maria, zestre cheltuită de fiul ei Ghinea, care de altfel era în viaţă.[372]

---

366. I. Neculce, Op. cit.,p.176.

368. N. Cartojan, Istoria literaturii române vechi, Buc. 1980, p.168-169; N. Iorga, Doamna Elina a Ţării Româneşti ca patroană literară, în "Analele Acad. Rom.", Mem.secţ, ist. s.III, t.XIII, 1932-1933, p.57-67.

370. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.385-386, nr.335

372. N. Iorga, Op. cit, vol. V, p.127

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

La 1653, popa Manea din Stănceşti scria un zapis prin care se obliga să-i cumpere postelnicului Iordache un rob ţigan "şi să-mi erte feciorul de rumânie"[373]

Când erau în imposibilitatea de a-şi ajuta copii părinţii priveau cu tristeţe suferinţele acestora. Astfel, Sofronie Băhnăşoae pe la 1690 arăta cu durere cum fii săi, hoţi de cai, ca să-şi scape viaţa s-au dat vecini lui Buhuş, medelnicerul de Suceava.[374]

Părinţii urmăreau viaţa de familie a copiilor lor şi nu ezitau să se amestece. Însuşi Vasile Lupu, la un moment dat, era pe punctul să-şi despartă fata, pe Maria, de soţul ei.[375] Printre cazurile judecate la Silistra, la începutul secolului al XVIII-lea, era şi al unui tată din Transilvania care şi-a răpit fata de la soţul ei din Craiova, astfel "au spart cununia făr de judecată."[376]

Prin urmare, se constată o grijă continuă a multor părinţi pentru viaţa copiilor, ei fiind în stare să sacrifice totul pentru salvarea lor. Nici copiii nu erau nepăsători la problemele cu care se confruntau părinţii lor. Se împrumutau, vindeau ocinele pentru a-şi elibera părinţii din robie. Un document din 1609 descria cum Mihăilă şi Staico şi-au vândut ocina pentru 4000 de aspri, cu care să-şi elibereze mama şi sora din robie.[377]

La 1662 Ivaşco Băleanul, fiul lui Gheorghe Băleanul, vindea satul Crăciani pe 40000 de aspri şi alte ocini ca să-şi elibereze tatăl din robia tătarilor.[378]

Alteori îşi ajutau părinţii la cheltuielile lor, ca stolnicul Niculachi care şi-a notat în "Izvodul de cheltuială" că în 1628 a împrumutat-o pe mama sa cu 17 taleri.[379]

După moartea tatălui, copiii rămâneau executorii testamentari. În această calitate Stanciul logofăt din Zătreni ducea la bun sfârşit testamentul tatălui de a dărui mănăstirii Bistriţa "toată dedina şi averea noastră, ocina toată şi cu case şi cu vii şi cu mori"[380] Gheorghe fiul lui Dumitraşco Ştefan logofăt, la 8 martie 1631, dădea lui Costandin Dracea jumătate din satul

---

[374]. Idem, vol.XI, Bucureşti,1906, p.119

[376]. N. Iorga, Op.cit., p.134,nr.69.

[378]. Documente privitoare la familia Cantacuzino..., p.24, nr.16; St. Grecianu, Op. cit., vol. I, p.31, 297.

[379]. DIR, B, veac XVII, vol.I, p.411, nr.366.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Goşmani din ținutul Neamț pentru că a auzit de promisiunea tatălui său de a-i cumpăra un sat şi "ştiind câtă slujbă i-au slujit".[381]

După moartea părinților copii făceau danii la mănăstiri pentru pomenirea sufletului acestora. Din dragoste pentru părinți cei mai săraci erau în stare să sacrifice aproape tot, ca de exemplu Neaga fata lui Mogoi din Căciulăteşti care, la moartea tatălui său, în 1614, dăruia mănăstirii Gomoi partea acestuia, "moşia cu baltă, livezi, cu pădure, cu câmpu cu tot", pentru că fusese îngropat acolo. Actul de danie spune despre Neaga că era atât de "săracă şi lipsită" încât cei de la mănăstire "mi-au mai dat bani gata ughi 4"[382]

Dacă se stingeau copii înaintea părinților, aceştia, sfâşiați de durere, îşi aminteau de ei. Mama lui Mihai Viteazul, Teodora, călugărită sub numele de Theofana, în 1602, trăia "cu multu foc de moartea fiiu mieu"[383] la mănăstirea Cozia unde "mă ajunsese şi vestea de sfârşitul zilelor drag fiului meu Mihail Voevod şi de sărăcia Doamnă-sa şi a coconilor Domniei lui prin țări străine. Fuiu de plângere şi de suspine ziua şi noaptea."[384]

Nu numai copii proprii se bucurau de grija şi afecțiunea părinților, ci şi cei înfiați şi cei vitregi. Astfel se explică unele cazuri de dăruirea a lor cu ocine sau de înfrățire cu proprii copii. Probabil în primii ani ai veacului al XVII-lea, un anume Zlate lăsa ocina sa fiului său vitreg Dragomir "ca să-l caute şi să-l păzească la vreme de moarte."[385] La 1609 Lupul mare logofăt lăsa ocina cumpărată în Stoeneştii de Jos fiicei sale vitrege Maria "cu tot venitul şi cu vecinii ca să fie Mariei pentru hrană, iar dregătorului domniei mele veşnică pomenire."[386]

Înfrățirea fiilor vitregi cu proprii fii se datora şi faptului că aceştia ori mama lor avuseseră bani şi vite când au venit în casa tatălui vitreg. În momentul înfrățirii bunurile nu mai existau, dar tații vitregi cel puțin moral se simțeau obligați să-i nu-i lase fără nimic. Astfel, la 1612, se întărea hotărârea lui Ivan din Târgşor de a-i înfrăți pe moşie pe fiul său Mihai şi pe fiul vitreg Iacov a cărei mamă când s-a măritat cu Ivan avusese 11000 de aspri.[387] Peste trei ani Stănilă îşi înfrățea pe ocină fiul propriu cu cel vitreg care-i venise "în casa lui Stănilă cu 4 boi şi 2 vaci şi 3 cai şi 15 oi şi 3 stupi ş 2 porci."[388]

Perspectiva din care s-a făcut până acum analiza relațiilor dintre părinți şi copii lasă impresia existenței în secolul al XVII-lea a unor familii

---

[382]. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.326, nr.289.

[384]. N. Iorga, Scrisori de femei, p.13

[386]. Ibidem, p.396, nr.355.

[388]. Ibidem, p.386-387, nr.336.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

deosebit de armonioase. Este adevărat că în majoritatea cazurilor despre care s-au păstrat informaţii acestea era trăsătura dominantă. Probabil aceasta era atmosfera din cele multe familii dar există şi exemple care amintesc direct sau indirect de tensiuni între părinţi şi copii. Sursele sunt deosebit de laconice dar numai o serie de neînţelegeri puteau duce la dezmoşteniri şi vinderea unor moşii fără consultarea copiilor. Un document din 20 iulie 1651 aminteşte de un anume Giurgea, care fusese dezmoştenit "pentru căci l-au plătit înmă noastră de multe răutăţi ce au făcut, de au fost de multe ori să pie, de nu l-ar hi plătit."[389] Pe la sfârşitul veacului, monahul Ghelasie s-a supărat pe cei doi fii ai săi, Andronic şi Ştefan, şi a dat moşia stolnicului Iordache Cantacuzino. Îşi iartă fii când aceştia cer "că să-i ertu şi-s nu amiastec sânge strein între dânşii", dar este prea târziu pentru că Iordache Cantacuzino refuză să dea zapisul. În 1696 monahul Ghelasie "bătrân de dzile şi slab" declara nul zapisul dat odinioară stolnicului.[390]

La 1627 fiii şi fiicele Măriicăi Păntoae pierdeau viile vândute de mama lor fără ştirea lor pentru că nu aveau cu ce le răscumpăra.[391]

Este adevărat că majoritatea documentelor de care dispunem provin de la cancelaria domnească, forul superior de judecată în Ţările Române, unde disputele de familie ajungeau doar în condiţii excepţionale, adesea doar când se punea problema confirmării unor proprietăţi, a unor moşteniri. În general, aceste conflicte se soluţionau la nivelul local, aşa cum se vede din procesele verbale întocmite de juzii săteşti şi de juraţii de pe domeniul Aiud la începutul secolului al XVIII-lea. Spre exemplu, se nota că pe la 1712 Ioan Varga din Decea (Deets) a ridicat securea asupra mamei sale care a scăpat doar ferindu-se.[392]

Amintisem mai sus de prezenţa copiilor vitregi. Situaţia lor era o problemă în măsura în care, datorită mortalităţii accentuate şi recăsătoririlor, au fost destul de numeroşi. Probabil mulţi dintre ei au fost asimilaţi în familiile noului părinte, aşa cum ilustrează documentele deja menţionate. Dar au existat şi multe neînţelegeri, izbucnite mai ales după ce doar fiii vitregi şi părinţii vitregi rămân în viaţă. La 1613 se judeca procesul dintre Măciucă şi tatăl său vitreg Stan pentru o moşie şi o moară la Tabără. Aceste "bucate" fuseseră cumpărate, din ceea ce a rămas după tatăl lui Măciucă, de mama acestuia şi de Stan. După moartea mamei, cei doi, un timp, au ţinut împreună şi moşia şi moara dar în timpul lui Radu Mihnea (1611-1616) Stan şi-a izgonit fiul vitreg.[393]

---

[389]. Ibidem, p.49, nr.224

[390]. MOL., Teleki család, P 658/11cs. doc din 16-18 dec. 1715.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Alte surse de tensiuni, în familiile în care unul dintre părinți era vitreg, erau în atașamentul mai pronunțat al acestuia pentru proprii săi copii și în dorința lor de a lăsa o parte mai substanțială din bunuri acestora. În 1577 se desfășura procesul dintre Rada fiica lui Dragul și mama ei vitregă, Maria. Dragul lăsase prin testament toată averea Radei, iar Mariei și celor doi fii ai ei n-a lăsat "nici o palmă de pământ și bucate nici un cap de ață."[394]

Nicolae Bethlen, care avea și el mamă vitregă, era deranjat vizibil de dorința acesteia de a concentra cele mai multe bunuri fiului ei, care, de altfel, era frate după tată al autorului, precum și de amestecul ei în proiectele de căsătorie ale cărturarului, zădărnicind astfel planurile acestuia de a o lua de soție pe una dintre fiicele lui Drăghici Cantacuzino.[395]

În baza documentelor păstrate, se constată că relațiile dintre părinți și copii erau caracterizate de afecțiune și grijă. Uneori, acestea au fost umbrite de conflicte, dar, din păcate, detalii despre cauzele și chiar desfășurarea lor nu au fost consemnate. Familia în totalitatea sa a fost marcată de multe probleme: economice, politice, de frământările spirituale ale veacului. Părinții se temeau permanent pentru viața copiilor. Lipsa cunoștințelor medicale care să poată oferi protecție făcea să fie copiii deosebit de fragili, iar părinții, de disperare, să comită acte necugetate. Sfârșitul copilăriei nu însemna încheierea relațiilor de familie. Căpătau alte forme. Acum copii se îngrijeau de sănătatea și chiar de viața părinților lor bolnavi sau robiți.

Pasionanta politică din secolul al XVII-lea a marcat viața familiilor. Asupra modului în care relațiile dintre părinți și copii au fost influențate de politică nu revenim decât pentru a atrage atenția că familia era obligată la o solidaritate politică a tuturor membrilor săi. Adversarii politici urmăreau și pedepseau toată familia nu numai pe cei direct implicați în evenimente, deși exista conceptul responsabilității individuale.

În abordarea problemelor copilului în familie se impune să se arunce o privire și asupra orfanilor, cei mai oropsiți de soartă. Numărul lor era destul de mare dacă uneori ajungeau să fie menționați și în urbarii. Cauzele sunt lesne de înțeles dacă ne gândim la frecvența epidemiilor, a războaielor de tot felul și la nivelul cunoștințelor medicale din secolul al XVII-lea.

În general, după moartea părinților, copiii ajungeau sub tutela bunicilor ori a unei rude apropiate. Acestora le revenea grija de a-i crește, educa și căsători. Așa a procedat și Safta, fiica lui Constantin Brâncoveanul căsătorită cu Iordache Crețulescu, care după ce și-a crescut nepoata rămasă

[394] St.Grecianu, Op. cit., vol. I, p. [illegible]
[395] Bethlen Miklos, Op. cit., p. 623.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

orfană, pe Elena, când aceasta a împlinit 15 ani a măritat-o cu Mihai, fiul lui Matei Cantacuzino.[396]

Grija bunicilor îi urmărea pe nepoţii rămaşi orfani până târziu. La 1611 maica Anghelina, care avusese doi fii şi o fiică moartă timpuriu şi care a lăsat în urmă o fată, îşi refăcea testamentul. Atunci, după moartea unuia dintre fii, îşi reîmparte averea între fiul rămas şi nepoată, care deja era măritată. Mai mult, i-a înfrăţit pe unchi cu nepoată şi cu soţul acesteia.[397]

Uneori tutorii se purtau ca şi căpitanul Drăghici din Râmnic cu nepotul său Radu Olănescu. Despre el preoţii şi negustorii din oraş spuneau că e "cu pizmăşi cu vrăjmăşie asupra tuturor creştinilor şi asupra nepotu-său Radu căpitan, şi nu de acum, ci de multă vreme, şă-i face multă asupreală şi nedreptăţi şi necazuri, iar nepotu-său Radul nu-i face nimic, ci se fereşte de el."[398] Este adevărat, o asemenea purtare a stârnit revolta locuitorilor din oraş care au cerut în 1722 o anchetă privitoare la relaţiile dintre unchi şi nepot.

Lăcomia unora dintre rude mergea atât de departe încât, profitând de naivitatea copiilor şi poate de sărăcia lor, le acaparau moşiile. Astfel, Mircea din Cândeşti după moartea fratelui său Fulgul a cumpărat, în timpul lui Mihai Viteazul, de la cei doi fii ai lui Fulgul partea lor din moşie pe 300 de aspri.[399]

Chiar dacă rămâneau cu pământurile moştenite de la părinţi, dacă tutorii nu se ocupau de acestea, atunci riscul de a fi ocupate de alţii era destul de mare. Astfel, copiii nu puteau intra în stăpânire decât târziu, după procese îndelungate şi costisitoare. Spre exemplu, la 1648, când Iordache, fiul lui Trufanda vistier, revine în ţară, deşi domnul i-a restituit toate moşiile, a trebuit să se judece pentru satul Dediuleşti cu Pădure şi cetaşii săi, deoarece "cocon mic (la moartea tatălui său - n.n.), şi trecând Dunărea la Cernavodă, şi neavând cine căuta de această moşie, au rămas să fie satul Dediuleşti făr de stăpân." Atunci satul a fost "preluat" de sus numitul Pădure şi de rudele acestuia.[400]

În ultimul an de domnie al lui Constantin Brâncoveanul, Amza Părăianul s-a plâns la domn "că rămânând ei mici de părinţii lor şi având şi moşăi" la Curtişoara, Grădiştea şi Bărbăteşti, acestea au fost cotropite de vecinul lor Constantin Cepturoianul. Domnul decidea restituirea pământurile, ameninţându-l pe Constantin Cepturoianul că de nu se supune va fi adus de

396. M. Cantacuzino, Op. cit., p.121.

398. N. Iorga, Op.cit., vol. V, p.139

399. N. Iorga, Op. cit, vol.V, p.483.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

armaș și "vei da și treapăd"[401], taxa că s-a deplasat omul domniei să facă execuția silită.[402]

Alteori, profitând de moartea tatălui, cei la care acesta zălogise averea voiau s-o preia. La 1635 fiii logofătului Ghianghea au fost nevoiți să renunțe la o parte din moșie pentru a salva restul pe care "dumnealui părintele nostru Ghianghea de mare nevoie le-a pus zălog" iar acum pentru acei bani voia să-i ia clucerul Lupu Prăjescu.[403]

Situația deosebit de grea a orfanilor adesea asaltați fără milă de creditori, vecini și rude hrăpărețe îi determina să ceară protecția unor boieri mari. Așa a procedat pe la 1600 și Mârza, fiul hotnogului de Costești, când adresându-se unui logofăt scria: "să-ți slujesc dumitale ca și alte slugi a dumitale, că am rămas sărac de părinți și săntu neînsurat, și nu mă pot sprijini: de mă vei primi dumneata eu ț'oiu sluji dumitale cu svântă dreptate și ț'oiu dărui dumitale un loc de prisacă, cu casa gata și zâmnic, carele iaste la Costești lângă Docolina."[404]

Gestul lui Mârza probabil nu a fost unic și era rezultatul experiențelor foarte amare ale celor care într-o perioadă de războaie și rivalități politice erau prea mici, și ca vârstă și ca poziție socială, să poată apăra ceea ce părinții prin grija lor le-au hărăzit.

Un alt aspect al relațiilor de familie care trebuie analizat era cel dintre socri și gineri sau nurori. Dacă ar fi să ne orientăm după cele scrise de Elena văduva postelnicului Constantin Cantacuzino, pe la 1682, prezența unei a treia categorii de persoane, în cazul nostru a nurorilor, ar fi tensionat relațiile de familie: "vă leg supt blestemul lui Dumnezeu și supt blestemul mieu cel părintescu, ca să nu vă plecați urechile voastre supt ascultarea cuvintelor jupăneasilor voastre, însă de ceale proaste și învrăjbitoare, care fac fraților neviață, nici să se meastece iale în vorba voastră când veți avea între voi au pentru moșii, au pentru alte trebi, ce să-și păzească fieștecare treaba ei."[405]

Investigând și alte documente imaginea raportului dintre părinți-copii-gineri și nurori se nuanțează, îmbrăcând forme variate de la afecțiune, admirație până la ură de moarte.

Părinții fetelor când dădeau zestre, pentru a evita discuțiile și pretențiile ulterioare, dădeau și o "scrisoare de mână " ori o foaie de zestre în

---

[402]. Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, ed. N. Stoicescu, O. Sachelarie, București, 1988, p.475.

[403]. Ibidem, p.7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care erau cuprinse lucrurile mobile şi imobile date.[406] Pe lângă zestre, socrii lăsau ginerilor moşiile lor. În actele de danie adesea se specifica "însă până voiu fii viu să o ţiiu eu."[407]

Impresionant era gestul mamei lui Radu Florescu care, după moartea fiului său, îi dădea nurorii satul Mostiştea, pentru că a trăit bine Stanca cu Radu Florescu.[408]

Între socri şi gineri aveau loc tranzacţii. Cumpărători erau uneori gineri, ca de exemplu la 1610 când Radu diaconul achiziţiona o ocină de la socrul său şi de la cumnatul său pentru 3500 aspri.[409] Alteori socrul era beneficiarul, ca Teodosie Monahul de la mănăstirea Aninoasa care în 1681 cumpăra un sălaş de ţigani de la ginerele său Constantin postelnicul şi fratele acestuia.[410]

La nevoie şi socrii, asemenea propriilor părinţi, se bucurau de sprijinul ginerilor lor. În "Izvodul de cheltuieli" al stolnicului Niculachi, pe lângă banii daţi mamei, erau notaţi şi 5 ughi daţi soacrei pentru cheltuială "când au purces acasă."[411] La 1661 Gavril Porosco vindea o parte din satul Vădiani, pe Jijia, pentru a-l răscumpăra pe socrul său, Pătraşco Hăhgul, de la tătari.[412]

Unii dintre bărbaţi cu respect şi pioşenie se gândeau la părinţii soţiei lor. Spre exemplu, în 1626, Gavril Budul, ginerele lui Costin Boghiul, fost şoltuz în târgul Hârlău, dăruia o poiană pe malul Bahluiului mănăstirii zidite de Zagavie "pentru sufletul socrului mieu şi soacri-mea Nastasăia."[413]

Ginerii, asemeni fiilor, după moartea socrilor devin executorii lor testamentari. În virtutea acestui fapt, la 13 iunie 1614, Cornea postelnic îl ierta de rumânie pe Stanciul din Masloşul, din respect pentru ultima dorinţă a socrului său pe care Stanciul l-a slujit şi "l-a căutat la vreme de nevoie pe unde a trebuit."[414]

Ca şi în relaţia părinţi copii, şi aici se practica răspunderea unuia pentru faptele celuilalt. Astfel, la 12 iunie 1601, pentru o datorie de 20 de

---

406. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.99-100, nr.105.

408. N. Iorga, Op. cit., Vol. V, , p.296, nr.16

410. St. Grecianu, Op. cit., p.36.

412. Ibidem, p.36,

414. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.283-284, nr.257.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

taleri ai socrului său Avram, dădea moşia sa din Micleşti, ţinutul Vaslui, lui Drăguş, fost vornic.[415]

Procesele vrăjitoarelor dezvăluie şi până unde putea ajunge ura dintre nurori şi soacre. La 1683, în Aiud, era cercetat cazul unei păstoriţe romînce bătrâne. Una dintre martore spunea că ar fi auzit de la cele două nurori ale bătrânei acuzaţia de vrăjitorie.[416] În 1716 şi 1717, împotriva unor vrăjitoare din comitatul Bihor au fost aduse acuzaţii de către gineri şi împotriva altora de către soacre, cum că ar fi vrut să-i îmbolnăvească pe ei şi pe alţii oameni.[417]

Acuzaţia de vrăjitorie era deosebit de gravă. Ducea la anchete lungi şi chiar la arderea pe rug, aşa cum s-a mai subliniat.

Îmbinând diverse tipuri de izvoare, observăm varietatea mare a modurilor în care se raportau unii la alţii în cadrul aceleiaşi familii. Poate extremele cele mai clare se regăsesc în analiza relaţiilor dintre socri şi gineri ori nurori.

---

[416]. Magyar boszorkányok pere, kisebb források (Procesele vrăjitoarelor maghiare. Surse mai mici), vol.1, Budapesta, 1989, doc. din 16 mai, 1683.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Frați și alte rude.

Problema relațiilor dintre frați prezintă un interes deosebit, deoarece foarte multe documente din secolul al XVII-lea le-au avut în vedere sub diverse aspecte. Un număr mare de acte au fost consacrate reglementarii raporturilor dintre frați, surori și cumnați. Conscrierile urbariale urmăreau coexistența lor în cadrul unor familii extinse. Memorialiștii nu uitau să-și menționeze frații. Datorită faptului că s-a scris atât de mult și în forme atât de variate despre frați, există și posibilitatea cunoașterii unor aspecte ale relațiilor dintre ei.

Un moment crucial în existența fraților era moartea părinților, mai ales dacă aceștia nu și-au împărțit bunurile între copii. În cel mai fericit caz, copii rămași, precum cei doi boieri din Izvor, Pană postelnicul și fratele său Stepan, la 1612 au luat fiecare jumătate din moștenire.[418] Alteori acest moment deschidea un lung șir de conflicte, de procese pentru a dobândi cât mai mult din ce a rămas. Spre exemplu, în 1723 când a murit doamna Maria, văduva lui Șerban Cantacuzino, la fiica ei cea mai mică Bălașa, după patru zile a venit fiul ei Gheorghe și a chemat-o în judecată pe Bălașa pentru lucrurile rămase la ea de la mama lor.[419]

Cu un secol înainte, la 1634, începea procesul dintre logofătul Tăutul și sora sa Avrămia pentru satul Câmpulung de pe Cirimușul Alb, din ținutul Cernăuți. Fratele pretindea jumătate din sat deși soțul Avrămiei răscumpărase cu ani în urmă satul ce fusese zălogit de tatăl celor doi.[420]

Decesul părinților arunca pe umerii celui mai mare dintre copii grija pentru frații și surorile săi mai mici. Uneori acest lucru era reglementat chiar prin testamentul părinților. Doamna Elena, văduva postelnicului Constantin Cantacuzino, prin testament, le impunea copiilor ei să-l asculte pe fratele lor cel mai mare, Drăghici, ca pe un părinte. La rândul lui, acesta era obligat să-i îndrume ca un tată.[421] Alte documentele păstrează amintirea unor femei ca Voica din Mănicești ori Lica din Tihulești, care fuseseră înzestrate de frații lor.[422]

La 1642 boierul Preda din Cepturoaia, în locul unui rând de haine de sarasir de 50 de ughi[423], unei cununi de aur de 40 de uughi, unei brățări de aur

---

418. DIR, B, veac XVII, vol.II, București, 1951 p.52-53, nr.57.
419. Mihai Cantacuzino, Genealogia Cantacuzinilor, ed. N. Iorga, București, 1902, p.271.
420. DRH, A, XXII, București, 1974, p.102, nr.87.
421. Documente privitoare la familia Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G.Gr.Cantacuzino și publicate de N. Iorga, București, 1902, p.84-95.
422. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.169-171, 284-286, nr.163, 258.
423. ughi = monedă de aur ungurească imitată după florini (v. Instituții feudale,p.483).

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de 20 de ughi, trei inele de 9 ughi, două perechi de cercei de 6 ughi, cinci ţigani şi un "leagăn cu telegari, drept 120 de ughi" dădea surorii sale Caplea la căsătorie satul Floreşti din Dolj şi 100 de ughi.[424] Cum se vede din acest document, fraţii, asemeni părinţilor, dădeau zapise în care era consemnată zestrea surorilor lor. Lipsa de bani îi obliga pe unii fraţi să se împrumute pentru a se achita de obligaţiile faţă de surorile lor. Aşa a procedat Stroici Luca, mare logofăt al Moldovei între 1595-1610[425], care, la 1617, mai era dator cu 1200 de galbeni luaţi în timpul lui Iancu Sasul (1579-1582). Cu aceşti bani el "şi-a măritat şi şi-a înzestrat surorile lui."[426]

În cazul oamenilor de rând, fraţii mai tineri slujeau în casa celor mai mari, care adesea erau şi căsătoriţi. Probabil o astfel de atmosferă era în multe dintre familiile extinse în care coabitau cu fraţii însuraţi şi cei celibatari. Pentru acest lucru uneori fraţii mai tineri erau răsplătiţi de cei mai vârstnici. Spre exemplu, la 1627, Vasile Dinga diac vindea fratelui său Gheorghe un loc de trei case în Silişte, printre altele şi pentru că acesta "mi-a slujit mie multă vreme la tinereţea lui"[427]

În general pe fraţi îi vedem împreună; se ajutau şi luptau laolaltă. În acest sens, un model era cel al fraţilor Buzeşti, Preda, Stroe şi Radu. La 1622, despre Stoica Cocoranul fiii săi spuneau că "a plătit de trei ori capul fratelui lui, Tiron, pentru nişte morţi de om, pe care le-a făcut"[428]

Devenirea unuia dintre fraţi mare dregător sau chiar domn contribuia la ascensiunea politică şi a celorlalţi, aşa cum dovedesc multe cazuri din secol. Spre exemplu cariera de mari dregători, mare paharnic şi hatman, a lui Gheorghe şi Gavril Coci, a fost strict legată de domnia fratelui lor Vasile Lupu (1634-1653)[429], iar Mihai Cantacuzino în genealogia familiei scria despre Şerban Cantacuzino că imediat ce a devenit domn l-a numit pe fratele său Iordache mare spătar[430]. Pe de altă parte, pierderea poziţiei politice a unuia dintre fraţi avea consecinţe dramatice pentru ceilalţi. În astfel de împrejurări au murit fraţii lui Vasile Lupu, fiind prinşi de urmaşul său Gheorghe Ştefan[431], sau cronicarul Miron Costin decapitat fără judecată după

---

424. N. Iorga, Studii şi documente cu privire la istoria românilor, vol. V, 1903, p.298.
425. N. Stoicescu, Dicţionar al marilor dregători din Tara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII, Bucureşti, 1971, p.327.
426. DIR, A, veac XVII, vol.IV, Bucureşti, 1954, p.172.
427. DRH, A, vol.XIX, Bucureşti, 1969, p.175-176, nr.145.
428. DIR, A, veac XVII, vol.V, Bucureşti, 1957, p.153-154, nr.214
429. N. Stoicescu, Op. cit., p.378-379.
430. Mihai Cantacuzino, Op. cit., p.212
431. N. Stoicescu, Op. cit., p.378-379.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ce fratele său hatmanul Velicico Costin fusese acuzat de trădare şi executat din ordinul domnului.[432].

Între ei, fraţii vindeau, cumpărau, având prioritate în faţa celorlalţi membri ai obştii, aşa cum au procedat, la 1605, Neacşa din Berileşti ori, la 1623, Loghina din Scobinţeni, ţinutul Cârligătura, care şi-au vândut ocina, respectiv partea din sat fraţilor lor.[433]

Din dorinţa de a-şi asigura succesiunea şi de a contopi patrimoniul, se făceau fraţi pe moşie, obicei cunoscut în societatea românească de secole. Un document din 1615 arată cum, cu prilejul înfrăţirii, cei doi fraţi se dăruiau reciproc, formalitate ce făcea parte din ritualul complex al înfrăţirilor pe moşie în general[434]. Astfel, Neniul, când s-a înfrăţit cu sora sa Tudora, i-a dat acesteia un bou în valoare de 1000 de aspri, iar Tudora i-a dat fratelui ei un pogon de vie în Dealul Cândeştilor "cu loc cu tot să fie nedajnic".[435]

Dăruirea de moşii între fraţi era, de asemenea, un fenomen prezent. Astfel la 1634 Evlaghie, episcopul de Rădăuţi, a cumpărat satul Meleşăuţi şi jumătate din satul Măreţei cu vecini şi le-a dăruit surorii sale Ana "ca să-i fie dăruire în veci"[436]

Relaţiile dintre fraţi erau foarte complexe. Un document din 1607, prin conţinutul său, atrage atenţia asupra acestei realităţi. Cu acest prilej, se amintea cum Dănuţ, la moartea sa, şi-a lăsat toată averea surorii sale Anca şi fiului acesteia, fiind de faţă şi fratele lor Dumitru. Motivul deciziei lui Dănuţ nu ne este cunoscut, dar ştim că, în 1607, Dumitru a dat-o în judecată pe sora sa cu familia ei, susţinând că, de fapt, el era singurul moştenitor[437]. În noianul de documente care se referă la fraţi, acesta se diferenţia de celelalte, datorită faptului că surprindea o familie în care alături erau şi dragostea, poate recunoştinţa dintre fraţi, dar şi ura dintre ei. Dorinţa de a pune stăpânire pe cât mai mult pământ îi făcea pe unii să uite de sentimentele fraţilor lor.

Problema averii adesea îi aducea la judecată pe fraţi. La 1627, erau în faţa domnului Vasile şi Stratul, fii ai lui Huhul din Negreşti, pentru că unul dintre ei, Vasile, a vândut şi a cheltuit ocini, argint, aur, mărgăritare "şi alte povijii" rămase de la tatăl lor. Chiar şi partea din Negreşti ce i se cuvenea lui Stratul "s-au sculat Vasili şi au vândut şi acea pol de sat şi au rămas Stratul cu nemic." Domnul a hotărât ca Vasile să răscumpere partea lui Stratul din Negreşti şi să o dea fratelui său. Cu toate acestea situaţia lui Stratul rămânea

---

[432]. I.Neculce, Opere, ed. G Ştrempel, Bucureşti, 1982, p.333-337; N. Stoicescu, Op. cit., p.387-390.

[433]. DIR, B, veac XVII, vol.I, p.180, nr.175; Idem, A, veacXVII, vol.V, p.181, nr.249.

[434]. Stahl, H.H., Contribuţii la studiul satelor devălmaşe, vol.III, Bucureşti, 1965, p.203-204.

[435]. DIR, B, veac XVII, vol.II, p.428-429, nr.368

[436]. DRH, A, XXII, p.110-112, nr.99.

[437]. DIR, B, veac XVII, vol.I, p.259-263, nr.245, 247.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

incertă pentru că "şi încă i se mai cade lui dintr-aceli ce-au vândut (Vasile - n.n.) dar nu are ce lua de la dânsul nemică, pentru căci era numai cu trupul."[438]

În plină criză economică, la 1598, logofătului Ion i se întăreau proprietăţile din Rogozeşti preluate de la fratele său Apostol "pentru că a plătit Ion logofătul birul fratelui său Apostol în 3 ani, parte lui taleri 15."[439] La 1634 postelnicul Leca pierdea o parte dintre rumânii în favoarea fratelui său, deoarece, îi era dator de şapte ani cu 7000 de aspri.[440] Acest document prezintă interes pentru că reliefează semnificaţia averii moştenite în raporturile dintre fraţi. Cu ani în urmă Lecca se împrumutase în afara familie cu cei 7000 de aspri. Pentru a-i plăti, a voit să vândă o parte dintre rumâni. Doar atunci a intervenit fratele său care i-a plătit datoria pentru că "nu s-au suferit să ca să vânză rumâni într-altă parte".

Contradicţiile dintre fraţi puteau lua formele cele mai neaşteptate. Dacă era adevărat zvonul notat de Radu Popescu, după care Papa Greceanu (din Greci) mare vistier[441] fusese pârât la domnul Gheorghe Duca de fratele său Mihai cum că ar fi voit să fugă din ţară, atunci s-a derulat în 1674 una dintre cele mai ruşinoase pagini din istoria relaţiilor dintre fraţi. În urma denunţului, "au luat moarte cumplită" Papa Greceanu şi Negoiţă vistier şi Voica postelnic.[442]

Pentru întregirea imaginii raporturilor dintre fraţi se impune şi o analiză a celor dintre **cumnaţi**. În fapt, prin intermediul acestei investigaţii, se poate uneori ajunge şi la cunoaşterea relaţiilor dintre fraţi şi surori, deoarece adesea femeile, în justiţie, erau reprezentate de soţii lor. Prin acest aspect se completează paleta de probleme ce frământau fraţii din secolul al XVII-lea.

Între ei, cumnaţii schimbau, vindeau ocinile. Este interesant actul întocmit prin 1627-1628 (7136) de Ghione şi cumnatul său Mârzea în urma schimbării a două vii, deoarece schiţează poziţia fragilă a celui intrat în familie în urma căsătoriei. Deşi cei doi cumnaţi se înţeleg, Mârza cere să se specifice: "Însă de voiu avea eu vreo nevoe despre unchii noştri pentru aceea vie, să aibă a merge Ghione să stea cu mene de faţă la pâră." [443] Via din Georgeşti a lui Ghione probabil fusese cumpărată de acesta de la un alt

---

[438]. DIR, A, XIX, p.306-307, nr.219.

[439]. Şt. Grecianu, Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti, vol.II, Bucureşti, 1916, p. 202.

[440]. DRH, B, XXIV, Bucureşti, 1974, p.552, nr.417.

[441]. N. Stoicescu, Op. cit.,p.194

[442]. Popescu Vornicul, Radu, Istoriile domnilor Ţării Româneşti, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p.162.

[443]. DRH, A, vol.XIX, p.325, nr. 241.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cumnat, Toderaşco, aşa cum rezultă dintr-un document din acelaşi an cu cel prin care via era schimbată cu cea de la Cruce, a lui Mârzea.[444]

Asemeni fraţilor, cumnaţii se înfrăţeau pe moşie ori pe părţi de moşie. La 1612, Stan din satul Margai, pentru că fusese înfrăţit de cumnatul său Stanciul, l-a pomenit pe socrul său cum se cuvenea şi l-a dăruit pe Stanciul cu un bou, cinci porci graşi, două oi şi un stup.[445]

Vânzarea către cumnaţi avea ca obiect pământ, case, prăvălii, robi şi putea fi întâlnită deopotrivă în sate şi oraşe.[446]

Sărăcia contribuia la tensionarea relaţiilor dintre cumnaţi. În condiţiile crizei din 1684, un moşnean îşi vindea pământul cumnatului său pentru 20 de lei şi cinci mierţe de mălai, ca "să ne scutim capetele de fumete". Moşneanul specifica în actul de vânzare că i-a dat cumnatului ocina pentru că nu găsise alt cumpărător.[447]

Spre deosebire de situaţia prezentată mai sus, adesea, la nevoie, cumnaţii se bucurau de înţelegerea şi sprijinul celuilalt. De exemplu, în 1664, spătarul Negoiţă şi soţia sa Neacşa împrumutaseră 55 de ughi de la cumnatul lor, paharnicul Tudoran. O parte dintre aceşti bani, 25 de ughi, erau necesari unui alt cumnat, Pătraşco, pentru ca în schimbul lor serdarul să-l ierte de a merge cu oastea în Ungaria.[448] Un document de la începutul secolului al XVIII-lea, 1710, descrie cum Constantin, fiul popii Nica Clisearul din Bucureşti, şi-a cumpărat casa "luând bani cu dobândă de la cumnatu-mieu Nicolae mărgelariul taleri 56". Deşi nu a putut să-i restituie, cumnatul "fiind om milostiv, mai mult pentru mila surorii-sii nu s-au îndurat ca să mă lase să vânzu casele" şi i-a dat zapis să rămână în casă cu fiica sa până la sfârşitul vieţii lor.[449]

La responsabilitatea pentru părinţi, copii şi fraţi se adaugă şi cea pentru cumnaţi. La 1673 domnul Grigore Ghica (1672-1673) l-a obligat pe aga Tudoran din Aninoasa să fie chezaş pentru cumnatul său postelnicul Pădure Creţulescu "cum că va şedea în ţară ...iar de va fugi să fie el platnic cu capul". Fugind postelnicul Pădure Creţulescu aga Tudoran a fost închis şi eliberat doar în schimbul a 5000 de taleri.[450]

Neînţelegerile dintre cumnaţi puteau lua uneori forma violente.

---

[444]. Ibidem, p.326, nr.242

[445]. DIR, B, veac XVII 17, vol.II, p.58-59, nr.62.

[446]. Documente privitore la istoria oraşului Bucureşti (1594-1821), ed. de G.Potra, Bucureşti, 1961, p.218, 220; Şt. Grecianu, Op. cit.,p.31; N. Iorga, Op. cit., p.46.

[447]. Ibidem, p.46.

[448]. Grecianu, Op. cit., p.32.

[449]. Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, p.249.

[450]. Şt. Grecianu, Op.cit., p.35; N. Stoicescu, N., Op. cit.,p.166, 256.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Într-o scrisoare din 1678, autorul, un boier pe nume Ispas, relata cum în urma conflictului cu cumnatul său "m-au calicit şi am fost cu mare aş cheltuială pentru mâna me cu care m-am hrănit, şi din furtuna aceasta calic de mână am rămas". Pentru rănirea cumnatului său Mihai Cucoranul a plătit o gloabă de 100 de lei şi a stat patru săptămâni închis la Halici. La intervenţia unor boieri, cei doi se împacă, dar Ispas i-a cerut cumnatului său să stea cu faţa în jos şi să se roage "pentru sângele mieu care fără vină l-au vărsat".[451]

Sursele neînţelegerilor puteau fi foarte multe, din păcate ele nu sunt decât foarte rar cuprinse în documente. Cu certitudine, una dintre posibilele cauze ale conflictelor era împărţirea averii. Moartea fratelui ori a surorii era prilej de redeschidere a disputelor pentru moştenire. Documentele păstrează amintirea multor văduve care au fost târâte în faţa justiţiei de pretenţiile cumnaţilor lor dornici de a dobândi cât mai mult din cele ce aparţinuseră fraţilor lor în cazul în care nu avusese copii. Spre exemplu, pe la 1623, Pietra din Târgu Neamţ se judeca cu cumnata sa pentru două case ce ar fi fost cumpărate de fratele ei "pre ai să-i bani", iar soţia "cuconi nu i-au custat şi frăţine-meu i s-au întâmplat moarte. Şi câte bucate au avut frate-mieu tot<e> au rămas la mâna fiiastrului[452] său, lui Efrim, şi la mâna mea nemic nu mi-au dat"[453]

Dacă aveau copii văduvele erau supravegheate pentru modul în care se îngrijeau de ei. Lucrurile erau şi mai complicate dacă erau copii dintr-o căsătorie anterioară. Neînţelegerile puteau ajunge până acolo încât domnia era nevoită să trimită aprodul pentru a cerceta la faţa locului cele întâmplate şi pentru a supraveghe partajul. Un astfel de caz se derula la 1621. Gligore diac "s-a jeluit...asupra femeii fratelui său Ionaşco, spunând că a murit fratele lui şi au rămas bucate după el şi a rămas şi o fiică ce a avut cu altă femeie, şi cu această femeie de asemenea <are> un copil". Domnul a trimis aprodul ca să cerceteze ce vor fi din bucatele lui cu prima soţie, pentru ca jumătate să-i revină fiicei acesteia. De asemenea, trebuia să se împartă şi partea lui Ionaşcu între cei doi copii. Totodată trebuia asigurată şi restituirea datoriilor defunctului, jumătate fiind plătite din parte lui Ionaşco şi restul din partea soţiei.[454]

Aceeaşi soartă cu a văduvelor o aveau şi bărbaţii ale căror soţii decedaseră. În iulie 1680, lui Ştefan Postelnicul îi cerea cumnatul său să-i restituie de la Sf. Ilie (20 iulie) până la Lăsata secului 145 de lei buni, 15 vaci şi 5 iepe rămase de la soţia sa. [455]

---

[451]. N. Iorga, Op. cit., p.218

[452]. fiiastru = copil (fată sau băiat) vitreg

[453]. DIR, A, veac XVII, vol.V, p.200, nr.270.

[454]. Ibidem, p.37-38, nr.36.

[455]. Lăsata secului = sărbătoare ce precede Postul mare de Paşti (v. Sim Fl. Marian, Sărbătorile la români, vol. I, Bucureşti,1994, p. 202-203); N. Iorga, Op. cit., Iaşi, p.92.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Când era posibil, pentru a se evita neînţelegerile ulterioare, între soţul rămas în viaţă şi cumnaţii săi se ajungea la învoială. Un astfel de zapis era alcătuit de Grozava, văduva lui Constantin Cucoranul şi cei cinci cumnaţi ai ei. În urma învoielii, Grozava rămânea, după cum a vrut soţul ei, adică cu "toată povăjie casăi, şi din haine şi din arginturi", şi cu jumătate din moşii.[456]

Cu cât relaţiile de rudenie erau mai îndepărtate, parcă cu atât erau mai frecvente şi conflictele. Majoritatea erau generate de disputele pentru succesiune. Procese multe şi adesea foarte lungi s-au desfăşurat între veri pentru moşii[457], bani şi diverse obiecte. La 1626, Pavăl dădea partea de ocină, din moştenirea de la unchiul său Făt din Boţeşti, verilor săi pentru că aceştia l-au pârât că i-au rămas de la unchi: 12 galbeni de aur şi patru lei, 9 putini de miere lungi de patru palme şi o şchioapă[458], 2 "heară de moară", 2 "heară de plug", o tigaie de prăjit, o tigaie cu picioare, 30 de nasturi mărunţi, o bardă.[459]

Alteori, dimpotrivă, unii dintre verii încercau să păstreze în familie pământurile, în acest scop ei se înfrăţeau[460] cu alţi veri sau răscumpărau ocinile şi satele ce fuseseră înstrăinate de către aceştia.[461]

Relaţiile dintre veri nu se rezumau doar la probleme succesorale. Între ele trebuie incluse înfierile [462], precum şi sprijinul ce şi-l acordau. Astfel, în 1611, Neagoe dăruia la nunta vărului său primar Radu un răzor de vie la Rădăcineşti[463]. Cu doi ani înainte, două preotese, Stanca din Câmpulung şi Preia din Slănic, vindeau două ocine pe 1000 de aspri pentru a-şi ajuta vărul primar, un anume Gheorghe.[464]

Oamenii acceptau să fie chezaşi pentru rudele lor. Spre exemplu, Apostol din Piscani, în 1657, devenise chezaş pentru un nepot "cum de acmu înainte să şadză în sat, în Docolina". Dacă acesta ar fi fugit de la Apostol "să aibi a lua bucatele noastre pentru dânsul"[465]

Nu aceeaşi soartă a avut în 1661 Antonie Colăcescu, care după ce a furat un bou "şi m-au prins de faţă, şi era să mă spânzure; iar de unchi mei şi de oamenii mei n-au vrut neme să mă plătească". A fost nevoit să-şi vândă ocina din Cernoeşti ca să-şi plătească capul.[466]

---

[456]. Ibidem, p.44.
[457]. DIR, B, veac XVII, vol.I, p.199, 389-390, 433-434, nr.192, 350, 383.
[458]. în Moldova o palmă = 0.28 m, un stânjen =c.0.2 m (Instituţii feudale..., p.350,464)
[459]. DRH, A, vol XIX, p.127-128, nr. 108.
[460]. DIR, B, veac XVII, vol.II, p. 224-225, nr.165, 209
[461]. Ibidem, p.190, nr.185; Idem, A, 17, vol. 1, p.32, nr.48.
[462]. Idem, vol.I, nr.81
[463]. Idem, vol.2, p.31, nr.33.
[464]. Idem, vol.1, p.391, nr. 351.
[465]. N. Iorga, Op.cit., p.31.
[466]. Ibidem, p. 30, nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Au fost şi situaţii în care rudele căzute la sărăcie în urma războiului au fost izgonite. O astfel de experienţă a avut Ştefan, fiul lui Simion Bugăi din Cătămăreşti, care, după ce a fost prădat şi rănit de polonezii şi tătari "şi eram un om de perire", s-a îndreptat plin de speranţe la nepotul său de soră, Toder Corfos. Aici descrie, în zapisul său Ştefan, "mă luară în batjocură şi nenic nu căutară la nevoe me". Atunci "m-am tras cum am putut pân la dumnealui (vărul său Gheorghe - n.n) în ţara muntenească". Din partea vărului său Gheorghe s-a bucurat de multă atenţie: "dacă mă vădzu dumnealui, i-au părut bine, şi m-au socotit cu totu ce mi-au trebuitu, ca pre un om bolnav". La rândul său, Ştefan pe acesta l-a răsplătit, lăsându-i partea lui de moşie.[467]

Analiza relaţiilor din cadrul familiei şi a celor care erau între diferite rude ne duce la concluzia că familia în general era foarte unită. Era o surpriză dacă la nevoie rudele îi respingeau, aşa cum i se întâmplase lui Ştefan din Cătămăreşti.

Integritatea familiei era o condiţie pentru buna ei funcţionare. Principalul sfetnic al capului familiei era soţia sa, aşa cum rezultă din testamentul Elenei văduva postelnicului Constantin Cantacuzino. Amândoi vegheau cu grijă şi teamă la viaţa copiilor lor. Destrămarea, datorită decesului, pribegiei, întotdeauna era resimţită ca angrenând după sine sărăcirea şi chiar risipirea celor rămaşi. Elocvent în acest sens era cazul familiilor văduvelor, precum şi analiza factorilor care au stat la baza emigrărilor. Peste două treimi dintre cei plecaţi şi-au părăsit locul de baştină după decesul părinţilor ori a soţilor.

Familia îi înconjura cu afecţiune şi grijă pe membrii săi. Soţii între ei, părinţii şi copii, fraţii, chiar şi ginerii şi socrii se ajutau între ei. Din păcate, calamităţile naturale, epidemiile, războaiele, foametea făceau ca adesea oamenii să plângă la căpătâiul rudelor. Inscripţiile de pe morminte, donaţiile făcute în amintirea defuncţilor dovedeau durerea resimţită în urma pierderii celor dragi. Depoziţiile la procesele vrăjitoarelor păstrează în culori deosebit de vii frământările celor ce stătea neajutoraţi şi cu disperare la căpătâiul copiilor şi soţilor bolnavi.

Greutăţile economice, războaiele şi jafurile frecvente din veacul al XVII-lea au influenţat familia contribuind la diminuarea şi sărăcirea ei. Foametea şi nevoia de a-i răscumpăra pe copiii şi părinţii căzuţi în robie îi obligau adesea pe oameni să-şi vândă ocinele şi libertatea. În acelaşi timp, condiţiile economice precare au favorizat declanşarea unui număr mare de

[467]. Ibidem, p. 223.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

procese de succesiune între rude mai mult sau mai puțin apropiate.

Instabilitatea vieții politice a făcut ca familiile aristocratice să fie afectate la fel de mult ca și cele ale populației de rând. Evoluția confruntărilor politice, obiceiul de a face răspunzătoare toată familia pentru acțiunea unor membri ai ei au obligat în special familiile boierești la o puternică solidaritate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

CONCLUZII

Familia din secolul al XVII-lea din Ţările Române, după ce a depăşit marea criză din primii ani ai veacului, a avut o dezvoltare demo-economică accelerată, aşa cum arată datele din deceniul al patrulea. Din păcate, această situaţie a fost întreruptă de evoluţia relaţiilor politice, care a marcat deopotrivă familiile marilor boieri din Ţara Românească şi Moldova, reducându-le la dimensiunile unei familii europene medii, dar şi familiile oamenilor de rând. Marea boierime a avut o evoluţie demografică total diferită de familiile aristocratice de pe continent, care atunci erau foarte numeroase. Cauza acestei situaţii era viaţa politică caracterizată de lupte sângeroase între diverse facţiuni boiereşti, între domni şi boieri, precum şi participarea la lupta antiotomană.

Populaţia a fost sub impactul celor două războaie antiotomane, desfăşurate la începutul secolului şi între anii 1658-61. Datele mai bogate de după 1630 demonstrează că, după războiul din 1658-1661, s-a creat un val demografic, care cel puţin câteva decenii a influenţat situaţia demografică. Firește, şi celelalte calamităţi au contribuit la diminuarea capacităţilor de dezvoltare ale familiei.

Frecvenţa mare a crizelor de tot felul a împiedicat dezvoltarea accelerată a familiei şi gospodăriei şi au transformat acest proces din progres în refacere. Capacitatea de refacere rapidă a fost admirată şi de străinii care au fost martori ai evenimentelor.

Datele statistice din secolul al XVII-lea arată că familia din Ţările Române avea trăsături comune cu familia europeană a perioadei: familia nucleară era în proporţie de 80-90%, iar dimensiunile ei variau între 5-5.5 persoane.

Nenumăratele calamităţi au determinat, pe lângă diminuarea familiei, sărăcirea ei şi creşterea numărului celor ce pribegeau.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

În a doua jumătate a secolului, ca urmare a pierderilor pricinuite de război şi a dificultăţilor economice care s-au abătut asupra populaţiei, s-a schimbat raportul dintre tipurile diferite de familii, sporind familia extinsă şi răspândindu-se cu precădere familiile extinse formate din fraţi. Totodată, lupta împotriva capriciilor naturii favorizează răspândirea meşteşugurilor în lumea satelor, fenomen care a influenţat puternic situaţia familiei rurale.

În concluzie, se observă că familia din Ţările Române, în ansamblul său, adică din tot spaţiul românesc, de la cele mai prestigioase familii la cele mai modeste, a fost măcinată de crizele veacului. Firește, acestea au acţionat diferenţiat, dar efectul a fost acelaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Izvoare şi instrumente de lucru

A gyalui vártartomány urbáriumai (Urbariile domeniului Gilău), ed. Jakó Zs., Cluj, 1944.

Anatefterul - Condica de porunci a vistieriei lui C. Brâncoveanu, ed de Dinu C. Giurescu, în "Studii şi materiale de istorie medie", vol. V, 1962, p.353-493.

Ancheta din 1699 cu privire la cauzele plecării iobagilor din Ţara Făgăraşului, Magyar Országos Leveltár (MOL), F234, 98/fasc. 409

Bethlen Miklós élete leirása magától (Memoriile lui N. Bethlen), în "Kemény János és Bethlen Miklos müvei" (Operele lui I. Kemény si N. Bethlen), ed. E. Windisch, Budapesta, 1980.

Bianu, I., Nicolaiasa, G., Catalogul manuscriptelor româneşti, Craiova, 1931.

Bornemisza Anna gazdasági naploi (1667-1690) [Jurnalele economice ale Anei Bornemisza (1667-1690)], în "I Apafi Mihály fejedelem udvartartása", (Documentele economice ale curţii principelui M. Apafi I), vol.I,ed. de B. Szádeczki, Budapesta, 1911.

Cantacuzino, Mihai, Genealogia Cantacuzinilor, publ. de N. Iorga, Bucureşti, 1902.

Cantemir, Dimitrie, Descrierea Moldovei, ed. Gh. Guţu ş.a., Bucureşti, 1973.

Carte românească de învăţătură, 1646, ed. A. Rădulescu, Bucureşti, 1961.

Călători străini despre Ţările Române, vol. V-VI, ed. P. Cernovodeanu, M. Holban, Bucureşti, 1973-1976.

Conscripţia militară din scaunul Ciuc 1643, MOL, F136.

Conscripţia militară din scaunul Odorhei 1635, Viena, Haus-Hof und Staadtsarchiv, Hungarica,173,(1630-1636).

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Costin, Miron, Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace, în "Opere", ed. P.P.Panaitescu, Bucureşti, 1958, p.41-201.

Cserei, Mihály, Erdély historiája (Istoria Ardealului), ed. Bankuti Imre, Budapesta, 1983.

Documenta Romaniae Historica (DRH), A, Moldova, vol.XIX-XXII, Bucureşti, 1969-1974.

Documenta Romaniae Historica (DRH), B, Ţara Românească, vol.XXI-XXIV, Bucureşti, 1965-1974.

Documente privind istoria României (DIR), A. Moldova, veac XVII, vol.I-V, Bucureşti, 1952-1957.

Documente privind istoria României (DIR), B, Ţara Românească, veac XVII, vol. I-IV, Bucureşti, 1951-1954.

Documente privitoare la familia Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G.Gr.Cantacuzino şi publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1902.

Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, ed. de I. D. Suciu, R. Constantinescu, Timişoara, 1980, p.239-261

Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594-1821), ed. de G.Potra, Bucureşti, 1961.

Ascultare din 1751 privind iobagii fugiţi din satele Lăpuş, Libotin, Silivaşul de Câmpie, Urmeniş şi Visuia, Arhivele Statului Bucureşti, rola 206, Ungaria, cadrele 42-62.

Făgăraş, Biserica Reformată - născuţi, căsătorii, morţi (1663-1815), vol.I, Arhivele Statului Braşov, cota. 261.

Giurescu, C., si Dobrescu, N., Documente şi regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu, Bucureşti, 1907.

Grecianu St., Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti, vol. I-II, Bucureşti, 1916;

I Rákóczi birtokainak gazdasági iratai (1631-1648) [Documentele economice ale domeniilor lui Gheorghe Rákóczi I (1631-1648)], ed. de L. Makkai, Budapesta, 1954.

Îndreptarea legii, 1652, ed. A. Rădulescu, Bucureşti, 1962.

Instituţii feudale din ţările române. Dicţionar, ed. N. Stoicescu, O. Sachelarie, Bucureşti, 1988,

Iorga, N., Scrisori de femei, Vălenii de Munte, 1932,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Iorga, N., Studii şi documente cu privire la istoria românilor, vol. V - partea I, vol.XI, Bucureşti, 1903, 1906.

Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690, Letopiseţul cantacuzinesc, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, Bucureşti, 1960.

Kemény János, Önéletirása (Memorii), în "Kemény János és Bethlen Miklós müvei" (Operele lui I. Kemény si N. Bethlen), ed. E. Windisch, Budapesta, 1980.

Kolozsvári emlékírók 1603-1720 (Memorialişti din Cluj 1603-1720), ed. Pataki József, Bucureşti, 1990.

Kraus, Georg, Cronica Transilvaniei 1608-1665, Bucureşti, 1965,

Magyar boszorkányok pere, kisebb források (Procesele vrăjitoarelor maghiare. Surse mai mici), vol. 1, Budapesta, 1989.

Magyarországi boszorkány perek (Procese ale vrăjitoarelor din Ungaria), vol.I-III, ed. de F.Schram, Budapesta, 1970-1982.

Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureş (1580-1658),ed. de St. Gall Mihăilescu, Bucureşti, 1993.

Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae, ed. de S. Szilágy, vol.I-XXI, Budapesta, 1875-1899.

Neculce, I. Letopiseţul Tării Moldovei de la Dabija -vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat, în "Opere", ed. G. Ştrempel, Bucureşti, 1982, p.195-862.

Idem, O samă de cuvinte, în "Opere", ed. G. Ştrempel, Bucureşti, 1982, p.161-193.

Popescu Vornicul , Radu, Istoriile domnilor Ţării Româneşti, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963.

Rétyi Peter naplója (1645-1674), [Jurnalul lui Petru Rétyi (1645-1674)], Bucureşti, 1983.

Suceava file de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului, 1388-1918, vol.I, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1989.

Suciu, C., Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania, vol.I-II, Bucureşti, 1967-1968.

Szamota, I, Zolnai Gy, Magyar oklevél-szotár, (Dicţionarul documentelor maghiare), Budapesta, 1902-1906.

Székely oklevéltar (Diplomatarul secuiesc), vol. VI, ed. L. Szádeczky, Cluj, 1897.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Urbariile Ţării Făgăraşului, vol.I-II, ed. de D. Prodan, Bucureşti, 1970-1976.

Urbariul domeniului Alba Iulia, 1618, M.O.L., F 27.

Urbariul domeniului Alba Iulia, 1662, M.O.L., F 27.

Urbariul domeniului Arpaşul de Jos, 1682, M.O.L., P 663, Teleki család, 1cs. Miscellanae.

Urbariul domeniului Blaj, 1647, M.O.L., F 27.

Urbariul domeniului Blaj, 1665, M.O.L., F234/208, fasc 49.

Urbariul domeniului Blaj, 1681, M.O.L., F234/208, fasc.49.

Urbariul domeniului Blaj, 1691, M.O.L., F234/208, fasc.49.

Urbariul domeniului Blaj, 1696, M.O.L., F234/208, fasc. 19.

Urbariul domeniului Gilău, 1663, M.O.L., F 234, 50/258.

Urbariul domeniului Gilău, 1676, M.O.L., P 1575, "Erdélyre vonatkozó iratók (1500-1916) [Acte referitoare la Transilvania (1500-1916)];

Urbariul domeniului Gurghiu, 1652, M.O.L., F 27.

Urbariul domeniului Gurghiu, 1688, M.O.L., P 663, Teleki család, 1 cs., Miscellanae.

Urbariul domeniului Gurghiu, 1697, M.O.L., P 663, Teleki család, 1 cs., Miscellanae

Urbariul domeniului Mănărade, 1652, M.O.L., E 156, U & C, fasc.88, nr.24.

Urbariul domeniului Mănărade, 1684, M.O.L., F234/15, fasc.60.

Urbariul domeniului Odorhei, 1644, M.O.L., F 234/110.

Urbariul domeniului Opra Cârţişoara, 1691, MOL, P.663, Teleki család, 1 cs., Miscellanae

Urbariul domeniului Satu Mare, 1660, M.O.L., U & C, E 156, fasc.113/15.

Urbariul domeniului Satu Mare, 1664, M.O.L., U & C, E 156, fasc.113/16.

Urbariul domeniului Şimleul Silvaniei, 1594, M.O.L., U & C, E 156, fasc 113, nr.5.

Urbariul domeniului Şimleul Silvaniei, 1696, M.O.L., U & C, fasc.113, nr. 17.

Urbariul domeniului Zlatna, 1652, M.O.L., F 234, 209/52.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Urbariul domeniului Zlatna, 1673, M.O.L., F 27.

Urbariul domeniului Zlatna, 1691, M.O.L., F 234, 209/fasc.52

Urbariul Făgăraşului, 1654, M.O.L., E 156, fasc.112/6.

Urbáriumok -XVI-XVII század (Urbarii - secolele XVI-XVII), ed. de F. Maksai, Budapesta, 1959.

Veress, Andrei, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, vol . VII-IX, Bucureşti, 1932-1934.

Lucrări

Anghel; Gh., O locuinţă din secolul al XVII-lea descoperită la Alba Iulia, în "Apulum", 1967-1968, pp.361-377, 469-482.

Armbruster, A., Dacoromano-saxonica, Bucureşti, 1980.

Armengaud, A., La famille et l'enfant en France et en Angleterre du XVIe au XVIIIe siècles, Aspects démographiques, Paris, 1975.

Bacci, M.L., Population and nutrition. An essay on European demographic history, Cambridge, 1990.

Biraben, J.N., La médecine et l'enfant au Moyen-Age, în "Annales de démographie historique", 1973,p.73.

Brătescu, Gh. Vrăjitoria de-a lungul timpului, Bucureşti, 1985.

Idem, Epidemiile de-a lungul timpului, Bucureşti, 1968.

Braudel, F., Structurile cotidianului, vol. I-II, Bucureşti, 1984.

Bunta, M., Contribuţii la studiul produselor artistice ale glăjăriei de la Porumbacu de Sus (sec. XVII-XVIII), în "Acta Musei Napocensis", vol.XVII, 1980, p.219-239.

Cartojan, N., Istoria literaturii române vechi, Buc. 1980.

Cernovodeanu P., Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV-XVIII), Bucureşti, 1973.

Cernovodeanu, P., P. Binder, Cavalerii Apocalipsului, Bucureşti, 1993.

Chaunu, P. Civilizaţia Europei clasice, vol. I, Bucureşti, 1989.

Chirca, H., Registre de stare civilă privind scaunul Sibiu (sec. XVII-XVIII), în "Studia Universitatis Babeş-Bolyai", s. Historia, nr. 2/1977, p.22-29.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ciurea, D., Evoluţia aşezărilor şi a populaţiei rurale din Moldova în secolele XVII-XVIII, în A.I.I.A. "A.D.Xenopol", tom.XIV, 1977,p.123-154.

de Vries, J., European Urbanism 1500-1800, Londra, 1984.

Delumeau, J., Frica în Occident (secolele XIV-XVIII), vol.I-II, Bucureşti, 1986.

Demény, Ludovic, Introducerea unor plante noi în agricultura Transilvaniei în secolul al XVII-lea, în "Revista de istorie", 12/1989, p.1245-1255

Dupaquier, J., La population rurale du Bassin Parissien a l'époque de Louis XIV, Lille, 1982.

Dupaquier, J. et M., Histoire de la démographie. La statistique de la population des origines à 1914, Paris, 1985, p.49-66

Flandrin, J.L., Families in former times, Cambridge, 1992.

Fleury, M., Henry, L., Nouveau manuel de dépouillement et de l'exploitation de l'état civil ancien, Paris, 1965.

Fossier, R., Les structure de la famille en Occident au Moyen Age, în "XV-e Congrès International des Sciences Historiques, Bucarest, 10-17 août 1980, Rapports II", Bucureşti, 1980, p. 115-131.

Fügedi, E. Pour une analyse démographique de la Hongrie médievale, în "Annales E.S.C.", 1969, 1299-1312.

Gavrilă, Irina, Utilizarea metodelor statistice în analiza asocierii între fenomenele istorice. Un punct de vedere., în "Revista istorică", nr. 3-4/1992, p.221-229.

Georgescu, G.I., Foametea din 1660 din Ţara Românească, în "Revista Istorică Română", vol.XVI, 1946, p.355-359.

Georgescu, Vl., Istoria românilor, Bucureşti, 1992.

Giurescu, C., Legătura lui Mihai Viteazul, în "Studii de istorie", ed de D.C. Giurescu, Bucureşti, 1993, p.328-336

Giurgiu, N., Conscripţii urbariale ca izvoare demografice. Urbariul domeniului Fiscal Gherla în prima jumătate a secolului al XVIII, în "Revista statistică", 11/1967, p.46-52.

Goldenberg, S., Le climat et l'histoire. Contribution à une histoire du climat dans le Pays Roumains aux XVie et XVIIe siècles, în "Revue Roumaine d'Histoire", 2/1974, p.314-315

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Gouesse, J.M., Migration feminines et mariages.Quelques exemples bas-normand (XVII-XVIII siècles), în "Annales de démographie historique",1976, p.317-339.

Harrington, Joel F., Reordering marriage and society in Reformation Germany, Cambridge, 1995,

Henry, L., Manuel de démographie historique, Paris, 1970.

Histoire de l'Europe, red. J. Carpentier, Fr. Lebrun, Paris, 1992.

Histoire de la famille, ed. de A. Burguiere, vol. II, Paris, 1986.

Iorga, N., Despre Cantacuzini. Studii istorice basate în parte pe documente inedite din arhiva domnului G.Gr.Cantacuzino, Bucureşti, 1902.

Idem, Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria, Bucureşti, 1989.

Idem, Doamna Elina a Ţării Româneşti ca patroană literară, în "Analele Acad. Rom", Mem.secţ, ist. s.III, t.XIII, 1932-1933, p.57-67.

Istoria dreptului românesc, vol. I, ed. Vl. Hanga, Bucuresti,1980.

Laslett, P., The Study of Social Structure from Listings of Inhabitants, în "An Introduction to English Historical Demography", New York, 1966, p.160-205.

Le Roy Ladurie, E., Climat et recolte aux XVII-e et XVIII-e siecles, în "Annales E.S.C.", 3/1960, p.434-465.

Le Roy Ladurie, E., L' Aménorrhée de famine, în "Annales E.S.C.", 1969, p.1589.

Lehr, L., Factori determinanţi în evoluţia demografică a Ţării Româneşti în secolul al XVII-lea, în "Studii şi materiale de istorie medie", VII, 1974, p.161-205.

Marţian, I., Bejenarii din Ardeal, în "Anuarul Institutului de istorie naţională din cluj", vol.IV,(1920-1927), p.173.

Marian, Sim. Fl., Sărbătorile la români, vol. I, Bucureşti,1994,

Marinescu, G., Statistică şi istorie, în "Revista de statistică", 8/1987, p.54-59.

Meteş, St., Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XIX, Bucureşti, 1977.

Moldovanu, L., Conscripţii şi recensăminte în Transivania în secolele al XVII-lea al XIX-lea, în "Revista statistică ", 8/1970, p.86-90

Moldovanu, L., Registre confesionale de stare civilă din Transilvania, în "Revista arhivelor", 1/1958, p.159-185.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mols, R., Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècles, Louvain, 1954.

Nussbächer, G., Epidemiile de ciumă la Sighişoara în secolele XVI-XVII: consecinţe demografice, în "Revista istorică", 3-4/1992, p.231-238.

Oţetea, A., ş.a., Istoria poporului român, Bucureşti, 1970.

Olteanu, Şt., Şerban, C.; Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu, Bucureşti, 1969.

Pascu, Şt., Demografia istorică, în "Populaţie şi societate", vol. I, Cluj-Napoca, 1972.

Pavlescu, E., Meşteşug şi negoţ la românii din sudul Transilvaniei, sec. XVII-XIX, Bucureşti, 1970.

Popescu, A., Instituţia căsătoriei şi condiţia juridică a femeii din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVII-lea, în "Studii", 1970, nr. 1, p.

Pounds, N.J.G., An historical geography of Europe, Cambridge, 1993.

Prodan, D., Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea, vol.II, Bucureşti, 1968.

Idem, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, vol. I-II, Bucureşti, 1986-1987.

Reinhard, M., A. Armengaud, J. Dupaquier, Histoire génerale de la population mondiale, Paris, 1968

Samarian, P.G, Ciuma, Bucureşti, 1932.

Idem, , Medicina şi farmacia în trecutul românesc, vol I, Bucureşti, 1935.

Schofield, R., Family structure, demographic beheviour, and economic growth, în "Famine, disease and the social order in early modern society", ed. J. Walter, R. Schofield, Cambridge, p.279-304.

Simon, T. Kinga, Importanţa registrului militar secuiesc (1635) ca izvor de demografie istorică, în "Revista istorică", 3-4/1992, p.241-252

Solcan, S., Aspecte demografice în Arieş la 1642, în "Revista istorică", nr.3-4/1992, p.253-272..

Idem, Family and Time on the Blaj Estate at the End of the Seventeenth Century, în "Analele Universităţii Bucureşti", Istorie, an XLIV, 1995, p.51-60.

Idem, Făgăraş - Patterns of Central and East European Life, New York, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Idem, Făgăraşul în istoria românilor (secolele XVI-XVII), în "Pagini transilvane", ed. D. Berindei, Cluj-Napoca, 1994.

Idem, Registrul parohial de botezuri al Bisericii Reformate din Făgăraş-sursă pentru demografia istorică a secolului al XVII-lea, în "Hrisovul", serie nouă nr. I,1995, p.90-100.

Stahl, H.H., Contribuţii la studiul satelor devălmaşe, vol.I-III, Buc, 1958-1965,

Stoicescu, N. Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII, Bucureşti, 1971.

Ştefănescu, Şt., Demografia dimensiune a istoriei, Timişoara, 1974.

Idem, Istoria medie a României. Principatele Române-secolele XIV-XVI, partea a II-a, Bucureşti, 1992.

Idem, Istoria Românilor de la Mihai Viteazul la Constantin Brâncoveanu, Bucureşti, 1996.

Trebici, Vl., Demografie şi istorie, în "Revista de istorie", 5/1984, p.417-421.

Trebici, Vl., Mică enciclopedie de demografie, Bucureşti, 1975.

Wagner, E, Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen, Köln, Viena, 1977.

Wrigley, E.A., Société et population, Paris, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Seventeenth Century Family in the Romanian Lands
ABSTRACT

In the case of the Romanian Lands, the analysis of the history of the family has certain peculiarities, because of the character of the sources. Parish registers are rare. They can be found only in Transylvania and, here too, on an exceptional basis. We must find other historical documents that contain data concerning the family.

The most precious documents are *urbaria* (feudal registers). Unfortunately, these registers too have been compiled only in Transylvania. In the case of Moldavia and Wallachia we must look for other documents.

There are sufficient data on the dimension and structure of the family in some of the *urbaria* from Transylvania. For this reason, the reconstruction of the structure of the family is possible only in the case of the principality of Transylvania. Even in this case there are limits of the analysis, because *urbaria* and other documents, military registers, for example, compiled mainly in the Szekely districts, contain data on the male population. The few documents concerning the family, in the case of Wallachia, also refer only to the male population.

The information loopholes that we mentioned are balanced, in the case of *urbaria*, by the data on the economic situation of the family. They are also sources for the analysis of the migration of the population.

In our reconstruction of the structure of the family, we used the hypothesis that approximately half of the population is female. This conjecture helped us to fill the loopholes in the data on the dimension of the family.

In the case of Moldavia and Wallachia, we used genealogical researches. They are available for the nobility of these Romanian Lands and make possible the analysis of the aristocratic families.

Thus, in *urbaria*, military registers, genealogies and other sources we have data for the analysis of the family from all the strata of the population.

Narrative sources make it possible to add color to the story of the family and the relations among its members.

For all three Romanian Lands and for all the strata of the population, the predominant family type was the nuclear family. The percentage of these families was between 80-90 per cent or even higher. The specific percentage varied on different areas and periods. The historical context had its impact on

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

the type of family. The economic crises, for example, of 1648-52 and 1675-85 contributed to the decrease of the percentage of nuclear families.

The dimension of the family varied between 4-5.5 members. We inferred its fluctuations from the statistic of the number of sons per family (see Table III.2.2).

The culmination of the family development was reached in the fourth decade. This was a period of political stability and economic development.

The economic crises and the epidemics of the fifth decade determined the decline of the dimension of the family. The heaviest blow came however from the war between 1658-1661. This caused famine and the spread of epidemic diseases in all Romanian Lands.

During the seventh decade there was rapid recovery. We documented it especially for the estate of Gilău in Transylvania (see Table III.2.4). This process was however interrupted by the economic crises and the epidemics of the eighth and ninth decades. These factors caused the stagnation of demographic development.

Summing up, we note that during the second half of the century the size of the family oscillated around 5 members.

The analysis of the internal structure of the nuclear family shows that the decrease of the mean size of the family was the result of the increase of the percentage of families with 0-1 sons (which reached even 70 per cent) and of the diminution of the percentage of families with 3 or more sons (see Table III.2.3). After 1670, the families with 6-7 sons were found only in exceptional cases.

In Wallachia, the size of the family had approximately the same values. We have to note however that, on the basis of the available data, we would have rather to conclude that the evolution of the number of sons was inverted and had the tendency to grow in the second half of the century (see Tables III.2.7, III.2.8, III.2.9).

We have a rich collection of documents for the Făgăraş Land in Transylvania. Data for the Făgăraş area, from 1640 and 1648, make possible the comparison of the families of the serfs and of the free peasants (called *boyars* - nobles) of the region.

In Făgăraş, the size of the free family was somewhat larger than that of the servile families. Thus, the mean number of sons per family, in 1640, was 1.9 in the case of free men and 1.7 in the case of serfs. In 1648, the numbers are 1.7 for free men and 1.6 for serfs. Comparing these families from the point of view of the internal structure, we find out that among free men

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

there was the least number of families without sons and the families with 3-4 sons reached 50 per cent (see Table III.2.13).

During the Seventeenth Century, in Western and Central Europe, the size of the aristocratic families tended to be large. In contrast with Western and Central Europe, in Moldavia and Wallachia the size of these families was similar to that of the family of ordinary people. One has to note however the tendency towards the growth of the number of children at the end of the century.

The size of the family in Moldavia and Wallachia was rather similar. However, the size of the Wallachian family was a bit smaller than the Moldavian one. The factors that caused these peculiarities are political. The nobles of Wallachia took part in anti-Ottoman wars, at the beginning of the century, and internal strife during the first half of the century. These conflicts decimated their families (see Table III.2.14).

The structural similarity of the Moldavian and Wallachian noble families is revealed by the analysis of the number of sons per family. We have to refer to the number of sons because the two lands had different attitudes towards daughters: in Moldavia, daughters inherited properties, as well as sons; in Wallachia, only were inheritors. Obviously, the historical documents concerning heritages mentioned, in Wallachia, only sons. The daughters had only the right to a dowry.

The frequent epidemics and wars left families without some of their members. The sources do not mention the death of wives. We can infer however the death of the husband from the fact that, in the registers, there is immediately a change: the widow becomes family head.

The analysis of the families which had a widow as family had as its aim to uncover further evidence concerning the impact of calamities upon families. At least in the case of the families in which the husband died, we note the impoverishment of the family, which many times combined with the tendency of the sons to leave the family, looking for work.

For the woman, widowhood had also another meaning. She became the representative of the family in the community and in the relations with the authorities.

The extended families were the other type of family found permanently in the Romanian Lands. Their percentage was rarely over 20 per cent. The main forms of extended family were two: 1) the family that reunited parents and families of the children; 2) the family that united families of the brothers. Obviously, each one had its varieties, both in Transylvania and Moldavia and Wallachia (see Table III.4.1 – III.4.9).

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

On the estates in Transylvania investigated by us, the balance between the two types of family turned in favor of the brother families (see Table III.4.10-13).

In the Romanian Lands, the extended families had short lifetimes. Their main aim was to support young families. This is underlined in the statutes of the localities, which stipulated that families should split after three years. There were also structural differences between the nuclei of the extended families. The basic families, those of the parents or of the elder brother, were larger and had a greater number of sons (see Tables III.4.17 – III.4.19). The average number of sons per basic families oscillated between 0.8 and 1.5, for parents' families, 0.3-1 for brother families. In the case of the young nuclei of the extended families, was 0.2-0.7, for families attached to parents' families, and 0.1-0.2, for families cohabiting with brother's family.

Most of the estates in Transylvania investigated by us had one or two towns. Their population made up 3-18 per cent of the population of the feudal domain. The nuclear families predominated in the towns; their percentage was over 90 per cent (see Table III.5.2).

The size of the urban families was smaller than in rural areas. This was reflected in the average number of sons per family, which varied between 1 and 1.3 (see Table III.5.3). Thus, the town family had approximately 4-4.5 members.

For the town of Făgăraş we found a parish register (1663-1700). It is possible, using this source, to analyze the evolution of the births (see Table III.5.5).

The analysis of the internal structure of the town families shows how fragile they are when confronted with famine and epidemics. In such an environment, the percentage of families without sons reached 36 per cent (1676-86) or 45 per cent (1647-1652) – see Table III.5.6.

Conclusions concerning the age of the family members can be inferred from the data of parish registers, *urbaria*, and official investigations (when people had to declare their age). The age at marriage was probably around 22-23 years, if we take into account that the fact that the maximal number of sons in a family was attained when the family head was 35-40 old (see Table III.6.1). The maximal economic force of the household was also reached when the family head was 35-40 years old.

Data from the *urbaria* of 1681-1691 of the Blaj estate and of 1688-1697 from the Gurghiu estate make possible the reconstruction of age cohorts for sons (see Table III.6.3).

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

The reconstruction of the age was based upon declarations. So, we checked the credibility of statements concerning the age. We compared statements of the same person from different moments of time. We calculated the difference between the expected time interval (the interval computed using the date of the documents – so to speak, the "real" interval) and the interval resulted from the statements.

Differences between the expected age and the declared age were correlated to age (see Table III.6.6). They were also small variations in function of the social origin (see Table III.6.7).

This computation is significant for the evaluation of the real value of the sources that we used. It is also useful for the reconstruction of the way Seventeenth Century people perceived their age and the time flow.

Larger differences are noted when people declared the age of their sons. There was a tendency to declare a lower age for sons (see Table III.6.9). This is especially true for the boys of 11-15 years. The hypothesis is that the cause of this type of statement is the fact that sons had to leave the family after twenty years and set up their own household. Family heads had obvious reasons to keep them longer in the house.

Economic, social and political factors influenced the family. Families of all kinds and from all areas were under the pressure of these factors. Different social categories were however under a stronger or not so strong pressure. Thus, families of great *boyars* (the most important aristocrats) were especially influenced by the political factor. As we have already remarked, external wars and internal strife affected families of aristocrats in Wallachia.

The princes of Moldavia and Wallachia controlled who married whom among the great aristocrats. The matrimonial alliances were looked upon as political alliances. The aristocrats were upset by the intervention of the princes and, as narrative sources showed, attempted to escape from control.

The princes controlled also the possessions of the aristocrats and their families. They had the right to take their possessions if they deemed them traitors.

All the members of the family were considered responsible for the crime of a family member. This even meant that woman and children were tortured and killed.

If aristocrats managed to escape, then they went into exile, without fortune and away from their land. They and their families, even if they received some support, had to go through difficult moments.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Aristocrats and princes were conscious that their families might be in great danger in case of military conflict. They tried to hide as well as they could their families.

For the whole population war meant a higher death toll. Famine and epidemics often aggravated the tragedy of ordinary people. Thus, after a war, families had fewer members and they were poorer. In order to alleviate the suffering, the princes accorded the right to remarry for those who had a mate enslaved (Transylvania – 1615).

During that period the basic taxable unit was the household. All the obligations were obligations of a household. This is the reason for a strong control upon the family type. Extended families, in Transylvania, as we already said, had to be disbanded after three years.

The authorities also checked periodically the social status of the family. Free men had military obligations. They also had to be in possession of written documents attesting their status.

In contrast to the aristocrats, for the ordinary people the economic difficulties represented the greatest pressure. A decrease in the number of sons corresponds to the crises of the fifth and eighth decades. The percentage of incomplete families also increased. The number of extended families also increased as a result of such crises (see Table III.1.10).

The fluctuations of the climate, in a period when peasants made up the bulk of the population, also affected dramatically the inhabitants.

During that period, in the Romanian Lands, non-agrarian occupations also began to spread. The families involved in such occupations had a better situation, reflected in a stable number of sons (see Table IV.1.21 – IV.1.22).

The sources that offered data concerning the fleeing of serfs from the estates are also of considerable interest. The percentage of fled serfs, calculated on the basis of these sources, is of 0.5-8.5 of the male population (see Table V.1). War periods (like 1658-1661, when this percentage was larger) were periods of exceptional movements of the population.

We analyzed the causes of the migration and found that the first cause was connected to family (the desire to have one's own family). Economic causes occupied only the second place.

The final part of the book treats the family relations. The sources made possible an analysis at three levels: relations between wife and husband, relations between parents and children, and relations between brothers and other relatives.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Families were stable. Among the aristocrats, the second and the third marriage were rare (see Table IV.3.1). Legislation concerning marriage and divorce was also strict.

Disputes among husband and wife existed. The legislation accepted the divorce only in cases when the wife's life was threatened. Otherwise, wives resorted to witches in order to escape battering.

Among the aristocrats at least, one may speak of feminine indulgence towards masculine infidelity. The reason might be that bastards had no right to inherit.

Infantile mortality was high. Children were baptized during each day of the week, not only on Saturday and Sunday, because people feared that their children might die unbaptized (see the parish register from Făgăraş – 1663-1700).

Summing up, we may say that the family, in the Romanian Lands, was similar to the European family of that period. Its size was not larger than 5.5 persons. The nuclear family prevailed. The development of non-agrarian occupations contributed to a positive evolution of the family.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

LIST OF TABLES

Table III.1.1–The Number of Families in Seventeenth Century Urbaria
Table III.1.2–Families on Transylvanian Estates (1594-1700)
Table III.1.3–The Average Number of Families/Locality on Seventeenth Century Estates
Table III.1.4–The Relationship between Nuclear and Extended Families in the Fourth Decade of the Seventeenth Century
Table III.1.5-The Relationship between Nuclear and Extended Families during the 1647-1652 Period
Table III.1.6-The Relationship between Nuclear and Extended Families in the Fourth Decade
Table III.1.7-The Relationship between Nuclear and Extended Families in the Eighth Decade
Table III.1.8-The Relationship between Nuclear and Extended Families in the Ninth and Tenth Decades
Table III.1.9-Nuclear and Extended Families in the villages of Arpaşu de Jos, Arpaşu de Sus and Streza Cârţişoara (1637-1691)
Table III.1.10-The Evolution of the Relationship between Nuclear and Extended Families on the Estates of Blaj, Gilău, Gurghiu, Porumbac and Zlatna (1637-1691)
Table III.1.11-Nuclear and Extended Families in Towns of Transylvanian Estates
Table III.1.12-Nuclear and Extended Families in 28 Villages of Wallachia (1612-1696)
Table III.1.13-Nuclear and Extended Families of Free Men (Boyars) from Făgăraş Land (1640-1648)
Table III.2.1-The Average Number of Sons Per Complete Nuclear Family on Transylvanian Estates (1632-1697)
Table III.2.2-The Evolution of the Number of Sons/Family in Transylvania (1632-1697)
Table III.2.3-The Internal Structure of Nuclear Families
Table III.2.4-The Internal Structure of Nuclear Families on the Gilău Estate (1638-1687)
Table III.2.5-The Internal Structure of Nuclear Families on the Blaj Estate (1647-1696)
Table III.2.6-The Internal Structure of Nuclear Families on the Porumbac Estate (1648-1680)

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Table III.2.7-The Average Number of Sons/Nuclear Family in the Villages of Rusineşti, Bălděţui, Vărăşti, Sulari, Jigoreni from Wallachia (1623-1635)
Table III.2.8-The Average Number of Sons/Nuclear Family in Villages Owned by Elena Cantacuzino at 1668
Table III.2.9-The Average Number of Sons/Nuclear Family in Villages Owned by Constantin Filipescu at 1696
Table III.2.10-Families from Wallachian Villages by Number of Sons (1623-1635)
Table III.2.11-Families from Estates Owned by Elena Cantacuzino and Constantin Filipescu, at 1668 and 1696, by Number of Sons
Table III.2.12-The Percentage of Serfs and Boyars in Făgăraş Land (1632-1680)
Table III.2.13-Serf and Boyar Families in Făgăraş Land, by Number of Sons, at 1640
Table III.2.14-Families of the Great Aristocrats from Wallachia and Moldavia in the Seventeenth Century
Table III.2.15-The Evolution of the Families, by the Number of Children, in Wallachia, in the Seventeenth Century and at the Beginning of the Eighteenth Century
Table III.2.16-The Evolution of the Families, by the Number of Children, in Moldavia, in the Seventeenth Century

Table III.3.1-Serf Widows on Transylvanian Estates
Table III.3.2-The Demographic Situation of the Widows' Families
Table III.3.3-The Internal Structure of the Widows' Families
Table III.4.1-Extended Families in Transylvania between 1637-1640
Table III.4.2-Extended Families in Transylvania between 1647-1652
Table III.4.3-Extended Families in Transylvania between 1662-1665
Table III.4.4-Extended Families in Transylvania between 1670-1674
Table III.4.5-Extended Families in Transylvania between 1680-1688
Table III.4.6-Extended Families in Transylvania between 1691-1697
Table III.4.7-Parents and Children's Extended Families
Table III.4.8-Extended Families in Wallachia (1612-1635)
Table III.4.9-Extended Families in Wallachia at 1668
Table III.4.10-Percentage of Parents and Children's Families and Brothers' Families on Porumbac Estate (1637-1680)
Table III.4.11-Percentage of Parents and Children's Families and Brothers' Families on Gilău Estate (1640-1687)
Table iII.4.12-Percentage of Parents and Children's Families and Brothers' Families on Blaj Estate (1647-1696)

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Table III.4.13-Percentage of Parents and Children's Families and Brothers' Families on Gurghiu Estate (1652-1697)
Table III.4.14-The Size of the Extended Family on Transylvanian Estates (1637-1697)
Table III.4.15-The Number of Sons from Family Nuclei on Transylvanian Estates (1637-1697)
Table III.4.16-The Average Number of Sons Per Family Nuclei and Per Nuclear Serf Family in Transylvania (1637-1697)
Table III.4.17-The Number of Sons from Parents and Children's Extended Families on Transylvanian Estates (1637-1697)
Table III.4.18-The Number of Sons from Brothers' Families on Transylvanian Estates (1637-1697)
Table III.4.19-The Number of Sons from the Basic Nucleus and from the Secondary Nuclei of the Extended Families from Transylvanian Estates (1637-1697)
Table III.4.20-The Temporal Evolution of the Extended Families on Transylvanian Estates in Seventeenth Century
Table III.5.1-Families from Transylvanian Towns
Table III.5.2-The Evolution of the Percentage of Different Family Types from Transylvanian Towns in the Seventeenth Century
Table III.5.3-The Number of Sons from Nuclear Town and Rural Families in Seventeenth Century Transylvania
Table III.5.4-The Number of Sons from Nuclear Town Families in Seventeenth Century Transylvania
Table III.5.5-The Number of Children Baptized Per Year in the Town of Făgăraş (1663-1700)
Table III.5.6-The Evolution of the Internal Structure of the Town Families in Transylvania
Table III.5.7-The Internal Structure of the Nuclear Families in Transylvanian Towns
Table III.5.8-Extended Family Types from Transylvanian Towns in Seventeenth Century
Table III.5.9-Family Nuclei of the Extended Town Families
Table III.5.10-The Number of Sons from Extended Transylvanian Town Families
Table III.6.1-The Relationship between the Age of the Father and the Number of Sons (Făgăraş Land – 1633-1700)
Table III.6.2-The Relationship between the Age of the Father and the Number of Sons (Banat Priests at 1758)
Table III.6.3-Age Cohorts of the Boys on the Blaj and Gurghiu Estates between 1681 and 1697

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Table III.6.4-Age Differences between Brothers on the Blaj and Gurghiu Estates at 1681 and 1688
Table III.6.5-The Mean Interval between Two Born Alive and Baptized Children in the Town of Făgăraş between 1663-1700
Table III.6.6-The Real Interval and the Interval Declared by Inhabitants of Făgăraş Land (1657-1703)
Table III.6.7-The Declared Age Correlated with the Social Stratum (1657-1703)
Table III.6.8-Differences between Expected Age and Declared Age in Different Social Strata (1657-1703)
Table III.6.9-The Declared Age of Boys on Blaj and Gurghiu Estates (1681-1697)
Table IV.1.1-The Evolution of the Livestock in Serfs' Households on the Gilău Estate (1640-1687)
Table IV.1.2-The Evolution of the Livestock in Serfs' Households on the Porumbac Estate (1632-1680)
Table IV.1.3-The Evolution of the Livestock in Serfs' Households on the Făgăraş Estate (1632-1640)
Table IV.1.4-The Evolution of the Livestock in Serfs' Households on the Blaj Estate (1647-1681)
Table IV.1.5-The Evolution of the Livestock in Serfs' Households on the Gurghiu Estate (1652-1697)
Table IV.1.6-The Evolution of the Livestock in Serfs' Households on the Zlatna Estate (1652-1691)
Table IV.1.7-The Evolution of the Livestock in Serfs' Households in Seventeenth Century Transylvania
Table IV.1.8-The Livestock of Nuclear Families
Table IV.1.9-The Livestock of Extended Families
Table IV.1.10-The Livestock of Widows' Families
Table IV.1.11-Livestock Per Nuclear Family on the Blaj, Comana, Făgăraş, Gilău and Porumbac Estates (1637-1647)
Table IV.1.12-Livestock Per Nuclear Family on the Gurghiu and Zlatna Estates at 1652
Table IV.1.13-Livestock Per Nuclear Family on the Blaj, Gilău and Porumbac Estates (1660-1665)
Table IV.1.14-Livestock Per Nuclear Family on the Gilău and Porumbac Estates (1670-1674)
Table IV.1.15-Livestock Per Nuclear Family on the Blaj, Gilău and Porumbac Estates (1679-1681)
Table IV.1.16-Livestock Per Nuclear Family on the Gurghiu and Zlatna Estates (1652-1697)

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Table IV.1.17-The Number of Sons in Nuclear Families without Livestock on the Gurghiu and Zlatna Estates (1652-1697)
Table IV.1.18-The Demographic and Economic Situation of the Free and Serf Families on the Făgăraş Estate at 1640
Table IV.1.19-The Livestock of Free Families at 1640
Table IV.1.20-The Demographic and Economic Situation of the Free Nuclear Families on the Făgăraş Estate at 1640
Table IV.1.21-The Evolution of the Number of Sons Per Family in Craftsmen' Families on the Gilău, Blaj and Gurghiu Estates
Table IV.1.22-The Evolution of the Number of Sons Per Family of the Glass-Workers and Craftsmen on the Porumbac Estate (1637-1680)
Table IV.1.23-The Families of Those with Complementary Occupations on the Comana, Făgăraş and Porumbac Estates
Table IV.1.24-The Economic Situation of the Servants' Families in Făgăraş Land
Table IV.2.1-The Impact of War upon the Serf Population on the Blaj, Porumbac, Gilău and Satu Mare Estates during the Second Half of the Seventeenth Century
Table IV.2.2-The Evolution of the Mean Number of Sons Per Family in Transylvania (1639-1681)
Table IV.2.3-The Demographic and Economic Development of the Families on Gilău Estate between 1663 and 1666
Table IV.2.4-The Evolution of the Size of Aristocratic Moldavian and Wallachian Families during the Seventeenth Century
Table IV.2.5-The Evolution of the Aristocratic Moldavian and Wallachian Families by the Number of Sons
Table IV.3.1-Number of Marriages of Moldavian and Wallachian Aristocrats in the Seventeenth Century
Table IV.3.2-Free Men (Boyars) on the Făgăraş Estate at 1640
Table IV.3.3-The Economic Situation of Free (Boyar) Families and Serf Families in Făgăraş Land
Table V.1-The Relationship between Male Migration and Male Population
Table V.2-The Causes of Emigrations from Făgăraş Estates between 1632 and 1680
Table V.3-Directions of Migration from Făgăraş Land between 1632 and 1680
Table V.4-The Demographic and Economic Situation of the Emigrants from the Gilău Estate (1640-1687)
Table V.5-The Demographic and Economic Situation of the Emigrants from the Blaj Estate (1681-1696)

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Table V.6-The Demographic and Economic Situation of the Emigrants from the Villages of Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata, and Scoreiu from the Porumbac Estate (1637-1680)
Table V.7-The Demographic and Economic Situation of the Families from which the Boys Emigrated (1637-1696)
Table V.8-The Demographic and Economic Situation of the Immigrants on the Gilău and Blaj Estates (1640-1687)
Table V.9-Age Cohorts of Emigrants at 1751

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

CUPRINS

I. Izvoarele istoriei familiei..... 5

II. Familia din Țările Române în contextul european
al secolului al XVII-lea.....9

III. Structura familiei în secolul al XVII-lea
1. Structura familiei.....15
2. Familia nucleară.....33
3. Familiile nucleare incomplete. Văduvele.....56
4. Familia extinsă.....67
5. Familiile din târguri.....91
6. Vârsta membrilor de familie.....103

IV. Factorii care au influențat evoluția familiei în secolul al XVII-lea
1. Familia și situația economică a gospodăriei.....115
2. Influența vieții politice asupra familiei
în secolul al XVII-lea.....141
3. Familia în contextul social
al secolului al XVII-lea.....167

V. Familia și mișcarea migratorie a populației.....177

VI. Relațiile dintre membrii familiei.
1. Soți.....191
2. Părinți și copii.....200
3. Frați și alte rude.....213

Concluzii.....223

Bibliografie.....225

Seventeenth Century Family in the Romanian Lands - Abstract.....235
List of Tables.....242

VERIFICAT 2017

BIBLIOTECA BUCUREȘTI

VERIFICAT 2007

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 535/1999,
la Tipografia Editurii Universității din București

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ISBN: 973-575-319-7

Lei 26200

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro